

ΚΡΗΤΗ 708

Μερολόγιον Βιωματιοῦ

Υπο

ΑΡΧΗΓΕΙΟΝ
ΕΝ ΑΛΙΚΙΑΝΔ.

ΜΕΤΟΧΙ ΗΣΥΧΑΚΙ

Κ. Πιερράμου Μαυρομιχάλη

ὑπολογαγού τοῦ πυροβολιοῦ

ματιοῦ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ τῆς
τῆς Κρήτης

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΧΑΝΙΩΝ

ΚΡΗΤΙΚΑ 703

ΠΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥ

ΥΠΟ

ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗ ΠΙΕΡΡΑΚΟΥ ΜΑΓΡΟΜΙΧΑΛΗ

Υπολοχαγού του Πυροβολικού

Αξιωματικού του Έπιτελείου του στρατού

της κατοχής της Κρήτης

Handwritten signature: Κωνσταντίνος

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
- ΧΑΝΙΩΝ -
Αδς έριθ 19761α
Χρονολ. Είσοδ.
Ειδικότης
*Αριθ.

XV-III-LIV

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ Ν. Γ. ΠΠΑΞΗ

1897

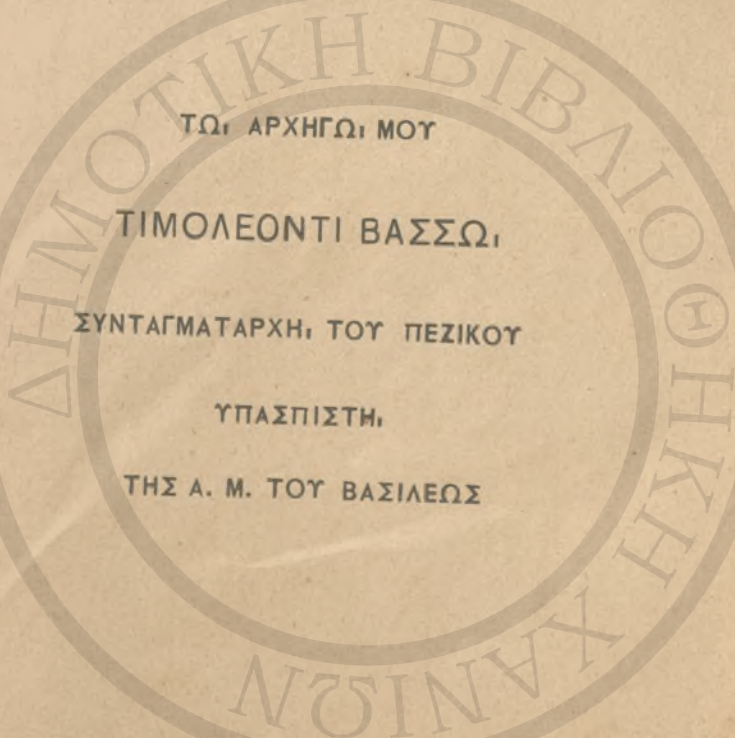
ΤΩ, ΑΡΧΗΓΩ, ΜΟΥ

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΙ ΒΑΣΣΩ,

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗ, ΤΟΥ ΠΕΖΙΚΟΥ

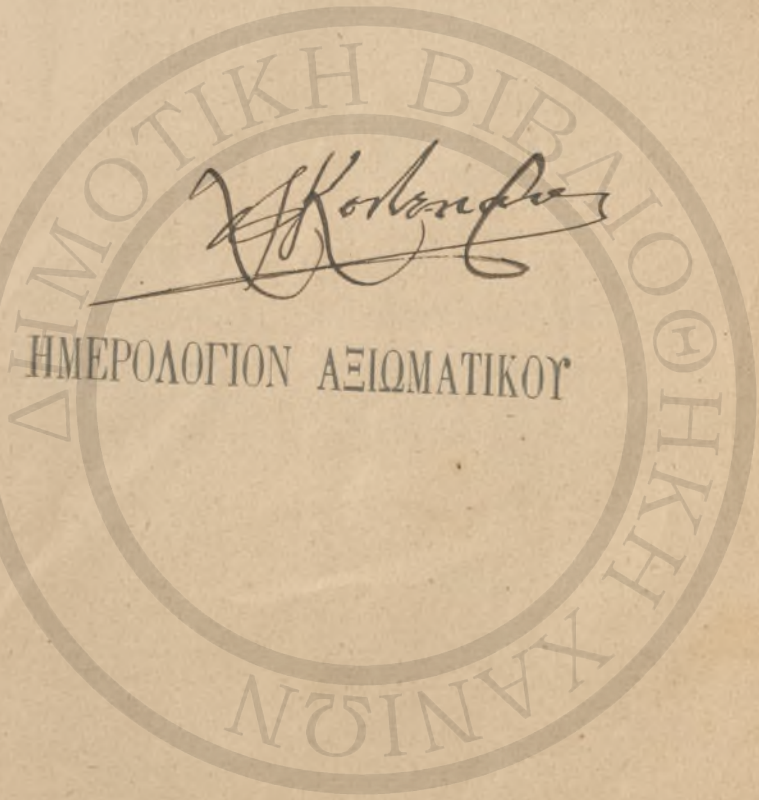
ΥΠΑΣΠΙΣΤΗ,

ΤΗΣ Α. Μ. ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

V. Kolonos

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥ

Κατὰ τὸν πλοῦν

1 Φεβρουαρίου 1897

Μ λέομεν εἰς Κρήτην.
Τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται παράδοξον, εἶνε ἀληθές. Γύρω μου ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλίται, πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐλπίδων, συνδιαλέγονται μεγαλοφώνως. Εἰς τὰς ἑμιστίας αὐτῶν ἐκδηλοῦνται τὰ γενναῖα αἰσθήματα τὰ κατέχοντα πάντας. Οὐδεὶς βεβαίως ἐξ ἡμῶν ἐδοκίμασεν ἄλλοτε εἰς τὴν ζωὴν του τὴν χαράν, ἣτις ἀπεικονίζεται εἰς ὄλων τὰ πρόσωπα. Εἶνε ἐγωϊστικόν, ἀλλὰ καὶ πολὺ γλυκὺ τὸ συναίσθημα τῆς ἐπιτελέσεως μεγάλου καθήκοντος πρὸς τὴν πατρίδα καὶ διὰ τοῦτο καταπνίγει πάντα ἄλλον πόθον, πᾶσαν σκέψιν.

Ἄπο ἡμερῶν, καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ χθές, ἡ κοινωνία καὶ ὁ στρατός διετέλουν ἐν ταραγῇ καὶ συγκινήσει διὰ τὴν πυρπόλησιν τῶν Χανίων καὶ τὰς δηώσεις καὶ σφαγὰς τὰς τελουμένας ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπανταχοῦ τῆς Κρήτης. Ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐλάμβανον μέτρα σοβαρὰ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἀγῶνος τῆς μεγαλονήσου, καθόσον ἐξ ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῆς ἀνηγγέλλετο, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐξηγέρθησαν καὶ πάλιν, ὅπως ἀγωνισθῶσι τὸν ἐσχατον ἀγῶνα, προσεκάλουν δὲ τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐν ὀνόματι τοῦ

θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος καταλάβῃ τὴν Κρήτην καὶ ἀπολυτρώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ.

Σπουδαῖαι ἀποστολαὶ πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν ἐγένοντο. Μοῖρα δὲ τοῦ ἡμετέρου στόλου ἀνεχώρησεν εἰς τὰ Κρητικὰ ὕδατα, ὅπως προστατεύσῃ τοὺς κινδυνεύοντας χριστιανούς καὶ διευκολύνῃ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐναπαμεινάντων εἰς τὰς πόλεις, μὲ τὴν βρῆτὴν διαταγὴν ἐπὶ πλέον νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποδίθασιν Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπὶ τῆς νήσου.

Μετὰ τῶν ἄλλων μέτρων ἐκρίθη ἀναγκαῖα καὶ ἡ ἀποστολὴ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ὅπως διευθύνωσι τὸν ἀγῶνα, ὡς τοιοῦτοι δ' ἐξελέγησαν οἱ ἐκ Κρήτης καταγόμενοι, πρὸς οὓς ἐχορηγήθησαν τ' ἀναγκαιῶντα μέσα, κροῦ ὑπέβαλον τὰς παραιτήσεις των. Χθὲς τὴν ἐσπέραν ἀπεχειρετήσαμεν ἐν Πειραιεὶ μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου καὶ πολλῶν φίλων τὸν ταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ κ. Μανουσogiαννάκην, Ἐμμανουήλ, ἀναχωροῦντα εἰς Κρήτην μετ' ἄλλων Κρητῶν συναδέλφων. Ἀπεχωρίσθημεν αὐτῶν ἐν συγκινήσει εὐχθῆντες ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς των καὶ ἐνδομύχως μακαρίζοντες αὐτούς, μὴ ἐλπίζοντες δέ, ὅτι ἡ ἐπομένη νύξ θα μᾶς εὑρίσκει πλέοντας εἰς Κρήτην διὰ τὸν αὐτὸν, οἱ δὲν καὶ ἐκεῖνοι σκοπόν.

Ἄρα τὴν πρωΐαν ἐξῆλθον τῆς οἰκίας μου. Ἀνερχόμενος τὴν δὸδὸν Σταδίου διὰ τοῦ ἵπποσιδηροδρόμου διακρίνω ἑκακτον κίνησιν καὶ τὸν φίλον μου κ. Μεμφεράτον ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ Μηχανικοῦ ἐν στολῇ πορείας, ὅστις τρέχων μοι ἐφώναζεν, ὅτι ἀναχωρεῖ εἰς Κρήτην μὲ τὸ τάγμα του. Κατέρχομαι ἀμέσως καὶ σπεύσας πρὸς αὐτὸν τῷ ζητῶ περισσοτέρας ἐξηγήσεις. Μοὶ ἀπαντᾷ, ὅτι Πεζικόν, Πυροβολικόν καὶ

Μηχανικὸν ἀναχωροῦσι σήμερον εἰς Κρήτην τὴν 1ην μ. μ.

Ἀπελπισία μὲ κατέλαβεν ἐπὶ τῇ εἰδήσει ἀναχωρήσεως στρατοῦ εἰς Κρήτην, ἀναλογιζόμενον, ὅτι σήμερον ἴσως ἔθα ἔκκοινοποιήθη τὸ Διάταγμα τῆς ἀνακλήσεως ἡμῶν εἰς ἐνεργειαν καὶ ὅτι τὴν τελευταίαν ἐκείνην στιγμὴν θὰ ἦτο ἴσως ἀδύνατον νὰ συμπεριληθῶ εἰς τὸν ἀναχωροῦντα στρατόν. Πλὴν δὲν εἶχον καιρὸν νὰ χάνω εἰς σκέψεις. Ἀνελογιζόμεν, ὅτι ἡ παραμονὴ μου ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις θὰ ἦτο ἡ σκληροτέρα τῶν ποινῶν, ἣν ἠδύνατο νὰ μοι ἐπιβάλλωσι διὰ τὴν ἀνευ ἀδείας κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούλιον καθοδὸν μακρὴ εἰς Κρήτην.

Ἐπήδησα εἰς τὴν πρώτην τυχούσαν ἀμαξάν· ἐλάχιστον πλέον χρονικὸν διάστημα εἶχον ἐνώπιόν μου καὶ πολλὰ ἐμπόδια ἔπρεπε νὰ ὑπερπηθῶ. Εἰς ποῖα διαδήματα προέβην, ὀλίγοι μόνον γνωρίζουσιν ἦτο ἀπρόσπτος τρικυρία, ἣν ὑπέστησαν οἱ ἀτυχεῖς ἵπποι τοῦ ἀμαξηλάτου. Ἀπέτυχον εἰς τὸ Σύνταγμα μου ἐνεργήσας νὰ συμπεριληθῶ εἰς τὴν ἀναχωροῦσαν πυροβολαρχίαν, διότι εἶχον ἤδη τοποθετηθῆ ἐν αὐτῇ οἱ ἀξιωματικοί, ἀπέτυχον ἀπευθυνθεὶς πρὸς τὸν κ. Βάσσον, διότι μερὶ τῆς 11ης δὲν ἦτο βέβαιος, ἂν διαρίσθη Ἀρχηγὸς τοῦ ἀναχωροῦντος στρατοῦ καὶ τέλος ἐπέτυχον παρὰ τῷ κ. ὑπουργῷ τῶν Στρατιωτικῶν, ὅστις μετὰ πολλῆς εὐμενείας διέταξε τὴν τοποθέτησίν μου εἰς τὸ ἐπιτελεῖον. Ἡ εὐγνωμοσύνη μου κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν πρὸς τὸν κ. Ὑπουργόν ἦτο ἀνέκφραστος. Ἀνήκων πλέον εἰς τὸν στρατόν τῆς κατοχῆς ἐλησημόνησα τὰς πικρίας, ἃς ἐδοκίμασα μετὰ τὴν περυσινήν ἐκ τῆς Κρήτης ἐπάνοδόν μου.

Κατέβην εἰς Πειραιᾶ πρὸ τοῦ στρατοῦ. Χιλιάδες λαοῦ

εἶχον συσσωρευθῆ καθ' ὅλην τὴν παραλίαν, παρακολουθοῦντος τὴν προπαρασκευαστικὴν τῆς ἀναχωρήσεως ἐργασίαν μετὰ συγκινήσεως. Τρία μεγάλα ἀτμόπλοια ἦσαν ἔτοιμα πρὸς ἀπόπλουν, εἰργάζοντο δὲ πυρετωδῶς, ὅπως παραλάβωσι τὰ πολεμικοφόνια καὶ τὰ εἶδη στρατοῦ.

Ἐκαστον τμήμα τοῦ στρατοῦ φθάνον ὁ κόσμος ὑπεδέχετο διὰ φρενιτιωδῶν ζητωκραυγῶν. Τέλος κατέφθασεν ὁ Ἄρχηγός κ. Βάσσιος, ὁ ὑπαρχηγός κ. Σταΐκος καὶ ὁ ἐπιτελάρχης κ. Λιμπρίτης. Τότε μετ' εὐχαριστήσεως παρετήρησα, ὅτι πάντες σχεδὸν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου εἴμεθα οἱ μεταβάντες πέρυσιν εἰς Κρήτην. Ἐλεῖπεν ὁμως, δυστυχῶς δι' ἐμέ, ὁ πολύτιμος σύντροφός καὶ φίλος ἀνθυπολοχαγός τοῦ πεζικοῦ κ. Γραβάνης, μὴ κατορθώσας νὰ συμπεριληφθῆ εἰς τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς. Εἶνε, ἐπιτραπήτω μοι ἡ παρένθεσις, μεγάλη καρδία, καὶ ἐλπίζω θεόντως νὰ ἐκτιμηθῆ κατὰ τὰς δυσκόλους περιστάσεις τῆς πατρίδος.

Ὁ «Πέλοψ» προωρίσθη διὰ τὸ ἀρχηγεῖον καὶ τὴν πυροβολαρχίαν, ὡς τὸ ταχύτερον καὶ εὐρυχωρότερον τῶν τριῶν ἀτμοπλοίων.

Δύοντος τοῦ Ἥλιου τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα καὶ ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως. Ἡ στιγμή εἶνε συγκινητικὴ. Ἡ προκυμαξία ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον εἶνε κατελημμένη ὑπὸ τοῦ πλήθους. Ὅλοι αἱ λέμβοι τοῦ λιμένος παρὰ τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ ἀναμένουσι πλήρεις ἀνθρώπων τὴν διέλευσιν τῶν ἀτμοπλοίων. Αἱ εὐχαὶ τῶν πολιτῶν πρὸς τὸν στρατὸν «στὸ καλὸ» ἐμὲ τὴν Κρήτη μαζί» «ὁ Θεὸς μαζί σας» συγκλονίζουσι καὶ τοὺς ψυχραιμότερους.

Μετ' ὀλίγον δὲν ἐβλέπομεν τὸν Πειραιᾶ. Καὶ τὰ τρία ἀτμόπλοια πλέουσι παρὰ πλάγιον.

Κολυμπάρι

2 Φεβρουαρίου

Ἐν Πειραιεῖ ὀλίγον πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μας εἶδομεν ἑκπλέον ἀγγλικὸν τορπιλλοβόλον, ἐπληροφορήθημεν δέ, ὅτι κατηθύνετο εἰς Κρήτην. Τοῦτο μᾶς ἀνησύχησεν ὀλίγον.

Ἡ πρῶία μᾶς εὔρεν ἐν Μήλω. Ἐπρεπε νὰ διέλθωμεν τὴν ἡμέραν ἐκεῖ, ἵνα τὸ ἀπόγευμα ἐκκινήσωμεν καὶ φθάσωμεν νύκτα εἰς τὰ Κρητικὰ ὕδατα.

Ἡ ἀνυπομονησία μας ἦτο μεγάλη· αἱ ὥραι μᾶς ἐφαίνοντο αἰῶνες.

Δὲν ἠδυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, ὁποίας διαταγὰς εἶχομεν ἀκριβῶς· βέβαιον ἦτο, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ προσβάλωμεν τὸ φρούριον τῶν Χανίων καὶ ὅτι ἡ ἀποβίθασις θὰ γίνη εἰς Ἀκρωτήρι, κείμενον ΒΑ τῆς πόλεως καὶ δεσπόζον τῆς Χαλέπας προαστείου αὐτῆς.

Πολλὰι σκέψεις ἀντηλλάσσοντο περὶ τοῦ σχεδίου τῆς πολιτορκίας· τινὲς ἐφρόνου, ὅτι δὲν θὰ εἶχομεν πολλὴν ἀντίστασιν· οἱ περισσότεροι ὅμως διετείνοντο τούναντίον, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν παραδίδουν οἰανδῆποτε θέσιν, εἰ μὴ μετ' ἐσχάτην ἀντίστασιν.

ὑπὸ τοιούτων σκέψεων κατειχόμεθα, ὅταν περὶ τὴν 2αν μ. μ. ἀνεφάνη Ἑλληνικὸν τορπιλλοβόλον. Ὅλος ὁ στρα-

τός εὑρέθη ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων τῶν πλοίων. Τὸ τορπιλλοβόλον διήλθε πλησίον μας. Χαιρετισμοὶ θερμοὶ καὶ ζητωκραυγαὶ ἀντηλλάσσοντο μεταξύ τοῦ πληρώματος καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἦτο τὸ ὑπὸ τὸν κ. Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδην τορπιλλοβόλον. Μετ' ὀλίγον ἀνεφάνησαν καὶ τὰ λοιπὰ καὶ ἡ «Σφακτηρία», ἐφ' ἧς ἐπέβαινε ὁ πρίγκηψ Γεώργιος.

Ἄδυνατον νὰ περιγραφῶσιν αἱ στιγμαὶ ἐκεῖναι. Πλέοντα τὰ τορπιλλοβόλα περίξ τῶν πλοίων μας μὲ τὴν μεγάλην αὐτῶν ταχύτητα ἐνεψύχουν, καὶ οὕτως εἶπεν, ἐπροττάτευον τὸν στρατόν, τὸν διὰ τόσον ὑψηλὸν προωρισμένον σκοπόν· τρόπον τινὰ ἐτιθέμεθα ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου, δυνάμει, ἐφ' ἧς τόσας ἐλπίδας εἶχομεν στηρίξει! Στρατός καὶ στόλος ἐμελλον νὰ ὀράσωσι! Τί ἐγκλείουσιν αἱ λέξεις αὗται, πᾶ; Ἑλλήν ὀνάται νὰ ἐννοήσῃ καὶ ἀίσθηθῇ, πολὺ δὲ περισσότερον, ἂν εἶνε ἀξιωματικός. Ἐάν εἶπω, ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ μας ἦσαν πλήρεις δακρύων, βεβαίως δὲν λέγω ὑπερβολήν. Ἡ ἀγαλλίασις ἐζωγραφίζετο ζωηρότατα εἰς τὰ πρόσωπα ὄλων. Ἐπέπρωτο ὅμως ἐυστυχῶς αὕτη νὰ οὐκ ἔσῃ ἐπ' ἐλάχιστον χρόνον. Μᾶς ἀνηγγέλην, ὅτι ἡ Α. Β. Γ. πρόκειται νὰ ἐπισκερθῇ τὸν Ἀρχηγόν. Ὅλοι ποσεμαντεύομεν σεβαστάτην τὴν συνδιάλεξίν των. Ἀπὸ μακρᾶν, πρὶν ἢ φθάσῃ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου, ὄλων τὰ βλέμματα προσήλθοντο πρὸς τὸν πρίγκηπα καὶ ὄλοι ἐζήτησαν νὰ μαντεύσωσι, τί θὰ ἐλέγετο μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀρχηγῶ. Ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου κατηφής. Ἐν ἀγωνίᾳ περιεμένομεν τὸ τέλος τῆς συνεντεύξεως. Ἀπελθόντος τοῦ πρίγκηπος, ἐξῆλθεν ὁ Ἀρχηγὸς σοβρὸς καὶ ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως.

Κατόπιν ἐγνώσθη, τί περίπου ἐλέχθη κατὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην Ἐνεχωρήσαμεν ἄνευ τῆς συνοδείας οὐδενὸς τορπιλλοβόλου καὶ ἐτρέχομεν τὸν μέγιστον κίνδυνον, τὰ ξένα πλοῖα νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀποβίβασίν μας. Μανθάνομεν, ὅτι ξένος Ναύαρχος ὠμίλησε μὲ πολλὴν ἰταμότητα πρὸς τὸν πρίγκηπα ὀνομάσας τὴν ἐνέργειάν μας πειρατικὴν ἐπιχείρησιν.

Πειρατείαν ὠνόμασε τὴν πράξιν, ἣτις σκοπὸν ἔχει νὰ προστατεύσῃ δούλους ἡμοεθνεῖς ἐναντίον τῶν ἀγριωτέρων δυναστῶν, ὅτινες ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς των ἐν τῇ ἰστορίᾳ ὠμότητος καὶ κτηνώδη ὄργια μόνον τελοῦσι πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὅστις οὐ μόνον ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ ὑποστηρίζει αὐτοὺς ἕνεκα ἐγωιστικῶν καὶ κατακτητικῶν σκοπῶν.

Ἐγνώσθη, ὅτι ὁ Ναύαρχος οὗτος παρημποδίσε τὸν τορπιλικὸν στόλον νὰ παραμείνῃ εἰς τὰ Κρητικὰ ὕδατα. Ἰδῶμεν, ἂν θὰ δυνηθῇ νὰ παρεμποδίσῃ καὶ τὴν ἀποβίβασίν μας. Πολὺ δὲ ὀρθῶς ἐξεφράσθη ὁ Ἀρχηγὸς εἰπὼν, ὅτι «ἐγὼ δὲν ἔγω διαταγὴν νὰ προσπαθῆσω ν' ἀποβιβάσθῃ, ἀλλὰ ν' ἀποβιβάσθῃ καὶ θ' ἀποβιβάσθῃ ἢ θὰ μὲ ἀνατινάξουν εἰς τὸν ἀέρα».

Ἐλάβομεν ὅλα τὰ μέτρα μας: ἀπεφασίσθη ἀντὶ εἰς Ἀκρωτήρι ν' ἀποβιβάσθῃμεν εἰς Κολυμιάρι, κολπίσκον ΒΔ τῆς πόλεως τῶν Χανίων κείμενον καὶ ἀπέχοντα αὐτῆς περὶ τὰς πέντε ὥρας. Ἐτοποθετήσαμεν δύο πυροβόλα ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ «Πέλοπος», καὶ ἐπλέομεν ἄνευ φανῶν, ἵνα μὴ ἐννοηθῶμεν ὑπὸ τυχὸν παρεπλέοντος ξένου πολεμικοῦ, χάριν δὲ μειζονος ἀσφαλείας ἀπηγορεύθη καὶ τὸ κάπνισμα.

Ο τρόπος οὗτος τῆς ἀναχωρήσεώς μας μοι ἀνέμνησε τὴν πρό τινων μηνῶν εἰς Κρήτην μετάβασιν ἡμῶν, ὡς ἐπαναστατῶν. Καὶ τότε καὶ τότε διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπλέομεν. Πλὴν ὑπὸ ποίας διαφόρους συνθήκας !

Τὸ μικροσκοπικὸν ἀτμόπλοιο ἡ «Μίνα» μᾶς ἔφερε τότε ἐκινδυνεύομεν ἐκ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς καταδιώξεως Τουρκικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου. Τώρα δὲ ἀπεστελλόμεθα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐπιστήμως μὲ πλήρη σχεδὸν πεποίθησιν περὶ τῆς αἰσίας ἐκβάσεως τῆς ἐκστρατείας μας. Εἶχομεν τόσην βεβαιότητα περὶ τοῦ δικαίου τῆς ἐπιχειρήσεώς μας καὶ ὑπὸ τόσο ἐνθουσιασμοῦ ἐνεφορούμεθα, ὥστε ἐνομιζομεν, ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ τὰ βάλωμεν μὲ ὄλον τὸν κόσμον ! Τοιαύτη ἦτο ἡ τυφλὴ ἀπόφασις ὄλων, ὥστε δὲν ἐσκεπτόμεθα, ὅτι οὐδὲν ἠδύναντο τὰ μικροσκοπικὰ πυροβόλα τῆς πυροβολαρχίας ἀπέναντι τῶν θαλασσιῶν κολοσσῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἐν ἣ περιπτώσει ἐμελλον οὔτοι νὰ μᾶς ἐμποδίσωσι διὰ τῆς βίας.

Περὶ τὴν δεκάτην τῆς νυκτὸς προέκυψαν ἐνώπιόν μας ἐν τῇ σκοτίᾳ τὰ βουνὰ τῆς Κρήτης· εἴμεθα ἐντὸς τοῦ κόλπου τῶν Χανίων. Σκότος βαθύ ἐπεκράτει περὶξ ἡμῶν· οὐδὲ ἕχνος πλοίου ἐφαίνετο.

Ἐκλήθημεν παρὰ τοῦ κ. Λιμπρίτου τινὲς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου καὶ εἰδοποιήθημεν, ὅτι θὰ ἐξέλθωμεν πρῶτοι μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς βασιλικῆς λέμβου, ἣν εἶχομεν συμπαραλάβει ἐν Μήλω ἐκ τῆς «Σρακτηρίας» ὡς ταχυτέραν. Εἰς τοιαύτας στιγμὰς τὴν διεύθυνσιν ἀντὶ τοῦ πλοιάρχου ἔχουσιν οἱ πλοηγοί· ἕκαστον ἐκ τῶν τριῶν πλοίων μας εἶχεν ἀνά ἓνα ἐκ τῶν μᾶλλον γνωριζόντων τὰ παράλια τῆς

Κρήτης πλοηγῶν, οἵτινες ἦσαν γνῶσται ὄλων τῶν μερῶν ὡς ἐκ τῶν συχνῶν καὶ ἐπικινδύνων ταξειδίων, τὰ ὅποια εἶχον κάμει πρὸς μεταφορὰν πολεμοφοδίων κατὰ τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις καὶ τοὺς ἀποκλεισμούς τῆς νήσου.

Μετ' ὀλίγον πυροβολισμοὶ ἐκ τῆς παραλίας μᾶς εἰδοποίησαν περὶ τῆς ἀφίξεώς μας εἰς Κολυμπάρι· οἱ πυροβολισμοὶ συνήθως εἶνε τὸ σύνθημα τῶν Κρητῶν πρὸς συγκέντρωσιν τῶν πολεμιστῶν τῶν διαφόρων χωρίων, ὅταν φθάνωσι πλοῖα μὲ πολεμοφόδια καὶ τροφάς. Ἴδόντες οἱ Κρητες τ' ἀτμόπλοιά μας τειοῦτόν τι ὑπέθεσαν καὶ τόρα. Πλὴν ἕκαστος πυροβολισμὸς ἠδύνατο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην νὰ μᾶς προδώσῃ καθιστῶν γνωστὴν τὴν ἀφίξιν μας εἰς τὰ ἐν τῷ λιμένι τῶν Χανίων ὄρμουντα ξένα πολεμικά. Ἐπειδὴ οἱ πυροβολισμοὶ ἐξηκολούθουν, ἠναγκάσθημεν νὰ ἐπισπεύσωμεν τὴν ἐξοδὸν μας· ἀμέσως λοιπὸν οἱ προειδοποιηθέντες ὑπὸ τοῦ ἐπιτελάρχου ἀξιωματικοὶ εὐρέθημεν ἐντὸς τῆς λέμβου μετ' αὐτοῦ καὶ διὰ ταχείας κωπηλασίας προσηγγίσαμεν ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν τὴν ἀκτὴν.

Περὶ τοὺς χιλίους Κρητες μᾶς ἀγέμενον ἐκεῖ, οἱ ὅποιοι μόλις ἐθέσαμεν τὸν πόδα ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, μᾶς ὑπεδέχθησαν διὰ ζητωκραυγῶν καὶ πυροβολισμῶν· οἱ ὄλων τῶν δυνατῶν μέσων, διὰ παρακλήσεων, σημείων, χειρονομιῶν τοῖς ὑπέδειξαμεν τὴν ἀνάγκην ἀπολύτου ἡσυχίας, προκειμένου ν' ἀποβιβάσθῃ στρατὸς μὲ πολυάριθμα πολεμοφόδια καὶ τροφάς. Καὶ πράγματι ἡσύχασαν. Τὸ ἀπροσδόκητον γεγονός τῆς ἀφίξεως στρατοῦ Ἑλληνικοῦ, ἀποσταλέντος πρὸς κατάληψιν τῆς νήσου, ἐνεπαίησεν εἰς τοὺς Κρητας ἐντύπωσιν τοσοῦτον ζωηράν, ἢ χαρὰ των ὑπῆρξε τοσοῦτον αἰφνιδία καὶ μεγάλη,

ὥστε ἔμειναν ἐμβρόντητοι. Θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι ἐν μιᾷ στιγμῇ οἱ ὑπερχίλιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ὅλοι ἄλκιμοὶ καὶ ἀνδρείοι πολεμισταὶ, ἀπώλεσαν τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι.

Εἰδοποιήσαμεν ἀμέσως τὸν Ἄρχηγόν, ὅτι ἠδύνατο ν' ἀρχίσῃ ἡ ἀποβίβασις.

Δι' ὅλης τῆς δυνατῆς ταχύτητος, διότι ὀλίγας λέμβους εἶχομεν, ἤρχισεν αὕτη. Ὁ ἐξερχόμενος στρατὸς κατὰ διαταγὴν τοῦ ἐπιτελάρχου ἐσχημάτιζε τετράγωνον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀπετίθεντο τ' ἀποβιβαζόμενα εἶδη καὶ πολεμοσόδια.

Εἶχον ἀποβιβασθῆ τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ στρατοῦ, ὅταν πρὸς τὸ μέρος τῶν Χανίων, φανὸς ἐρυθροῦς μᾶς ἀνήγγειλε τὴν παρούσαν πλοίου διευθυνομένου πρὸς ἡμᾶς. Ὅλων τὰ βλέμματα ἐστράφησαν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο.

Τότε χωρὶς νὰ χάσωμεν οὐδὲ στιγμὴν ἐτέθημεν ὅλοι εἰς κίνησιν, ἵνα λάβωμεν τὰ μέτρα μας, ἐὰν τὸ πλοῖον ἤθελεν δεῖξει ἐχθρικὰς διαθέσεις. Ὁ ἀποβιβασμένος στρατὸς ἔκαμεν ὅπως ἐν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, πρὸς εὐρῆσιν καταλλήλων θέσεων, διὰ νὰ καλυφθῇ. Ταυτοχρόνως δὲ ἀνήγγειλαμεν τῷ Ἄρχηγῷ, ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐξέλθῃ τὸ ταχύτερον.

Ἐλεγιζόμεθα εὐτυχεῖς, ὅτι εὐρισκόμεθα ἐν Κρήτῃ ἡδικοφοροῦμεν, ἐν τὰ πολεμοσόδια καὶ αἱ τροφί μας ἦσαν ἀκόμῃ ἐντὸς τῶν πλοίων. Ἐλησμονοῦμέν, ὅμως ὅτι οὐδὲν ἠδυνάμεθα νὰ πράξωμεν ἐνευ αὐτῶν.

Ὁ φόβος καὶ τὰ μέτρα, ἅτινα ἐλάβομεν, ἦσαν μάταια· τὸ ἀναφανέν πλοῖον ἦτο ὁ «Πηνηϊός» ὅστις ἀντελήφθη τὴν ἀριζίν μας, καίτοι μᾶς ἀνέμενον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἀκρωτηρίου.

Ἡ ἀποβίβασις ἐξηκολούθησε καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Ὁ

Ἀρχηγός καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον μετέβημεν εἰς Ἀσι-Γωνιά, ἀρχαίαν μονήν, ἀπέχουσαν περὶ τὰ πέντε λεπτά ἀπὸ τὸ Κολυμπάρι (Ἐπαρχία Κισσάμου) καὶ ἐκεῖ διεήλθομεν τὸ ἐπιλοιπὸν τῆς νυκτός.

Ἡλατανεῶς

3 Φεβρουαρίου.

Ἀπὸ τῆς νυκτός ἐμάθομεν εἰς Κολυμπάρι, ὅτι ἐκεῖ ἐπίσης εἶχεν ἀποβιβάσθῃ καὶ ὁ ταγματάρχης κ. Μανουσogiαννάκης μετὰ τῶν λοιπῶν Κρητῶν ἀξιωματικῶν. Τὴν πρωίαν εἶδομεν πάντας τούτους ἐτοιμοὺς διὰ τὸ αὐτὸ ἔργον. Ἀπὸ σήμερον ἐκοινοποιήθη εἰς τὸν κ. ταγματάρχην διαταγὴ τοῦ κ. Βάσσου, δι' ἧς διωρίσθη Ἀρχηγός ὄλου τοῦ ἐν Κρήτῃ πυροβολικοῦ.

Μετ' ὀλίγον μᾶς ἐπεφυλάσσοντο νέαι συγκινήσεις· ἀνεφάνη τὸ θωρηκτὸν μας «Υῶρα». Ἐξ αὐτοῦ ἀπεβιβάσθη ὁ Ἀρχηγός τῆς θωρηκτικῆς μοίρας κ. Ράινεκ καὶ ὁ κ. Γεννάδης ὁ πολύτιμος Γενικός Προξένος τῆς Ἑλλάδος ἐν Κρήτῃ, ὅστις ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἡ μεγαλόνησος κατελήφθη ὑφ' ἡμῶν, ἀνελάμβανε καθήκοντα διάφορα τῶν τοῦ προξένου. Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐτελεῖτο δοξολογία ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῆς μονῆς· ἐκεῖ ἐν ὑπαίθρῳ πύλογον οἱ ἱερεῖς τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν καὶ τὰ Ἑλληνικά ὄπλα. Παρίστανται εἰς τὴν δοξολογίαν ὁ Ἀρχηγός καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, προσέρχονται δὲ ὁ Μοίραρχος τοῦ Ἑλληνι-

κοῦ Στόλου καὶ ὁ πολιτικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ Βασιλείου τῶν Ἑλλήνων !

Τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν ἱερότητα τῆς τελετῆς ταύτης ; Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, μετὰ ἑβδομηκονταετίαν ὅλην ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς μικρᾶς ἐκείνης γωνίας τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, τῆς ὁποίας μακρὰν εἰς τὸ βάθος τοῦ ὕριζοντος φαίνεται ἐκ τῆς ἰσότητος τὸ ἔσχατον ἄκρον, τ' Ἀντικύθηρα, πρῶτην ἦδη φάραν στρατὸς Ἑλληνικὸς πατεῖ τὸ ἔδαφος ὑποδούλου Ἑλληνικῆς χώρας, ἔτοιμος νὰ χύσῃ τὸ αἷμα του ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῶν ἀπαραγράπτων δικαίων τοῦ γένους, ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως δούλων ἀδελφῶν !

Τῶν στιγμῶν ἐκείνων τὰς συγκινήσεις, ὅν δύναμαι νὰ παραστήσω οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον διὰ τοῦ λόγου.

Πάντες ἐδάκρουν. Αἱ γυναῖκες ἐφίλουν τὰς χεῖρας τῶν Ἀρχηγῶν. Ἐποιοῦν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ οἱ πλείους διὰ τὸ θαῦμα, ὅλοι δὲ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης θεώρουν πλέον ἑαυτοὺς ἐλευθέρους.

Μετὰ τὴν δοξολογίαν ὁ Ἀρχηγὸς ὁ Ἐπιτελάρχης καὶ ὁ Μοίραρχος ἐμελέτησαν τὸ σχέδιον τοῦ κανονισμοῦ τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων. Μεθ' ὃ, ἀποφασισθεῖσης τῆς ἀναχωρήσεως διὰ τὸ ἀπόγευμα, εἰδοποιήθησαν τὰ πλησιέστερα χωρία ν' ἀποστείλωσιν, ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα φορτηγὰ ζῶα πρὸς μεταφοράν τῶν εἰδῶν στρατοῦ καὶ τῶν πολεμοφοδίων. Εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ διανυκτερεύσωμεν εἰς τὸ χωρίον Πλατανιάς, ἀπέχον περὶ τὰς 2 ¹/₂ ὥρας καὶ τὴν πρωΐαν νὰ προβῶμεν εἰς τὸ ἔργον μας.

Περὶ τὴν 3 μ. μ. ἐξεκινήσαμεν. Τὸ θέαμα ἦτο ὡραῖον.

Χιλιάδες ἐνόπλων Κρητῶν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Κισσάμου καὶ Κυδωνίας περιέβαλλον τὴν φάλαγγά μας καὶ ἐβάδιζον μεθ' ἡμῶν ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὰς Ἑλληνικὰς σημαίας των.

Ἡ πολεμικὴ ὀργάνωσις τῶν Κρητῶν ἔχει περίπου ὡς ἐξῆς: Ἐκαστον χωρίον ἔχει ἓνα ἢ δύο, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ του, ἐπὶ κεφαλῆς, ὀνομαζομένου Καπετανέου. Ἐκαστος ὄμιλος ἔχει ἓνα ἢ δύο ὀπλοαρχηγούς, τοὺς ὁποίους ἀναγνωρίζουν οἱ καπετανεοὶ τῶν χωρίων του. Ἐκάστη ἐπαρχία τέλος ἔχει ἰσαριθμούς ἀρχηγούς, οὓς ἀναγνωρίζουν οἱ καπετανεοὶ καὶ ὀπλοαρχηγοὶ. Ἐκαστον πάλιν χωρίον ἔχει τὴν σημαίαν του, τὸ μπαϊράκι.

Τὰ μπαϊράκια λοιπόν, τὰ ὁποῖα μᾶς συνώδεον, ἦσαν παμπληθῆ.

Ἡ πορεία μας ἦτο ὀμαλή. Ἐβαδίζομεν παρὰ τὴν ἀμώδη παραλίαν, μόνον προσκόμματα ἀπαντῶντες ἐνιαχοῦ διακλαδώσεις τινὰς τοῦ ποταμοῦ Ταυρωνίτου πλήρεις ὕδατος ὡς ἐκ τῆς ὥρας τοῦ ἔτους. Ἐνεκα τούτου οἱ ἄνδρες ἠναγκάζοντο νὰ τὰς διέρχωνται γυμνόποδες, βρεχόμενοι τὸ πολὺ μέχρι τοῦ γόνατος. Τοὺς ἀξιωματικούς, τοὺς μὴ ἔχοντας ἵππους, μετεφέρομεν ἡμεῖς ἐπὶ τῶν ὀπισθίων τῶν ἰδικῶν μας. Ἐγὼ εἶχον ἵππον Ἀγαμνόοντα ἐγγχωρίου καταγωγῆς, ὃν εἶχον παραλάβει ἀπὸ τὸ Κολυμπάρι. Μετέφερα ἐναλλάξ τρεῖς συναδέλφους ἐπὶ τῶν ὀπισθίων αὐτοῦ. Ὁ τελευταῖος ἦτο ὁ λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ κ. Βαρούχας ὅστις ἐφάνη ἀτυχῆς καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἐγὼ. Ὁ Ἀγαμνόων θέλων νὰ διαμαρτυρηθῆ διὰ τὴν πρόσθετον ἀγγარείαν ἢ μὴ ἀντέχων μᾶλλον εἰς τὸ ἄλλως σεβαστὸν βᾶρος ἀμφοτέρων μας ἐκάμφθη, ἐνῶ εἶχομεν φθάσει εἰς τὸ μέσον τοῦ ῥύακος καὶ

κατέπεσεν ἐκεῖ συμπαρασύρων καὶ ἡμᾶς εἰς ἀκούσιον λου-
τρόν. Οἱ γέλωτες, οἵτινες ἐπηκολούθησαν ἐννοοῦνται. Οἱ
Κρηῖτες φύσει προληπτικοί, ὅπως ὅλοι οἱ πολεμικοὶ ἄνδρες,
μας ἐφώναζον, ὅτι ἦτο καλὸς οἰωνός θὰ εἴμεθα τυχεροὶ εἰς
τὸν πόλεμον. Κακὴ παρηγορία! Ἦγνόουν, ὅτι δὲν εἴχομεν
ἄλλα ἐνδύματα. Τὸ πάθημα ὅμως μοὶ ἐγένετο μάθημα καὶ
διὰ τοῦτο αἰ διαμαρτυρίαι τοῦ ἵππου, διὰ τόσον παραδόξου
τρόπου ἐκόηλωθεῖσαι, ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν καὶ παρητήθη τῷ
ἔργου. Καθ' ὁδὸν συνητήσαμεν καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Μά-
νον μὲ τὴν Κρητικὴν περιβολὴν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἰεροῦ
Λόχου, ἀποτελουμένου ἐκ τριάκοντα περίπου Λακιωτῶν
ἀνδρῶν ἐπιλέκτων. Καὶ οὗτος ἐκπληκτος διὰ τὴν ἀφιξίν μας
συνηνώθη μεθ' ἡμῶν. Ἐχει κατέλθει εἰς Κρήτην μετὰ
τῶν πρώτων, ὅπως καὶ τὸ παρελθὸν θέρος. Ἦδη ἐσχημάτισε
τὸ κάλλιστον τοῦτο σῶμα, τὸ ὁποῖον συντηρεῖ ἐξ ἰδίων.

Περὶ τὴν οὔσιν τοῦ Ἠλίου εὐρισκόμεθα πρὸ τοῦ χωρίου
Πλατανιαῆς, ὅτε μας ἀνηγγέλθη ἀπὸ τὴν πρωτοπορείαν,
ὅτι Ἰταλὸς ἀξιωματικὸς τῆς χωροφυλακῆς ζητεῖ τὸν Ἀρ-
χηγὸν τῶν Κρητῶν, πρὸς ὃν φέρει ἐγγράφον ἐκ μέρους τοῦ
Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς νήσου, δι' οὗ διέτασσε νὰ
μας συλλάβῃ!

Ἦτο κωμικὸς ὁ κύριος οὗτος καὶ κωμικώτερα ἡ δια-
ταγή, ἣς ἦτο κομιστής. Τῷ ἐδηλώθη ἀμέσως, ὅτι μόνος
ἀπὸ τοῦδε Ἀρχηγὸς ἐν Κρήτῃ ἦτο ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ
τῆς κατοχῆς, γενομένης ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλ-
λήνων καὶ ὅτι καθ' ὃ ἀνήκων εἰς τὴν Τουρικὴν ὑπηρεσίαν
ἐτίθετο ὑπὸ κράτησιν.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἂν καὶ ἡ διαταγή προήρχετο ἀπὸ

τὸν Τοῦρκον Διοικητὴν, ἦσαν ὁμῶς ἐν γνώσει αὐτῆς καὶ οἱ πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυναμῶων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐθεώρησεν ὁ Ἀρχηγὸς ἀναγκαίαν τὴν κράτησιν του, ὅπως μὴ γνωσθῆ ἢ προχώρησις μας μέχρι τῆς πρωΐας. Αὐτὸς μας ἔφερε καὶ τὴν φοβερὰν εἰδήσιν, ἔτι ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων ὑψώθησαν καὶ σημαίαι τῶν Μεγάλων Δυναμῶων.

Τέσσαρες ἀξιωματικοὶ διετάχθημεν νὰ κάμωμεν ἀναγνώρισιν τοῦ χωρίου καὶ νὰ ἐκλέξωμεν καταλύματα τῶν διαφορῶν σωμάτων. Ἐγὼ εἶχον διαταγὴν νὰ εὔρω τοιαῦτα διὰ τὸ πυροβολικόν.

Μιτὰ μίαν ὥραν ὁ στρατὸς ἐγκατεστάθη εἰς Πλατανιά, ἂν εἶνε δυνατόν νὰ ὀνομασθῆ ἔγκατάστασις ἢ τοποθέτησις μας εἰς οἰκήματα ἐγκαταλελειμμένα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ κατεστραμμένα ὑπὸ τῶν Τοῦρκων. Διὰ νὰ λάβῃ τις ἰδέαν τῆς ἐγκαταστάσεώς μας, ἄς φαντασθῆ, ὅτι διήλθομεν τὴν νύκτα ἐκείνην δέκα ἀξιωματικοὶ μετὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ ἐντὸς ὀρωματίου τεσσάρων βημάτων μήκους καὶ τριῶν πλάτους.

Ἐκεῖ κατὰ πρῶτον ἀντελήφθημεν τὴν γυμνότητά μας, διότι οἱ περισσότεροι ἐν τῇ σπουδῇ μας ἀνεχωρήσαμεν ἐξ Ἀθηνῶν ἄνευ τῶν ἀπαραιτήτως ἀναγκαιῶν πραγμάτων, ἄνευ κλινοσκεπεσμάτων, ἄνευ μανδουῶν, καὶ τοῦτο ἐν ἐποχῇ τοῦ ἔτους, οἷαν διερχόμεθα. *A la guerre comme à la guerre* ἦτο τὸ σύνθημά μας. Ἐκαστος ἡμῶν εὔρε μίαν γωνίαν καὶ ἀφοῦ ἐφάγομεν ὀλίγην γαλέτταν καὶ τεμάχιον κακοψημένου κρέατος, προσεπαθήσαμεν νὰ κοιμηθῶμεν, ἄθυμοι, ὡς ἐκ τῶν κακῶν εἰδήσεων, ἄς εἶχομεν λάθει

καὶ προβλέποντες σοβαρὰ κωλύματα εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἔργου μας.

4 Φεβρουαρίου

Ἡ πρῶτα μᾶς ἐπεφύλαττε πολλὰ τὰ δυσάρεστα· ἐπετηροῦμεθα ὑπὸ τῶν ξένων πλοίων, περιπολούντων παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ Πλατανιά, εἰδήσεις δὲ ἐκ τῶν ἡμετέρων μᾶς ἐβεβαίωσαν, ὅτι ἐπὶ τῶν ἐπάλλξειν τῶν φρουρίων Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου ἐκυμάτιζον αἱ σημαῖαι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες ἀπὸ χθὲς ἔθηκαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τὰς τρεῖς ταύτας πόλεις.

Εὐτυχῶς μετὰ τῶν πλοίων μας ἔχομεν ἐπικοινωνίαν καὶ δυνάμεθα νὰ λαμβάνωμεν τὸ ταχυδρομεῖόν μας, καὶ τηλεγραφικὰς εἰδήσεις. Ἐπομένως εἶνε δυνατόν νὰ ἔχωμεν συμπληρωτικὰς ὁδηγίας καὶ διαταγὰς.

Πᾶσα σκέψις πλέον διὰ τὴν προσβολὴν τῶν πόλεων εἶνε ματαία. Ἐλάβομεν ὁμοῦ διαταγὰς ἐξ Ἀθηνῶν νὰ καθαρίσωμεν τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου ἀπὸ τοῦς Τούρκους.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐφθασεν εἰς Πλατανιά τὸ ἀτμόπλοιον «Ἡπειροσ» φέρον ἑθελοντάς, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ πολλοὺς γνωστούς νέους ἐξ Ἀθηνῶν. Μετ' αὐτῶν εἶνε καὶ ὁ νεκρὸς κ. Ἐμμανουὴλ Ἰψηλάντης. Πάντες εἶδομεν αὐτὸν εὐχαρίστως. Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχωρήσεώς μας ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸν γνωρίσω καλῶς καὶ νὰ ἐκτιμῆσω τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ καὶ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσίωσίν του. Ἐζήτει ἐκ παντός τρόπου νὰ μεταβῇ εἰς Κρήτην καὶ μοι ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀναχωρήσῃ μετ'

ἐμοῦ πιστεύων, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάγω καὶ πάλιν. Τῷ εἶχον παραστήσει, ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον ἄνευ ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅτι αὕτη ἕνεκα τῆς σοβαρότητος τῆς καταστάσεως δὲν ἤδυνατο νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς Κρήτην κάθοδον ἀξιωματικῶν ἄλλων, ἐκτὸς τῶν ἐξ αὐτῆς καταγομένων. Δὲν ἐφάνταζόμην τότε, ὅτι θ' ἀπεστέλλετο ἐπισήμως καὶ στρατός εἰς τὴν νῆσον.

Εἶνε μόλις εἰκοσαετῆς τὴν ἡλικίαν. Φέρων ὄνομα ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων τῆς Ἑλλάδος ἐννοεῖ νὰ μὴ ὑστερήσῃ τῶν προγόνων του ἐν ταῖς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαις. Καὶ διὰ τοῦτο μὲ τὴν πρώτην εὐκαιρίαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν μᾶς ἐσπευσε νὰ ἐνωθῇ μεθ' ἡμῶν. Μὴ ἀνατραφεὶς ἐν Ἑλλάδι καὶ μὴ εἰθισμένος εἰς τὴν στρατιωτικὴν ζωὴν δὲν παρεῖχεν ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ ἤδυνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς ὅλας τὰς κκουχίας τοῦ πολέμου καὶ μάλιστα ἐν Κρήτῃ, ὅπου τῶν πάντων εἶνε ἐπόμενον νὰ στερηθῇ τις. Πλὴν τί δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ ἰσχυρὰ θέλησις καὶ φρόνημα γενναίων; Τίς ἤθελεν ἀμφισβητήσῃ, ὅτι πολλάκις τὰ ἐφόδια ταῦτα εἶνε ἱκανὰ ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἔλλειψιν στρατιωτικῆς ἀγωγῆς καὶ ν' ἀναδείξωσι τὸν κεκτημένον αὐτὰ ὑπέρτερον πολλάκις καὶ αὐτῶν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος συνειθισμένων εἰς τὰς στερήσεις καὶ τὰς κκουχίας.

Καὶ ὁτως ὁ Ὑψηλάντης ἀπέδειξεν, ὅτι εἶνε πεποικισμένος διὰ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης ἡμέρας τῆς ἐν Κρήτῃ ἀφίξεώς του.

5 Φεβρουαρίου

Ἡ σήμερον ἡμέρα ὑπῆρξεν ἡμέρα ἐνεργείας. Διετάχθη τὸ

ὑπὸ τὸν ταγματάρχην κ. Κωνσταντινίδην τάγμα (*) εἰς οὐλαμὸς πυροβολικοῦ ὑπὸ τὸν κ. Ῥέγκλην καὶ εἰς οὐλαμὸς μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Νικολόπουλον νὰ μεταβῶσιν εἰς Βουκολιαῖς, ὅπου ὑπάρχει πύργος ἀρκετὰ ὄχυρός, κατεχόμενος ὑπὸ τάγματος Τσερκικοῦ στρατοῦ καὶ Τουρκοκρητῶν.

Μετὰ τοῦ στρατεύματος ἀνεχώρησαν καὶ πολλοὶ Κρήτες ἐκ τῶν διαμενόντων ἐν τῷ στρατοπέδῳ μας καὶ ὁ λόχος τῶν φοιτητῶν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Ζυμβρακάκην. Ἐκτὸς τούτων καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Γεωρ. Μελᾶς καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἐθελοντῶν καὶ ἀνταποκριταὶ ἐφημερίδων.

Ἡ Βουκολιαῖς εἶνε χωρίον τῆς ἐπαρχίας Κισσάμου κατοικούμενον ὑπὸ χριστιανῶν καὶ Τούρκων, ὃ δὲ πύργος εἶνε ἐκτισμένος ἐγγὺς τοῦ χωρίου ἐπὶ ὄχυρας τοποθεσίας. Εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς νήσου εὐρίσκονται παρόμοιοι πύργοι, κτισθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866. Οἱ πύργοι οὗτοι κατέχονταν ἕκτοτε ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, τοῦ πεφορτισμένου τὴν φρούρησιν τῆς χώρας καὶ τὴν προστασίαν τῶν Ὀθωμανικῶν πληθυσμῶν ἐν περιπτώσει ἐπαναστάσεως, ὑπῆρξαν δὲ πάντοτε τὸ εἶρησμα

*) Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ τάγματος τούτου ἦσαν οἱ ἑξῆς : ὁ Ταγματάρχης διοικητὴς Κωνσταντινίδης, Ἰωάννης, ὁ Ἐπιτελὴς Τσονάκας Γεώργιος λοχαγός, οἱ Λοχαγοὶ Παπαγεωργιάδης, Βασιλείου, Μπαρμπανος καὶ Πολιτάκος, ὁ ὑπολοχαγός Γεωργούλης, οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ Ζητουσιάτης, Δίδης, Λυμπερόπουλος, Λέγγερης, Σταυρόπουλος, Βουσαῆης, Κυριακόπουλος, Κολοκοτρώνης, Φραγκόπουλος, Θεράκης, καὶ οἱ ἑσδρῶν ἀνθυπολοχαγοὶ Κόλιας, Καρακώστας, Βράτιμος καὶ Γρηγορίου. Ἰατρός τοῦ τάγματος ἦτο ὁ ὑπίατρος Τζώρτζης.

τῶν Τούρκων, διότι καθ' ὅλας τὰς κατόπιν ἐπαναστάσεις οὐδέποτε ἠδυνήθησαν οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἐκπορθήσωσιν αὐτοὺς ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως πυροβολικοῦ. Τρεῖς ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου ἀνεχώρησαν τεθέντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ταγματάρχου, οἱ Μεταξὰς Στέφανος, Καλλίνακῆς ἀνθυπὶ-
 λαρχοὶ καὶ Πετριῶδης ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Εἰς ἄλλους ἐξ ἡμῶν ζήτησαντας δὲν ἐπετράπη νὰ μεταβῶμεν, διότι ἦσαν ὀλίγοι οἱ ἀπομείναντες ἀξιωματικοί.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ τμήματος τούτου τοῦ στρα-
 τοῦ μας, τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας διήλθομεν συζητούντες περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ, ἐπικρατεῖ δὲ ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ἀντίστασις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων δὲν θὰ εἶνε μεγάλη.
 Ἴδωμεν.

6 Φεβρουαρίου

Κατὰ τὰς πληροφορίες, ἃς ἐλάβομεν, ὁ ταγματάρχης διέ-
 ταξε τὴν στενὴν πολιορκίαν τοῦ πύργου ὑπὸ τῶν Κρητῶν, ὅς δὲ λόχοι κατέλαβον ἐπικαίρους θέσεις, ὥστε ἐν περιπτώ-
 σει ἐξόδου νὰ παρεμποδίσωσι ταύτην. Ὁ οὐλαμὸς τοῦ πυ-
 ροβολικοῦ ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Ρέγγλην κατέλαβε
 κατάλληλον θέσιν εἰς ἀπόστασιν 1500 μέτρων κατασκευα-
 σθέντων τῶν καταλλήλων προκλυμμάτων διὰ τὰ πυροβόλα
 ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ.

Ὁ ταγματάρχης ἀπέστειλε πρὸς τὸν φρούραρχον ταγμα-
 τάρχην Τούρκον Κρητὰ τινα, ὡς κήρυκα, μετ' ἐπιστολῆς,
 δι' ἧς προσεκάλει αὐτὸν νὰ παραδοθῇ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν
 ἀνδρῶν ὑποσχόμενος ἀσφάλειαν ζωῆς. Ἐκεῖνος ἀπήντησεν,

ὅτι θ' ἀμυνθῆ μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνδρός καὶ φυσιγγίου.

Τότε ὁ ταγματάρχης ἐπιθυμῶν νὰ δείξῃ εἰς τοὺς πολιορκουμένους τὴν ὑπαρξίν τοῦ πυροβολικοῦ μας, διέταξε τὸν Ῥέγκλην, ὅπως βίψῃ μίαν βολὴν μακράν, ν' ἀναμείνῃ δὲ ἐν τέταρτον τῆς ὄρας καί, ἂν παρελθόντος αὐτοῦ, δὲν ὑψωθῆ λευκὴ σημαία ἐπὶ τοῦ πύργου, ν' ἀρχίσῃ κατ' αὐτοῦ ὀραστικὸν πῦρ.

Οἱ Κρήτες ἀγνοοῦντες τὴν διαταγὴν, ἣν εἶχεν ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πυροβολικοῦ, ἐνόμισαν, ὅτι ἡ προειδοποιητικὴ βολὴ ἦτο βολὴ πολὺ ἀποτυχοῦσα· φύσει δὲ φιλοσκόμονες ὄντες ἔλεγον, ὅτι τοὺς εὗρεν ἄλλος ξεκατινιάρης. Ἦτο δὲ ὁ ξεκατινιάρης Τουρκικὸν πολεμικόν, τοῦ ὁποίου τὰ πυροβόλα οὐδέποτε ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των, οὐδὲ ἐβλάψαν αὐτούς.

Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ῥέγκλης ἤκουε τὰ σκώμματα μειδιῶν· ἀνέμεινε τὴν παρέλευσιν τοῦ τετάρτου ἀνυπομόνας, διὰ ν' ἀποδείξῃ εἰς τοὺς Κρήτας, ὅτι κάποια διαφορά ὑπάρχει μεταξύ τῶν πυροβόλων τοῦ ξεκατινιάρη καὶ τῶν ἡμετέρων.

Ὅταν λοιπὸν παρῆλθε τὸ τέταρτον καὶ λευκὴ σημαία δὲν ὑψωθῆ ἐπὶ τοῦ πύργου, ἐβίβθη ἡ πρώτη σκοπευθεῖσα βολὴ, κατορθώσαντος τοῦ Ῥέγκλη νὰ ἐκτιμήσῃ ἀκριβῶς τὴν ἀπόστασιν ἐκ τῶν πυροβολισμῶν τῶν τυρκικῶν· ἐπέτυχε τὸν πύργον καὶ τότε οἱ Κρήτες ἐξαλλοὶ ἐκ χαρᾶς ἐζητωκραύγαζον. Καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι βολαὶ ἦσαν ἐξ ἴσου ἐπιτυχεῖς.

Οἱ ἐν τῷ πύργῳ Τούρκοι συνεκέντρωσαν τὰ πυρὰ των ἐναντίον τῶν ἀνδρῶν τοῦ πυροβολικοῦ. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ῥέγκλης, ὅστις κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἐκεί-

θεν ἐλθόντων εἰδείξεν ἄκραν ψυχραιμίαν, ἔκρινε φρόνιμον νὰ κρατήσῃ ἀνά τρεῖς ὑπηρετάς δι' ἕκαστον πυροβόλον καὶ τοὺς λοιποὺς ν' ἀπεκούψῃ. Εὐτυχῶς οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πυροβολικοῦ ἔπαθεν ἐκ τῶν βολῶν τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῶ τὰ πυρὰ τῶν τηλεβόλων μας ἐπήνεγκον μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὸν πύργον. Ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Παπούλιας, καίτοι εὐρισκόμενος εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν, ἐπληγώθη εἰς τὴν κοιλιακὴν χύραν.

Οἱ Κρητῆς ὑπέστησαν ἀπωλείας, διότι ἡμιλλῶντο, ποῖος περισσότερον νὰ πλησιάσῃ τὸν πύργον. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐπλησίωσαν, ὥστε θέλων ὁ Ῥέγκλης νὰ* πυροβολήσῃ θέσιν τινὰ πρὸ τοῦ πύργου, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰδίστασε πρὸς στιγμὴν φοβούμενος, μήπως προσβόλῃ τοὺς ἡμετέρους, ἀλλὰ μετὰ τὸν μικρὸν αὐτὸν διαταγμὸν ἐπυροβόλησε καὶ κατέστρεψεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ προκαλύμμα τῶν Τούρκων, ὥστε εὐρεθέντες πλέον οὗτοι ἀκάλυπτοι ἐτράπησαν πρὸς τὸν πύργον δεκατισθέντες ἐν τῇ ὑποχωρήσει των ὑπὸ τῶν Κρητῶν.

Διαθέσεις πρὸς παράδοσιν ἐκ μέρους τῶν ἐν τῷ πύργῳ δὲν εἰδεικνύοντο. Διὰ τοῦτο ἐζητήθη ἐνίσχυσις πυροβολικοῦ, ἐστάλη δὲ καὶ δεῦτερος οὐλαμὸς ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν κ. Πάλλην Κωνσταντῖνον. Ἀνεχώρησε δὲ καὶ ὁ ἐπιτελάρχης κ. Λιμπρίτης μετὰ τοῦ ἀνθυπιλάρχου κ. Μάνου Πέτρου καὶ ὀλίγων εὐζώνων ἐπὶ κεφαλῆς ἐχόντων ὑπαξιωματικὸν τινα.

Ὁ ἐπιτελάρχης φθὰς εἰς Βουκολικίς (ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ Πλατανιά εἶνε τετράωρος) ἐζήτησε νὰ γνωρίσῃ ὄλας τὰς θέσεις τὰς κατεχομένας ὑπὸ τῶν Κρητῶν καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἐφθασε μέχρι τῆς πλέον προκεχωρημένης, εἰς ἀπό-

στασιν 50 μόνον βημάτων ἀπὸ τοῦ πύργου, κατεχομένης ἀπὸ τὸν καπετάνιον Ἀναστασάκην, ἐμπειροπόλεμον καὶ ἀνδρείον Κρήτη.

Ἐνταῦθα συνέβη τι χαρακτηριστικὸν τῆς πολεμικῆς πείρας τῶν Κρητῶν. Ὁ ἐπιτελάρχης προχωρῶν πρὸς τὴν θέσιν ἐκείνην εὐρέθη ἐκτεθειμένος εἰς τὰ πυρὰ τοῦ πύργου. Ἀμέσως τότε τῷ ὑπέδειξαν οἱ Κρήτες, ὅτι τῷ ἦτο ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ ἐκεῖθεν καὶ ὅτι ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλην ἀπυρόβλητον ἀτραπὸν. Ὁ λοχίας, ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν εὐζώνων, γνωρίζων, ὅτι κατὰ τὸν κανονισμὸν του πρέπει νὰ βιάσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐν ἀναπτύξει διδοὺς τὸ παράγγελμα νὰ τρία βήματα εἰς ἀκροβελισμὸν. Οὔτε εἰς τῶν ἀνδρῶν του θὰ ἐσώζετο, ἐν οἷς Κρήτες προλαμβάνοντες δὲν ἐμπόδιζον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παραγγέλματος του. Ἐπρεπε, διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν ρηθείσαν θέσιν, ν' ἀκολουθήσωσι τὴν ἰδίαν ἀτραπὸν βιάζοντες ἢ εἰς ὄπισθεν τοῦ ἄλλου μετὰ μεγίστης προσυλλάξεως, ἰσχυμμένοι καὶ οὐχὶ ἀνεπτυγμένοι, ὅπως ὁ λοχίας διετάξεν. Ἰδὼν ταῦτα ὁ ἐπιτελάρχης ἔθηκε τὸν λοχίαν καὶ τοὺς εὐζώνους ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀναστασάκη.

Ἐτερον ἀναγραφῆς ἄξιον εἶνε τὸ ἐξῆς: τὴν ὀχύρωσιν διὰ τῆς μεθοδοῦ τῆς ὀδεύσεως μόνον εἰς τὰ βιβλία τὴν γνωρίζομεν, διότι εἰς σπανίας περιστάσεις ἐφαρμόζεται. Οἱ Κρήτες, (χωρὶς βεβαίως ν' ἀναγνώσωσι ποτε ὀχυρωτικὴν) τὴν γνωρίζουν καὶ τὴν ἐφαρμόζουν μετ' ἀκριθείας θαυμαστῆς. Ὁ Ἀναστασάκης προὐχῶρει πρὸς τὸν πύργον ἰλαττῶν ἀπαύστως τὴν μέχρι αὐτοῦ ἀπόστασιν. Ἐβάδιζε κατασκευάζων προκάλυμμα ἐκ ξιρολιθίας.

7 Φεβρουαρίου.

Ἡ σημερινὴ ἡμέρα εἶνε ἀξιοσημείωτος διὰ τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς.

Τὴν πρωΐαν ἐγνώσθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ μας, ὅτι οἱ ἐν Βουκολιαῖς Τούρκοι ἐπωφεληθέντες τοῦ σκοτους καὶ τῆς ἀμελείας τῶν χριστιανῶν φυλάκων ἔκμαν ἐξοδὸν πρὸς διαφόρους διευθύνσεις. Καὶ τινες μὲν ἐξ αὐτῶν ἔλαβον τὴν ἀγούσαν εἰς Κάνθανον, ἕτερον πύργον τῆς ἐπαρχίας Σελίνου, κατεχόμενον ὑπὸ Τούρκων, ὅπου καὶ ἐσώθησαν. Οἱ περισσότεροι δὲ διηυθύνθησαν πρὸς ἡμᾶς, ὅηλ. πρὸς τὴν πόλιν τῶν Χανίων. Ἐννοηθέντες ὁμως ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῶν πλησίον χωρίων καὶ περικυκλωθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς θέσιν τινα ὄχυράν Κάστελλον ὀνόματι. ἀπέχουσαν πλεόν τῆς ὥρας τοῦ Πλατανιά. Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἐφρονεύθη ὁ Τούρκος ταγματάρχης καὶ ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι νιζάμηδες, ἐνῶ ἀνήρχοντο τὸν λόφον τοῦ Καστέλλου.

Κατὰ τῶν λοιπῶν ἔλαβε χώραν περίεργον κυνήγιον. Ἐξῆγον αὐτοὺς οἱ ἐπαναστάται ἀπὸ τοὺς θάμνους ὡς ὄρτυγας καθ' ὅλον τὸ διάστημα τὸ ἀπὸ Βουκολιαῖς εἰς Πλατανιά. Καὶ ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐζώγησαν.

Ἐνῶ τ' ἀνωτέρω συνέβαινον πρὸς τὸ μέρος τῶν Βουκολιῶν, οἱ ἐν ταῖς προφυλακαῖς μᾶς εἰδοποίησαν ὅτι οἱ Τούρκοι ἐξῆλθον τῶν Χανίων καὶ προσβάλλουσι τὴν θέσιν Μονοκούμαρο, κατεχομένην ἀπὸ 100 περίπου Κρητῶν ὑπὸ τὸν ὄπλαρχηγὸν Φανδρίδην ἰατρὸν τὸν ἀδελφόν σου καὶ τὸν Καθρουλάκην. Τὸ Μονοκούμαρο εἶνε λόφος ὄχυρός ὑπερκείμενος τῶν ἐμπροσθεν καὶ ἀριστερᾶ αὐτοῦ κειμένων, πράγ-

ματι κλείς τῆς ὅλης τοποθεσίας, ἧς καταλαμβανομένης ὑπὸ τῶν Τούρκων, θὰ καθίστατο δύσκολος ἡ παραμονὴ μας εἰς Πλαταναῖα.

Μικρὰ κοιλάς, κατὰ τὸ πλεῖστον κατάφυτος ἐξ ἐλαιῶν πρὸς τὸ μέρος τῶν Χανίων, ἡ κοιλάς τῶν Λειβαδιῶν, χωρίζει τὸ Μονοκούμαρο ἀπὸ τὰς θέσεις τοῦ ἔγχρου, αἵτινες εἶνε λόφοι ἐπίσης ἄγροϊ. Αἱ θέσεις αὗται ἦσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ πύργος τῆς Ἀγυιάς, ἐκτισμένος ἐπὶ προεχωρημένου λόφου ἀπέναντι σχεδὸν τοῦ Μονοκούμαρου, καὶ τὰ Μετόχια Σαράτση καὶ ὁ πύργος τοῦ Ἀνίμπαλη, ὅστις δεσπόζει τῶν ἱστορικῶν Μπουτζουναρίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν ἀντίθετον τούτων διεύθυνσιν καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ τοῦ Μονοκούμαρου μέρος αἱ θέσεις Κόκκινα Τουρλιά. Πᾶσαι αἱ θέσεις αὗται ὑπερήσπιζον ὁδοὺν πρὸς τὴν πόλιν τῶν Χανίων.

Ἡ ὁδοὸς αὕτη εἶνε ὁδὸς ἀμειλιτὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤντων κατεστραμμένη, χωριζούσα εἰς δύο τὴν κοιλάδα κατὰ μῆκος καὶ ἄγροτα πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Κυθωνίας. Ἐπὶ τοῦ μέσου περίπου αὐτῆς κάτωθι τοῦ πύργου τοῦ Ἀνίμπαλη, πρὸς τὰ μετόχια τοῦ Σαράτση εἶνε στρατῶν κατεχόμενος ὑπὸ Τούρκων.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ πλησιέστατα τοῦ στρατῶνος πρὸς τὸν πύργον τῆς Ἀγυιάς ὑπάρχει χάσι κατεχόμενον καὶ τοῦτο ὑπὸ Τούρκων.

Τοιαύτη σημασία εἶδον πάντοτε πρὸς τὴν θέσιν Μονοκούμαρο καὶ τὴν ἀπέναντι αὐτῆς καὶ ἄνωθεν τοῦ πύργου τῆς Ἀγυιάς κειμένην Χοιρόσπηλο, ὥστε εἶνε ἱστορικῶς γνωστὸν, ὅτι κατὰ πάσας τὰς ἐπαναστάσεις οἱ Τούρκοι διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν τῶν ἐκ τῶν Χανίων πρὸς τὸ ἐσωτερικόν

τῆς νήσου πρώτην φροντίδα εἶχον νὰ καταλάβωσι τὰς δύο ταύτας θέσεις, αἵτινες τοῖς ἐχρησίμευον τὸ μὲν ὡς ὀρμητήρια τὸ δὲ ὡς ἀμυντήρια τῆς διόδου πρὸς τὴν πόλιν.

Τὸ σχέδιον τῶν Τούρκων δὲν ἦτο ἀσχημὸν ἐπίστευον, φαίνεται, ὅτι ἐλόκληρος ὁ στρατὸς μας εὐρίσκεται εἰς Βουκολιαῖς ἢ τοῦλάχιστον τὸ περισσότερον μέρος αὐτοῦ. Ὅθεν ἐζήτησαν νὰ προσβάλουν τὴν θέσιν Μονοκούμαρο, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνοντες θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ σώσωσι καὶ τοὺς ἐν Βουκολιαῖς πολιορκουμένους. Ὑπελόγισαν ὁμῶς κακῶς.

Ἦτο θαυμ. μ. ὅτε τὸ ὑπὸ τὸν Ἰσαδρόφοκην τάγμα τοῦ πεζικοῦ τὸ τάγμα τοῦ μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν Τζαβέλλαν καὶ ὁ λόχος τῶν Εὐζώνων ὑπὸ τὸν Ραπτάκην ἠτοιμασθησαν πρὸς ἐκίνησιν*.

*) Τῶν σωμάτων τούτων οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν οἱ ἀκόλουθοι.

α) Τοῦ τμήματος τοῦ Πεζικοῦ. Διοικητῆς Ἰσαδρόφοκος Ἰωάν. ταγματάρχης, Παναγιωτόπουλος Ἄθαν. λοχαγὸς ἐπιτελής, Λεούσης, Κυπριανός, Ἀγγελίνης, Μπαλλίλης λοχαγοί. Μαλλιᾶς, Τσερούλης, Τσολακόπουλος, Μαυρομάτης, † Σαράτσογλος, Καραβίλης, Βαλάσσης, Λυκούρης, Χαρμπούρης, Κορτζῆς, Καποδίστριας, Παπανικολάου, Μαστραπᾶς, Πινουτσόπουλος, Νικολαΐδης, † Τρεγγέτας, † Δανάλης ἀνθυπολοχαγοί, Λοιδωρικιώτης ἀνθυπασπιστής.

Ἐντὶ τῶν φρουρῶν ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ τάγμα οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ Λούρος, Σάρρος, Φλωριάς καὶ Μπανάτος ἀρχθέντες κατὰσω.

β) Τοῦ λόχου τῶν εὐζώνων. Ραπτάκης λοχαγὸς καὶ Πριναῆς, Σαχτούρης καὶ Μαυρολίδης, ἀνθυπολοχαγοί.

γ) Τοῦ τμήματος τοῦ μηχανικοῦ. Τζαβέλλας Ἰωάννης ταγματάρχης διοικητῆς, Ματθαίουπουλος, Ἰωάννου, Μόστρας, Γεωργαντᾶς λοχαγοί, Μαλάμος, Μομφεράτος, Καλδοκορέσης, Παπαθανασίου, Νικολόπουλος, Δημητρακόπουλος, Γαλιάνης, Κουντουμάς, Βλάσης, Ρίτσης, Οἰκονόμου, Δροσόπουλος, Δαραλέξης, Κουμουτσόπουλος ἀνθυπολοχαγοί.

Ἄπεστάλη δ' ἐσπευσμένως ὁ ἀνθυπίαρχος Ταμβακόπουλος Γεώργιος εἰς Βουκολιαῖς κομίζων διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ πρὸς τὸν κ. Κωνσταντινίδην περὶ ταχίστης ἐπανόδου τοῦ ὑπ' αὐτὸν τάγματος.

Δυστυχῶς ὁ ἐναπομένον οὐλαμὸς τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τὰ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Μανουσσιγιαννάκην πυροβόλα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκκινήσωσιν ἠλλεῖφι ἡμιόνων. Διὰ τοῦτο διετάχθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὑποχώρησιν μᾶς τοποθετούμενος εἰς καταλλήλους θέσεις ἐν Πλατανιαῖ.

Ὁ Ἀρχηγός, ὁ ὑπαρχηγός, ὁ ἐπιτελάρχης καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου ἐτέθημεν ἐπὶ κεφαλῆς.

Ἐτρέχομεν μᾶλλον ἢ ἐθαδίζομεν. Μετ' ὀλίγον οἱ πυροβολισμοὶ ἤκούοντο ἰσχυροί, ἀρκιῶς δὲ καὶ κανονισμοί. Τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον διηρχόμεθα ἦτο ἀνώμαλον καὶ ἐνεκα τούτου οὐδὲν ἠδυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν.

Μετὰ τοιαύτης ταχύτητος εἶχομεν βαδίσαι, ὥστε διάστημα δύο ὥρων τὸ διστρέξαμεν εἰς μίαν. Ὁ ταγματάρχης Ἰοσακάρφσκις πολὺ ὀρθῶς μοι λέγει· εἰπέ εἰς τὸν Ἀρχηγόν (ὅστις προεπορεύετο βαδίζων ἐπὶ κεφαλῆς), ὅτι ἂν ἐξακολουθήσωμεν τρέχοντες, οἱ ἄνδρες θὰ φθάσωσιν ἐξηντῆμένοι καὶ ἀνίκανοι ν' ἀγωνισθῶσιν. Ἡ ὁρμὴ μᾶς ὅμως ἦτο τοιαύτη, ὥστε οὐδένα ἠδυνήθη ν' ἀναγκασίῃ ἡ ὀρθότης τῆς παρατηρήσεως αὐτῆς.

Κατηρχόμεθα μίαν κλιτύς, ὅτε ἠκούσαμεν πυροβολισμοὺς ἐκ τῶν πλαγίων. Στρέφω πρὸς ἀριστερὰ καὶ κατ' ἀρχαίς ἐνόμισα, ὅτι ἦσαν Χριστιανοί. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγα βήματα σφαῖρα πίπτει μεταξύ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Πετμεζᾶ Ι. Ἦτο ἡ πρώτη, τὴν ὁποίαν ἐδεχόμεθα.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΑ ΚΟΙΛΑΔΟΣ ΛΕΙΒΑΔΙΩΝ

Προήρχετο ἐκ τῶν ἄνωθὲν μας λόφων, τῶν πρὸς ἀριστερὰ καὶ πλησίον τοῦ Μονοκούμαρου, οἱ ὁποῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῶν ὑπωρειῶν αὐτοῦ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θέσεως, ἐν ἣ ἡμῶν οἱ ὑπὸ τὸν Φανδριδὴν Κρῆτες.

Πάντας τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶχεν ἐξαγριώσει καὶ μεθύσει τὸ πῦρ. Ἡ πρώτη φορὰ ἦτο, δι' ἐμὲ τοῦλάχιστον, καθ' ἣν κατελαμβάνομην ὑπὸ τοῦ συναισθήματος, ὅπερ ἐμποιεῖ ἡ μάχη. Διότι οἱ πυροβολισμοί, οὓς ἀντηλλάξαμεν πέρυσιν, ὡς ἐπαναστάται, μετὰ τῶν Τούρκων, δὲν εἶχον οὐδεμίαν σπουδαιότητα, μὴ παρουσιασθείσης περιστάσεως νὰ ἐκτεθῶμεν τότε εἰς σφοδρὸν πῦρ.

Περίεργον τὸ συναισθημα τοῦτο. Εἶδον πολλοὺς κύπτοντας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῷ συριγμῷ διερχομένης σφαίρας, ὅχι βεβαίως ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐξ ἀπειρίας· ἐζήτουν νὰ προσυλαχθῶσιν ἐξ αὐτῆς, ἐνῶ εὐκόλως δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι τὸ σύριγμα τῆς σφαίρας ἀκούεται, ὅταν ἔχη παρέλθει ὁ ἐξ αὐτῆς κίνδυνος.

Δὲν ἐβλέπομεν τίποτε ἐνώπιόν μας. Ἐτρέχομεν μόνον πρὸς τὰ ἔμπρός. Ματ' ὀλίγον εἰδοποιήθημεν παρὰ τοῦ ἐπιτελάρχου, ὅτι πρέπει νὰ κατέλθωμεν πρὸς τὰ δεξιὰ, κάτωθεν τοῦ Μονοκούμαρου, νὰ διέλθωμεν τὴν χαράδραν Δ, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ εὐρεθῶμεν ἐπὶ τῆς πεδιάδος καὶ ἡ ἐπίθεσις νὰ γίνῃ κατὰ μέτωπον.

Κατήλθομεν. Μικρὸν ἡρειπωμένον κτίριον καὶ ὀλίγα ἔλαια μας ἐχώριζον πλέον ἀπὸ τὸ ἀνοικτὸν ἔδαφος. Ἐκεῖ ἦτο ἡ ἐπικίνδυνος ζώνη. Ἀπέναντι σχεδὸν ἡμῶν ἐπὶ τοῦ ὁρόμου Α εὕρισκετο ἕτερον κτίριον (χάνι) κατεχόμενον ὑπὸ Τούρκων. Δεξιὰ καὶ ἄνωθεν τοῦ ὁρόμου ἦτο ὁ πύργος τῆς

Ἄγχιος μὴ ἐγκαταλειφθεὶς ἀκόμη ὑπ' αὐτῶν. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν χαραδρῶν καὶ ὀπισθεν τῶν ἐλαιῶν ἐπίσης ὑπῆρχον Τούρκοι, εἰς ἀπόστασιν βραχυτάτην ἀπὸ τοῦ σημείου, ἐφ' οὗ ἐνεφανίσθημεν. Τότε τὰ τμήματα ἀνεπτύχθησαν, εἰ δὲ διοικούντες αὐτὰ ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς. Χωρὶς νὰ ἐννοήσωμεν διατί, καίτοι μὴ ἔχοντες διοίκησιν τμήματος ὁ ἀνθυπὶ-
 λαρχος κ. Μάνος καὶ ἐγὼ ἐξιφουλκήσαμεν καὶ ὠδεύσαμεν ἔμπρὸς μετὰ τῶν τμημάτων.

Τὸ πῦρ ἦτο σφοδρόν. Πολλὰς σφαῖρας ἤκούσαμεν διερχο-
 μένας ἐγγὺς ἡμῶν. Ὅπισθεν ἡμῶν καὶ τοῦ Ἀρχηγοῦ πίπτει
 πρῶτος ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Δανάλης λαβὼν διαμπερές τραῦμα
 εἰς τὴν κοιλίαν. Ταυτοχρόνως ἔμπροσθεν αὐτῶν τραυματίζε-
 ται εἰς τὴν δεξιᾶν χεῖρα ὁ ἀνθυπασπιστὴς Λοιδωρικιώτης,
 τοῦτο ὅμως δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ὠδεύσῃ ἔμπρὸς. Πλησίον
 αὐτοῦ πίπτουσιν ὑπαξιωματικοὶ Κοῆτες.

Ὁ στρατιώτης Ρόζης βληθεὶς εἰς τὴν κοιλίαν ἐπαθε τε-
 λείαν παράλυσιν τῶν κάτω ἄκρων, καθὸ θραυσθείσης τῆς
 σπονδυλικῆς του στήλης. Εἰς τινα σπεύσαντα εἰς βοήθειαν
 του ἐφώναζε· «θέλω νὰ πάω ἔμπρὸς . . . ὅστε μου τὰ
 πόδια μου . . . Εἶμαι καλά».

Δὲν ἀκούεται καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν παρά μία καὶ μόνη
 κραυγὴ· «Ἐμπρὸς . . . κουράγιο» ἀπευθυνομένων τῶν μὲν
 πρὸς τοὺς δέ. Ὁλόκληρον τὸ ὑπὸ τὸν Ἰσαδρόφσκην τάγμα
 καὶ ὁ Ἀρχηγὸς μετὰ τοῦ ἐπιτελείου εἶχον ἐκτεθῆ εἰς τὸ
 σφοδρὸν πῦρ. Ὁ ἐπιτελάρχης βλέπων τὴν πτώσιν τοῦ Δα-
 νάλη καὶ τῶν ἄλλων ζητεῖ νὰ προσυλλάξῃ τὸν Ἀρχηγὸν
 ὑποδεικνύων αὐτῷ θέσιν τινα ὡς καλὴν ὄθηεν, διὰ νὰ βλέπῃ.
 Πλὴν ὁ Ἀρχηγὸς ἐννοήσας τὸν σκοπὸν του τῷ ἀπαντᾷ·

«ὄχι! Ζητεῖς νὰ μὲ προφυλάξης». Μετὰ κόπου δὲ ὁ ὑπα-
σπιστὴς του Παρασκευόπουλος, ὁ Πετμεζᾶς καὶ ὁ υἱὸς του,
ὄντες πλησίον του, τὸν ἐπέισαν νὰ προφυλαχθῆ ὀλίγον.

Ὁ Συνταγματάρχης Σταΐκος σπεύδων πρὸς τὸν Δανά-
λην παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἄλλων καὶ τοῦ γραμμα-
τέως του κ. Κονταράτου ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πεζικοῦ λέγει·
«δὲν πρέπει νὰ φωνεῦνται οἱ νέοι· τὸ πεζικὸν εἶνε ἔμπρὸς...
ἐκεῖ εἶνε ἡ θέσις μου.»

Ὁ ἐπιτελάρχης ὁ θέλων νὰ προφυλάξῃ τοὺς ἄλλους τί-
θεται ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐφόδου. Καὶ ἐνῶ ἡμεῖς εἶχομεν διέλθει
τὸ ἠρειπωμένον κτίριον, εὕρισκομένου πλησίον μου τοῦ
ὀπλαρχηγοῦ Δασκαλογιάννη, θαυμασίου διὰ τὸ θάρρος καὶ
τὴν ψυχραιμίαν του, διακρίνω τὸν ἐπιτελάρχην ἔμπροσθέν
μου ἐκτεθειμένον εἰς τὸ πῦρ. Εὐρεθεὶς πλησίον του ἐσκέφθην,
ὅτι δὲν θὰ εἶχον λόγον ὑπάρξεως ἐν τῷ ἐπιτελείῳ, ἂν δὲν
ἤδυνάμην νὰ μεταδώσω τὰς διαταγὰς του. Τὸν ἔφθασα καὶ
καλύψας αὐτὸν τῷ λέγω· «Ἐκτίθεσθε, δώσατε εἰς ἐμὲ δια-
ταγὰς». «Ἄρπαξε μίαν σημαίαν, μοὶ λέγει, καὶ νὰ κατα-
ληφθῆ τὸ ἄνωθεν ἡμῶν ὕψωμα».

Ἦτο στιγμή, καθ' ἣν παρετηρήθη εἰς πολλοὺς ὀπλίτας
μικρὸς δισταγμὸς εἶδος πτοήσεως, διότι ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ εἶ-
χον βληθῆ πάντες σχεδὸν οἱ κατὰ τὴν μάχην πεσόντες ἐκ
τῶν ἡμετέρων* τοῦτο ἀντιληφθεὶς, φαίνεται, ὁ ἐπιτελάρχης

*) Ἐκτὸς τῶν ἄνω ἦσαν καὶ οἱ ἑξῆς· Ζερβουλᾶκος λοχίας νεκρὸς, πλη-
γωμένοι δὲ οἱ Παπαλιθερίου ἐπιλοχίας, Κατσιώτης, Διακουμάκος λοχίας,
Τσίγκρης δεκανεὺς, Ντίας, Νάκης, Μαυρομάτης, Μανάρας, Χρήστος,
Μανός, Μαυροδόμος στρατιῶται. Τῶν πεσόντων Κρητῶν δὲν ἠδυνήθην νὰ
συγκεντρώσω τὰ ὀνόματα.

μοι ἔδωκε τὴν ῥηθεῖσαν διαταγὴν. Ἐπιστρέφων μετὰ τὴν λῆψιν τῆς διαταγῆς εὗρον πολλοὺς κεκαλυμμένους· εἶδον ὅπισθεν ἰλαίας πλέον τῶν δέκα ἀνδρῶν, τὸν ἕνα ὅπισθεν τοῦ ἄλλου, ὡς ἐὰν ἠδύναντο νὰ προφυλαχθῶσι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου. Τὸν πρῶτον Κρήτα σημαιοφόρον, ὃν συνήτησα, τὸν εὗρον πρηγῆ ὅπισθεν πτυχῆς ἐδάφους, κρατοῦντα τὴν σημαίαν του ἡμιορθίαν. Ἡ προχωρεῖς, τῷ λέγω, ἡ σοῦ τὴν πέρνω. Δὲν ἀνέμεινε δευτέραν λέξιν. Ἀντὶ νὰ σηκωθῆ, ἐπήδησε καὶ προῦχώρησε τρέχων πρὸς τὸ ὑποδειχθὲν ὕψωμα. Ταῦτοχρόνως μετέδωκα τὴν διαταγὴν εἰς τὸν λοχαγὸν κ. Κυπριανόν εὐρισκόμενον ἐκεῖ μετὰ πολλῶν ἀνδρῶν τοῦ λόχου του καὶ διηυθύνθη πρὸς τὸ ὕψωμα. Ὀλίγα λεπτά παρήλθον καὶ τοῦτο κατελήφθη. Ἐκεῖ ἐσταματήσαμεν. Τὴν στιγμήν ἐκείνην ἠσθαινόμην τοιαύτην κόπωσιν (καὶ νομίζω τὸ αὐτὸ θὰ συνέβαινεν εἰς πάντας), ὥστε ἂν μὰς ἐγένετο ἀντεπίθεσις, οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ υποχωρήσῃ.

Ὁ ὑπὸ τὸν Μπαλίην λόχος διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἀρχηγοῦ κατέλαβεν ἐν πλήρει συντάξει ἄλλο λόφον ὅπισθεν ἡμῶν καὶ ὁ ὁμαδὸν πυρῶν ἐβούλη τὴν προχώρησιν. Ἐκεῖ ἐπεσεν ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Τριγγέτας βληθεὶς εἰς τὸν λαιμόν, ἐνῶ ἀνῆρχετο τὸν λόφον. Ἐπ' αὐτοῦ ἀπῆλθεν καὶ ὁ Ἀρχηγός, ὅπως ἐπιτηρῆ τὴν μάχην.

Ἡ υποχώρησις τῶν Τούρκων ἤρχισεν ἀτακτως ἐξ ὅλων τῶν μερῶν. Δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι μᾶλλον μὲ τὰς ρωγὰς τοῦ ἐνικήσαμεν παρὰ διὰ τῶν πυρῶν. Τοιοῦτος ἐπέκραται ἐνθουσιασμός. Ἐκάστην ἐγκατάλειψιν θέσεως ἐπηκολούθουν γιουχισμοὶ καὶ ἀλαλαγμοὶ τῶν ἡμετέρων.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον, τὸ τάγμα τοῦ μηχανικοῦ καὶ ὁ

λόχος τῶν εὐζώνων προχώρησεν πρὸς τὸν λόφον τοῦ Μονοκούμαρου. Εἰς τὰς ὑπερείκας τοῦ λόφου ἔφθασεν ὁ λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ κ. Ἰωάννου ἔχων περὶ τοὺς 20 μόνον μετ' αὐτοῦ. Οἱ ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου Κρηῖτες εἶχον κλονισθῆ ἐκ τῆς ἀκαθέκτου ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων κατὰ τῆς θέσεώς των. Ἐκεῖ ὁ ἰατρός Φανδριδῆς ἐδείξε θαυμαστὴν γενναϊότητα λαβὼν δύο πληγὰς, ἐνῶ ἀνέμενε τὴν ἐνίσχυσιν ἐπὶ τέσσαρας ὥρας ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν.

Δύο Κρηῖτες πτοηθέντες περισσότερον ὑπεχώρησαν καὶ τὸ χερίστον πάντων εἶπον εἰς τὸν λοχαγὸν κ. Ἰωάννου, ὅτι ἡ θέσις κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ ὑποχώρησις δι' ἀξιοματικόν, ὡς ὁ Ἰωάννου, ἦτο ἀδύνατος. Ἐσταμάτησε τοὺς ἀνδρας του καὶ ἀφοῦ τοὺς ἐνεθάρρυνε δι' ὀλίγων λέξεων, τοῖς ἐζήτησε τὸν λόγον τῆς τιμῆς των, ὅτι δὲν θὰ τὸν ἐγκαταλείψουν εἰς τὴν προχώρησιν. Λαβὼν τὴν διαβεβαίωσιν πάντων ἔσφιγγε τὰς χεῖράς των καὶ ἀνῆλθε τὸν λόφον. Εὐτυχῶς ὄχι μόνον δὲν εἶχε καταληφθῆ ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ εἶχε ρθᾶσει πρῶτος ἐπ' αὐτοῦ ὁ λόχος τῶν εὐζώνων ὑπὸ τὸν Ῥαπτάκη.

Ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Φανδριδίου Κρήσις τις, Στρογγυλὸς Γεώργιος ὀνόματι εὐρίσκατο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐκτεθειμένος, γενναίως πολεμῶν πρὸ τοῦ Μονοκούμαρου. Ὁ Φανδριδῆς βλέπων αὐτὸν ἐν κινδύνῳ ἐρώναξε: «δὸς μου Ἰωάννου, φουσικια, πρέπει νὰ τὸν σώσωμεν». Ἐχων δὲ ὑψωμένην τὴν χεῖρα ἔλαβε τότε τὴν δευτέραν πληγὴν, ἧτις τὸν ἐθηκεν ἐκτὸς μάχης.

Ἡ φυγὴ τῶν Τούρκων ἤρχισε καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέρος. Ὁ Ἰωάννου ὅμως ἐθεώρησε καλὸν νὰ προχωρήσῃ καὶ παραλαβὼν τοὺς ἀνδρας του, ἐχώρησεν ἔμπρὸς ἀκάλυπτος πρὸς τοὺς

λόφους Κόκκινα Τουρλιά, ὀπόθεν, ἂν καὶ ἡ ἀπόστασις ἦτο μεγάλη, οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ σηκώνουν τὰς σκηνάς των.

Ἐγκατέλειψαν οὕτω ὅλας τὰς θέσεις τὰς ἐκ τῶν πρὸς τὸ Μονοκούμαρο λόφων, καὶ πρὸς τὸ μέρος μας τὸν πύργον τῆς Ἁγυιάς, ἀφοῦ τὸν ἔκαυσαν, καθὼς καὶ τὸ χάνι εὐρισκόμενον 400 μέτρα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἔμπροσθὲν μας καὶ τὸν στρατῶνά των κείμενον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 800 μέτρων.

Ἄν εἴχωμεν ἓνα οὐλαμὸν ἰππικῶν μόνον, θὰ ἠδύναμεθα νὰ κυριεύσωμεν καὶ τὰ τρία πυροβόλα των, τὰ ὁποῖα διὰ τῶν χειρῶν μετέφερον φεύγοντες δι' ὅλης τῆς δυνατῆς ταχύτητος.

Περὶ τὴν ὄσιν τοῦ ἡλίου διετάχθη ἡ κατάληψις τοῦ στρατῶνος ὑπὸ τριῶν διμοιριῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγούς τοῦ πεζικοῦ κ. Βαλάση, Καραβέλην καὶ Σαράτσογλου, ἐπὶ κεφαλῆς τεθέντος τοῦ κ. Λιμπρίτου Ζηλευτῆ ἦτο ἡ προχώρησις τῶν τριῶν τούτων διμοιριῶν, αἰτίνες ἠμιλλῶντο, τίς νὰ πρωτοθῆσῃ. Οἱ πυροβολισμοὶ ἦσαν ἀραιοὶ πλέον, ὅταν βληθεὶς ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Σαράτσογλος εἰς τὴν κεφαλὴν ἔπεσε πλησίον τοῦ στρατῶνος.

Ἡ μικρὰ αὐτῆ δύναμις ἐρθασε ταῦτοχρόνως μὲ τοὺς προχωροῦντας ἐκ τοῦ πύργου τῆς Ἁγυιάς Κρήτας, κατέλαβε δὲ τὸν στρατῶνά καὶ τὸν κατέκαυσεν.

Κατὰ τὴν κατάληψιν κατέφθασε καὶ ὁ ἀνθυπὶλαρχος κ. Μάνος Πέτρος. Οἱ Κρήτες τῆς ἐπαρχίας Κυδωνίας, ἐκτὸς τῶν εὐρισκόμενων εἰς τὸ στρατόπεδόν μας καὶ λαβόντων μέρος εἰς τὴν μάχην πρὸς τὸ μέρος τοῦ Μονοκούμαρου, προχώρουν ταῦτοχρόνως μὲ ἡμᾶς ἐκ τῆς θέσεως Χοιροόσπηλο

καὶ τῆς ὁδοῦ Ἀλικιανοῦ-Χανίων πρὸς τὸν πύργον τῆς Ἀγυῖας. Δυστυχῶς μοι διαφεύγουσι τὰ ὀνόματα τῶν καπετανῶν, μεταξὺ αὐτῶν ὅμως ἦσαν ὁ κ. Χατζημιχάλης καὶ ὁ κ. Κωνσταττῖνος Μάνος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἱεροῦ λόχου. Ὁ δευτερος οὗτος ἀναχωρήσας ἐκ Βουκολιῶν λίαν πρῶτ' καὶ ἀφικόμενος εἰς Λάκκους ἀντελήφθη τὴν μάχην καὶ ἔσπευσε μετὰ τῶν ἄλλων.

Τρεῖς ἢ τέσσαρες Τουρκοκρῆτες εἶχον παραμείνει μεχρὶ τελευταίας στιγμῆς εἰς τὸν στρατῶνα μὴ φαντασθέντες, φαίνεται, ὅτι οὗτος θὰ καταληφθῆ παρ' ἡμῶν. Ἀντελήφθησαν τὴν ἀφίξιν τοῦ στρατοῦ, καὶ τῶν Κρητῶν εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν, ὁπότε ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Πρέπει νὰ ἐρρίφθησαν κατ' αὐτῶν πλέον τῶν 100 τυφεκισμῶν, πλὴν οὐδεὶς ἐπίτυχέ τινα ἐξ αὐτῶν. Ἦσαν πολὺ τυχεροί.

Μετ' ὀλίγον ἤρχισεν ἡ συγκέντρωσις τοῦ στρατοῦ μας καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν φονευθέντων καὶ πληγωθέντων εἰς μέρος προφυλαγμένον ἀπὸ τοῦ ἀνέμου. Ὁ ὑπίκτρος κ. Δεμερτζῆς καὶ κατὰ τὴν μάχην καὶ μετ' αὐτὴν μετὰ πολλῆς προθυμίας ἐφρόντισε περὶ τῆς συγκεντρώσεως τῶν πληγωμένων καὶ τῆς παροχῆς εἰς αὐτοὺς τῶν πρώτων βοηθειῶν. Τὸ σκότος πλέον ἦτο βαθύ καὶ δὲν ἠδυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἀλλήλους. Ἦγνοῦμεν ὅλας τὰς ἀπωλείας μας καὶ ἕκαστος ἠρώτα περὶ ἐκείνων, οἱ οὖς μᾶλλον διεφέρετο, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀλήθειαν.

Μικραὶ πυραὶ ἐνήφθησαν πλησίον τῶν πληγωμένων. Ὁπλίται καὶ ἀξιωματικοὶ ἐπεριποιοῦντο αὐτοὺς καὶ τὸ ὄλον θέαμα ἐνεῖχέ τι τὸ πένθιμον. Ἐκαστος ἐζήτει νὰ ἴδῃ αὐτοὺς καὶ νὰ τοῖς εἴπῃ ὀλίγας λέξεις παραμυθητικάς. Τρεῖς

ἀγαπητοὺς συναδέλφους, νεωτάτους, γνωστῶν οικογενειῶν, χάνομεν πεσόντας ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ καθήκοντος.

Ἄφου ἐδόθησαν αἱ δέουσαι δόγηται διὰ τοὺς πληγωμένους διετάχθη ἡ ἐπιστροφή μας εἰς τὸ στρατόπεδον.

Κουρασμένοι ἐβαδίζομεν μετὰ δυσκολίας ἐν τῇ σκοτεινῇ νυκτί, περίλυποι διὰ τὰς ἀπωλείας μας, εὐχαριστημένοι διὰ τὴν νίκην μας.

Τριαύτην κόπωσιν ἠσθανόμεθα, ὥστε ὅλοι ἴσως θὰ πύχαιστούμεθα ἂν ἦτο δυνατόν ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἐν τοιαύτῃ ὄρῳ ἐπάνοδον καὶ νὰ μείνωμεν ἐκεῖ εἰς οἰονδήποτε μέρος, ἔστω καὶ ἐπὶ τῶν θέσεών μας ἐν ὑπαίθρῳ. Ὁ Ἄρχηγός ὅμως, ὅστις ἀνεδείχθη κάλλιστος πεζοπόρος, διέταξε τὴν ἐπάνοδον.

Καθ' ὁδὸν ἠμάθομεν, ὅτι ὁ ἐναπομείνας ἐν Πλαταναῖς σὺλαμὸς τῆς πυροβολαρχίας εἶχεν ἐκκινήσει πολλὴν ὄρῳ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν μας ὑπὸ τὸν λοχαγὸν κ. Βαρούχαν καὶ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν κ. Παπαχρήστου, εὐρεθέντων τέλος φορτηγῶν ζώων. Ἐπίστευσον, ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐνωθῶσι μεθ' ἡμῶν ἐγκαίρως ἢ ὅτι θὰ εἴχομεν ἐξακολούθησιν τῆς μάχης τὴν ἐπομένην.

Πάντες εἰμεθα σιωπηλεῖ καὶ ἕκαστος εἶχε παραδοθῆ εἰς ἰδιαιτέρας σκέψεις.

Ἐσκεπτόμεθα τοὺς οἰκτεῖς μας καὶ πᾶν ὅ, τι εἴχομεν προσφιλεῖς, ἀελογιζόμεθα δὲ τὴν λύπην τῶν συγγενῶν τῶν πεσόντων, ὅταν θὰ ἐμάνθανον τὴν ἀπώλειάν των καὶ τὴν ἀνησυχίαν τῶν ἀγνοούντων τὴν τύχην τῶν ἰδικῶν των.

Ἄγνοῶ, ποίαν ὄρῳ ἐφθάσαμεν εἰς Πλαταναῖς. Ἐκεῖ εὐρομεν τοὺς ἄλλους συναδέλφους ἐπανελθόντας ἀπὸ τῆς Βου-

κολιαῖς καὶ ἀνησυχοῦντας περὶ ἡμῶν. Τοῖς διηγήθημεν τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ ἐτέθημεν εἰς κίνησιν πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς, διότι ὁ περίπατος αὐτὸς μέχρι τῆς πεδιάδος τῶν Χανίων μᾶς εἶχεν ἀνοίξει τὴν ὄρεξιν εἰς μέγιστον βαθμόν. Οἱ καλοὶ μᾶς ὅμως ὑπηρεταὶ φανταζόμενοι ἴσως, ὅτι ἀπελθόντες εἰς μάχην δὲν θὰ ἐπανηρχόμεθα πλέον, ἔκριναν καλὸν νὰ μὴ ἐτοιμασῶσι τίποτε. Τέλος ἐπεράσαμεν μὲ ὅ,τι προχείρως εὔρομεν καὶ ἐζητήσαμεν ἀνάπαυσιν, ἧς εἶχομεν ἀπόλυτον ἀνάγκην.

8 Φεβρουαρίου

Καθ' ὅλην τὴν σημερινὴν ἡμέραν συζητήσεις ἐγένετο ἐν τῷ στρατοπέδῳ περὶ τῆς μάχης τῆς προτερείας. Πρέπει ὅμως νὰ ἐφωανάξωμεν πολὺ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς, ἐν δὲν ἐκρυσολογήσαμεν, διότι αἱ φωναὶ τῶν περισσοτέρων μᾶς εἶνε τόσο βραχναί, ὥστε δὲν ἀναγνωρίζονται.

Ὁ Ἀρχηγὸς ἐκοινοποίησε ἡμερησίαν διαταγὴν, δι' ἧς συγχαίρει τὸν στρατὸν διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρείαν του κατὰ τὴν χθεσινὴν μάχην. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραλείψω, ὅτι μετὰ τὰ χθὲς συμβάντα οἱ Ἀρχηγοὶ ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς Κρητάς καὶ τὸν στρατὸν πλήρη ἐμπιστάσυνην. Οἱ Κρηταὶ ἐκφράζουσι τὸν θαυμασμὸν των βεβαιοῦντες, ὅτι τοιαύτην μάχην δὲν ἔκαμᾶν ποτε. Ὁ λόγος τοῦ θαυμασμοῦ αὐτῶν, οὔτενος εἶνε λαὸς τόσο πολεμικός, εἶνε ἀπλοῦς· οὐδέποτε πολεμοῦσιν ἐπὶ πεδίου ἀνοικτοῦ. Ἐχουσι συνηθίσει νὰ μάχωνται εἰς τὰ μιτριόζια, τὰ ὅποια εἶνε εἶδος προκαλυμμάτων ἐκ ξιρολιθίας. Ταῦτα ἢ κατασκευάζουν ἐπίτηδες πρὸς πόλεμον ἢ εἶνε φυσικοὶ περίβολοι τῶν κτημάτων των. Ἡ τοιαύτη

πρὸς τὰ μιτιρίζια ἀδυναμία των δὲν προέρχεται βεβαίως ἀπὸ δειλίαν, ἀλλ' ἀπὸ πρόνοιαν. Ἐννοοῦσι νὰ ἐπιφέρωσιν, ὅσο τὸ δυνατόν περισσοτέρας ἀπωλείας εἰς τὸν ἐχθρὸν, χωρὶς αὐτοὶ νὰ ὑφίστανται τοιαύτας. Καί εἶνε κάλλιστον προσὸν στρατιώτου, τὸ νὰ γνωρίζῃ νὰ ἐπαφελῆται τοῦ ἐδάφους χρησιμοποιοῦν καὶ τὴν ἐλαχίστην πτυχὴν αὐτοῦ. Ἦτο λοιπὸν δι' αὐτοὺς πρωτοφανές τὸ θέαμα ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν προχωροῦντων ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἐδάφους πρὸς κατάληψιν ἐχθρικῶν θέσεων.

Πολλὰ γεγονότα τῆς χθεσινῆς ἡμέρας εἶνε ἀξιωματημένα. Δὲν θὰ λησμονήσω τὸν σημαιοφόρον τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Δασκαλογιάννη, νέον Σφακιανόν, ὅστις κατὰ τὴν ἀπὸ Πλατανιά εἰς Λειβάδια πορείαν μας προηγεῖτο· ἔβλεπε ἕνα ἀληθινὸν λεβέντην Κρητῆ, ὄχι βαδίζοντα, ἀλλὰ πετῶντα καὶ πάντοτε ἔννοσυντα νὰ εἶνε πρῶτος.

Ἡ παρουσίαι τῆς σημαίας πάντοτε προξενεῖ συγκίνησιν εἰς τὸν στρατιώτην καὶ ἐξυψώνει τὸ φρόνημα αὐτοῦ. Κατὰ τὴν στιγμὴν ὅμως ἐκείνην τὸ θέαμα τῆς σημαίας κρατουμένης ὑπὸ ὠραίου ἀνδρός, φέροντος τὴν γραφικὴν Κρητικὴν περιβολὴν καὶ σπεύδοντος ἔμπρὸς ἐνακτίον τοῦ ἐχθροῦ ἦτο κάτι τι θαυμάσιον. Βεβαίως διὰ ζωγράφου εἰκῶ, πρὸς τελειοτέραν ἀναπαράστασιν τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐρεθῇ.

Ὁ ὀπλαρχηγὸς Δημητρεγιάννης κατὰ τὴν κατάληψιν τοῦ ὑψώματος, διὰ τὸ ὅποιον ἔλαβον τὴν διαταγὴν παρὰ τοῦ ἐπιτελάρχου, ἐκ τῶν πρώτων ἀνελθῶν αὐτὸ ἔλαβε πλησίον μου διακμηρὲς τραῦμα ἀνωθεν τῆς σιαγονος, τὸ ὅποιον ἐφαίνετο, ὅτι τῷ εἶχε καταστρέψει τὸ στόμα. Ἄν καὶ ἔβλε-

πον, ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ ἦτο ἀρκετὰ σβαραῖ, τῷ εἶπον, ὅτι δὲν ἔχει τίποτε. Τὸ βλέπω, μοι ἀπήντησεν εἰρωνικῶς, ἀλλὰ, ποῦ εἶνε ὁ ἰατρός; Παρακάτω, ὅπισθεν χαλασμένου κτιρίου, τῷ εἶπον. Ταῦτοχρόνως τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐκ τῶν ὑπ' αὐτὸν τὸν ἐπλησίασαν, διὰ νὰ τὸν βοηθήσουν. Πλὴν ἐκεῖνος ἀμέσως ἐξηγγρίωθη καὶ ἐκασομίζων τὴν συνήθη εἰς τοὺς Κρητὰς βλασφημίαν τοῖς λέγει. «Ποῦ ἀφήσατε τὴν σημαίαν μας; Καὶ δεικνύων τὸ μέρος ὅπου εὐρίσκετο ἡ σημαία φωνάζει· ὄλοι ἐκεῖ! Ἄληθές μεγαλεῖον ἐνεῖχεν ἡ φράσις του.

Εἰς ἀνάμνησιν τῆς καλῆς αὐτῆς μάχης ἔχω τὴν ἐχθρικήν σημαίαν τοῦ στρατῶνος ἐγκαταλειφθεῖσαν ἐν αὐτῷ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἀτακτον αὐτῶν φυγὴν, τὴν ὁποίαν πρῶτος ὁ καπετὰν Χριστοδουλάκης ἐξ Ἀλικιανοῦ, πολεμήσας γενναίως καὶ οὗτος πλησίον μας, μοι ἐδώρησατο εἰς ἐνδειξὴν φιλίας.

Τὸ ἀπόγευμα μὲ ἀνέμενον εὐχάριστος ἐκπληξίαι ἀφίκοντο ὁ ἀδελφός μου Περικλῆς καὶ ὁ κ. Μουρούζης ὑπίλαρχοι. Καὶ οὗτοι μεγάλως κατέβαλον προσπαθείας, ὅπως κατορθώσωσι ν' ἀποσταλῶσιν εἰς τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς. Ἀμφότεροι εἶνε στενοχωρημένοι, διότι δὲν ἦσαν μεθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς.

9 Φεβρουαρίου.

Σήμερον διετάχθη ὁ ταγματάρχης κ. Μανουσογιαννάκης, ὁ πάντοτε ἀθορύβως ἐκτελῶν τὸ καθήκον του, ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Κάνδανον, ὅπου ὑπάρχει ὁ πύργος τοῦ Σταυροῦ, κατεχόμενος ὑπὸ τάγματος Τούρκικου στρατοῦ, καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ νὰ προβῇ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς κωμοπόλεως

Κανδάνου, κατεχομένης ὑπὸ τῶν Σελιμιωτῶν Τούρκω, θεωρουμένων ἀνδρείων καὶ πρώτης τάξεως σκοπευτῶν.

Τὸν κ. Μανουσογιαννάκην ἠκολούθουν οἱ Κρήτες ἀξιωματικοὶ κκ. Τσόντος, Κριάρης, Μαρκουλάκης ἀθυπολοχαγοὶ τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ Βαρδουλᾶκης ἀνθυπilaρχος, ὡς καὶ τὸ σῶμα τῶν Σφακιανῶν ὑπὸ τὸν Δασκαλογιάννην, συγγενῆ τοῦ ταγματάρχου, ἓνα ἐκ τῶν ἀνδρειοτέρων καὶ ικανωτέρων ὄπλαρχηγῶν.

Τὰ πυροβολὰ ὑπηρετοῦν ἀφυπηρετήσαντες ὑπξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται τοῦ πυροβολικοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται ὁ πρῶτην ἐπιλοχίαν Σμυρνωτάκης, κάλλιστος τύπος στρατιώτου.

Τὸ ἀπόγευμα ἠκούσαμεν ΒΑ ἰσχυρὰ συμπυροκροτήσει τηλεβόλων καὶ εἶδομεν ἐξείφνης ὀβίδα ἐκρηγνυμένην ἐπὶ τῶν βράχων τοῦ Ἀκρωτηρίου. Τὰ ξένα πολεμικά, τὰ ὁποῖα δὲν φαίνονται ἀπὸ τῆς θέσεώς μας, ἐκανονιοβόλησαν τοὺς ἐκεῖ μαχομένους ἐπαναστάτας ἐπὶ τῇ προφασί, ὅτι οὗτοι ἔδωκαν ἀφορμὴν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ὅτι αἱ σφαῖραι τῶν ἐφθονοῦν μέχρι Χαλέπας.

Τὸ θέημα τοῦτο μᾶς ἐπροξένησεν ἀλλεγοιστάτην ἐντόπισιν. Ἄτυχός, ὅσον καὶ γενναῖος λαός! Τί ζητεῖ πρὸ αἰώνιον ἀγωνιζόμενος καὶ ὑφιστάμενος καταστροφᾷ καὶ μαρτύριῳ, τί ἄλλο ἢ τὴν ἐλευθερίαν του; Παρὰ ποίων δὲ τόρα βομβαρδίζεται; Παρὰ τοῦ κατακτητοῦ, ὅστις θεωρεῖται βάρβαρος; Ὅχι βομβαρδίζεται παρ' ἐκείνων, οἵτινες καυχῶνται, ὅτι εἶνε πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας καὶ παράγοντες τοῦ πολιτισμοῦ.

Οὐδεμίαν κρίσιν μοι ἐπιτρέπεται νὰ ἐκφράσω ἐπὶ τῆς πρά-

ξεως ταύτης. Δὲν γράφω ἱστορίαν, ἥτις θὰ κρίνη τὰ γεγ-
νότα ταῦτα, ἀλλ' ἐντυπώσεις ἀτομικᾶς.

Ἡμεῖς ἐν μόνον αἰσθανόμεθα, ὡς στρατιῶται, ὅτι τὴν
δρακὰ ταύτην τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν τιμὴ καὶ δόξα
ἀνέλπιστος τὴν ἀναμένει, ἐν πέσῃ προσβαλλομένη παρ'
οἰουδῆποτε ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Κρήτης.

10 Φεβρουαρίου

Ὁ ταγματάρχης μεταβαίνων εἰς Πατελάρι, ἔπου ἐπρό-
κειτο νὰ μείνῃ προσωρινῶς ἐγένεν ὁρατὸς παρὰ τῶν ἐν Κα-
στέλλῳ καταφυγόντων Τούρκων. Οὗτοι ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν πυ-
ροβολῶν ὑποθέσαντες ἴσως, ὅτι κατ' αὐτῶν διηυθύνετο, ὑ-
ψωσαν λευκὴν σημαίαν καὶ εἰδοποίησαν αὐτόν, ὅτι εἶνε
ἔτοιμοι νὰ παραδοθῶσιν εἰς τακτικὸν στρατόν. Ὁ κ. Μα-
νουσογιαννάκης ἀνήγγειλε τοῦτο δι' ἐπιστολῆς εἰς τὸν Ἀρ-
χηγόν. Ὡς ἐκ τούτου διατάχθη ὁ λόχος τοῦ μηχανικοῦ ὑπὸ
τὸν κ. Μακθαιόπουλον νὰ μεταβῇ καὶ ρικπραγματευθῇ μετὰ
τοῦ κ. Μανουσογιαννάκη τὴν παράδοσιν. Πράγματι περὶ
τοὺς 70 ὑπὸ δύο ἀξιοματικούς, τὸν ἕνα λοχαγόν καὶ τὸν ἑ-
τερον ὑπολοχαγόν παρεδόθησαν, ἀφοῦ πρῶτον κατέθηκαν
τὰ ὄπλα των.

Τῇ ἀληθείᾳ θαυμάζω τὴν καρτερίαν τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν,
οἵτινες καίτοι ἤσθανθησαν τὴν δραστηρότητα τοῦ πυρός τοῦ
πυροβολικοῦ μας καὶ εἶδον βεβαίαν τὴν καταστροφὴν των,
ἐν τούτοις δὲν παρεδόθησαν ἐν τῷ πύργῳ καὶ ἐξετέλεσαν ἐξ-
οδὸν ὄντες ἐν πλήρει γνώσει τοῦ διαστήματος, τὸ ὅποιον εἶ-
χον νὰ διανύσωσι καὶ τῆς συναντήσεώς των μετὰ τῶν ἐπανα-

στατῶν καὶ τέλος μεθ' ἡμῶν. Φονεύονται οἱ πλείστοι καθ' ὁδὸν καὶ ὅμως δὲν παραδίδονται ἀκόμη. Νήστεις καὶ διψῶντες καταφεύγουσιν εἰς τὴν θέσιν Κάστελλον, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε σταγῶν ὕδατος. Παραμένουσιν ἐκεῖ ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐν τοιαύτῃ καταστάσει καὶ ζητοῦσι νὰ παραδοθῶσι τέλος, ἀφοῦ ἐξήντησαν ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀντιστάσεως.

Τοὺς αἰχμκλώτους ἐτοποθέτησαν μεταξύ δύο στοίχων στρατιωτῶν τοῦ λόχου τοῦ μηχανικοῦ. Ἐνῶ ἐβάδιζον κατὰ τὴν τάξιν ταύτην ἀγρία σκηνή, σκηνή προδίδουσα τὸ ἀδι-ἀλλακτον μίσος, τὸ ὅποιον ὑπάρχει μεταξύ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων ἐν Κρήτῃ, διεδραματίσθη. Κρῆς τις ἀσχίσασε τὴν γραμμὴν τῶν στρατιωτῶν μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος φθάνει εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἐβάδιζον οἱ Τούρκοι ἀξιωματοῖς, ἐξάγει τεραστίαν μάχαιραν καὶ τὴν ἐμπήγει ὀλόκληρον σχεδὸν εἰς τὴν ὠμοπλάτην τοῦ λοχαγοῦ. Τοῦ Κρητὸς τούτου τὸν ἀδελφὸν εἶχον φονεῦσαι οἱ Τούρκοι εἰς Βουκολιαῖς. Οἱ ἡμέτεροι ἀξιωματοῖς ἐν ἀγανακτήσει διὰ τὴν ἀγριότητα τῆς πράξεως σπεύδουσι πρὸς τὸν Τούρκον ἀξιωματοῦν καὶ προσπαθοῦσι νὰ τὸν ὑποστηρίξωσι. Τοιαύτην δὲ κατάπληξιν ἐνεποίησεν εἰς αὐτοὺς τὸ συμβάν, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συλλάβωσι τὸν Κρητᾶ, ἐξαφανισθέντα ἄλλως τε μετ' ἀπιστεύτου ταχύτητος.

Ἐκόμισαν τὸν ἀξιωματοῦν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐν κακῇ καταστάσει. Πρέπει νὰ ἐπόνει πολὺ ὁ ἄνθρωπος αὐτός, διότι οἱ γογγισμοὶ του ἐνέπνεον τὴν φρίκην*.

*Ὁ ἀξιωματοῦς οὗτος μετενεχθεὶς εἰς Πειραιᾶ ἔθεραπεύθη εὐτυχῶς εἰς τὸ ἐκεῖ νοσοκομεῖον.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἐπίσης θὰ λησμονήσω εἶνε τὸ βλέμμα τῶν αἰχμαλώτων, συμποσομένων ἤδη εἰς 100 περίπου, ὅταν τοῖς προσεφέρθη ὕδωρ. Ἐνόμιζέ τις βλέπων αὐτοὺς τότε, ὅτι τοῖς προσεφέρετο ἡ ζωὴ. Εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι οὔτε μὲ ὄλον τὸν χρυσὸν τοῦ κόσμου δὲν θὰ συγκατατίθεντο νὰ τὸ ἀνταλλάξωσιν.

11 Φεβρουαρίου

Τὸ ὑπὸ τὸν ὑπίατρον κ. Λέκαν χειρουργεῖον μας, τελείως κατηρητισμένον, ἔχει ἐγκατασταθῆ εἰς καλὴν τοποθεσίαν ἐν τὸς δύο σκηνῶν*.

Οἱ κάλλιστοι ἰατροὶ μας δυστυχῶς ἔχουσι πολλὴν ἐργασίαν. Συνεκεντρώθησαν ἤδη οἱ κατὰ τὰς δύο μάχας πληγωθέντες συμποσοῦμενοι εἰς ἀρκετὰ σεβαστὸν ἀριθμὸν.

Ἀκούραστοι εἶνε οἱ ἰατροὶ μας. Πᾶσαν δυνατὴν περιποίησιν παρέχουσιν εἰς τοὺς τραυματίας καὶ ἀγγυπνοῦσι πλησίον των. Μεταξὺ αὐτῶν εἶνε καὶ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Δανάλης, ἡ συμπαθεστάτη αὕτη φυσιογνωμία, μὴ παρέχων δυστυχῶς οὐδεμίαν ἐλπίδα διασώσεως.

Ἐκ τῶν ἄλλων δύο ἀλησμονήτων συναδέλφων, ὁ μὲν Τριγγέτας ἐκπνεύσας σήμερον ἐτάφη εἰς Μονοκούμαρον, ὁ δὲ Σαράτσογλους ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀλικιανοῦ, μετακομισθέντος τοῦ νεκροῦ του ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Κρητῶν.

* Οἱ ὑπηρετοῦντες ἰατροὶ ἐν τῷ χειρουργεῖῳ ἐκτὸς τοῦ κ. Λέκα εἶνε οἱ ἀκόλουθοι: Δεμερτζῆς Ι. Τζώρτζης Δ. ὑπίατροι. Λαζαρίδης, Μεταξάς, Μαυράκης, Καρκαβίτσας ἀνθυπίατροι. Λέων Δ. ἐπίκ. δόκ. ἰατρός καὶ Μόσχος ἀνθυποφαρμακοποιός.

Πλήρης ἀπραξία ἐν Πλατανίᾳ. Δεν δύναται νὰ ὑπάρξῃ τι χειρότερον τῆς ἀπραξίας εἰς τοιαῦτα μέρη καὶ εἰς τοιαύτας στιγμάς. Ἡ πλῆξις καὶ ἡ στενοχωρία καταλαμβάνουσιν ἀμέσως τὴν ψυχὴν, δὲν ἔχει δὲ κανεὶς οὔτε τὴν εὐχαρίστησιν τῆς καλῆς διαίτης.

Τὴν πλῆξιν μας ἐζητήσαμεν νὰ διασκεδάσωμεν ἐπισκεπτόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους. Ἄντες εἶνε ἐν κακίστῃ καταστάσει, ρακένδυτοι, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ ἀξιωματικοί, πολλοὶ δὲ ἐντελῶς ἀνυπόδητοι. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ δύο κόραϊ νεώταται, ἐξ' ὧν ἡ μία πληγωμένη εἰς τὴν χεῖρα. Ἡ ἑτέρα ἔκραται τὸν μικρὸν τῆς ἀδελφόν, τριετῆ περίπτου. Ἐκτὸς αὐτῶν ὑπῆρχε καὶ μεῖραξ Τουρκοκρῆς συλληφθεὶς κατὰ τὴν κατάληψιν τοῦ στρατῶνος εἰς τὰ Λειβάδια. Τὸν ἠρώτησα, ἂν εὕρισκῃ τοὺς νιζάμηδες τοὺς δικούς μας καλλίτερα ἐνδοεμίμους ἀπὸ τοὺς δικούς των. Τοὺς δικούς σας μοι ἀπήντησε. Ἐπειτα τὸν ἠρώτησα, ἂν τοὺς ἀγαπᾷ καὶ περισσότερον. Ἄντι νὰ μοι ἀπαντήσῃ, μοι ἔρριψε βλοσυρὸν βλέμμα, προδίδον τὸ φυλετικὸν φανατισμὸν, ὑφ' οὗ ἐνεφορεῖτο.

Εἰς ἐκ τῶν νιζάμηδων μὲ συμπαθῆ φυσιογνομίαν, μοι ἐκίνησε τὴν περιέργειαν· ἐζήτησε νὰ μοι ὁμιλήσῃ κατ' ἰδίαν. Ἐκράτησα στρατιωτὴν μας τινὰ γνωρίζοντα τὴν Τουρρικὴν καὶ δι' αὐτοῦ μοι εἶπεν, ὅτι εἶνε Ἄλθανός τὴν καταγωγὴν, ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ὅτι ἠθέλει νὰ βαπτισθῇ. Προθύμως θὰ τὸ ἐπραττον, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον τότε.

Τοὺς αἰχμαλώτους ἐπεριποιήθημεν, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἱκανοποιούντες κατὰ τὸ δυνατόν τὰς ἀνάγκας των.

Ὁ Ἀρχηγὸς ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν ν' ἀποσταλῶσιν οἱ αἰχμαλῶται ἀμέσως εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι ἡ προφοδότησις 100

ἀνδρῶν καὶ δὴ πειναλέων εἰς τοιαύτας στιγμάς, καθ' ὅς ἡ-
 μῆς ἐκινδυνεύομεν νὰ μείνωμεν ἄνευ ἄρτου, ἦτο δυσχερε-
 στάτη, καὶ μάλιστα, ἀφ' ἧς τὰ ξένα πολεμικὰ ἤρχισαν νὰ
 μᾶς στενοχωρῶσι παρεμποδίσαντα ἐμπορικὸν ἀτμόπλοιον ν'
 ἀποβιβάσῃ τροφὰς εἰς Κολυμπάρι καὶ συλλαβόντα τὸ «Λαύ-
 ριον» κομίζον σκηνὰς καὶ τροφάς.

12 Φεβρουαρίου

Διετάχθησαν οὖο ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου,
 οἱ ἀνθυπὶλαρχοι καὶ Μεταξᾶς καὶ Καλλίνσκης, νὰ συνοδεύ-
 σωσι τοὺς αἰχμαλώτους μέχρις Ἀθηνῶν.

Τὸ ζήτημα ὅμως ἦτο, πῶς θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἡ ἀνα-
 χώρησις. Ἐπρόκειτο νὰ τοὺς ἐπιβιβάσωσιν ἀπὸ τῆς Ἀκτῆς,
 παραλίας εὐοισκομένης εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νήσου. Θὰ
 τοὺς μετέφερον διὰ τῶν πλοιαρίων ἐκ τῶν ταξειδεύοντων
 συνήθως ἀπὸ τῶν μερῶν ἐκείνων εἰς τ' Ἀντικύθηρα.

Ἀνεχώρησαν τέλος, ὁ δὲ λόχος τῶν εὐζώνων διετάχθη
 νὰ συνοδεύσῃ τοὺς αἰχμαλώτους μέχρι τῆς Ἀκτῆς. Ἡ δυ-
 σκελίᾳ ὅμως συνίστατο εἰς τοῦτο. Τὶ θὰ ἐπραττον οἱ ἀξιω-
 ματικοὶ ἔχοντες διαταγὴν νὰ τοὺς μεταφέρωσι καὶ ἐν ἀ-
 νάγκῃ νὰ τοὺς ρίψωσιν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐν ἣ περιπτώσει
 διέβλεπον κίνδυνον ἐκ μέρους τῶν ξένων πλοίων; Νὰ τοὺς
 ρίψωσιν εἰς τὴν θάλασσαν, δὲν ἦτο εὐκολον· οἷοτι δὲν ἦσαν
 οὔτε σάκκοι ἀλεύρου, οὔτε λαθραῖα ἐμπορεύματα, ἀλλὰ ὄγ-
 κῶδεις νιζάμηδες, οἱ ὁποῖοι, καίτοι δεμένοι, δὲν θὰ ἐρρίπτοντο
 εἰς τὴν θάλασσαν ἄνευ ἀντιστάσεως.

Ἐτέρα δυσκολία· ἐπρόκειτο νὰ τοὺς συνοδεύσωσι οὖο ἀξιω-

ματικοὶ μόνον, διότι δύναμις ἀνδρῶν ἡμετέρων δὲν ὑπῆρχε διαθέσιμος, τὰ πλοῖα δ' ἄλλως τε, δι' ὧν θὰ μετεφέροντο δὲν ἦσαν τοιαύτης χωρητικότητος, ὥστε νὰ δύνανται νὰ περιλάβωσι συγχρόνως καὶ αἰχμαλώτους καὶ στρατιώτας. Ἐκτὸς τούτου ἔνεκα τοῦ πολυαριθμοῦ αὐτῶν καὶ τῆς σμικρᾶς χωρητικότητος τῶν πλοίων, πιθανότατα θὰ τοὺς διαιρέσουν εἰς δύο τμήματα. Διὰ νὰ λάβῃ τις ἰδέαν τοῦ τοιούτου ταξειδίου, ἅς φαντασθῇ τὸν συνοδεύοντα ἀξιωματικὸν καθήμενον ἐν ὄρᾳ νυκτός (διότι τὴν νύκτα θὰ ἐταξειδεύον) ἐπὶ τῆς πρύμνης τοῦ κατικίου, κρατοῦντα διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς φανόν, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς τὸ περιστροφὸν του, ἀπέναντι δὲ αὐτοῦ τὰς ἀγρίας μορφᾶς τῶν Τούρκων αἰχμαλώτων φωτιζομένας ἀπὸ τὸ ἀμυδρὸν φῶς τοῦ φανοῦ. Ὁ ἀξιωματικὸς ὄφειλε βεβαίως χάριν τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαταγῆς καὶ χάριν αὐτῆς τῆς ἀσφαλείας του ν' ἀπαντᾷ εἰς πᾶσαν ὑπόπτου κίνησιν αἰχμαλώτου διὰ βολῆς τοῦ περιστρόφου του. Παραλείπω δὲ τὴν σκηνὴν, ἥτις θὰ ἐλάμβανε χώραν, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεφαίνετο ξένον πολεμικόν, ὅτε θὰ ὑπεχρεοῦντο εἰς ἐκκένωσιν τῶν πλοιαρίων. Διάσκεδαστικώτατον ταξειδίον!

Εὐτυχῶς ὅμως κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀρχηγοῦ, εἰδοποιήθη ὁ «Μισούλης» καὶ ἀνέμενον εἰς τὴν Ἀκτὴν καὶ οὕτω τὸ ταξειδίον τῶν φίλων συναδέλφων ἔλαβεν ἐντελῶς ἄλλοιαν ὄψιν. Ἐπεβιβάθησαν λοιπὸν οἱ δύο ἀξιωματικοὶ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐπὶ τοῦ «Μισούλης».

Καὶ οἱ πληγωμένοι αἰχμαλῶτοι συναπεστάλησαν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπίσης εἰς Ἑλλάδα. Τὰς δὲ δύο γυναῖκας μετὰ τῶν δύο παιδίων ἀπεστείλαμεν εἰς Χανία. Οἱ αὐτόθι Τούρκοι κρίνοντες ἐκ τῶν ἰδίων ἐξεπλάγησαν· δὲν ἐπίστευον, ὅτι ἦτο δυ-

νατὸν νὰ διασωθῇ ὁμόφυλός των εἰς τὰς χεῖράς μας.

13 Φεβρουαρίου

Σήμερον εἶχομεν ταχυδρομεῖον. Ἐγνώσθησαν ἐν Ἀθήναις τ' ἀποτελέσματα τῆς μάχης τῶν Λειβαδιῶν πάντες εἶνε ἀνήσυχοι, φοβούμενοι, ὅτι θὰ ἔχωμεν πολλὰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις.

Σήμερον μόνον κατώρθωσε ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Κάνδανον ὁ ταγματάρχης κ. Μανουσογιαννάκης.

Δυστυχῶς πολλὰς δυσκολίας ἀπαντῶμεν διὰ τὴν εὔρεσιν φορτηγῶν ζῶν πρὸς μεταφορὰν τῶν πυροβόλων καὶ τῶν πολεμοφοδίων. Ἐνεκα τούτου ἠναγκάσθη νὰ παραμείνῃ ὁ ταγματάρχης μέχρι σήμερον εἰς Πατελάρι, χωρὶον ἐγκαταλειμμένον, ἀπέχον δὲ 1 1/2 ὥραν ἀπὸ τοῦ Πλατανιά.

14 Φεβρουαρίου

Ἐκ πληροφοριῶν, αἱ ἐλάβομεν ἐκ Κανδάνου οὐδεμία πολεμικὴ ἐνέργεια ἐγένετο σήμερον. Κατηναλώθη ὁλόκληρος ἡ ἡμέρα εἰς ἐκλογὴν τῶν καταλλήλων θέσεων διὰ τὸ πυροβολικόν.

Τὰ ξένα πολεμικὰ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἐνοχλητικώτερα. Καὶ τὸ ταχυδρομεῖόν μας αὐτὸ μετὰ δυσκολίας τὸ λαμβάνομεν ἀπὸ τὰ ἡμέτερα. Κινδυνεύομεν νὰ μείνωμεν ἄνευ ἄρτου. Πᾶσα κίνησις τῶν μικρῶν μας πλοίων ἐπιτηρεῖται αὐστηρῶς. Πολλάκις εἶδομεν ἰδικὸν μας μεταξὺ δύο κολοσσῶν ξένων, ἀπειλούντων αὐτὸ εἰς πᾶσαν προσπά-

θειάν· του πρὸς ἐξαγωγήν εἶδους τινός· τὸ θέαμα τοῦτο γεννᾷ τὴν ἐντύπωσιν μικροῦ παιδὸς ἀπειλουμένου ἀπὸ δύο γίγαντας! Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὁμολογήσω, ὅτι μᾶς διασκεδάζουν ὀλίγον.

Ἡ παραλίχ ἀπὸ Χανίων εἰς Κολυμπάρι παρουσιάζει ὀλίγον τὴν ὄψιν τοῦ Φαλήρου. Διαρκῆς κινήσεις θωρηκτῶν καὶ τορπιλλοβόλων, ἠλεκτρικὸν φῶς καὶ μουσικὴ ἐνίοτε ποικίλου τὴν μονότονον καὶ πλήρη στερήσεων ζωὴν μας. Ἀλλὰ τὴν διασκεδάσιν μας ταύτην τὴν πληρώνωμεν πολὺ ἀκριβᾶ. Ὁλιγίστων ἡμερῶν τροφὰς ἔχομεν. Τὰ πλοῖά μας «Λαύριον» καὶ «Θησεύς» πλήρη πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν, ἔχρυσιν ἀιχμάλωτισθῆ ὑπὸ τῶν ξένων σκαφῶν ὅπως αὐθαριέτως, διότι ἐπίσημος ἀποκλεισμὸς δὲν εἶχε κοινοποιηθῆ, πρὸ τῆς συλλήψεως αὐτῶν.

Ὡς ἐκ τῶν περιστατικῶν τούτων ἀνεφύησαν καὶ διενέξεις μεταξὺ ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ μας, τῶν πρώτων ὑπιστηριζόντων, ὅτι τὰ ξένα πολεμικὰ οὐδὲν ἐκβιαστικὸν μέτρον ἠδύναντο νὰ λάβωσι κατὰ τῶν ἡμετέρων, ἀρῶν δὲν εὐρισκόμεθα ἐν ἀποκλεισμῷ. Ἠκούσαμεν τοὺς περισσοτέρους νέους ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ ἀγανακτοῦντας διότι δὲν ἐλαμβάνετο μείζων πρωτοβουλία. Εἰς Ῥεθύμνη φαίνεται, ὅτι ὑπέστημεν καὶ παρεβολήν. Ἐξεληθόντα τὸν ἡμέτερον ὑποπρόξενον διὰ λέμβου τῆς «Γόρρα» εἰς Τουρκοὺς δὲν ἀφῆκαν ν' ἀποβιβασθῆ καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ ἐξέλθῃ εἰς Ἀυστριακῆς λέμβου. Μοναδικὴν εὐκαιρίαν κατὰ τὴν πεποιθήσιν πάντων ἐχόσαμεν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην· θὰ ἠδύνετο νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖράς μας καὶ ἡ πόλις τῆς Ῥεθύ-

μνης, ἂν ἐκανονιοβολεῖτο ἀμέσως ἅμα τῇ τοιαύτῃ πρὸς τὸν Ἑλληνα ἀντιπρόσωπον προσβολῇ.

Ἐνθουσιασμός ἐν τούτοις ἐπικρατεῖ διὰ τὸν κυβερνήτην τοῦ «Μιαούλη» κ. Ζώτον, ἐπιδείξαντα θάρρος ζηλευτὸν καὶ αὐτοβουλίαν οὐχὶ τὴν τυχοῦσαν εἰς ὅλας τὰς παρουσιασθείσας αὐτῷ περιστάσεις. Ὀλίγου δεῖν κατώρθου γὰρ ἐπιτραπῇ ἢ ἐπιυίτισίς μας.

Περιπολῶν μὲτ' τῶν ἡμερῶν περὶ τὸ Ἡράκλειον, ἂν δὲν ἀπατώματι, ἀντελήφθη, ὅτι τὸ Τουρκικὸν πολεμικὸν «Φουάτ» πρηνὲς ἔμελλεν ἐντοπίσθαι, ὅπως τοὺς ἀποβιβάσῃ εἰς ἕτερον μέρος. Τὸ ἀνέμεινεν ἐκτὸς τοῦ λιμένος καὶ ὅταν ἐφθασεν εἰς ἀπόστασιν βολῆς πυροβόλου, τὸ εἰδοποιήσε δι' ἀσφίριου τοιαύτης, ὅτι πρέπει γὰρ παραιτηθῆ τὸ σκοποῦ του. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν ὑπήκουσε, τῷ ἔρριψε δευτέραν ἐνσφαιρον, φάνεται δὲ ὅτι ἡ σφαῖρα θὰ διήλθε πλησιέστατα αὐτοῦ, διότι εἶδον τὸ «Φουάτ» γὰρ κλίνει πρὸς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν του ἐκ τῆς αἰφνηδίας ἐπ' αὐτῆς συγκεντρώσεως τοῦ ἐντρομου πληρώματος. Μετὰ τοῦτο τὸ «Φουάτ» ἀνέκρουσε πύρμακα καὶ ἐπὶ ἀνῆλθεν εἰς Ἡράκλειον.

Ὁρακίον ἀπάντησιν ἔδωκεν ὁ κ. Ζώτος εἰς τὸν ὑπίλαρχον κ. Μουρούζην, εὐρισκόμενον ἐπὶ τοῦ «Μιαούλη» καὶ ζητούντα εὐκαίριον γὰρ ἐξέλθῃ καὶ ἐνωθῇ μεθ' ἡμῶν, εἰς ἐρώτησιν του περὶ τοῦ, τί θὰ ἐπραττεν, ἐν ἣ περιπτώσει διετάσσεται παρὰ τῶν ναυάρχων γ' ἀπέλην τοῦ λιμένος τῶν Χανίων. «Θὰ ἔρριπτον, εἶπε, καὶ τὴν δευτέραν ἀγκυραν καὶ ἀφοῦ ἐφόρουσιν τὴν μεγάλην μου στολὴν θ' ἀνήρχετο ἐπὶ τῆς γεφυρας».

Ἄλικιανός

15 Φεβρουαρίου

Χθὲς διετάχθη ἐπειγόντως, ὅπως μεταβῶ εἰς Ἄλικιανόν καὶ συνεννοούμενος μετὰ τῶν προκρίτων ἀποστείλω τὸ χύτερον φορτηγὰ ζῶα πρὸς μετακίνησιν τοῦ στρατοῦ τότε.

Ἡ μετακίνησις ἀπεφασίσθη συνεπεία δυσαρέστων ἐπισησεων, ἃς εἶχομεν ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐπεδόθη διακοίνωσις τῶν ἐννάμεων, δι' ἧς ἐπιβάλλουσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ν' ἀνακαλέσῃ στρατὸν καὶ στόλον ἐκ Κρήτης. Ἐπιείλησαν δὲ βίαν ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως. Ὅθεν ὁ Πλατανιάς δὲν ἦτο δι' ἡμᾶς κατάλληλον μέρος, διότι ὡς παράλιος εὐρίσκειται πρὸ τῶν στομιῶν τῶν μεγίστων τηλεβόλων τῶν ξένων πλείων.

Ἄλλος σπουδαιότερος λόγος ἐπιβάλλων τὴν ἐκλογὴν ἄλλου μέρους πρὸς στρατοπέδουσιν ἦτο, τὸ ὅτι δὲν εἶχομεν ἀσφαλῆ τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, ἂν ἀπεφασίζον οἱ ναύαρχοι τὴν ἐκτόπισιν μας δι' ἀποβάσεως ἀγνημάτων. Ὁ Ἄλικιανός τὸναντίον μας ἐξασφαλίζει τὴν ὑποχώρησιν. Ὅπισθεν μας θὰ ἔχωμεν τὰς ὄροσειράς τῶν Λάκκων, τοῦ Ὀμαλοῦ καὶ τῶν Λεικῶν Ὀρέων. Δυνάμεθα ἐκεῖ ν' ἀμφοσθητήσωμεν τὸ ἔδαφος σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι θὰ πληρωθῇ τὸ πετσί μας καὶ πᾶσα ἐγκατάλειψις ἐδάφους πολὺ ἀκριβά. Τοιαῦται εἶνε αἱ ἀποφάσεις τῶν ἀρχηγῶν μας καὶ αἱ διαθέσεις ὄλων ἡμῶν.

Καθ' ὄλην τὴν ἐκτασιν τῆς γραμμῆς αὐτῆς τῆς ὑποχωρήσεως σκέψις ἐγένετο νὰ συσταθῶσι ἀποθηκαὶ πολεμο-

φοδίων καὶ τροφῶν καὶ ἐμελετᾶτο σχέδιον ὀχυρώσεως εἰς Ὀμαλὸν, τὸ θαυμασίον αὐτὸ ὄροπέδιον.

Ὁ Ἀλικιανὸς εἶναι μὲν ἐντὸς βολῆς τῶν πυροβόλων τῶν τοῦ ἰσχυροῦ στρατοπέδου μας θὰ παρουσίαζε πλείστα, ὅσας ἐπιτολίαις. Θὰ εἶχομεν ἐκεῖ ἀκόμη τὸ μέγα πλεονέκτημα, ἢ ἂν θ' ἀπεμακρυνόμεθα τῆς πόλεως τῶν Χανίων, καθότι αἱ προφυλακαὶ μας θὰ ἐτοποθετοῦντο εἰς ἀπόστασιν βολῆς τῶν ὀρειβατικῶν πυροβόλων μας ἀπὸ τὰς προφυλακὰς τῶν Τούρκων καὶ θὰ ἠδυνάμεθα, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐπιτηρῶμεν πάσαν ἐξοδὸν αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐν περιπτώσει προσβολῆς τῆς πόλεως θὰ εἴμεθα πλησίον αὐτῆς. Τὸ μόνον μειονέκτημα τοῦ Ἀλικιανοῦ εἶνε. ὅτι τὸ κλίμα του θεωρεῖται νοσηρὸν, ὡς ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐλῶν, ἅτινα σχηματίζει ὁ ἐγγὺς αὐτοῦ ῥέων ποταμὸς Πλατανιάς.

Πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς δοθείσης μοι διαταγῆς παραλαβὼν ὀλίγους στρατιώτας ἐφθασα εἰς Ἀλικιανὸν μετὰ ὄψωρον πορείαν καὶ ἀφοῦ διήλθον διὰ τοῦ Τουρκικοῦ χωρίου Κυρομαῖδι, τὸ ὁποῖον πυρπολήσαντες ἦδη οἱ κάτοικοι του εἶχον ἐγκαταλείψει.

Πρώτη φροντίς μου ἀμα ἐφθασα ἦτο νὰ εὐρω τοὺς προκρίτους, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὸν κ. Χατζημιχάλην, τὸν διαδραματίσαντα σπουδαῖον πρόσωπον κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866. Ἔχει ζηλευτὴν ἱστορίαν ὁ ἀνὴρ οὗτος. Καὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἐν Κρήτῃ γνωρίζουν τὸ ἔξαρ: τοῦ Χατζημιχάλη. Ἦτο τότε, καίτοι νεώτατος, ἐπὶ κεφαλῆς ἐξ Κρητῶν, γνωστῶν διὰ τὴν θαυμασίαν τόλμην των, οἵτινες ἀχώριστοι πάντοτε διέπρατ-

τον γολμημάτα, προξενούντα τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐμπνέοντα θαυμασμὸν εἰς τοὺς χριστιανούς. Ποσάκις δὲν ἔσωσαν ἐκ τῆς πείνης πλείστους ἐκ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν χριστιανῶν διὰ τῆς ἀρπαγῆς προβάτων καὶ βοῶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στρατοπέδου τῶν Τούρκων ! Οἱ περισσότεροι Κρήτες τὸν ὀνομάζουσι ἄρχηγόν. Κατάγεται ἐκ τῶν Λακκῶν τῆς ἐπαρχίας Κυθωνίας. Εἶνε ἐκ τῶν ὀλίγων προκρίτων Κρητῶν, οἵτινες ἐπιβάλλονται. Ἄγνοῶ, ἂν ἄλλος Κρῆς θὰ ἐτόλμα νὰ διατάξῃ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τῇ διελεύσει μας ἀσηκωθῆτε, περὶ αὐτοῦ «Ἕλληνας ἀξιωματικός». Τοῦτο ἐπραξεν ὁ Χατζημιχάλης, ὅταν διηρχόμεθα διὰ τῆς ἀγορᾶς τοῦ Ἀλικιανοῦ.

Συνενοήθη ἄμέσως περὶ τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἀναγκαιούτων ζώων μετὰ τοῦ κ. Χατζημιχάλη καὶ τοῦ προυφάρχου τοῦ Ἀλικιανοῦ, διότι ὑπάρχει τοιοῦτος.

Δευτέρᾳ μου φροντίς ἦτο ἡ ἐξεύρεσις κατὰλλήλων οἰκημάτων πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ ἀρχηγείου καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Μοὶ ὑπεδείχθη, ὡς τοιοῦτον τὸ Μετόχι τοῦ Ήσυάκη, πλουσιῦ Κρητὸς ἀπουσιάζοντος ἐξ Ἀλικιανοῦ. Ἐπισκεφθεὶς αὐτὸ τὸ εὖρον ἐκ πρώτης ὄψεως κατάλληλον.

16 Φεβρουαρίου

Σήμερον ἐξήτασα πάλιν τὰ οἰκήματα. Μόνον ὁ Ἀρχηγὸς μετὰ τοῦ Ἐπιτελάρχου καὶ τοῦ Β. Ἐπιτρόπου δύνανται νὰ ἔχουν σχετικῶς εὐπρεπῆς δωμάτιον καὶ μικρὸν γραφεῖον. Οἱ ἄλλοι κάκιστα θὰ ἐγκατασταθῶμεν. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἴ.χ. τοῦ πυροβολικοῦ θὰ τοποθετηθῶσιν ἐντὸς οἰκημάτων ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ μετοχίου πλησίον τῶν ὀπλιτῶν, ἀφ' ὧν θὰ

τοὺς χωρίζη πρόχειρον μεσότοιχον. Εἶνε τότεν χαμηλὴ ἡ στέγη τοῦ οἰκήματος τούτου, ὥστε οὐδὲ ἡ μάλλον μικρόσωμος ὄλων θὰ ὀνυακτι νὰ μένη ὄρθιος. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐπιτελείου θὰ κατοικήσωμεν ἐντὸς ἐλασιτριβείου μὲ παράθυρον, τὸ ὁποῖον βλέπει εἰς κῆπον. Τὸ ἐλεεινὸν αὐτὸ ἐνδοκίτημα θὰ χρησιμεύη καὶ ὡς στῦλος συγγράνας.

Διῆλθον τὴν ἡμέραν περιδιαβάζων ἀνά τὸν Ἀλικιανόν καὶ τὰ πέριξ. Ἡ τοποθεσία εἶνε λαμπρὰ καὶ ἡ φύσις θαυμασία. Πανταχοῦ τὸ βλέμμα μου ἐνετύφηνεν εἰς ὄαση πορτοκαλεῶν καὶ ἄλλων ἐσπεριδοειδῶν δένδρων. Ὁ ποταμὸς καθιστᾷ τὴν κοιλάδα ταύτην εὐφρονατάτην.

Τὸ κύριον εἰσόδημα τῶν κατοίκων εἶνε τὰ πορτοκάλια, παραγόμενά καθ' ἑκατομμύρια, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦδε οἱ ἰδιοκτῆται πορτοκαλεῶνων προώρισαν διὰ τὸν στρατόν.

Ἐπέσκεφθην καὶ τὸν ἐγκαταλειφθέντα πύργον τῆς Ἀγίας περὶ τὰ εἴκοσι λεπτά ἀπέχοντα τοῦ Ἀλικιανοῦ. Αἱ περὶ τὸν πύργον τοποθεσίαι βεβαίως θὰ χρησιμεύσωσι διὰ τὰς προφυλάκας μας. Ἐκεῖ εὐρέθην πρὸ ἀηδοῦς θεάματος τρία πτόματα νιζάμηδων ἔκειντο βορὰ τῶν κυνῶν καὶ τῶν κοράκων. Καὶ εἰ τρεῖς αὐτοὶ ἐρονεύθησαν κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ἦσαν ἐκ τῶν φυγάδων τῶν Βουκολιδῶν καὶ ἀπὸ νυκτὸς εἰς νύκτα ἠδεύοντες κατώρθωσαν νὰ φθάσουν μέχρι τοῦ πύργου τῆς Ἀγίας φανταζόμενοι, ὅτι οὗτοι κατεῖχετο ἀκόμη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς φρουρᾶς. Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν ἐφθασε πρῶτος πρὸ τοῦ πύργου καὶ ὄνομαστί ἐκάλεσέν τινα, ἐκ τῆς φρουρᾶς. Οἱ χριστιανοὶ φύλακες ἰδόντες Τούρκον τῷ ἐπρότειναν τὰ ὄπλα αὐτὸς περίτρομος τοῖς λέγει,

ὅτι εἶνε μετ' αὐτοῦ καὶ ἕτεροι δύο καὶ συγχρόνως τοὺς ἐκάλεσεν, οὕτω δὲ ἐφρονεῦθησαν καὶ οἱ τρεῖς.

Ὡς εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη καὶ εἰς Ἀλικιανόν ὑπάρχει τοιαύτη ἔλλειψις ἄρτου ὡς ἐκ τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ὡστε ἄρκετός κόσμος τρέφεται ἀποκλειστικῶς μὲ πορτοκάλια. Τὴν ἐσπέρην τῆς ἀφίξεώς μου ὁ ὑπαξιωματικός, ὃν ἐπεφόρτισα νὰ ἐτοιμάσῃ τὸ δεῖπνον, μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι τῷ κατέστη ἀδύνατον νὰ εὕρῃ ἄρτον. Ἐγὼ ὅμως νομίζων, ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλουστάτου πράγματος καὶ καθήμενος τὴν στιγμήν ἐκείνην μετὰ τῶν προκρίτων Κρητῶν εἶπον, ὅτι θὰ εὕρηθῃ τις ἐκ τῶν κυρίων νὰ μᾶς προμηθεύσῃ ὀλίγον. Ἐδίσταζον νὰ μοὶ ἀπαντήσωσιν ἐξ ἐντροπῆς. Δὲν εἶχον οὔτε δι' ἑαυτοὺς!

17 Φεβρουαρίου

Ὁ στρατός ἀφίκετο ἐνταῦθα, ἀφοῦ ἀφίθη εἰς Πλατανιά τὸ ὑπὸ τὸν Ἰσακρόφτην τάγμα καὶ λόχος σχηματισθεὶς ἐκ Κρητῶν καὶ μισθοδοτούμενος, ὅπως οἱ στρατιῶταί μας. Τοῦτου ἡ διοίκησις ἀνετέθη εἰς τὸν Καπετᾶν Νικολοῦδη, ἐμπειρὸν καὶ παλαιὸν πολεμιστὴν. Ἡ δύναμις αὕτη μέλλει νὰ ὑπερκαπισθῇ τὰς θέσεις τοῦ Μονοκεύμαρου, ἐὰν οἱ Τούρκοι ἀποφασίσωσι νεῖαν ἐπιθεσιν.

Ἐπὶ πλέον παρέμειναν εἰς Πλατανιά ὁ ὑπὸ ἀρχὰς κ. Μουρούζη Γεώργιος καὶ ὁ ἀνθυπὸ ἀρχὰς κ. Μάνος Πέτρος, ὅπως δέχωνται τὰς ἐκ τῶν πλοίων προερχομένας εἰδήσεις καὶ τὰς μεταδιβάξωσιν εἰς τὸν Ἀρχηγόν.

Εὐρῆκα κυριολεκτικῶς τὸν μετὰ μου. Οἱ ἀξιωματικοὶ

τοῦ μηχανικοῦ παραπονοῦνται, ὅτι δὲν ἐφρόντισα δι' αὐ-
τούς. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἀ-
πεφάσιστα νὰ τοὺς κάμω καμπουρήδες, οἱ δὲ τοῦ Ἐπιτελείου
εὐρίσκουσι τὸ ἐλαιοτριβεῖον βρωμερὸν ἰνδιαιτήμα. Περίεργον!
Θὰ προετίμων νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς μέγαρα. Δυστυχῶς ὁ
Ἄλικιανός δὲν ἔχει τοιαῦτα. Τοῖς ὑπεσχέθην ὅμως, ἂν εἰς
προσεχῇ μετακίνησιν ἀνετίθετο εἰς ἐμέ ἐκ δευτέρου ἢ αὐτῆ
ὑπηρεσία τοῖς νὰ τοῖς εὐρω τοιαῦτα.

Σήμερον τὰ νέα μας εἶνε σπουδαιότερα. Ὁ πύργος τοῦ
Σταυροῦ ἐν Κανδάνῳ ἔπεσεν. Ἦτο ἐκ τῶν ὀχυροτέρων ἐν
Κρήτῃ πύργων καὶ κατεῖχτο ὑπὸ τάγματος Τουρκικοῦ στρα-
τοῦ. Εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν $2\frac{1}{2}$ χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς κω-
μοπόλεως Κανδάνου, πρωτεύουσος τῆς ἐπαρχίας Σελίνου.
Δεσπόζει ὁλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας, ἰδίως ὅμως τῆς Κανδά-
νου καὶ τῶν περὶ ἑαυτῶν χωρίων.

Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς χθὲς ἤρχισαν ἀποτελεσματικὸν πῦρ
τὰ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην πυροβολα. Μετὰ τῆς τρίτης βο-
λῆς οἱ ἡμέτεροι ἀντελήφθησαν τὴν ὑπερῆν πυροβόλου ἐν
τῷ πύργῳ, τὸ ὁποῖον ἐβάλλε κατὰ τοῦ πυροβολικοῦ μας.
Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐγένετο ὀήλον, ὅτι τὸ πυροβόλον ἦτο πα-
λαιῶ συστήματος. Ἦτο τοποθετημένον ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων
τοῦ πύργου. Ὁ ταγματάρχης διέταξε πῦρ κατὰ τοῦ πυρο-
βόλου, τὸ ὁποῖον μετὰ δύο ἢ τρεῖς βολὰς ἀνετράπη καὶ πρέ-
πει νὰ ἐφρονεῦθησαν πυροβοληταί του. ἂν κρίνη τις ἐκ τοῦ
αἵματος, τὸ ὁποῖον εὐρέθη ἐπὶ τόπου μετὰ τὴν κατάλη-
ψιν τοῦ πύργου. Ἀντιληφθέντες οἱ ἐν αὐτῷ, ὅτι ἡ κατα-
στροφή των εἶνε βεβαία, ἐξέτελεσαν ἐξοδὸν πρὸς τὴν Κανδά-
νον. Ἀνεμῆνετο ἡ τοιαύτη ἐξοδὸς ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ

ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐξετελέσθη. Δυστυχῶς ὅμως αἱ θέσεις αἱ κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν ἐκατέρωθεν τῆς καθόδου πρὸς τὴν Κάνδακον, οἱ ἧς οἰήθησαν οἱ ἐξεληθόντες, ἦσαν τόσον πλησίον ἀλλήλων, ὥστε ἂν οἱ ἡμέτεροι ἐπυροβόλουν τοὺς Τούρκους, θὰ ἐφρονεῦντο μεταξύ των ἐν τῇ συγγύσει, ἥτις θὰ ἐπηκαλύθει. Εἶνε ὅμως ἀληθές, ὅτι οἱ Κρήτες συνήθως ἀμελοῦσι πῶς τὴν φύλαξιν βάρδικας ἐν ὥρᾳ νυκτός. Ἐνεκα τούτου μόλις σήμερον τὴν πρωΐαν ἀντελήφθησαν τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ πύργου.

Τὸ πυροβόλον τοῦ πύργου εἶνε ἤδη εἰς χεῖρας τοῦ ταγματάρχου εὐρεθὲν ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς, ἐν ἣ τὸ εἶγον ρίψει οἱ ἐξεληθόντες.

Πάλιν πρῶτος ὁ λαμπρὸς Σρακιανὸς σημαιοφόρος τοῦ Δασκαλογιάννη, περὶ οὗ ὠμίλησα εἰς τὴν μάχην τῶν Δειδασιῶν, ἐνέπηξεν ἐπὶ τοῦ πύργου τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν.

Ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ἐγκαταστάσεως τοῦ στρατοῦ πρῶτον μέλημα τοῦ Ἀρχηγοῦ ἦτο τὸ σχέδιον τῆς προσωρινῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς νήσου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων Ἑλληνικῶν νόμων. Καὶ ἡ μὲν στρατιωτικὴ ὀργάνωσις καὶ πᾶσα πολιμικὴ ἐνέργεια ἀνετίθη εἰς τὸν ἀρχηγόν τοῦ ἐπιτελείου ἀντισυγκραματάρχην κ. Λαμπρίτην, ἡ δὲ πολιτικὴ διοίκησις ἀνετίθη εἰς τὸν κ. Γεννάδιον, διωρισμένον ἤδη διὰ Β. Διατάγματος Βασιλικὸν ἐπίτροπον.

Πρωτίστως ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ σχηματισθῶσιν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας διοικητικαὶ ἐπιτροπαί, αἱ ὅποιαι θ' ἀποτελοῦνται ἐξ ἑνὸς ἀντιπροσώπου ἐκάστου δήμου οἱ ἐκλογῆς ὀριζομένου. Οὗτοι ἀφοῦ ἀποστείλωσι πρὸς τὸν Ἀρχηγόν τὰ ἐγγράφα τα πιστοποιοῦντα τὴν κανονικὴν ἐκλογὴν των, θ'

ἀναγνωρισθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ. Αἱ ἐπιτροπαὶ αὐταὶ θ' ἀναλάβωσι τὴν διοίκησιν τῶν οἰκείων ἐπαρχιῶν φροντίζουσαι νὰ εἰδοποιῶσιν ἐκάστοτε τὸ Ἀρχηγεῖον διὰ πᾶσαν παρουσιαζομένην ἀνάγκην. Θὰ ἐπιφορτισθῶσιν ἐπίσης τὴν φροντίδα τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας τῶν κατοίκων διορίζουσαι τὰ πρὸς τοῦτο κατάλληλα πρόσωπα. Ἐκτὸς τούτου ἀνετίθη εἰς τὰς διοικητικὰς ἐπιτροπὰς ἡ φροντίς τῆς ἐξουρέσεως προσώπων διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ταχυδρομικῆς ὑπηρεσίας διὰ πάντας τοῦ Ἀρχηγείου. Ἡ τοιαύτη διοικητικὴ ὀργάνωσις, ἣτις φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀπλῆ, παρέχει ἐργασίαν πολλὴν εἰς τὸν ἀκάματον κ. Γεννάδην, ὅστις ἔχει ἐμπνεύσει εἰς πάντας ἀπειρον σεβασμὸν καὶ ἀγάπην. Καὶ ὄντως μόνη ἡ δεξιότης τοῦ Β. Ἐπιτρόπου καὶ ἡ τελεία αὐτοῦ γνῶσις τῶν Κρητῶν καὶ τῆς Κρήτης εἶε ἰκανὴ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς δυσκολίας καὶ νὰ ἐξομαλύνῃ τὰ ἐμπόδια, ἅτινα ἢ κατὰ πρῶτον ἐφαρμογῇ διοικητικῆς συστήματος δύναται νὰ παρουσιάσῃ.

Ἡ διεύθυνσις τῆς ἀστυνομικῆς καὶ δικαστικῆς ὑπηρεσίας, ἀνετίθη εἰς τὸν πολυέτιμον ὑπομοιραρχον κ. Τρουπάκη, ὅστις κατὰ θῶναι νὰ διεξάγῃ τὴν κοπιωδιστάτην ταύτην ἐργασίαν δεξιότατα. Ἀπὸ τοῦδε πάντες οἱ Κρητὲς τὸν γνωρίζουσι, τὸν σεβόντι καὶ τὸν ἀγαπῶσι, τῷ ὑποβάλλουσι δὲ τὰς ἐλαχίστας διαφορὰς τῶν πρὸς λύσιν. Ὅλους τοὺς ἀκύει μεθ' ὑπομονῆς, κατορθῶναι δὲ νὰ συμβιβάζῃ καὶ τὰς πλέον παραδόξους ἀπαιτήσεις των. Ἐκ τούτου δύναται τις νὰ διακρίνῃ, μεθ' ὁποίου πόθου ἀνέμενον οἱ Κρητὲς νὰ ἴδωσι τὴν τάξιν, ἀποκαθισταμένην ἐν τῇ χώρᾳ των καὶ νὰ εὐρεθῶσιν ἐν ἀσφαλείᾳ. Τῇ ἀληθείᾳ ὁ Κρητικὸς λαὸς εἶνε φιλόνομος καὶ εὐά-

γωγος, ὅσον δὲν δύναται νὰ πιστεύσῃ τις, ἄξιος δὲ, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὁμως ὀργάνωσις δὲν παρέχει ὀλιγωτέρας δυσκολίας. Ὁ ἐπιτελάρχης ἀνέλαβε τὴν κοπιωδεστέραν ἐργασίαν. Πρέπει νὰ δέχεται καὶ ἀκοῦη τοὺς ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν δι' ὅλα τὰ ζητήματα τῆς πολεμικῆς ἐνεργείας, νὰ προκηθεύῃ τὰ πολεμοφόδια καὶ νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἀνάγκας τῶν διαφόρων ἀνὰ τὴν νῆσον στρατοπέδων. Μεταξὺ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν, εἶνε καὶ ἡ ταχτικὴ πολεμικὴ σύνταξις τῶν Κρητῶν καὶ ἰδίᾳ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Κυθωνίας καὶ Ἀποκόρωνου, ὅπου παρουσιάζονται αἱ περισσότεραι ἀνάγκαι. Πρὸς τοῦτο ἀπεφασίσθησαν καὶ τὰ ἐξῆς. Νὰ ἐνεργηθῇ στρατολογία εἰς τὰς ῥηθείσας δύο ἐπαρχίας ὑπὸ τοὺς Κρητὰς ὀπλαρχηγούς, οἵτινες θ' ἀναλάβωσι τὴν ἐνίσχυσιν τῶν προφυλακῶν εἰς Ἀλικιανόν, Μυλάξαν καὶ Ἀποκόρωνον. Ὁρίσθη δὲ, ἵνα ἕκαστος ἐκ τῶν στρατολογουμένων ἀνδρῶν λαμβάνῃ ὡς μισθὸν καθ' ἑκάστην δύο γρόσια. Τρεῖς ἐκ τῶν δραστηριωτέρων ἀνθυπολοχαγῶν τοῦ μηχανικοῦ, ὁ Μουφερᾶτος εἰς Ἀλικιανόν, ὁ Ριτσης εἰς Μυλάξαν καὶ ὁ Χουδάλης εἰς Ἀποκόρωνον ἀνέλαβον τὴν ἐπιτήρησιν καὶ μισθοδοσίαν τῶν στρατολογουμένων.

Ἐδῶ, νομίζω, πρέπει νὰ κάμω μνείαν τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέως τοῦ Ἀρχηγοῦ κ. Σαχτούρη ὑπαλλήλου τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Οὗτος ἀσπασθεὶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην κατὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησίν μας εἶνε εἰς ἐκ τῶν ἱκανωτέρων ὑπαλλήλων, εὐθύς δ' ἐξ ἀρχῆς προσήλκυσε τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὰς συμπαθείας πάντων. Εἶνε ἐπιφορτισμένος τὴν ἐμπιστευτικὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ

Ἄρχηγοῦ, τὴν σπουδαιοτάτην δὲ ταύτην ὑπηρεσίαν διεξάγει ἐπαξίως τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὀνόματός του·

18 Φεβρουαρίου

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ πύργου τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ἐγκατάστασιν τῶν ἡμετέρων ἤρχισαμεν νὰ πιστεύωμεν οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ὅτι οἱ Τοῦρκοι τῶν Χανίων θὰ ἐπανελάβανον τὴν ἀστείότητα, ἣν ἔκαμον μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ πύργου τῶν Βουκολιῶν καὶ θὰ ἐξήρχοντο εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Κανδάνῳ ὁμοφύλων των.

Ὁ ἐπιτελάρχης κ. Λιμπρίτης, ὁ ταγματάρχης κ. Τζαβέλας, ὁ λοχαγὸς κ. Βαρούχας διοικητὴς τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τινες ἐξ ἡμῶν μετέβημεν εἰς τὰς προφυλακὰς, ἵνα οἱ τρεῖς πρῶτοι μελετήσωσι τὸ ἔδαφος καὶ ἐκλέξωσι θέσιν διὰ τὸ πυροβολικόν.

Ἐνισχύθησαν αἱ προφυλακαὶ μας καὶ ἐδόθησαν αἱ δέουσαι διαταγαί, ἵνα πάντες εἴνε ἔτοιμοι διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον. Κατὰ τὰς διαταγὰς ταύτας τὸ σχέδιον ἐνδεχομένης μάχης εἶχεν ὡς ἐξῆς.

Τὸ δεξιὸν θὰ κατεῖχε τὸ τάγμα τοῦ μηχανικοῦ, ὁ λόχος τῶν εὐζώνων καὶ τὸ πυροβολικόν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν θέσεων Χοιροσπηλοῦ, τοῦ Πύργου τῆς Ἁγίας καὶ τῆς δόου τῆς διερχομένης κάτωθεν. Τὸ ὑπὸ τὸν κ. Κωνσταντινίδην τάγμα, ἐγκατεστημένον εἰς τὸ χωρίον Κουφό, περὶ τὸ τέταρτον ὄρας ἀπέχον τοῦ Ἀλικιανοῦ, θὰ ὑπερήσπιζε τὸ κέντρον, τοῦτέστι τὸ μέσον τῆς κοιλάδος τῶν Λειβαδιῶν, ὅπου ὑπῆρχον μικραὶ δίοδοι πρὸς τὰ Χανία. Τὸ ὑπὸ τὸν κ. Ἰο.

σαδρόφσικην τάγμα καὶ ὁ λόχος τῶν Κρητῶν θὰ ὑπερήσπιζον τὸ ἀριστερὸν ὄηλ. τὴν θέσιν Μονοκούμαροῦν κατεῖχον. Τὰ μεταξύ τῶν ταγμάτων κενὰ θὰ συνεπληροῦντο ἐν ὄρα μάχης ὑπὸ χιλιάδων Κρητῶν. Τοὺς ἀνεμένομεν μετὰ πολλῆς ἀνυπομονησίας περισσοῦρας τῆς κατὰ τὴν πρώτην φοράν, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ πρώτη ἐπιτυχία μ.α. ἐγλύκανε, ὅεν θὰ μ.α. εὕρισκον τότε κατατεταγμένους, τὸ δὲ πυροβολικὸν μας τοῦ ὅποιου τὴν δραστηκότητα εἶχον ἤδη ἀντιληφθῆ θὰ ἐλάμβανεν ἀμέσως μέρος.

Ἡ ἐλπίς μας ὅμως ἀπέβη ματαία. Διότι ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῶσιν οἱ Τούρκοι, ἤρχισαν νὰ παραπονοῦνται εἰς τοὺς προστατάς των (τοὺς ξένους ναύαρχους), οὓς ἐξελιπάrouν νὰ σπεύσωσι πρὸς σωτηρίαν τῶν ὑπερχιλίων γυναικοπαίδων. τῶν κινδυνευόντων ἐκ τῆς πολιορκίας τῆς Κανδάνου. Εἰς τοιαῦτα διάδηματά, φαίνεται, προέβησαν πολλοὶ τῶν ἐν Χανίοις Τούρκων καὶ πρὸς τὸν ἡμέτερον αὐτόθι ὑποπρόξενον κ. Μπάρρακην, ἄν κρίνωμεν ἐκ τῆς ἐσπευσμένης κατὰ τὴν νύκτα ἀφίξεως τούτου διὰ τῆς «Υῶρας» εἰς Πλατανιά καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀλικιανόν.

Οἱ ὄροι οἱ προταθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ διὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Κανδάνῳ εἶνε οἱ ἀκόλουθοι. Νὰ μεταφερθῶσιν ἄσπλι οἱ πολιορκούμενοι, στρατὸς καὶ ἐντόπιος ἐπὶ ἑλληνικῶν πλοίων εἰς εἰσινῶποτε λιμένα ἤθελον, τὰ δὲ γυναικόπαιδα νὰ δύνανται ἢ ν' ἀκολουθήσωσι τοὺς συγγενεῖς των ἢ νὰ μεταφερθῶσιν εἰς Χανία.

Ἐν τούτοις ἡ πολιορκία τῆς κωμοπόλεως Κανδάνου ἐγένετο στενώτερα ὑπὸ δισχιλίων καὶ πλέον Σελινουῶν καὶ ἄλλ-

λων Κρητῶν, καταληφθεισῶν ὅλων τῶν ἐπικαίρων θέσεων ὑπ' αὐτῶν καὶ τοῦ πυροβολικοῦ.

19 Φεβρουαρίου

Ἄνυπομονησίαν ἔχομεν μεγάλην περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς πολιορκίας, καθόσον ἐκ τῶν πληροφοριῶν, ἃς ἐλάβομεν οἱ προταθέντες ὄροι δὲν ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ οἱ καλοὶ προστάται των πρόκειται νὰ ἐπέμβωσιν ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι οἱ πολιορκούμενοι ἐν τόποις Τούρκοι τοῦ Σελίνου θεωροῦνται οἱ ἀγριώτεροι τῆς Κρήτης, πολὺ γενναῖοι, καὶ πρώτης τάξεως παιγνιδιάριδες κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν Κρητῶν, ἧτοι ἄριστοι σκοπευταί. Παίζω μπαλωπιὰ σημαίνει ρίπτω τυφεκιά, παιγνίδι δὲ σημαίνει σκοπός.

Ἐνεκα τούτου ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ ἀντίστασις θὰ ἦτο πείσμων. Πράγματι δὲ μεθ' ὅλον τὸν ἐπιτυχῆ κανονιοβολισμόν τῆς κωμοπόλεως οὐδὲν σημεῖον παραδόσεως ἐδείκνυον οἱ πολιορκούμενοι, τούναντίον μάλιστα ἐξετέλουν ὀχυρωματικὰ ἔργα καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς κωμοπόλεως.

20 Φεβρουαρίου

Ὁ κανονιοβολισμὸς τοῦ πύργου τοῦ Σταυροῦ κατηνάλωσε πολλὰ πυρομαχικὰ πυροβολικοῦ. Διὸ ἤρχισε νὰ γίνηται σκέψις, ἂν εἶνε δυνατὴ ἡ ἐξακολούθησις στενῆς πολιορκίας καὶ ὁ συνεχῆς κανονιοβολισμὸς τῆς Κανδάνου. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν θὰ λάβωμεν πυρομαχικὰ ἐγκαίρως, καθὸ εὐρισκόμενοι ἐν ἀποκλεισμῷ. Εἶνε ἄλλως τε γνωστόν, ὅτι οἱ Σελινιώται χριστιανοὶ δὲν θ' ἀποφασίσωσι νὰ καταλάβωσιν ἐξ ἐφόδου

τὴν κωμόπολιν, διὰ νὰ μὴ ὑποστῶσι πολλὰς ἀπωλείας.

Ἐνεκα πάντων τούτων ἀπεστάλη ἀπὸ χθὲς ὁ ἀδελφός μου Περικλῆς μὲ ὀδηγίας καὶ ἐνσφραγίστους διαταγὰς πρὸς τὸν διευθύνοντα τὴν πολιορκίαν κ. Μανουσογιαννάκη. Ἐπέστρεψε σήμερον ἔχων πολλὰς ἀμφιβολίας διὰ τὴν αἰσίαν ἐκβάσιν τῆς πολιορκίας. Φαίνεται, ὅτι ὁ ταγματάρχης καὶ οἱ λοιποὶ συνάδελφοί μας ὑποφέρουσιν ἐκεῖ τὰ πάνδεινα, στερούμενοι τῶν πάντων καὶ ὑφιστάμενοι τὰς ἀδικαιολογήτους ἰδιοτροπίας πολλῶν Κρητῶν.

Οἱ ναύαρχοι ἀνησυχοῦντες περὶ τῆς τύχης τῶν πολιορκουμένων ἤρχισαν ν' ἀναμιγνύωνται καὶ ἀπέστειλαν ἐγγράφον πρὸς τοὺς προκρίτους καὶ ὀπλαρχηγούς, δι' οὗ τοὺς προτρέπουν ν' ἀφήσουν ἐλευθέρους τοὺς πολιορκουμένους. Οὗτοι δὲ συνελθόντες πάντες ἐν συμβουλίᾳ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Μανουσογιαννάκη ἀπεφάσισαν ν' ἀπαντήσωσιν, ὅτι ὁ Ἄρχηγός τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ἀντιπρόσωπος τοῦ Βασιλέως ἐδρεύων ἐν Ἀλικιανῷ, ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῆς Κρήτης καὶ εἶνε ὁ μόνος ἀρμόδιος νὰ διαπραγματευθῆ τοιοῦτον ζήτημα.

Ἐν τούτοις, ἂν καὶ ἐγνώριζον οἱ ναύαρχοι, ὅτι ὁ Ἄρχηγός ἠδύνατο νὰ δώσῃ, εἰάν ἤθελεν ἐκβάσιν εἰς τὴν πολιορκίαν μέχρι αὐτῆς τῆς τελείας καταστροφῆς τῆς κωμολέως καὶ τῶν κατοίκων τῆς, δὲν ἐνόουν νὰ ἐλθῶσιν εἰς οὐδεμίαν ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτοῦ διαπραγματεύσιν.

21 Φεβρουαρίου

Ἐνῷ ἀνησυχούμεν πολὺ διὰ τροφῆς καὶ πολεμοφόδια, μὴ

ἔχοντες ἄρτον διὰ περισσοτέρας τῶν ἑξ ἡμερῶν, μας ἀνηγγέθη ἐκ Λουτροῦ τῶν Σφακίων, ὅτι τρία ἀτμόπλοια μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ἡ «Σφακτηρία» ἀπεβίβασαν μεγάλην ποσότητα πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν. Οὕτως ὁ στρατὸς ἐξασφαλίζει τὴν διαμονὴν του ἐν Κρήτῃ διὰ πολὺν χρόνον.

Ἐν Κυδωνίᾳ ὁ κανονιοβολισμὸς τῶν ἡμετέρων εἶχε παύσει, κατηναλώθη δὲ ἡ σημερινὴ ἡμέρα εἰς συζητήσεις περὶ τῆς συνθηκολογήσεως.

22 Φεβρουαρίου

Ἡ πυρετώδης ἀδημονία ὅλων μας ἐξακολουθεῖ διὰ τὴν Κανδάναν. Ἡ προσοχὴ μας ἔχει στραφεῖ πρὸς αὐτὴν καὶ καμμία ἄλλη ὁμιλία δὲν γίνεται.

Σημεῖον δὲ τῆς ψυχολογικῆς μας καταστάσεως κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας εἶνε ἐν περιεργότατον ὄνειρον, ὅπερ εἶδε εἰς τῶν συναδέλφων τὴν παρελθούσαν νύκτα καὶ μοι ἀφηγήθη σήμερον τὴν πρωΐαν. Εἶδεν, ὅτι εὕρισκετο κάπου ἐντὸς οἰκίας ἀπέναντι δὲ ἐξ ἄλλης οἰκίας κόρη νεαρά τῷ ἑκαμνε σημεῖα συμπαθείας. Διὰ σημειῶν καὶ οὕτος τῇ ἀπήντησεν ἐκφράζων τὴν ἀμφιβολίαν του, ἀν αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἐκείναι ἀπηθύνοντο πρὸς αὐτόν. Ἀμείως ἡ κόρη ἔλαβε κίμωνιαν καὶ ἐχάραξεν ἐπὶ πίνακος τὰς λέξεις ταύτας «πρὸς σὲ, ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ, ἀπευθύνομαι· ὀνομάζομαι Κανδάνος».

Σήμερον ἐγεννήθη ὑποψία, μήπως οἱ Τούρκοι τῆς Παληῶν ὄχωρας ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Κανδάνῳ κινδυνευόντων. Διὰ τοῦτο ἀπεστάλη ὁ ἀνθυπίαρχος κ. Βαρδουλᾶκης

ἐπὶ κεφαλῆς Σφακιανῶν πρὸς κατάληψιν τῆς θέσεως Στεφανόπετρα, δεσποζούσης τῆς ἀπὸ Παληόχωρας εἰς Κάνδανον ἀγούσης.

23 Φεβρουαρίου

Ἀπεστάλη πάλιν εἰς Κάνδανον ὁ ἀδελφὸς μου μὲ νέας ὁδηγίας καὶ ἐνσφραγίστους διαταγὰς. Φαίνεται, ὅτι ἀπεφασίσθη νὰ μὴ ἐξωθήσωμεν τὰ πράγματα ἐν Κανδάνῳ, διότι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ φοβούμεθα ἐν περιπτώσει καταλήψεως σφαγὴν γενικὴν τῶν γυναικοπαίδων, τοιαύτη δὲ λύσις βεβαίως θὰ κατέστρεφε τὸ Κρητικὸν ζήτημα, διότι θ' ἀπεδίδοτο ἐνοχὴ καὶ εἰς τὸν στρατόν, καίτοι ἐκ προθέσεως δὲν ἔλαθε μέρος εἰς τὴν πόλιορξίαν. Ἐχομεν ἀπέναντί μας συνησπισμένην τὴν ἐπίστημον Εὐρώπην, ἥτις προθύμως θὰ ἐπωφελεῖτο ἐναντίον μας τοιούτου γεγονότος. Ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ ἐκπέσωμεν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἀπαύστως ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῆς ἐνώσεως συνηγορούντων, ἡμεῖς, οἵτινες ἐπατήσαμεν τὸ ἔδαφος τῆς μεγαλονήσου κηρύσσοντες τὴν εὐνομίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὑποσχομένοι ἰσότητα καὶ δικαιοσύνην.

Ἐνεκα τοιούτων λόγων ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ν' ἀφεθῆ ἡ διαπραγματεύσις εἰς τοὺς προκρίτους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ταγματάρχου, πρὸς ὃν οἶδονται ὁδηγίαι διὰ τὴν διεξαγωγὴν αὐτῆς.

Σήμερον εἶνε ἡ τελευταία Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων· τὸ ἀντελήφθημεν μόνον ἐκ τῆς ἀπουσίας ἐκ τοῦ στρατοπέδου πάντων τῶν Κρητῶν. Οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἐσκέφθη μέχρι σήμε-

ρον, ὅτι διηρχόμεθα τοιαύτας ἡμέρας διασκεδάσεων καὶ θορύβου.

Οἱ Κρήτες ἀπῆλθον εἰς τὰ χωρία τῶν, ὅπως διέλθωσι τὴν ἡμέραν ταύτην πλησίον τῶν οἰκογενειῶν τῶν. Ἡμεῖς διηρχόμεθα τὴν ἑορτὴν μεταξύ μας εἰς τὸ μετόχι τοῦ Ήσυχάκη χωρὶς νὰ δυσανασχετῶμεν ἐλπίζοντες ἐπὶ τὸ αἴσιον πέρας τῆς ἀποστολῆς μας.

Ἐπέπρωτο ἐν τούτοις νὰ κάμωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν συνήθη παννυχίδα τῶν Ἀπόκρεων, ἀλλ' ὑπὸ πολὺ διαφόρους συνθήκας. Τὴν νύκτα δεκαεὺς τις φθάνει ἐκ τῶν προφυλακῶν κομιστῆς σημειώσεως ἐκ μέρους τοῦ ἐκεῖ διοικητοῦ λοχαγοῦ πρὸς τὸν ταγματάρχην κ. Τζαβέλλαν. Ταύτης ἀγνοῶν, φαίνεται, τὸ περιεχόμενον καὶ φοβούμενος, ὅτι κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ ἐπίκαιρος θέσις Χοιρόσπηλο (ἄνωθεν τοῦ πύργου τῆς Ἀγυῖας) ἀνεκοίνωσε τὴν εἶδησιν ταύτην πρὸς Κρήτας, ἐνῶ ἤρχετο πρὸς τὸ Ἀρχηγεῖον. Ἦρκεσε τοῦτο ν' ἀναστατώσῃ ὅλους τοὺς Κρήτας ἐν Ἀλικιανῶ. Πάντες ἐγνώριζον, ὅτι ἡ κατάληψις τῆς θέσεως ταύτης μᾶς ἔθετεν εἰς κίνδυνον. Δραστηριότης καὶ ταχύτης ἀνεπτύχθησαν ἐν ἄκαρδί. Πεζοὶ ἀνεχώρησαν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Ἀρχηγοῦ, ὅπως ἀναγγείλωσι εἰς τὰ χωρία τὴν σοβαρὰν αὐτὴν εἶδησιν, οἱ πλείστοι δ' ἐξ ἡμῶν εὐρέθημεν ἐπὶ ποδός, ἑτοιμοὶ διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον.

Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς κ. Μομφεράτος, δραστηριώτατος πάντοτε, μετὰ Κρητῶν καὶ μιᾶς διμοιρίας ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ μηχανικοῦ κ. Καλθοκορέσην διετάχθησαν νὰ καταλάβωσι τὸ Χοιρόσπηλο. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ εἰς τὰ πέριξ χωρία οἱ κώδωνες διελάλουν τὸν κίνδυνον. Δὲν εἶχον παρέλθει δύο ὥραι ἀκόμη καὶ περὶ τοὺς χιλίους Κρήτες κα-

τήρχοντο, ἄλλοι μὲν πρὸς τὸν Ἀλικιανόν, ἄλλοι δὲ πρὸς τὸ Χοιρόσπηλο. Τῇ ἀληθείᾳ δυσκόλους στιγμάς διήλθομεν, ἀναλογιζόμενοι, ὅτι κατ' οὐδένα λόγον ἔπρεπε νὰ χάσωμεν τὴν θέσιν ταύτην.

Εὐτυχῶς ταχέως διευκρινίσθη ἡ εἴδησις, διότι τὸ Χοιρόσπηλο εὐρίσκετο ἐλεύθερον εἰς τὴν θέσιν του, οἱ δὲ Κρῆτες γελῶντες ἐξ ὅλης καρδίας, διότι τόσον ἀποτόμως ἀφῆκαν τὴν ἡσυχίαν των καὶ τὴν οἰκογενειακὴν των διασκέδασιν ἔλεγον, ὅτι ὁ Ἀρχηγὸς ἐπίτηδες διέδωκε τὴν εἴδησιν, διὰ νὰ τοῖς ὑποδείξῃ ὅτι κακῶς ἔπραξαν ἐγκαταλιπόντες τὸν Ἀλικιανόν, ἔστω καὶ ἐν ἡμέρᾳ τοιαύτῃ, καὶ θέλων νὰ δοκιμάσῃ κατὰ πόσον θὰ ἔσπευδον προθύμως ἐν ὄρα κινδύνου.

Αὐτὰ συνέβησαν ἐκ τῆς διαδόσεως τοῦ δεκανέως, ἐνῶ διὰ τῆς σημειώσεως, ἧς ἦτο κομιστής, ἐζήτηι ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν προφυλακῶν ἐνίσχυσιν.

24 Φεβρουαρίου

Ὁλόκληρος ἡ ἡμέρα καταναλώθη ἐν Κανδάνῳ εἰς διαπραγματεύσεις μεταξύ τῶν προκρίτων καὶ τῶν ναυάρχων, τοῦ Βιλιώτη ἔχοντος τὴν πρωτοβουλίαν.

25 Φεβρουαρίου

Ὑπεγράφη τέλος ἡ συνθήκη. Κατ' αὐτὴν τ' ἀγῆματα τῶν πλοίων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πλὴν τῆς Γερμανίας, θὰ παραλάβωσι τοὺς πολιορκουμένους, στρατόν, ἐντοπίους καὶ γυναικόπαιδα, καὶ θὰ τοὺς μεταφέρωσιν εἰς τὴν παρα-

λίαν τῆς Παληόχωρας, ὑπόθεν θὰ ἐπιβιβάζονται ἐπὶ τῶν ξένων πλοίων. Ἀφ' ἐτέρου οἱ ναύαρχοι ὑποχρεοῦνται νὰ παραδώσωσι τὰ ὄπλα τῶν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας εὐθύς ὡς φθάσωσιν εἰς Παληόχωραν, νὰ προτρέψωσιν αὐτοὺς νὰ μὴ μείνωσιν ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει νὰ μὴν ὀπλισθῶσιν ἐκ νέου διὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν οἰανδήποτε κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

Τοιαύτον περίπου εἶνε κατὰ τὰς πληροφορίας μου τὸ πνεῦμα τῆς συνθήκης τῆς παραδόσεως.

26 Φεβρουαρίου

Σήμερον ἐγένετο ἡ ἐκκένωσις τῆς Κανδάνου.

Ἀδύνατος ἡ περιγραφή αὐτῆς. Ἡ κατ' αὐτὴν λαβοῦσα χώραν σκηνὴ ἐνεῖχεν ἐν τῇ ἀγριότητι τῆς καὶ ἀπειρον μεταγαλοπρέπειαν.

Ἡ Κανδάνος κεῖται ἐπὶ λεκανοπεδίου, οἱ δὲ περιβάλλοντες αὐτὴν λόφοι κατεῖχοντο ὑπὸ 4000 καὶ πλέον ἐπαναστατῶν. Πάντες οὗτοι ἀνέμενον μετὰ μεγάλης ἀνυπομονῆσιν τὴν ἀφίξιν τῶν ἀγημάτων. Βεβαίως λόγος τῆς ἀναμονῆς τῶν ταύτης ὄν ἦτο τὸ νὰ παραστῶσιν εἰς τὸ θέαμα τῆς ἐκκένωσεως, ἀλλ' ἡ πλουσία μετὰ τὴν κατάληψιν λαφυραγωγία τῆς Κανδάνου, θεωρουμένης ὡς μιᾶς τῶν πλουσιωτέρων κωμοπόλεων τῆς Κρήτης.

Τ' ἀγήματα ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο. Ἦσαν ἑκατὸν πεζοναῦται ἐξ ἐκάστου κράτους, πλὴν τῆς Γερμανίας.

Οἱ 500 οὗτοι πεζοναῦται ἐσχημάτισαν τετράγωνον, ἐντὸς

τοῦ ὁποίου θὰ σενκεντροῦντο πάντες οἱ πολιορκούμενοι. Ἡ-
σχολοῦντο ἀκόμη εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ τετραγώνου, ὅταν
πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν Εὐρωπαϊῶν παρουσιάσθῃ θέαμα ἐκ-
πληκτικόν. Οἱ τετρακισχίλιοι Κρηῖτες οἱ εὐρισκόμενοι ἐπὶ
τῶν λόφων ἤρχισαν ἐξαίφνης κατερχόμενοι αὐτοὺς πηδῶν-
τες μὲ ἐκτακτον ταχύτητα, ἧτις εἰς μόνους τοὺς Κρηῖτας
εἶνε δυνατή. Ἄν οἱ Κρηῖτες εἶνε θαυμάσιοι τρέχοντες, πη-
δῶντες προξενούσι τὸν τρόμον.

Δὲν εἶχον συνέλθει ἐκ τῆς καταπλήξεως οἱ ξένοι, ὅταν
ἔφ' ὄλων τῶν κυριωτέρων σημείων τῆς Κανδάνου ἐνεπήχ-
θησον σημαῖαι Ἑλληνικαί. Εὐρωπαϊοὶ δὲ καὶ Τοῦρκοι εὐρέ-
θησαν στενῶς πολιορκημένοι ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν.

Πάντες ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ τελευταία των ὄρα ἔφθασε. Τοι-
αύτη ἦτο ἡ ὄρμη καὶ ἡ ἀγριότης τῆς ἐφόδου τῶν Κρητῶν.
Ὁ Βιλιώτης κάτωχρος, ὡς ἂν ἔχασεν ὄλον του τὸ αἷμα,
ιδῶν Ἑλληνα ἀξιωματικὸν σπεύσαντα, ὅπως προλάβῃ δυσ-
τυχήματα· «πρὸς θεοῦ, τῷ εἶπε, τοὺς ξένους μὴ πυροβολή-
σετε, τοὺς ξένους». Ἡδιαφέρει τὴν στιγμὴν ἐκείνην διὰ τὴν
σωτηρίαν τῶν προστατευομένων του Τοῦρκων! Ἴσως μάλ-
ιστα καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς ξένους νὰ ἡδιαφέρει, ἤρκει νὰ σώσῃ
τὸ περὶ τοο. Ὁ ἀξιωματικὸς ἀξιοπρεπῶς τῷ ἀπήντησε·
«ἠσυχάσατε! οἱ χριστιανοὶ ἐπαναστάται δὲν ὁμοιάζουσι τοὺς
προστατευομένους σας· δὲν θὰ τοῖς ἐπιτρέψωσιν ὁμως νὰ πα-
ραλάβουν τὸ ἐλάχιστον πρᾶγμα μαζί των».

Οἱ Κρηῖτες ἐνόουν νὰ ἐκδικήσωσι τοὺς ἀδελφοὺς των τῶν
Χανίων, οἵτινες ἐξῆλθον γυμνοὶ τῆς πόλεως κατὰ τὴν πυρ-
πόλησιν αὐτῆς. Ἴσως νὰ ἤθελον ἀκόμη νὰ ἐξευτελί-

σωσιν τοὺς Τούρκους ἀπέναντι τῶν προστατῶν των Εὐρωπαϊῶν καὶ τὸ κατῴρθωσαν.

Τὸ μείζον τμήμα τῶν ἀγνημάτων ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ἐβάδιζον οἱ γέροντες καὶ τὰ γυναικόπαιδα. Κατόπιν ἤρχοντο οἱ Τούρκοι στρατιῶται ἔνοπλοι, συντεταγμένοι κατὰ τετράδας καὶ κρατοῦντες τὰ ὄπλα πρὸς τὴν γῆν εἰς ἐνδειξιν ὑποταγῆς ἢ εἰρηνικῶν διαθέσεων πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας· τοὺς στρατιώτας ἠκολούθουν οἱ Τουρκοκρηῖτες. Τὰ πλάγια ἔκλειε τὸ ἀπομένον μέρος τῶν ἀγνημάτων. Ἡ σύνταξις των ὅμως αὕτη ὀλίγον διειρηθήθη, διότι ἀμέσως οἱ ἐπαναστάται ὤρμησαν ἐπ' αὐτῶν καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἀφῆρσαν ὅλα τὰ φορτηγὰ ζῶα μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν πραγμάτων, ἔπειτα δὲ ἠνάγκασάν να πεζεύσωσιν ὅλους τοὺς ἐπὶ τῶν ζῶων, οὐδὲ τῶν γυναικῶν ἐξαιρουμένων καὶ τέλος ἀφῆρσαν τὰ ὄπλα ὄλων τῶν Τουρκοκρητῶν, τὰ ὅποια ἄλλως τε οὗτοι ἔρριπτον πρὸς αὐτοὺς ἐκ φόβου, μὴ πάθωσι τι χειρότερον. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος. Σύγχυσις γενικὴ ἐπεκράτει, κλαυθμοὶ παιδίων καὶ παρακλήσεις ἠκούοντο καὶ ἀπειλαὶ πρὸς τοὺς τυχόν ἀνθισταμένους.

Ἐκ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἄλλοι μὲν ἐτήρουν σοβαρότητα, ἄλλοι ἐγέλων καὶ πολλοὶ πρὸς τρέπον διὰ νευμάτων τοὺς Κρητάς εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πραγμάτων.

Τὸ ἀληθές ὅμως εἶνε, ὅτι πάντες κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου καὶ οὐδὲν θὰ ἠδύναντο να προλάβωσι. Τὴν θέσιν αὐτῶν βεβαίως οὐδεὶς θὰ ἐζήλευεν. Ἐκ τῶν Τουρκοκρητῶν τινες ἐφώναζον πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας· δὲν εἰσθε χριστιανοί; Δὲν εἰσθε χριστιανοί; Οὗτοι δὲ τοῖς ἀπῆντων· καὶ σεῖς δὲν εἰσθε Τούρκοι; Δὲν ἐγδύσατε τοὺς Χανιώταις;

Ἠκούσθη χανούμισσα καταληφθεῖσα ὑπὸ τρόμου νὰ λέγῃ·
αὐτὸ προέλεγα, ὅτι ὁ σταυρὸς μας θὰ νικήσῃ.» Ἴσως ἤθελε
νὰ δείξῃ χάριν τῆς σωτηρίας της, ὅτι ἦτο χριστιανή.

Ἄλλὰ τίς αἶδεν, ἂν ἡ τάλαινα δὲν ἦτο πράγματι χριστι-
ανὴ καταναγκασθεῖσα ἄλλοτε νὰ ἐξομῶσῃ καὶ τότε κατὰ τὴν
ψυχολογικὴν ἐκείνην στιγμήν ἐπικαλουμένη τὴν ἀληθῆ θρη-
σκείαν της!

Μεταξὺ τῶν ἐξεληθόντων ἰθεάθη Τούρκος ἀξιωματικὸς φέ-
ρων τὴν γηραιὰν μητέρα του ἐπὶ τῶν ὤμων, διότι οἱ χρι-
στιανοὶ τῇ ἀφήρεσαν τὸ ζῶον ἐφ' οὗ ἐπέβαινε. Τῆς γυναι-
κὸς ταύτης ὁ σύζυγος, γνωστὸς Τουργοκρῆς ἀξιωματικὸς,
εἶχε διαπράξει ἐν Κρήτῃ ἀνηκούστους φρικκλεότητες, κατὰ
τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐν γένει τὸ θεῖμα ἦτο ἀληθῶς σπραξικάρδιον.

Μέχρι τῆς Παλιόχωρας παρηκολούθουν τοὺς ἀπερχομέ-
νους οἱ Κρητῆς ἀφαιροῦντες διαρκῶς τὰ πράγματα τῶν καὶ
μὴ ἀφήσαντες εἰς αὐτοὺς τέλος ἄλλο τι ἀπὸ τὰ ἐνδύματα,
τὰ ὅποια ἐφόρουν.

Πολύ ὀλίγον ἐτεβάσθησαν οἱ ἐπαναστάται καὶ τοὺς στρα-
τιώτας.

Ἐθεάθησαν Κρητόπαιδες κόπτοντες τοὺς ἀορτῆρας τῶν
ὀπλων ἐκ τῶν ὤμων τῶν στρατιωτῶν καὶ ἀφαιροῦντες αὐτὰ.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον καθ' ὁδὸν οἱ ἐν Κανδοῶν εἰσελ-
θόντες Κρητῆς κατελάμβανον τὰ οἰκήματα καὶ ἔλεγον φρου-
ράς. Τοιοῦτοτρόπως ἐγένετο πρόχειρος διανομὴ τῶν οἰκιῶν.

Καὶ ἐκ τοῦ ὑπολογισμοῦ, ὃν ἔκαμον οἱ εἰδότες περιῆλθον
εἰς χεῖρας τῶν πλέον τοῦ ἐνὸς ἑκατομμυρίου ὀκτάδων ἐλαίου,
5.000 αἰγοπροβάτων καὶ χίλιοι ἡμίονοι, βόες καὶ ἵπποι, ἐκτός

τῶν ἐπίπλων καὶ τῆς ἐν γένει οἰκοσκευῆς. Ὅλη δὲ ἡ περιουσία τῶν Τούρκων ἢ περιελθοῦσα εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Κανδάνῳ εἶχεν ἀξίαν ὑπερβαίνουσαν τὰ 5 ἑκατομμύρια. ✓

Εἰς Παληόχωραν οἱ Εὐρωπαῖοι ἐξέσπασαν. Ἐκεῖ πλέον ἦτο παραλία καὶ τὰ πλοῖα τῶν ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι οἱ ἐπαναστάται ἀκολουθοῦντες τὴν συνοδείαν ὑπερέβησαν τὴν ζώνην, τὴν προχείρως χαραχθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν τοὺς ἐκανονισθῆσαν.

Ὁ κανονισμὸς τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσωσιν ἄνευ ἀξίων λόγου ἀπωλειῶν.

Πάντες οἱ ἀξιομαχτικοὶ φυλάττομεν μικρὰ ἐνθῦμια τῆς περιέργου ταύτης λύσεως τῆς πολιορκίας τῆς Κανδάνου.

27 Φεβρουαρίου

Σήμερον μετὰ μεσημβρίαν ἐκλήθην παρὰ τοῦ ἐπιτελάρχου κ. Λιμπρίτου. Μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι ἀπεφασίσθη σπουδαία ἀποστολὴ δι' Ἀρχάνας, πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας. Τεμένους τοῦ τμήματος Ἡρακλείου καὶ ὅτι ταύτην ἔπρεπε ν' ἀναλάβω ἐγώ, ἀναχωρῶν ἀμέσως, διότι ἐπέιγουσαι ἀνάγκαι ἐπρεπε νὰ θεραπευθῶσιν ἐκεῖ τὸ ταχύτερον.

Ἐπεθύμουν νὰ ἐξέλθω τῆς μονοτόνου ζωῆς τοῦ στρατοπέδου μας καὶ μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ἐδέχθην ἀναλογισθεῖς, ὅτι πρόκειται διασχίζων ὀκτῶ ὀλοκλήρους ἐπαρχίας νὰ γνωρίσω σχεδὸν ὅλην τὴν Κρήτην, τῶν Ἀρχανῶν εὐρισκόμενων εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς νήσου.

Μοὶ ἐπέτρεψεν ὁ ἐπιτελάρχης νὰ συμπαραλάβω μετ' ἐμοῦ

τὸν ἀνθυπὶλαρχον κ. Βαρδουλάκη, κάλλιστον ἀξιωματικὸν καὶ σύντροφον, ὅστις ἂν καὶ μόλις εἶχεν ἀφικθῆ ἐκ Κανδάνου, ἐπίσης προθύμως ἐδέχθη. Ἄν κρίνη τις ἐκ τῶν ὁδηγιῶν τοῦ ἐπιτελάρχου ἢ ἀποστολῆ αὐτῆ, μοὶ παρεστάθη ὡς ἀρκετὰ ἐπικίνδυνος. Μὲ διέταξε νὰ παραλάβω ἐκτὸς τοῦ κ. Βαρδουλάκη καὶ πέντε ἐκλεκτοὺς στρατιώτας. Μοὶ συνέστησε δὲ νὰ μὴ γνωστοποιήσω εἰς κανένα, ὅτι μεταφέρω χρήματα, τὰ δὲ τῆς καθ' ὁδὸν δαπάνης νὰ τὰ παραλάβω εἰς μικρὰ νομίσματα καὶ ὄχι εἰς χρυσόν, διὰ νὰ μὴ προκαλῶ τὴν προσοχὴν κατὰ τὴν πορείαν μας. Τέλος δὲ νὰ λάβω γνῶσιν τῶν διαταγῶν, πρὶν ἢ σφραγισθῶσιν, ὥστε νὰ δύναμαι ἐν περιπτώσει κινδύνου νὰ τὰς καταστρέψω.

Εἶχον ἐξοικειωθῆ πλέον ἐκ τῆς προτέρας μου ἐν Κρήτῃ διαμονῆς, ὡς ἐπαναστάτου, ὥστε νὰ γνωρίζω, τί πρέπει νὰ φοβῶμαι καὶ τί ὄχι. Οὐδένα διέβλεπον ἄμεσον κίνδυνον. Ἐν τούτοις ἔπρεπε νὰ λάβω τὰ μέτρα μουδιὰ νὰ δύναμαι ν' ἀντεπεξέλθω κατὰ ἐνδεχομένων κακῶν συναντήσεων. Παρέλαβον λοιπὸν ἐπὶ πλέον καὶ δύο Κρήτας τῆς ἐμπιστοσύνης μου. Ὁ Ὑψηλάντης, κάλλιστος πλέον φίλος, ζητεῖ νὰ ἔλθῃ μετ' ἐμοῦ. Τῷ ὑπέδειξα, ὅτι τὸ ταξίδιον, ἂν ὄχι ἐπικίνδυνον, θὰ εἶνε λίαν ἐπίπονον, μέλλον νὰ διαρκέσῃ δεκαπέντε ἡμέρας, ἐξ ὧν αἱ ἑνδεκα θὰ εἶνε διαρκοὺς πορείας.

Ἐπέμεινε καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ τῷ ἀρνηθῶ. Ἄλλως τε ἐσκέφθη, ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦτο καλὸς σύντροφος ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ, διὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν Κρήτην καὶ τὸν λαόν, ὅστις ἄλλοτε δι' 25000 ψήφων ἐζήτησε τὸν πατέρα του ὡς ἡγεμόνα.

Τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας διήλθομεν παρασκευαζόμενοι διὰ

τὸ ταξίδιον, ἐτοιμάσαντες ἐλάχιστα πράγματα, τὰ ὅποια θὰ παρελαμβάνομεν μεθ' ἡμῶν, καὶ πρωτίστως ἄρτον, διότι ἐφανταζόμεθα, ὅτι δυσκόλως θὰ εὑρίσκομεν τοιοῦτον καθ' ὁδόν.

Τὴν νύκτα ἔλαβον γνῶσιν τῶν διαταγῶν, ἃς θὰ μετέφερον. Ἐπρόκειτο νὰ βοηθηθῶσιν αἱ Ἀρχάται, εὑρισκόμεναι ἐν κινδύνῳ ἐκ τῆς ἐλλείψεως πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν.

Ἀρμένιοι

28 Φεβρουαρίου

Λίαν πρῶτὸ μικρὸν καταβάσι μας ἦτο ἕτοιμον πρὸς ἀναχώρησιν.

Τὰς ὁδοὺς τὰς γνωρίζουν καλῶς οἱ Κρήτες ἀγωγεῖς, ἐπομένως ὀλίγην ἀνάγκην λαμβάνει τις χάρτου καὶ πυξίδος, καθόσον μάλιστα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γνωρίζῃ τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατέχουν οἱ Τούρκοι καὶ τὰ διάφορα μέρη, ὥστε ὁδοιπορῶν νὰ δύναται νὰ τὰς παρακάμπτῃ.

Αἱ ὁδοί, (ἂν εἶνε δυνατόν νὰ ὀνομασθῶσιν ὁδοὶ τὰ μονοπάτια ἐκεῖνα) εἶνε κάκιστοι, πολὺ δὲ περισσότερον αἱ ἀτραποί. Ἐπρεπεν ἀφίνοντες τὴν ἐπαρχίαν Κυδωνίας, ἐν ἣ εὑρισκόμεθα, νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀποκορώνου.

Ἡ σχετικῶς καλλιτέρα ὁδὸς εἶνε ἡ διὰ τῶν πύργων Ἀνήμπαλη, Κερατιδίου καὶ Μαλάξας. Δυστυχῶς ὅμως καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι πύργοι κατέχονται ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπομένως ἦτο ἀνάγκη νὰ τοὺς παρακάμψωμεν ἀκολουθοῦντες πολὺ δύσβατον ἀτραπόν.

Μετὰ τετράωρον πορείαν, καθ' ἣν διήλθομεν τὰ χωρία Φουρνέ (400 κ.), Μεσκλά (600 κ.), Θέρισσο (400 κ.) καὶ Παναγιὰ (150 κ.), ἀνεπαύθημεν ὀλίγον προγευματίσαντες πλησίον διαυγεστάτης πηγῆς. Προχωρήσαντες ἐκεῖθεν διήλθομεν παρὰ το χωρίον Κατοχῶρι, τὸ σύνορον τῶν δύο ἐπαρχιῶν Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου, εὐρισκόμενον κάτωθεν τοῦ πύργου τῆς Μαλάξας. Ἡ ὁδὸς μας εὕρισκετο μόλις εἰς ἀπόστασιν βολῆς τυφεκίου ἀπὸ τοῦ πύργου· οἱ Τοῦρκοι ὁμῶς καὶ τοὺς ἐγγύτερον ἔτι διερχομένους δὲν πυροβολοῦσι, διότι ἔχουν καταπτοήσει αὐτοὺς τὰ προεκτεθέντα γεγονότα.

Ἐνῶ διερχόμεθα τὸ μέρος τοῦτο, ἀνεγνώρισα μετ' εὐχαριστήτως τὰς τοποθεσίας ἐν αἷς διεμένομεν κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούλιον, ὡς ἐπαναστᾶται. Ἄνωθεν ἡμῶν ἐπὶ ὑψώματος πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς Μαλάξας εὕρισκεται τὸ χωρίον Κάμποι ἀνήκον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κυδωνίας, εἰς τὸ ὅποῖον διήλθομεν πέρυσι πολλὰς ἡμέρας. Σχεδὸν ἀπίστευτον! Τότε λιποτάκτης μὲ τὸ μαῦρο μαντηλάκι, τὸ σὺνηθὲς κάλυμμα τῶν ἐπαναστατῶν καὶ σήμερον ἐν στολῇ καὶ σημείῳ ὑπηρεσίας διέρχομαι τὰ ἴδια μέρη πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Εἶθε οἱ κόποι μας τὴν φορὰν ταύτην τοῦλάχιστον νὰ στεφθῶσιν ὑπέπιτυχίας.

Διήλθομεν περαιτέρω τὰ χωρία Σαμονᾶ (200 κ.), καὶ Στύλους (150 κ.). Εἰς τοὺς τελευταίους συνηγήσαμεν τοὺς ὄπλαρχηγούς Γογονῆ, πατέρα καὶ υἱόν, οἵτινες μᾶς ὑπεδέχθησαν καὶ μᾶς ἐπεριποιήθησαν πολὺ. Ὁ γέρον Γογονῆς, παλαιὸς ὄπλαρχηγὸς τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου, ἰδίως διαπρέφας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, τιμᾶται

ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου διὰ τὴν πολεμικὴν του πείραν καὶ τὴν εὐφύϊαν του.

Περὶ τὴν ἕκτῃν ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Ἀρμένους, ὅπου ἀπεφασίσθη νὰ διανυκτερεύσωμεν.

Ρούστικα

1 Μαρτίου

Εἰς Ἀρμένους ἐλάβομεν τὸ μέτρον, διὰ νὰ μὴ χάνωμεν χρόνον, νὰ παρασκευάζωμεν τὴν τροφήν τῆς ἡμέρας τὴν προηγουμένην νύκτα, εἰς ἃ μέρη ἐμελλε νὰ διανυκτερεύσωμεν. Ἡ συνηθεστέρα δὲ τροφή μας ἦτο κρέας ψητὸν καὶ τυρός.

Οἱ Ἀρμένιοι εἶνε ἀπὸ τὰ ὠραιότερα χωρία, ἐξ ὧσων ἐγνώρισα ἐν Κρήτῃ. Κεῖται ἐπὶ λεκανοπεδίου πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῶν Χανίων, ἀπέχει περὶ τὰ τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ ἔχει 1500 κατοίκους, ἐξ ὧν ὀλίγιστοι Τούρκοι, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Μαΐου ἔχουν ἐγκαταλείψει τὸ χωρίον καταφυγόντες εἰς Χανιά.

Εἶνε ἡ δευτέρα φορά, καθ' ἣν διέρχομαι ἐκ τοῦ χωρίου τούτου, ἂν καὶ κατὰ πρῶτον τὸ διήλθομεν ἐσπευσμένως βαδίζοντες πρὸς τῆς Καλύδαις, (χωρίον παραθαλάσσιον κατεχόμενον τότε ὑπὸ Τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ Τουρκοκρητῶν). Εἰς ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς ἐπαναστάτας ἔκαμε καλλίστην ἐντύπωσιν ἢ τοποθεσίαν του, ὁ παμμεγέθης ὠραιὸς πλάτανος αὐτοῦ καὶ τὸ θαυμάσιον πηγαῖον ὕδωρ του, τὸ ψυ-

χρότατον κατὰ τὸ θέρος· τί τρέλλα καὶ τότε! Ἐζητοῦμεν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς παραχωρήσεως τῶν αἰτημάτων τῶν Κρητῶν νὰ συμπλακῶμεν 50 ἑθελονταὶ μὲ 4000 περίπου Τούρκους, οἱ ὅποιοι κατεῖχον τὰς περίξ τῶν Καλυβῶν θέσεις παρὰ τὴν θέλησιν καὶ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν. Ἀλλὰ εὐθηνὰ ἐξηγοράσαμεν τὴν παράτολμον ἐκείνην ἀπόπειραν, διότι καὶ οἱ χριστιανοὶ μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ περιπλακῶσι τὰ πράγματα δὲν παρέλειψαν νὰ μᾶς παίξουν μερικαῖς μπαλωτιαῖς ἐκ τῶν ὀπισθεν, ἐνῶ εἴχομεν ἀρχίσει τὸ πῦρ κατὰ τῶν Τούρκων. Εὐθηνότερα δὲ ὄλων μας ὁ ἀγαπητὸς ἀνθυπολοχαγὸς Βασίλ. Κολοκούβαρος μετὰ τοῦ Καπετάν-Πολένδα, οἵτινες ἐξ ἄλλης θέσεως εἶχον πολὺ πλησιάσει τοὺς Τούρκους.

Ἐδειπνήσαμεν καὶ ἐφροντίσαμεν περὶ τῆς ἐτοιμασίας τῆς τροφῆς τῆς ἐπιούσης, κάλλιστος δὲ Κρῆς μᾶς ἐφιλοξένησεν εἰς τὴν οἰκίαν του.

Παρέλειψα νὰ προσθέσω, ὅτι ἐκ πάντων σχεδὸν τῶν χωρίων, ἐξ ὧν διήλθομεν, ὅλοι οἱ πολεμισταὶ συνεκεντροῦντο περὶ ἡμᾶς, ὅπως ἴδωσιν Ἕλληνας ἀξιωματικούς καὶ στρατιώτας, μάθωσι δὲ νέα ἀπὸ τὸ στρατόπεδον. Εἰς τοὺς καπετανέους καὶ προερίτους γνωστοὺς μοι καὶ μοι παρουσίαζον τὸν Ὑψηλάντην, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἤκούετο μετὰ σεβασμοῦ. Πάντες δὲ καὶ οἱ ἀμειψότεροι ἀκόμη γνωρίζουν τὰ μεγάλα ὀνόματα τὰ ὑπηρετήσαντα τὸν μέγαν ἀγῶνὰ μας καὶ ἐννοοῦσιν ὅτι πρέπει νὰ συμπεριφέρωνται πρὸς τοὺς φέροντας αὐτὰ μετὰ σεβασμοῦ.

Τὴν πρώτην ἐξεκινήσαμεν ὅσον τὸ δυνατὸν τὸ ταχύτερον, διότι ἡ ἐτοιμασίη καὶ ἡ φόρτωσις τῶν ἡμιόνων μᾶς ἠνάγκ-

καζε νὰ χρονοτριβῶμεν. Μετὰ μιᾶς ὥρας πορείαν εἰσήλθομεν εἰς τὸν Βάμον.

Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ σταματήσω ὀλίγον, διότι ἔχω καλλιπαστας ἀναμνήσεις. Εἰς τὸν Βάμον διήλθομεν τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς διαμονῆς μας ἐν Κρήτῃ, ὡς ἐπαναστάται. Κεῖται ἐπὶ ὠραίας τοποθεσίας καὶ εἶνε γνωστὸς διὰ τὴν κατὰ τὸν παρελθόντῃ Μάϊον πολιορκίαν τῶν Τούρκων ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ ἐπὶ ὄχυρᾶς τοποθεσίας ἐκτισμένῳ πύργῳ ἀνωθεν τῆς κωμοπόλεως, ὡς καὶ διὰ τὴν καταστροφὴν δύο ὀλοκλήρων λόχων τῆς ὀπισθοφυλακῆς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, τοῦ σπεύσαντος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν πολιορκουμένων. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο εἶνε ἐν ἀπὸ τὰ ὠραιότερα τῶν Κρητῶν. Οἱ ἐπαναστάται ἐλάχιστα φυσίγγια ἔχοντες τότε καὶ βλέποντες στρατὸν πολυάριθμον βαδίζοντα εἰς τρεῖς φάλαγγας ὑπεχώρησαν πυροβολῶντες, ὅπως εἰδοποιήσωσι τοὺς λοιποὺς Χριστιανοὺς τῶν πέριξ χωρίων. Ὁ στρατὸς ἀπηλευθέρωσε τοὺς πολιορκουμένους· ἀλλὰ κατὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν κατώρθωσαν οἱ ἐπαναστάται νὰ κλείσωσι τοὺς δύο λόχους, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ὀπισθοφυλακὴν, τοὺς ὁποίους καὶ κατέστρεψαν σχεδὸν μέχρι ἐνός. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην συνέβη τι ἐνδεικτικὸν τῆς ὑπερόχου ἀνδρείας τῶν Κρητῶν· ἐκ τῶν δύο ἐκείνων λόχων 50 περίπου ἄνδρες κατέφυγον ὀπίσθεν τοῦ τοίχου τινός, ἵνα ἀποφύγωσι τὸ εὐστοχὸν πῦρ τῶν Κρητῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Κρητῆτες ὀρμῶσι καὶ κατχλαμβάνουσι τὸ ὀπίσθεν μέρος τοῦ τοίχου. Ἐκεῖ ἔλαβε χώραν περίεργος ἀγὼν· διὰ τῶν ὑποκοπᾶνων τῶν ὄπλων των ὄθουν τοὺς λίθους τοῦ τοίχου οἱ μὲν κατὰ τῶν δέ. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὐρισκόμενοι οὔτε οἱ χριστιανοὶ οὔτε οἱ Τούρκοι ἐπεχείρουν νὰ

ὑπερβῶσι τὸν τοῖχον, εἰς δὲ χριστιανὸς τολμήσας νὰ τὸ πράξῃ ἔληθεις ὑπὸ σφαίρας ἔπεσε. Τότε τινὲς τῶν εὐστροφωτέρων Κρητῶν ἔτρεξαν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ τοῖχου, καὶ ἐκεῖθεν διὰ σφοδροῦ πυρός ἐφόνευσαν ὅλους. Ἐκεῖ πλησίον εἰς ἀπόστασιν 20 βημάτων διακρίνει ὁ Πολένδας ἀξιωματικὸν ξιφῆρην ἐν φυσίγγιον εἶχε τὸν πυροβολεῖ καὶ πηδᾷ ἀμέσως τὸν τοῖχον καὶ ὄμας πρὸς αὐτὸν ἔχων πεποίθησιν, ὅτι ἡ βολὴ του δὲν ἠστόχησεν, ὅπως τὸν στυλεῶσῃ. Πλὴν παρὰ πάσαν προσδοκίαν βλέπει τὸν Τούρκου ὄρμωντα ἐναντίον του. Ἐσκέφθη πρὸς στιγμήν νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, ἀλλὰ ἐνόησεν, ὅτι θὰ ἦτο ἀνωφελές, διότι θὰ τὸν ἐφθάνεν ἀμέσως. Δια τῆς κἀνης τοῦ ὄπλου του τῷ οἴδει ἰσχυρὸν κτύπημα εἰς τὸ στήθος. Πίπτει ὁ Τούρκος. Δὲν χάνει καιρὸν ὁ Πολένδας καὶ τὸν πατεῖ εἰς τὸ στήθος, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀντηλλάγησαν οὗα κτυπήματα· τὸ ἐν ἦτο τοῦ Τούρκου ἀξιωματικοῦ διὰ τῆς σπάθης καὶ τὸ ἕτερον τοῦ Πολένδα διὰ τοῦ ὄπλου κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀξιωματικοῦ, ὅστις καὶ ἔμεινε νεκρός, τοῦ Πολένδα ἐλαφρῶς μόνον τραυματισθέντος.

Ἐνῶ ἀπηρχόμεθα τοῦ Βάμου, διέκρινα ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ μικρὰν οἰκίαν. Ἦτο ἡ οἰκία, ἐν ἣ τέσσαρες ἀξιωματικοί, Γραβάνης, Κολοκούδαρος, Κολοκοτρώνης καὶ ἐγὼ μετὰ πολλῶν προκρίτων καὶ ὀπλαρχηγῶν πᾶρσι κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐκ Κρήτης ἀναχωρήσεώς μας ὠρίσθημεν νὰ ἐργασθῶμεν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Ἡ συνάντησις μας ἐγένετο εἰς ὀματίον τῆς οἰκίας ταύτης ὑπὸ τοῦ ἀμυδροῦ φωτός λυχναρίου φωτιζόμενον. Ἡ ὀρκωμοσία μας καὶ οἱ ἀσπασμοὶ οἱ ἀνταλλαγέντες μεταξύ ἡμῶν καὶ τὸ ὑπογραφῆν παρὰ πάντων πρωτόκολλον ἔκλεισαν κατὰ τὴν συνθήκην τῶν Κρητῶν τὴν τελε-

τὴν εἰ ἥς ἐγενόμεθα ἀδελφοπιτοὶ· ἡ ἀνάμνησις μοι ἐγέννησε τὴν ἰδέαν, ὅτι νῦν ἐκτελοῦμέν τὸν ὄρκον ἐκεῖνον, ἂν καὶ παλαιότερες πρὸς δυσκολίας διεθνεῖς, ἅς δὲν ἠδυνάμεθα τότε νὰ προῖδωμεν δεόντως. Συνητήσαμεν πολλοὺς γνωστούς μας, οἵτινες ἐζήτησαν νὰ μᾶς κρατήσωσιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν δυστυχῶς νὰ παρακμείνωμεν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων συνητήσαμεν καὶ τὸν Ἀνδρέαν Κακούρη, γνωστὸν ὀπλαρχηγὸν ἐξ Ἀποκορώνου. Οὗτος βουλευτὴς ὦν κατὰ τὸ 1879 καὶ τῆς βουλῆς συνεδριαζούσης ἐν Χανίοις παρουσιάσθη ἡμέραν τινα εἰς τὸν πρόεδρον αὐτῆς μετ' ὀλιγίστων ὀπαδῶν του καὶ ἐπέδωκε πρότασιν περὶ ἀνακηρύξεως ὑπὸ τῆς Κρητικῆς ἀντιπροσωπείας τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ προσβολὴ αὕτη κατὰ τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Κρήτης ἦτο δεινὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ θάρρος του θαυμάσιον. Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τῆς προτάσεως ἐξῆλθε τῆς Βουλῆς, ἥτις ἐθοροβήθη, καὶ διὰ τοῦ συνήθους εἰς τοὺς Κρητὰς ἀγερώχου ὕφους διασχίσας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως μετὰ τῶν συντρόφων του εἰσῆλθεν εἰς ἀναμένουσαν αὐτὸν ἀμαξάν καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Ἡ Τουρκικὴ διοίκησις τὸν προέγραψε μεθ' ἐνὸς ἄλλου συντρόφου του καὶ καταδιωκόμενος ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ τῆς Κρήτης.

Ἡ κίνησις εἰς Βάμον καὶ εἰς Ἀρμένους ἦτο πολὺ ζωηροτέρα τῆς συνήθους, καθόσον οἱ ναύαρχοι εἶχον εἰδοποιήσει, ὅτι ἤθελον νὰ συναντηθῶσιν εἰς Καλύβας μετὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου καὶ μάθωσι, τί ζητοῦσιν. Ὅλα δὲ ταῦτά προήρχοντο ἐκ τῶν διεικοθῶν πρὸ πάντων τοῦ Βελιώτη, ὅστις προσεπάθει νὰ παραστήσῃ, ὅτι ὁ Κρητικὸς λαὸς δὲν θέλει τὴν ἑνωσιν. Ἡ συνέντευξις προμηνύεται ἐνδιαφέ-

ρουσα καὶ θὰ παρέμενα, ἂν δὲν ἐβιαζόμην νὰ βαδίσω κατὰ τὴν διαταγὴν μου. Πέραν τοῦ Βάμου ἡ χώρα μοι ἦτο ἄγνωστος. Ἐπρόκειτο νὰ διέλθωμεν τὸν Ἀλήκαμπον καὶ νὰ προγευματίσωμεν εἰς Ἀλμυρόν, χωριδίον παράλιον, Ἡ ἀπὸ τὸν Ἀλήκαμπον διάβασις δὲν θεωρεῖται πολὺ ἀσφαλὴς, διότι πολλὰ δυστυχήματα συνέβησαν εἰς διαβάτας. Οἱ ἀγωγεῖς μᾶς ἔλεγον, ὅτι δὲν εἶνε φρόνιμον νὰ μείνωμεν εἰς Ἀλμυρόν, διότι εἶνε κακὸ βολοὸ τὸ μέρος. Δὲν ἔπρεπεν οὔτε εἰς τοὺς ἀγωγεῖς μᾶς νὰ δεῖξωμεν, ὅτι ἠδύνατο τις νὰ μᾶς κακοποιήσῃ, τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶνε, ὅτι δὲν εἶνε φρόνιμον νὰ κάμῃ τις μόνος του ταξειδίον ἐν Κρήτῃ φέρων χρήματα ἢ ὄπλον. Ἀπόδειξις τούτου εἶνε, ὅτι καθ' ἦν στιγμὴν διηρχόμεθα ἐκεῖθεν, μᾶς ἐπληροφόρησαν, ὅτι τὴν προηγουμένην ἐφρονεῖθη νέος Σφακιανὸς διερχόμενος μεθ' ἐνὸς συντρόφου του καὶ φέρων ἐπὶ ζώου τρία ἢ τέσσαρα ὄπλα. Εἶδομεν μάλιστα καὶ τὰ αἵματα καθ' ὁδόν. Μέτρον φρονήσεως ἐπίσης εἶνε νὰ βαδίζωσιν οἱ ταξειδεύοντες ἐν Κρήτῃ συνηνωμένοι καὶ νὰ μὴ χωρίζωνται ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ.

Τοιαύτη δυστυχῶς κατάστασις τῆς ἀσφαλείας εἶνε προῖον τῆς ἀγρίας διοικήσεως τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἀπαύστων ἐπαστάσεων τῶν ἐρημευσῶν τὴν νῆσον. Οὐδεὶς ἄλλως τε πρέπει ν' ἀπορῆ, ἂν ἀταξίαι τοιαῦται συμβαίνουσι ἐνιαχοῦ τῆς Κρήτης λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ εἰς εὐνομούμενας χώρας κάποτε ἡ δημοσία ἀσφάλεια δὲν εὑρίσκεται εἰς καλλίτερον σημεῖον.

Εἰς Ἀλμυρόν ἐφθάσαμεν περὶ τὴν μεσημβρίαν· τὸ προγευμᾶ μᾶς ἐφέρομεν μεθ' ἡμῶν ἔτοιμον καὶ ἐπομένως δὲν εἴχομεν νὰ χάσωμεν πολὺν καιρὸν. Καὶ ἐνταῦθα οἱ πελεμι-

σταὶ συνεκεντρώθησαν περὶ ἡμᾶς, ὃ δὲ μεγαλείτερος φόβος μου ἦτο νὰ μὴ μοι ἀφοπλίσωσι στρατιώτην τινά. Εὐκόλως ὁμως ἐννοοῦνται ὑπὸ τῶν φιλαρπάγων οἱ ἐπισκέπται, ἂν εἶνε δεκτικοὶ διαγώματος (ἀρπαγῆς) καὶ ἕνεκ τούτου οὐδεμία τοιαύτη ἀπόπειρα μᾶς ἔγινε.

Χαριέστατον σχετικὸν ἐπεισόδιόν μοι διηγήθη ὁ γνωστὸς λογογράφος κ. Κοιδυλάκης, ὅστις πάντοτε πλησίον μας εὐρισκόμενος παρηκολούθει τὰ συμβαίνοντα καὶ ὡς δημοσιογράφος καὶ ὡς πολεμιστής. Εἶς τινα περιστάσιν μόνον ὄντα τὸν ἐπλησίασαν Κρήτες καὶ τοῦ ἐζήτησαν δῆθεν νὰ ἰδῶσι τὸ ὄπλον του· ὁ σκοπὸς τῶν ὁμως ἦτο νὰ τοῦ τὸ ἀφαιρέσωσι. Λαθῶν τότε οὗτος τὸ ὄπλον του καὶ διὰ τῶν δύο χειρῶν λέγει μὲ Κρητικὴν προφορὰν πρὸς τὸν μᾶλλον πλησιάσαντα αὐτὸν Κρήτα. Αἱ πατριώτη! Μὴν πλησιάσῃς, γιὰτὶ τὸ τουφέκι μου εἶνε γεμάτο· εἶμαι ἀτζαμῆς καὶ φοβοῦμαι μὴν πάρῃ φωτιά.

Καὶ ἐνταῦθα εἶρον γνωρίμους, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὸν ἀξιόλογον κ. Παπαδογιαννάκην, ὅστις διαμένει ἐδῶ μετὰ τῆς κ. ἀδελφῆς του. Ἔπρεπε νὰ τὴν γνωρίσω, διότι ἐγνώρισκα καὶ τὴν ἐτέραν ἀδελφὴν της, ἀρίστην κυρίαν ἐν Ἀθήναις, ἣτις μὲ ὠνόμαζεν ἐξ ἀδελφόν της καὶ τοῦτο, διότι εἶχον κατέλθει πέρυσιν εἰς Κρήτην. Εἶνε πολὺ ἀνεπτυγμένη καὶ μοι ἀνέγνωσεν ἔκκλησιν ὑπὲρ τῆς Κρήτης πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ κυρίας τοῦ πεπολιτισμένοι κόσμου, ἣν αὐτὴ εἶχε συντάξει. Περὶ τὴν 1 μ. μ. ἐκκινήσαντες διήλθομεν τὰ χωρία Ἀσπροκλάνο, Μουρί, Δράμια, Φρασκί, καὶ Ἀρκοῦδενα ὀλίγοι ἀπέχοντα τὸ ἐν τοῦ ἄλλου Μετὰ ταῦτα ἀρχίζει τὸ τμήμα Ῥεθύμνης καὶ πρώτη ἐπαρχία εἶνε ἡ ὁμώνυμος αὐτῆ.

Περὶ τὰς 5 1/2 ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Ἐπισκοπὴ ἔχον περὶ τοὺς 1000 κατοίκους καὶ μετὰ μίας ὥρας πορείαν ἀκόμη εἰς Ρούστικα (400 κ.) ἀπερασίσαμεν δὲ νὰ διανυκτερεύσωμεν εἰς τὴν περὶ τὰ δέκα λεπτὰ ἀπέχουσαν μονὴν τοῦ προφήτου Ἡλίου, ἐπίσης Ρούστικα ὀνομαζομένην.

Εἰς τὴν μονὴν εὐρίσκονται Ἴταλοι ἰθαλοὶ ἐλθόντες ἐξ Ἀθηνῶν, μετὰξὺ τῶν ὁποίων εἶνε εἰς πρίγκηψ καὶ εἰς σοσιαλιστὴς βουλευτὴς. Τοὺς ἐγνωρίσαμεν ὅλους πάντες εἶνε ἐνθουσιώδεις. Ὁ πρίγκηψ νεώτατος καὶ λίαν εὐγενὴς ὀνομάζεται Alexandre Tasca di Couto. Ὁ σοσιαλιστὴς βουλευτὴς ἔχει πολλὴν ἀξίαν καὶ ἐπιρροὴν ἐν Ἰταλίᾳ ὀνομάζεται δὲ Barbatto.

Οἱ καλόγηροι μᾶς παρεσκεύασαν πρόχειρον δείπνον καὶ οὕτω πάντες ἰδαιπήσαμεν ὁμοῦ. Πρὸ πάντων καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ ξένοι εἶχομεν ἀνάγκην ἀναπαύσεως καὶ διὰ τοῦτο ἡ συνάναστροφή μας δὲν διήρκεσε πολὺ.

Γερακάρει

1 Μαρτίου

Τὴν πρωΐαν, ἀφοῦ ὑπέδειξα εἰς τοὺς Ἰταλοὺς συμπολιμιστάς μας, ὅτι πρέπει νὰ σπεύρωσι πρὸς συνάντησιν τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, καὶ τοὺς ὠδήγησα, ποίους πρέπει νὰ εὐρωσι κατὰ τὴν πορείαν των, ὅπως τύχωσι σχετικῆς τινος περιποιήσεως. Κατόπιν ἀπεχωρίσθημεν καὶ αὐτοὶ μὲν ἔλαβον τὴν ἄγουσαν εἰς Ἀλικιανόν, ἡμεῖς δὲ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν εἰς Ἀρχάνας.

Καθόσον ἐπροχωροῦμεν κατὰ τοσοῦτον περιεπίπτομεν ἀπὸ ἐκπλήξεως εἰς ἐκπλήξιν πρὸ τῶν καλλόνων τῆς φύσεως. Περὶ τὴν 10ην πρωϊνὴν ὄραν ἐφθάσαμεν εἰς κοιλάδα καταφυτὸν ἐξ ἐλαιῶν πλησίον χωρίου Τουρκικοῦ ἐγκαταλειμμένου καὶ κατεστραμμένου τελείως, ὀνειμαζομένου δὲ Λουτροῦ. Ἐκεῖ ἀπεφασίσαμεν νὰ προγευματίσωμεν, ὅτε αἱ ἀγωγεῖς ἤρχισαν καὶ εἰπὼν τὰ ἴδια λέγοντες, ὅτι εἶνε κακόβολο τὸ μέρος καὶ διὰ τὴν ἐνισχύσασαι τὰς παρατηρήσεις τῶν, μᾶς διηγῆθησαν διαφόρους ἱστορίας περὶ ἐνὸς φεβερῶ Τυρκοκρητῶς ἐκ Ρεθύμνης, Χατζηναράπη καλουμένου, ὅστις, ὡς ἔλεγον, κάνει πολλὰ τετρίπια, δηλ. ἐνέδρας, καί τοι γέρον ἦδη, καθὼ παλαίμαχος τοῦ 1866. Ὁ Χατζηναράπη αὐτὸς φαίνεται νὰ ἔχη φονεύσει πολλοὺς χριστιανούς δι' εὐφυῶν ἐνεδρῶν (μπρουσκιάδες). Συνήθειαι ἄλλως τε εἶνε ἐν Κρήτῃ αἱ τολμηραὶ ἐνέδραι, ἐκτελοῦνται δὲ κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ἐξέρχονται τινες (ὁ ἀριθμὸς τῶν εἶναι ἀνάλογος τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐνέδρας) τὴν νύκτα καὶ προσεγγύζουν τὰς ἐχθρικὰς θέσεις (χωρία, διόδους κλπ.). Οἱ τολμηρότεροι φθάνουσι πλησιέστατα, ἐνῶ οἱ λοιποὶ τοποθετοῦνται ὀπισθὲν τῶν. Ἀκολουθοῦσι, βλέπετε κατὰ γράμμα τὴν στρατιωτικὴν τέχνην. Κεκαλυμμένοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναμένουν τὴν διάβασιν τῶν ὁδοιπόρων ἢ τὴν ἐξέγερσιν τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου, ὅστινες ἀπκράσκειοι ὄντες ὑφίστανται τὴν προσβολὴν καὶ διὰ τοῦτο σπανίως ἀποτυγχάνουσι αἱ τοιαῦται ἐπιχειρήσεις.

Πολλὰ τοιαῦτα κατορθώματα τοῦ Χατζηναράπη μᾶς διηγῆθησαν οἱ ἀγωγεῖς μας. Εἶχον δὲ τοιοῦτον ὕφος διηγούμενοι, ὥστε ἐπροξένουν τὴν ἐντύπωσιν γρηγορῶν, αἱ ὁποῖαι ἠμιλοῦν

εἰς τὰ παιδία περὶ μπαμπούλας. Τοὺς ἐβεβαίωσα, ὅτι εὐ-
κολα δὲν θὰ μᾶς φάη ἡ μπαμπούλα τους, ἀφοῦ εἴμεθα ἰκα-
νοὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ ἔτοιμοι διὰ κάθε ἀπρόσπτον. Μετὰ ταῦτα
ἐτέθημεν εἰς κίνησιν πρὸς παρασκευὴν τοῦ προγεύματος πλη-
σίον ῥύακος, διότι κατὰ τὴν παρελθούσαν νύκτα δὲν ἤδυνή-
θημεν νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο εἰς Ρούτσικα. Εἴχομεν μεθ'
ἡμῶν ἀρνίον, ὅπερ οἱ Κρήτες σφάζαντες ἀνέλαβον νὰ ἐτοιμά-
σωσι τὸ Κρητικὸν κοκορέτσι, πολὺ διάφορον τοῦ ἐν Ἑλλάδι
παρασκευαζομένου. Ὁ Ὑψηλάντης τρώγων, φαίνεται, κατὰ
πρώτην φοράν ἔντερτα, τὰ εὕρισκε κατὰ τὴν φράσιν του
ῥαῖα μακαρόνια.

Μετὰ μιᾶς ὥρας ἀνάπαυσιν καὶ ἡμισεῖας πορείαν διήλθο-
μεν τὸ Τουρκικὸν χωρίον Κοξαρὲς ἐγκαταλειμμένον καὶ
κατεστραμμένον. Ἄνωθεν αὐτοῦ ἐπὶ λόφου εἶνε τὰ ἑρείπια
τοῦ ὀμωνύμου πύργου καταστραφέντος πέρυσιν ὑπὸ τῶν ἐπα-
ναστατῶν. Κατόπιν, ἀφοῦ διήλθομεν πολλὰ χωρία Τουρκικὰ
κατεστραμμένα, ἐφθάσαμεν περὶ τὴν 4 μ. μ. εἰς τὸ χωρίον
Σπίλιος (600 κ.) πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας Ἁγίου Βα-
σιλείου. Μετὰ μικρὰν ἀνάπυξιν ἐφθάσαμεν οἰ' ἀνωμάλου
καὶ ἀνωφεροῦς ὁδοῦ εἰς τὸ χωρίον Γερακάρι τῆς ἐπαρχίας
Ἀμαρίου.

Τὸ Γερακάρι εἶνε τὸ ὑψηλότερον χωρίον τῆς Κρήτης εὐ-
ρισκόμενον ἐπὶ λόφου εἰς τὰς ὑπερείας τῆς Ἰθῆς (Ψηλορίτη).
Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους σπανιώτατα, ὡς συμβαί-
νει τόρα, δὲν εἶνε κεκαλυμμένον ὑπὸ χιόνος. Ἐν τούτοις τὸ
ψῦχος εἶνε ὀριμύτατον, αἱ δὲ πυραὶ εἶνε ἀνημμένα καὶ εἰς
τὰς πτωχοτέρας οἰκίας. Ὁ ἱερεὺς, ὃ καὶ καπετάνιος τοῦ χω-
ρίου, ὃ παπα-Γενεράλης μᾶς ἐφιλοξένησεν εἰς τὴν οἰκίαν του.

Εἶνε εὐφύεστατος ἄνθρωπος καὶ μᾶς διηγήθη χίλια πράγματα ὠραιότατα μετὰ τὸ δεῖπνον. Προκειμένου περὶ Κρήτης μᾶς εἶπεν. Οἱ Κρήτες εἴμεθα γεμάτοι ἀπὸ ἐλαττώματα· ὁ τόπος μᾶς ὅμως εἶνε παράδεισος. Ἐργασθῆτε λοιπὸν καὶ κοπιάσατε ὄχι διὰ τοὺς Κρήτας, ἀλλὰ διὰ τὴν Κρήτην.

Καμάραις

2 Μαρτίου

Σήμερον, Ἰουρικκὴν, δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀναχωρήσοιμεν ἀμέσως, διότι ὁ ἱερεὺς μᾶς ἐκάλεσεν εἰς τὴν λειτουργίαν, καθ' ἣν ἠυλόγησε τὴν σημαίαν τοῦ χωρίου καὶ τὰ ὄπλα τῶν ἐπαναστατῶν. Μετὰ ταῦτα ἀπήλθομεν καὶ κατόπιν πορείας μιᾶς ὥρας διήλθοιμεν τὸ χωρίον Νέο Σαμάρι (350 κ.) καὶ μετὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἀκόμη ὥραν τὸ χωρίον Ὀψιγιά. Καὶ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἐχάσαμεν ἀρκετὴν ὥραν, διότι ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν τὰς περιποιήσεις τῶν ἀγωγέων μᾶς, ὧν τοῦτο εἶνε ἡ πατρις.

Ἐπανελάθομεν τέλος τὴν πορείαν μᾶς διελθόντες ἀλληλοδιαδόχως τὰ χωρὶα Μοναστήρι, Μοναστηράκι καὶ Μπιτσαί. Ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου φαίνεται μακρὰν ἢ μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων. Θυμάσια τῇ ἀληθείᾳ μέρη. Δὲν δύναται νὰ πιστεῦσῃ τις, πῶς ἡ ὀρεινὴ αὕτη ἑπαρχία τοῦ Ἄμικριου παράγει μεγίστην ποσότητα κέρασιων καὶ βυσίνων ἐκ τῶν ὀνομαζομένων Πολίτικα. Ἐξακολουθοῦντες τὸν δρόμον μᾶς διερχόμεθα τὰ χωρὶα Λαμπιώταις (150 κ.) Βυ-

ζάρι (150 κ.) Απιδούλου (300 κ.) καὶ Πλατανιά ὀλίγον ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχοντα.

Ἐνταῦθα εἶνε ὁ τελευταῖος ἀνατολικὸς δῆμος τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου, ὁ δῆμος Ἀμπαδιῆς, ἐξ οὗ καὶ αἱ περίφημοι διὰ τὴν ἀγριότητά των Τοῦχοι Ἀμπαδιῶται.

Ὁ δῆμος οὗτος χωρίζει τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς τοῦ τμήματος Ἡρακλείου. Περὶ τὴν ὁδὸν τῆς νυκτὸς ἐφθάσαμεν κατὰ κοπεὶ εἰς τὸ χωρίον Καμάραις, ὅπου διανυκτερεύομεν.

Ἄρχάνας

3 Μαρτίου

Δύο ολοκλήρους ἐπαρχίας ἐπρόκειτο νὰ διασχίσωμεν σήμερον καὶ μέρος τῆς τοῦ Τριμένους, ὅθεν ἀπεφασίσαιμεν νὰ ἐγερθῶμεν νύκτα, διότι ἄλλως ἦτο ἀδύνατον νὰ φθάσωμεν τὴν ἐσπέραν εἰς Ἀρχάνας.

Διήλθομεν κατὰ σειράν τὰ χωρία Βορούζι (150 κ.) Ζαρό (1500 κ.), Ἐμβούτον (150 κ.), Πανασσόν, Ἀγίαν Βαρβάραν (600 κ.), Εὐγενικὴν (4 κ.) Βενερότο (500 κ.) καὶ Κονικαστέλλι.

Τὴν ὁδὸν ὥραν τῆς ἐσπέρας εἰσῆλθομεν εἰς Ἀρχάνας.

Δὲν ἀνεπαύθημεν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον δειπνήσαντες ἐπὶ ποδός. Οἱ ἀγωγεῖς μᾶς ὠδήγησαν εἰς τὸ Δημηρχεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ συνέρχεται ἡ ἐνδεκαμελὴς ἐπιτροπὴ, ἣτις διευθύνει τὰς πολεμικὰς ἐργασίας. Πρῶτος ἐδέχθη ἡμᾶς ὁ Ἰωάννης Νταφώτης, ὁ γνωστός καὶ δημοτικώτατος ἐν Ἑλλάδι, φρούραρχ-

χες τῆς κωμοπόλεως καὶ διοικητῆς τάγματος ἐπιλέκτων Κρητῶν. Τὸν παρεκάλεσα νὰ φροντίσῃ περὶ τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες μᾶς συνοδεύουσι καὶ συγχρόνως νὰ καλέσῃ τὴν ἐπιτροπὴν, εἰς ἣν ἔχω ν' ἀνακοινώσω διαταγὰς.

Τὸ δημαρχεῖον ἦτο πλήρες ἀνθρώπων, εἰς πάντων δὲ τὰ πρόσωπα ἐζωγραφίζετο ἡ χαρὰ, διότι ἀνέμενον κάτι τι εὐχάριστον ἐκ τῆς ἀφίξεώς μας.

Ὁμολογῶ, ὅτι ἤμην προκατειλημμένος κατὰ τοῦ Νταφώτη θεωρῶν αὐτὸν ἀπλοῦν θορυβοποιὸν οὐδὲν σπουδαῖον δύναμενον ν' ἀγάγῃ εἰς πέρας. Μετέβαλον ὅμως ἀμέσως γνώμην, ὡς εἶδον αὐτὸν ἐπιβαλλόμενον εἰς τοὺς Κρητάς, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον θεαίως δὲν εἶναι πολὺ εὐκολόν. Ἐχει ἐπιβάλλει πλήρη τάξιν εἰς ὅλα. Ἐχει ὀργανώσει στρατιωτικώτατα τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀνδρας, ἅν καὶ στερούμενος πάντων τῶν μέσων τῶν πρὸς τοῦτο χρησίμων.

Μετὰ μικρὰν ἀναφυχὴν μᾶς ἀνηγγέλθη, ὅτι ἡτοιμάσθη ἡ οἰκία, ἐν ἣ θὰ διαμείνωμεν καὶ ὅτι ἐκεῖ εἶναι εὐκολωτερον νὰ συνέλθωμεν.

Μετέβημεν εἰς αὐτὴν καὶ τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον ἀντελήφθημεν, ἦτο, ὅτι ὁ φρούραρχος εἶχε τοποθετήσῃ τιμητικὴν φρουράν.

Εὐθὺς ὡς συνῆλθεν ἡ ἐνδεκαμελής ἐπιτροπὴ, ἐγνωστοποίησα αὐτῇ, ὅτι ἐρχόμεθα ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ὅστις γνωρίζων τὴν σπουδαιότητα τῆς θέσεως τῶν Ἀρχανῶν σπεύδει νὰ βοηθήσῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς χρημάτων, τὰ ὁποῖα φέρω μετ' ἐμοῦ, καὶ διὰ πολλοῦ χρόνου, τὰ ὁποῖα θὰ προμηθευθῶσι κατὰ τὰς ὁδηγίας καὶ διαταγὰς, ἅς θὰ τοῖς ἐνεχειρίζετο.

Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἦσαν τὰ ἀκόλουθα.

Διαταγὴ πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ἀποθήκης Λουτροῦ Σφακίων ἀξιωματικόν, διατασσόμενον νὰ χορηγήσῃ μεγάλην ποσότητα φυσιογγίων διαφόρων ὄπλων.

Τηλεγράφημα τοῦ Ἀρχηγοῦ πρὸς τὸν κ. Παπαδιαμαντόπουλον, ὑπασπιστὴν τῆς Α.Μ. τοῦ βασιλέως, εἰς Ἀθήνας, δι' οὗ ὑπεδεικνύετο ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποστολῆς ὄπλων, πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν εἰς Χερσόνησον, τὸν πλησίον τῶν Ἀρχαίων λιμενίσκων.

Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κ. Σάρρον, ὑποπρόξενον ἐν Ἡρακλείῳ, δι' ἧς παρεκαλεῖτο νὰ μεταβιβάσῃ τὸ τηλεγράφημα ἀμέσως, νὰ ἔρχηται δὲ εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ὅπως θεραπεύῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὰς ἀνάγκας αὐτῶν.

Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ἀφορῶσα εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν.

Πάντες ἔμειναν κατευχαριστημένοι διὰ τὴν φροντίδα, ἣν ὁ Ἀρχηγὸς ἔλαβεν, ἡμᾶς δὲ δὲν ἤξευραν πῶς νὰ εὐχαριστήσωσιν. Ἀντελήφθησαν ὅμως οἱ κκλοὶ αὐτοὶ συμπατριῶται, ὅτι ὁ καλλίτερος τρόπος περιποιήσεως ἦτο νὰ προσφέρωσιν ἡμῖν δεῖπνον καὶ ἀνὰ μίαν κλίνην, ὧν εἶχομεν ἀνάγκην μετὰ πενθήμερον κοπιώδη πορείαν.

Τὸν Νταφώτην εἰδοποίησα, ὅτι τὴν ἐπομένην θέλομεν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ὀργάνωσιν τοῦ στρατοπέδου καὶ τὰς θέσεις τῶν προφυλακῶν του.

4 Μαρτίου

Πρώτην φοράν ἀπὸ τῆς καθόδου ἡμῶν εἰς Κρήτην ἐκοι-

μήθημεν εἰς ἀναπαυτικὴν κλίνην μὲ καθαρὰς σινδόνας.
Ἡ ἐκ τούτου εὐχαρίστησις ἡμῶν ἦτο μεγίστη. Εἶνε ἀληθές,
ὅτι τὸ à la guerre comme à la guerre πολὺ μᾶς πα-
ρηγορεῖ, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ γαλλικοῦ τούτου ῥητοῦ παρηγορία
δὲν εἶνε ἄνευ ὀρίων· εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιθυμήσῃ τις κα-
λὸν λουτρὸν ἢ ἀνεκτὴν κλίνην μετὰ τοιοῦτους κόπους, καὶ
ἀφοῦ ἐχωρίσθη τόσον ἀπετόμως ἀπὸ τὴν καθαριότητα καὶ
τὴν ἀνάπαυσιν.

Τὴν πρωΐαν ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ δημάρχου, τοῦ
Νταφώτη καὶ τῶν λοιπῶν καπετανέων, ἐπεσκέρθημεν τὴν
πολίχνην. Εἶνε μία τῶν πλουσιωτέρων πολιχνῶν τῆς Κρήτης
καὶ διὰ τοῦτο αἱ βλέψεις τῶν Τούρκων τοῦ τμήματος αὐτοῦ
στρέφονται πρὸς τὰς Ἀρχάνας, αἵτινες ὑφίστανται συχνὰ
τὰς ἐπιθέσεις αὐτῶν. Οὐσαι ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Τεμέ-
νους, κείνται εἰς τὰς ἀνατολικὰς ὑπὸ βρεῖας βουνοῦ ὀνομαζομένου
Γιοῦκτας, ἔχουσι περὶ τοὺς 4500 κατοίκους καὶ ἀπέχουσι τῆς
πόλεως Ἡρακλείου περὶ τὴν 1 1/2 ὥραν. Τὸ κυριώτερον προϊόν
αὐτῆς εἶνε ὁ οἶνος, ἐν ἀφθονίᾳ παραγόμενος. Εἶνε καλλίστης
ποιότητος καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξάγεται εἰς Εὐρώπην. Πλη-
σίον ὑπάρχει ἡ Κνωσσός, ἣτις ἀναφέρεται, ὡς ἕδρα τοῦ Μί-
νωος· ἐκεῖ εὐρίσκονται καὶ πολλαὶ ἀρχαιότητες.

Ὁ Νταφώτης μοι ἐπιφυλάσσει πολλὰς ἐκπλήξεις. Βε-
βαίως δὲν εἶναι κοινὸς ἄνθρωπος. Ἐννοεῖ γὰρ ὑπερασπισθῆ
τὰς Ἀρχάνας δι' ὅλων τῶν μέσων ἀντιληφθεὶς κάλλιστα
τὴν σπουδαιότητα τῆς θέσεως αὐτῶν. Πράγματι ὁ εἰσερχό-
μενος εἰς Ἀρχάνας διακρίνει ἀμέσως, ὅτι ἡ φυσικὴ διαμόρ-
φωσις τοῦ ἐδάφους τῶν καθίστησιν αὐτὰς προμαχῶνα τριῶν
ὄλοκλήρων ἐπαρχιῶν.

Καταλαμβανομένης τῆς θέσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ χρησιμοποιουμένης ὡς ὀρμητηρίου, ἡ Μεσσαρά ὡς ἐκ τῆς σχετικῆς ὀγκλότητος τοῦ ἐδάφους τῆς, περὶ τὰς Ἀρχάνας ἐκτινασμένη, θά διατελῆ εἰς διαρκῆ κίνδυνον. Ὁ Νταφώτης εἶχε σπεύσει νὰ κλείσῃ τὰς εἰσόδους τῶν Ἀρχανῶν δι' ὄσφραγμάτων. Ἐξω δὲ αὐτῶν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐξ ἧς εἶνε ἀνατῆ καὶ πιθανῆ ἢ ἐπιθεσις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ἔχει ἐγείρει ἀρκετὰ κκλὸν ὄχυρώμα ἐκ ξηρολιθίας, Ἐπίσης ἐπὶ δύο ἄλλων δεσποζουσῶν θέσεων, ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, κατεσκεύασε δύο ἕτερα ὄχυρώματα ὑπερασπιζόντα τὸ πρὸ αὐτῶν ἔδαφος. Εἰς τὰ ὄχυρώματα αὐτὰ ἔχει τοποθετήσῃ προφυλακὰς ἐξ ὀλίγων ἀνδρῶν, αἱ ὁποῖα θά χρησιμεύσωσι διὰ τὴν πρώτην ἀμυναν μέχρι τῆς ἀφίξεως ἐπικουριῶν.

Ἐπὶ τοῦ βουνοῦ, τοῦ ὑπερκείμενου τῶν Ἀρχανῶν, ἔχει τοποθετηθῆ μικρὸν πυροβόλον παλαιόν, μόνιμος δὲ φρουρὸς μένων ἐκεῖ ἐπάνω κατοπτρεύει διὰ τηλεσκοπίου τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Ἡρακλείου. Πᾶσαν ἐξοδὸν τῶν Τούρκων ἐκ τοῦ Ἡρακλείου, ὀφείλει νὰ τὴν ἀναγγεῖλῃ δι' ἐνὸς κανονιοβολισμοῦ, ἂν δὲ ἤθελεν ἀντιληφθῆ ταύτην σπευδαιοτέραν, διὰ δύο. Οὕτως οἱ χριστιανοὶ τῶν πλησίον μερῶν θά δύνανται νὰ εἰδοποιῶνται ἐγκλίμως.

Ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης τῶν διαφορῶν θέσεων εὔρομεν παρατεταγμένους τοὺς Κρητὰς στρατιωτικώτατα ἐξῶθεν τῶν Ἀρχανῶν. Πρὸς αὐτοὺς ὠμίλησεν ὁ Νταφώτης εὐχαριστῶν ἐν ὀνόματι πάντων τῶν Κρητῶν τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς διὰ τὴν πατρικὴν μέριμναν, ἣν ἔδειξεν πρὸς αὐτοὺς. Πάντας συνεχάρην διὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν προθυμίαν των καὶ τοῖς συνέστησα τὴν

σπουδαιότητα τῆς θέσεως μολονότι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τοιαύτης συστάσεως οἱ Κρήτες ἐν γένει.

Κατόπιν ἐπεσκεψθῆμεν τὸν στρατῶνα. Πρὸ αὐτοῦ μᾶς ἀνέμενε παρατεταγμένον τὸ τάγμα τῶν ἐπιλέκτων συνιστάμενον ἐξ ἑκατὸν μόνων ἀνδρῶν καὶ ἔχον ἀξιωματικούς, ὑπασπιστάς, γραμματέα, γραφεῖς καὶ ὅλα τὰ πρὸς διαίτησιν χρήσιμα ὄργανα.

Ὅλην τὴν πρωίαν διήλθομεν περιερχόμενοι τὰς Ἀρχάνας. Ἀπανταχοῦ ἔχει ἐπιβάλλει ὁ Νταφώτης μετὰ τῶν ἀξιολόγων καπετανῶν τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐπρέπειαν μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς καθριότητος τῶν ὁδῶν. Τὴν κωμόπολιν, ἔλεγε, ἐξέωρει ὡς ἐν πολιορκίᾳ, ἔχει ἀπαγορεύσει δὲ δι' αὐστηρῶν διαταγῶν τὴν ἐξαγωγὴν πικνὸς χρεϊώδους, πλὴν τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου, ἅτινα πλεονάζουν. Ἐχει ἐπιβάλλει διατίμησιν εἰς τὰ τρόφιμα, κατέστησε ὑποχρεωτικὴν τὴν κυκλοφορίαν τῶν Ἑλληνικῶν χαρτονομισμάτων καὶ ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῆς Τουρκικῆς ὄρας.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν, ἐνῶ ἐπρογευόμεθα ἀξιωματικὸς τοῦ ἐλθῶν ἀνήγγειλεν, ὅτι πυροβολισμοὶ ἀκούονται ἐξ ἑνὸς τῶν ὀχυρωμάτων. Ἀπῆλθεν ἀμέσως. Κακὴν ὄραν εἶχον ἐκλέξει οἱ Τούρκοι. Ἐν τούτοις ἐπεθύμουν ὀλίγον νὰ ἴδω τοὺς Ἀρχανιώτας πολεμοῦντας. Ἐσπεύσαμεν καὶ ἡμεῖς, ἀφοῦ ἐλάβομεν ὁδηγὸν τινα. Ἄραιοὶ πυροβολισμοὶ ἠκούοντο πρὸς τὸ ἀριστερὰ τοῦ δρόμου ὀχύρωμα. Ἐφθάσαμεν εἰς τὴν θέσιν ταύτην δὲν ἦτο ὅμως τι σπουδαῖον. Φρουροὶ τινες εἶχον κατέλθει ἐκ τοῦ ὀχυρώματος καὶ ἀντήλλασον πυροβολισμοὺς μετὰ Τούρκων ζητούντων νὰ σώσῃσι μερικὰ ζῶα των, τὰ ὅποια εἶχον περιέλθει εἰς χεῖρας ἡμετέρων.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσω μίαν συνήθειαν τῶν Κρητῶν. Τολμηροὶ τινες ἐξ αὐτῶν μεταβαίνουν μετὰ τῶν θέσεων αὐτῶν τῶν Τούρκων καὶ ἀφαιροῦσιν ἐκεῖθεν ὅλα τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἤθελον εὑρεῖ βόσκοντα. Συχνάκις ἐννοοῦνται παρ' αὐτῶν καὶ συμπλέκονται ἐκ τοῦ συστάδην. Εἰς Ἀρχάνας ὑπῆρχον δύο τρεῖς τοιοῦτοι Κρητῆτες τολμηροὶ καὶ δεξιότατοι εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐκδρομῶν. Καθ' ἐκάστην σχεδὸν πρωΐαν, ὡς ἐμάθομεν ἔφερον 10 ἢ 20 ἵππους, ἡμιόνους, ὄνους ἢ βόας. Κατωθεν δὲ τῶν περαθύρων μας σήμερον τὴν πρωΐαν ἐγένετο εἶδος τι ἀγορᾶς τοιούτων ζώων τευέντων εἰς πλειοδοσίαν. Ἐβλεπέ τις πωλουμένους ὄνους ἀντὶ 5 μεταλλικίων ἤτοι 50 λεπτῶν, ἡμιόνους ἀντὶ μετζίτην καὶ ἵππους ἀντὶ ἡμισείας ἢ μιᾶς λίρας. Δὲν ἀντέσχον καὶ ἐγὼ εἰς τὸν πειρασμὸν καὶ ἠγόρασα εἰς ἀνάμνησιν φορβάδα ἀνήκουσαν εἰς τὸν Τουρκοκρήτα Ἰσμαήλ-Ἀγᾶν ἀντὶ 2 λιρῶν.

Τὴν ἐσπέραν προσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν μας πάντες οἱ πρόκριτοι καὶ ὄπλαρχηγοί. Ἀνήσχυοι ὄντες διὰ τὴν τύχην τῶν ἐν Ἀρχάναϊς γυναικοπαίδων καὶ τῶν μεγάλων ἐν αὐταῖς περιουσιῶν ἐζήτησαν τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τῶν πρὸς ἄμυναν ἔργων καὶ τῆς ἀντοχῆς τῶν Ἀρχανῶν. Μόνον ἀτομικὴν γνώμην ἠδυναμένην νὰ ἐκφράσω, καθόσον τὴν διεύθυνσιν τῶν πολεμικῶν ἐργασιῶν τοῦ τμήματος Ἡρακλείου ἔχει ὁ κ. Κόρακας λοχαγὸς τοῦ Μηχανοῦ ἐπιφορτισμένος ταύτην παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Θὰ ἦτο λοιπὸν ἐπέμβασις εἰς ἀλλότρια καθήκοντα ἢ ἀνάμιξις μου, ἀφοῦ μάλιστα δὲν εἶχον διαταγὴν πρὸς τοῦτο παρὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ. Ἡ γνώμη μου ἦτο, ὅτι ἐν ὅσῳ εὐρίσκοντο ἐν τοιαύτῃ ἀδυναμίᾳ, ἔπρεπε νὰ τηρήσωσιν ἄμυναν παθητικὴν, ὅτι ἡ τακτικὴ φρουρὰ αὐτοῦ, μὴ ὑπερ-

θαίνουσά ποτε τοὺς 400 ὀπλίτας, ἐξ ὧν οἱ περισσότεροὶ ἀτε-
λῶς ὤπλισμένοι, δὲν ἦτο ἀρκετὴ πρὸς φύλαξιν τῶν περὶ τὰς
Ἀρχάνας θέσεων, ἀν ἐλάμβανε χώραν ἀποφασιστικὴ ἐπίθε-
σις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, συγκεντρωμένων ὅλων εἰς Ἡρά-
κλειον καὶ δυναμένων νὰ χρησιμοποιοῦσιν καὶ 4000 ἐν
ἀνάγκῃ ἄνδρας δι' ἐπίθεσιν. Ἀφοῦ μάλιστα ἦτο γνωστόν,
ὅτι ἐπικουρίας αἱ ἐν Ἀρχάναις θὰ ἐλάμβανον ἐκ τῶν πλη-
σιστέρων χωριῶν μόνον μετὰ δύο ὥρας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως
τῆς συμπλοκῆς· ὅτι αἱ προφυλακαὶ τῶν (βάρδιαις) ἔπρεπε
νὰ εἶνε πολυαριθμότεραι, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ πρὸ
αὐτῶν ἐδάφους, ὄντος τοσοῦτον κυματοειδοῦς, ὥστε ὁ ἐχθρὸς
νὰ δύναται νὰ φθάσῃ εἰς διακοσίων μέτρων ἀπόστασιν σχε-
δὸν ἀπαρατήρητος· καὶ τέλος νὰ γίνῃ μικρὰ ὀχύρωσις συμ-
πληρωτικὴ. Μᾶς ἠυχάριστήσαν καὶ πάντες συνεφώνησαν μὲ
τὴν γνώμην μας. Ἀπεφασίσθη δὲ, ὅπως ζητησῶσι παρὰ
τοῦ κ. Κόρακα, ἀναμενομένου τὴν ἐπιούσαν, τὴν ἀναγκαίαν
ἐνίσχυσιν καὶ τὴν παραμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἀρχάναις.

5 Μαρτίου

Σήμερον μετὰ μεσημβρίαν ἀφίκετο ὁ κ. Κόρακας. Μετὰ
πολυήμερον ταξίδιον ἀνὰ τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ἦλθεν
ἐνταῦθα ἐξ Ἱεραπέτρας, ὅπου εἶχε μεταβῆ πρὸς κανονιοβο-
λισμὸν τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου αὐτῆς.

Ἡ Ἱεράπετρα ἔχει τεθῆ καὶ αὐτὴ ὑπὸ τὴν προστασίαν
τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ διὰ τοῦτο τὸ Ἰταλικὸν θωρη-
κτὸν Saouria τὸ εὐρισκόμενον ἐκεῖ ἐκανονιοβόλησε τοὺς χρι-
στιανοὺς ἀναγκασθέντας νὰ ὑποχωρήσωσι.

Μετὰ τοῦ κ. Κόρακα διακρίνω πολλὰ γνωστὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια τὸν παρηκολούθουν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περιοδείαν τοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν δικηγόρον κ. Βλαστὸν Κρήτα καὶ τὸν ἐξάδελφόν του καπετάν Βλαστὸν, διοικοῦντας μικρὸν τι σῶμα. Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ τὸν ἓνα τῶν ἀδελφῶν Βαφειαδάκηδων, τοῦ ἑτέρου εὕρισκομένου εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας μετὰ τοῦ στρατοῦ.

Τὸ πυροβολικὸν τοῦ κ. Κόρακα ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς οὐλαμοῦ ὀρειβατικῶν πυροβόλων, τὸν ὁποῖον διοικεῖ ὁ κάλλιστος ἐφεδρὸς ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ κ. Ἰωάν. Κ. Μπριμιτζάκης, οὐλαμαγωγὸς δὲ εἶνε ἕτερος ἐφεδρὸς ἀνθυπολοχαγὸς Παναγιώτης Κυπαρίσης, Κρής, ὡς καὶ ὁ πρῶτος, τὴν καταγωγήν. Οἱ δὲ ὑπαξιωματικοὶ καὶ ὑπηρεταὶ εἶνε ἐκ τῶν ἀφυπηρετησάντων ἀνδρῶν τοῦ σώματος τοῦ πυροβολικοῦ καὶ νῦν ἀστυφύλακες οἱ πλεῖστοι*.

Πολλὰ ὑπέστησαν οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι ἐκ τῆς πολυημέρου αὐτῆς πορείας, μὴ ἔχοντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν τακτικῶν στρατιῶτας καὶ στερούμενοι πολλάκις τῶν ἀναγκαίων ζώων πρὸς μεταφορὰν τῶν πυροβόλων.

Τὸ πυροβολικὸν τοῦ κ. Κόρακα ἔλαβε μέρος εἰς τὸν κανονιοβολισμόν τῆς Ἱεραπέτρας καὶ τοῦ φρουρίου Σπιναλόγγας.

Εὐθύς ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ, ἐζητήθη παρὰ τῶν προκρίτων καὶ καπετανέων νὰ γίνῃ ἐν εἶδος πολεμικοῦ συμβουλίου, εἰς τὸ ὁποῖον μὲ παρεκάλεσαν νὰ λάβω μέρος. Ὁ κ. Κόρακας συνεμερίσθη τὴν γνώμην μου. Εὕρισκεν ὅμως δυσκολίας διὰ

* Εἰς τὰς κατόπιν συγκροτηθεῖσας μάχας συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν υπεράσπισιν τῶν Ἀρχανῶν τὸ πυροβολικὸν τοῦ κ. Κόρακα.

τὴν αὐξήσιν τῆς τακτικῆς φρουρᾶς καὶ ἀδύνατον τὴν διαρκῆ διαμονὴν του, φρονῶν, ὅτι εἰς Δαφναῖς (Μαλεβούζι) ἡ παρουσία του εἶνε ἐξ ἴσου ἀναγκαία. Ὑπεσχέθη ἐν τούτοις νὰ πιάξῃ, ὅ,τι δύναται πρὸς ικανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν Ἀρχανῶν. Τὴν ἐσπέραν ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν μου ἡ ἐπιτροπὴ καὶ μετ' ἠρώτησεν, ἂν δέχωμαι τὴν διεύθυνσιν τῆς ὑπερασπίσεως τῶν Ἀρχανῶν μετὰ τοῦ κ. Βαρδουλάκη, διὰ νὰ μᾶς ζητήσωσιν ἀπὸ τὸν Ἀρχηγόν. Ἀπεδέχθην ἄνευ διαταγμοῦ εὐχαριστήσας αὐτοὺς, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν νὰ ἐγκρίνη τοῦτο ὁ Ἀρχηγὸς καὶ νὰ χορηγηθῶσι τὰ ἀναγκαῖα μέσα.

Κατόπιν τῆς ἀπαντήσεώς μας ταύτης ἀπεράσισεν ἡ ἐπιτροπὴ ν' ἀποστείλῃ μεθ' ἡμῶν εἰς Ἀλικιανόν δύο ἐκ τῶν μελῶν τῆς, ἵνα προσφέρωσι τῷ Ἀρχηγῷ τὰ σέβη καὶ τὰς εὐχαριστίας τῆς διὰ τὰς φροντίδας του διὰ τὰς Ἀρχάνας, τῷ ζητήσωσι δὲ νὰ συγκατανεύσῃ εἰς τὴν ἀποστολὴν ἡμῶν.

Ἡ ἀναχώρησις μας ἀπεφασίσθη διὰ τὴν αὔριον.

6—11 Μαρτίου

Ἠκολούθησαμεν τὴν ἰδίαν ὁδὸν κατὰ τὴν ἐπάνοδον. Θὰ σημειώσω ἐνταῦθα μόνον τινὰς τῶν ἐντυπώσεών μου περὶ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὰς ἐπαρχίας ταύτας, περὶ τῶν χριστιανῶν ὡς πολεμιστῶν καὶ περὶ τῆς φιλοξενίας αὐτῶν.

Περὶ τὴν δεκάτην π. μ. μόνον κατωρθώσαμεν ν' ἀναχωρήσωμεν. Εἶχον συναθροισθῆ ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι καὶ πάντες ἐξεδήλουν πρὸς ἡμᾶς παντοιοτρόπως τὰς συμπαθείας των· ἄνθη προσεφέροντο ἡμῖν καὶ μικρὰ ἐνθύμια διὰ τὸν Ἀρ-

χηγόν, ἤτοι πιστόλια Τουρκικᾶ παλαιοῦ συστήματος, φωτογραφία τῶν Ἀρχανῶν καὶ ἄλλα.

Μοὶ ἐπῆλθε ἡ σκέψις πρὸς στιγμὴν ν' ἀγοράσω δι' ἑκαστον ἐκ τῶν συνοδευόντων ἡμᾶς ἀνδρῶν ἀνά ἓνα ὄνον, ἀφ' οὗ ἐπωλοῦντο εἰς τὴν ἀπίστευτον τιμὴν τῶν 50 λεπτῶν. Πλὴν δύο λόγοι σοβαροὶ μὲ παρημπόδισαν νὰ τὸ πράξω. Ὁ εἰς ἦτο ἡ μεγάλη δυσκολία τῆς διατροφῆς των καθ' ὄδον, ἐπειδὴ δὲ ἐν γένει ἐνεκα ἐλλείψεως τροφῆς εὐρίσκοντο τ' ἀτυχῆ ταῦτα ζῶα εἰς ἀξιοδᾶκρυτον κατάστασιν, κίνδυνος ἦτο νὰ τὰ μεταφέρωσιν οἱ ἄνδρες εἰς Ἀλικιανὸν ἀντὶ ταῦτα νὰ τοὺς μεταφέρωσιν. Ὁ σπουδαιότερος ὅμως λόγος δὲν ἦτο οὗτος, ἀλλ' ὁ φόβος, ὅστις μὲ κατελάμβανε φανταζόμενον ὅποιαν ὄψιν θὰ παρουσίαζεν ἡ συνοδεία μας, ἀματῆ εἰσόδῳ ἡμῶν εἰς Ἀλικιανὸν καὶ τὴν ὑποδοχὴν, ἧς θὰ ἐτυγχάνομεν παρὰ τῶν συναδέλφων, ἐμφανιζόμενοι πρὸ αὐτῶν ἐπὶ ὄνων μετὰ δυσκολίας δυναμένων νὰ βαδίσωσι.

Τὴν φορὰν ταύτην τὸ καραβάνιον μας ἦτο πολυαριθμότερον. Εἶχομεν ἐκτὸς τῶν δύο ἀντιπροσώπων τῆς πολεμικῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἀρχανῶν καὶ τὸν κ. Ἐπαμεινώνδαν Βλαστὸν ἀπερχόμενον εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀμάριον.

Τὸ τμήμα Ἡρακλείου εἶνε τὸ πεδινὸν μέρος τῆς γῆσου, κρατοῦν τὸ ἀνατολικὸν ἡμῶν σχεδὸν τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς. Καὶ ἐνταῦθα ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς πλεονάζει κατὰ πολὺ τοῦ ὀθωμανικοῦ. Οἱ κάτοικοι εὐποροῦσι κατὰ τὸ πλεῖστον, τὰ δὲ προϊόντα τῆς χώρας των εἶναι κυρίως οἶνος, ἔλαιον καὶ σίτος. Κατὰ τὴν ἔλευσίν μας τὸ πρῶτον χωρίον, τὸ ὅποιον συνηγηθήσαμεν εἰς τὸ τμήμα Ἡρακλείου ἦτο τὸ χωρίον Καμάρις. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι μόλις ἐφθάσαμεν

εἰς αὐτό, ἐνομίσαμεν πρὸς στιγμὴν, ὅτι εἰσπρόχουμεθα εἰς ἄλλον τόπον. Τοσαύτη εἶνε ἡ προσήθεια τῶν κατοίκων καὶ ἡ φιλοξενία των.

Πάντες ἔσπευσαν νὰ φέρωσι τι ἐκ τῆς οἰκίας των, ὅπως συμπληρωθῇ τὸ δεῖπνόν μας καὶ ἐν γένει διὰ παντός τρόπου προσεπάθουν νὰ ἐκδηλώσι τὴν εὐχαρίστησίν των διὰ τὴν παρουσίαν μας. Καὶ ὅταν εὐχαριστοῦντες παρεκάλουμεν νὰ μὴ ἐνοχλῶνται, διότι ἡμεῖς εἴχομεν μεθ' ἡμῶν, ὅ,τι μᾶς ἐχρειάζετο, ἀπῆντων ἀἡμεῖς ἀναγκαζόμεθα νὰ δίδωμεν τὰ πράγματα μᾶς εἰς τὰ βρωμόσκυλα τοὺς νιζάμηδες καὶ νὰ μὴ περιποιηθῶμεν τόρα σᾶς ; »

Τοιαύτας ἐνδείξεις συμπαθείας εἴχομεν καθ' ὅλην τὴν πορείαν μας καὶ εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Αἱ γυναῖκες βλέπουσαι κατὰ πρώτην φοράν Ἑλληνικῆς στρατιώτας ἐποίουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διὰ τὸ θαῦμα, καὶ εἰς τὰς μορφάς αὐτῶν ἐζωγραφίζετο ἡ χαρὰ. Μᾶς ἐφώναζον δὲ ὅλαι κατὰ τὴν διάβασίν μας «καλὴ στρατιά» ὀηλ. καλὸ ταξεῖδι.

Ὅταν εἴμεθα μίαν ὥραν ἐξω τῶν Ἀρχανῶν, συνήντησαμεν ποιμνιον καὶ ἐζήτησα νὰ ἀγοράσω ἓνα ἀμνόν. Ὁ ποιμὴν ἔσπευσε νὰ συλλάβῃ τὸν καλλίτερον καὶ ἐκοπίασε πολὺ εἰς τὴν σύλληψιν αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπέμενε νὰ ἐκλέξῃ. Ὅταν ἐζήτησα τὸν πληρώσω, δὲν ἤθελε νὰ δεχθῇ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπειδὴ δὲ ἐπέμενα πολὺ, μ' ἐπλησίασε καὶ ἐζήτησε νὰ μοι φιλήσῃ τὸ χέρι.

Ἐνδεικτικὸν τῆς φιλοξενίας τῶν Κρητῶν εἶνε καὶ τὸ ἀκόλουθον. Εἰς Ἀρχάναις ἐθεωρήσαμεν καθήκον μᾶς νὰ ἐπισκεφθῶμεν τοὺς πληγωμένους, μεταξὺ τῶν ἰσπίων καὶ τὸν Γεώργ. Δασκκλάκην ἐκ τοῦ χωρίου Πανασός, πληγωθέντα

κατὰ τὴν μάχην τῆς 18ης Φεβρουαρίου ἐν Ἀρχάναις, καθ' ἣν ἐπολέμησαν γενναϊότατα οἱ χριστιανοί. Κατὰ περίεργον σύμπτωσιν τὴν πρώτην νύκτα τῆς ἐπανόδου μας ἐφιλοξενήθημεν εἰς τὸ χωρίον καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ παρὰ τῶν τέκνων του, τοῦ καπετάνιου καὶ τῆς κυρίας τοῦ ἀναμενομένων τὴν αὐτὴν ἐσπέραν. Σχεδὸν ταυτόχροτως ἐφθασαν οὗτοι καὶ ὁμολογῶ, ὅτι πολὺ ἐστενοχωρήθην βλέπων, ὅτι εἶμεθα εἰς οἰκίαν, εἰς ἣν ἐφθανε πληγωμένος ἔχων ἀνάγκην περιποιήσεως καὶ ἀναπύσεως. Πλὴν αὐτὰ ἦσαν μικρὰ πράγματα δι' αὐτούς, διότι μόλις ἐτακτοποιήσαν τὸν τραυματίαν, ἡ καλὴ αὐτὴ γυναῖκα, ἡ ὁποία ἐν τῇ ἀγροτικῇ αὐτῆς ἀπλότητι παρουσίαζεν ἀληθῆ ἀρχοντιάν, ἐτέθη εἰς ἔργον νὰ ἐτοιμάσῃ τὸ δεῖπνον δι' ὅλους ἡμᾶς. Ἠρνήθημεν διαρρηθῆναι νὰ δεχθῶμεν διατεινόμενοι, ὅτι ἔχομεν μεθ' ἡμῶν τὸ δεῖπνον μας. «Τὸ φαῖ σας νὰ τὸ κρητήσετε γιὰ τὸ ὄροιο. Μπορεῖ νὰ εἶνε καλλίτερο, ἀλλὰ εἰσθε εἰς τὸ σπίτι μας καὶ θὰ φάτε ἀπὸ τὸ δικὸ μας», ἀπήτησεν ἡ ἀγαθὴ αὐτὴ γυνὴ με τοιοῦτον τόνον, ὥστε ἐνοήσαμεν, ὅτι ἠθέλομεν τὴν δυσχερέστησει, ἐὰν ἀπεποιούμεθα.

Τοιαύτη ἀγαθότης καὶ φιλοξενία δυσκόλως λησμονοῦνται.

Ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Κρήτης κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν δὲν εἶνε πολὺ φιλοπόλεμοι καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου δυσκόλως ἐξεγείρονται εἰς ἐπαναστάσεις. Τοιαύτην γνώμην εἶχον καὶ ἐγὼ πρὸ τοῦ ταξειδίου τούτου. Ἡδὴ ὁμως ἀπέβαλον πλέον αὐτὴν πεισθεις, ὅτι καὶ οὗτοι εἶνε ἀρκετὰ ἐμπειροπόλεμοι. Ἄλλως τε ἐκ τῆς ἱστορίας δὲν δικαιολογεῖται ἡ τοιαύτη περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν διάδοσις, διότι πάντοτε ἐξηγέρθη-

σαν καὶ οὗτοι κατὰ τῶν Τούρκων μεθ' οὓς καὶ οἱ ἄλλοι προθυμίας. Ἄν δ' ἔδειξαν προσοχὴν καὶ φρόνησιν κατὰ τινὰς περιστάσεις, δὲν πρέπει ν' ἀδικηθῶσι λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι οὗτοι ὑφίστανται πολὺ μεγαλείτερα δεινὰ ἐκ τῶν βανδαλισμῶν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, καθὼ εὐπωρότεροι τῶν λοιπῶν Κρητῶν. Τίς δ' ἄλλως τε ἀγνοεῖ, ὅτι ἡ προσοχὴ καὶ αἱ βοήθειαι τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος πάντοτε ἐστρέφονται πρὸς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας ἴσως ἐνεκὰ τῆς ἐσφαλμένης ἐκείνης γνώμης;

Τὴν πολεμικὴν τῶν ἀξίων ἐπίσης ἐξετίμητα, διότι, τῆς χώρας αὐτῶν οὕσης πεδινής, πολεμοῦσι πολλάκις καὶ ἔφιπποι. Κατὰ τὴν μάχην τῆς 18ης ἐπολέμησαν ἀνδρείοτατα. Ἐφρονεῖθησαν δὲ κατ' αὐτὴν καὶ δύο ἐξέχοντα πρόσωπα ὁ υἱὸς τοῦ καπετάνιου Καπετανάκη πεσὼν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν καὶ ὁ Τσιρικιζῆς καπετάνιος τοῦ χωρίου Ζαρὸ, ὅστις ἔφιππος ὑπερέβη τὴν γραμμὴν τῶν Τούρκων περὶ τὰ 100 μέτρα, ἐπίσης δ' ἐπληρώθη καὶ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Δασκαλάκης.

Τοιαῦτα περιστατικά ὑπάρχουν πλεῖστα ὅσα ἀποδεικνύονται ὅτι ἄδικος εἶνε ἡ ῥηθεῖσα γνώμη περὶ τῶν κατοίκων τῶν μερῶν τούτων.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐπαρχιῶν ἐκαθαρίσθη τελείως ἀπὸ Τούρκους καὶ οἱ ὄντες ἀρκετὰ πολυπληθεῖς ἐν πολλαῖς ἐξ αὐτῶν. Ἡ ἐρημία δεσπόζει ἐφ' ὅλων τῶν χωρίων τούτων καταστραφέντων ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Ὅλοι οἱ Τούρκοι τῶν μερῶν αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὸ Ἡράκλειον καὶ τὴν Ἰεράπετραν καὶ διὰ τοῦτο αἱ περὶ τὸ πρῶτον θέσεις Ἀρχάναις καὶ Μα-

λεβύζι (Δαφναῖς) ὑφίστανται συχνὰς ἐπιθέσεις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἄνευ ἀποτελέσματος.

Τὴν δευτέραν ἐσπέραν διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ χωρίον Βοζάρι τῆς ἐπαρχίας Ἀμακρίου, ὅπου ἐφθάσαμεν νύκτα, ἀφοῦ καθ' ὁδὸν ὑπέστημεν βραχθαίαν βροχὴν πλέον τῆς ὥρας διαρκέσασαν. Εὐτυχῶς χάρις εἰς τὰς φροντίδας τοῦ κ. Βλαστοῦ ἐφιλοξενήθημεν ἄριστα παρὰ συγγενικῆς αὐτοῦ οἰκογενείας.

Τὴν τρίτην ἐσπέραν ἀπεφασίσαμεν νὰ διανυκτερεύσωμεν τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἡλίου (Ρούστικα). Παρὰ τοὺς λογισμοὺς μας ἄμως ἡ νύξ μᾶς κατέλαβεν ὀδοιποροῦντας. Οἱ νέοι ἀγωγεῖς μας, οἵτινες ἦσαν ἐξ Ἀρχανῶν, ἠγνόουν ὀλοσχερῶς τὰς ὁδοὺς. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐνθυμώμεθα ἡμεῖς αὐτάς, ὅπερ ἦτο ἀρκετὰ δύσκολον καὶ ἀπῆται χρόνον. Αἴφνης διακρίνομεν θάλασσαν. Δὲν ἐνθυμούμεθα, ἂν ἐφαίνετο θάλασσα ἀπὸ τὰ μέρη τῆς μονῆς. Ἐστράφημ ἄρα πρὸς τὸν Βαρδουλίκην καὶ τὸν Ὑψηλάντην, ἐλπίζων, ὅτι εἶχον καλλιτέραν μνήμην. Καὶ αὐτοὶ ἐφρόνουν, ὅτι δὲν ἐφαίνετο θάλασσα ἐκ τῶν μερῶν αὐτῶν. Ἦτο ἀστείον, ἂν ἠκολουθήσαμεν ἄλλην ὁδὸν καὶ εὐρισκόμεθα εἰς τὰ λεμέρια τοῦ Χατζηαράπη, τῆς Μπαμπούλας τῶν Ρεθυμνίων. Ἐπρεπε νὰ σταματήσωμεν, ὅπως μὴ ἐκτραπῶμεν περισσότερον τῆς ὁδοῦ μας, ἐὰν εἶχομεν ἐκτραπῆ αὐτῆς. Ἐσκεπτόμεθα μάλιστα νὰ διέλθωμεν τὴν νύκτα ἐν ὑπαίθρῳ καὶ εἶμεθα νήστεις. Εὐκόλως δύναται νὰ φαντασθῆ τις, ὅποιον θέαμα θὰ παρουσιάζομεν τὴν πρωτὴν ἐπὶ λόφου ὀπίσω εἰς ἓν μιτιρίζι διὰ τὸν φόβον τῆς συναντήσεως τῆς Μπαμπούλας. Ὁ Ὑψηλάντης ἀπαθέστατος εἰς τὴν ἀτυχίαν μας ἐστενοχωρεῖτο μόνον διότι τὸ χειρὶδιον, τὸ ὅποιον εἶχομεν μεθ' ἡμῶν ἦτο ἄψητον. Εὐτυχῶς ἡ

ὕλακῃ κυνὸς μᾶς ἔδειξεν, ὅτι εὕρισκόμεθα πλησίον κατφυγμένου μέρους ἢ ποιμνίου. Ἐρευνήσαντες ἀνεκαλύψαμεν τὸ δεύτερον. Ἄλλη ὁμῶς δυσκολία καὶ ἄλλη κωμικωτέρα σκηνή. Ἐκινδυνεύομεν νὰ ἐκληφθῶμεν ὑπὸ τοῦ ποιμένου ἢ ὡς κλέπται ἢ ὡς Τούρκοι. Δὲν ἐχρειάζοντο πολλαὶ διατυπώσεις, εἰὰ νὰ μᾶς παίξῃ τῆ μπαλωτιά. Διὰ τοῦτο ἡ συνεννόησις ἐγένετο κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον· δύο Κρητῆς ἐπλησίασαν καὶ ἀφοῦ κατέλαβον τὸ πάντοτε ἐν ἐνεργείᾳ μιτιρίζι διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, ἤρχισαν νὰ φωνάζουν πρὸς τὴν ὑποτιθεμένην διεύθυνσιν. Ἐναμφιβόλως καὶ ὁ ποιμὴν θὰ ἔπιασε μιτιρίζι φοβηθεὶς μπρουσκάδα. «Ἴντα θέλετε τέτοια ὦρα»; ἔρωτᾷ. Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ οἱ συνοδοὶ μᾶς ἐπρότειναν τὰ ὄπλα. Μετὰ πολλοῦ κόπου κατωρθώσαμεν νὰ συνεννοηθῶμεν καὶ ὠδηγήθημεν παρ' αὐτοῦ, ἵνα ἐπανεύρωμεν τὴν εἰς τὴν Μονὴν ἄγουσαν, ὅπου καὶ διενυκτερεύσαμεν.

Τὴν ἐπομένην, τετάρτην ἡμέραν τῆς πορείας μᾶς, διήλθομεν ἐν τῇ μονῇ. Καὶ οἱ ἄνδρες καὶ τὰ φορτηγὰ εἶχον ἀνάγκην ἀναπαύσεως, τὰ δὲ ὑποδήματα ἔχρηζον ἐπισκευῆς, καθὸ κατεστραμμένα ἐκ τῆς πολυημέρου πορείας μᾶς.

Τὴν πέμπτην ἡμέραν διενυκτερεύσαμεν εἰς Ἀρμένους, ἀφ' οὗ διήλθομεν τὸν κακόβολο Ἀλήκαμπον ἀνευ δυσχερῶν συναντήσεων καὶ ἐπρογευματίσαμεν καὶ πάλιν εἰς Ἀλμυρὸν. Εἰς Ἀρμένους ἐμάθομεν τὰ τῆς συναντήσεως τῶν ναυάρχων μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Αἱ ἀπαντήσεις τῶν Κρητῶν ἦσαν ἄριστοι. Ἠὼς ἄν αὐτοὺς οἱ ναῦαρχοι, διατὶ κρατῶσι τὰ ὄπλα. Διὰ τὴν ἀγωνισθῶμεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μᾶς, ἀπήντησαν. Θὰ σὰς χορηγηθῇ αὐτονομία, τοῖς παρετήρησαν οἱ ναῦαρχοι. Δὲν τὴν θέλομεν εἶπον οἱ Κρητῆς,

δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμος· ὠρکیοθημεν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως καὶ τὸ σύμβολόν μας εἶνε γραμμένον εἰς τὰς σημαίας μας, «ἐνώσεις ἢ θάνατος». Καὶ εἰς τὰς λέξεις ταύτας, πλέον τῶν 2000 Κρητῶν συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν γυναικῶν, εὐρισκομένων ἐπὶ τῶν δωμάτων τῶν οἰκιῶν, ἐζητωκραύγασαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Ζητεῖτε ἀδύνατα πράγματα, εἶπον οἱ ναύαρχοι, ποῖος θὰ σᾶς βοηθήσῃ εἰς τοιοῦτον ἔργον; Τότε ἠγέρθη ὁ ἐκ Σφακίων βουλευτῆς Πολογιώργης καὶ ἀπήντησε γαλλιστί· «τὰ ὄπλα μας καὶ οἱ πεπολιτισμένοι λαοί». Εἰς τοιαύτην ἀπρόοπτον ἀπάντησιν, ἐγκλείουσιν ὀλόκληρον μεγαλεῖον ψυχῆς, πάντες συνεκινήθησαν, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ναύαρχοι, ἰδίως δὲ οἱ νέοι ἀξιωματικοί, οἱ σινοδεύοντες αὐτούς.

Οἱ ναύαρχοι μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην, ἠγέρθησαν ἴσως αἰσχυρόμενοι ἐνδομούχως, ὅτι εὐρέθησαν αὐτοὶ, ἀντιπρόσωποι τῶν Κυβερνήσεων αὐτῶν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, ἐφ' ὧν ἤλπισαν οἱ Κρητές, νὰ ὑποστηρίξωσιν ἀρχὰς ἀντιθέτους ἐκείνων, ὑφ' ὧν πράγματι διεπνέοντο οἱ ρηθέντες λαοὶ καὶ εἰς ᾧ ὀφείλουσι τὴν εὐμερίαν καὶ τὴν πρόοδον αὐτῶν.

Θ' ἀντελήφθησαν καλῶς οἱ κ. κ. ναύαρχοι ἐκ τῆς ὑψηλῆς ἀπαντήσεως τῶν Κρητῶν, ὅτι αἱ δυνάμεις, ἐφ' ὧν ἐστήριζον τὰς ἐλπίδας τῶν οἱ Κρητές, ἦσαν ἀληθεῖς καὶ, ἐν ἡ συνδρομῇ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ἐματαιώθη ἐκ τῆς καταπίεσεως τῶν Κυβερνήσεων αὐτῶν, ἡ δύναμις ὅμως τῶν Κρητικῶν ὀπλῶν ἔμενεν ἀκόμη ἀκατάβλητος.

Εἶχον ἀντιληφθῆ, ὅποιαν ἀξίαν εἶχον τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας τῶν Κρητῶν, αἱ δὲ μέχρι τότε ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν ἐκδηλώσεις τῶν φιλελευθέρων λαῶν ἦσαν ἐπαρκεῖς, ὥστε νὰ

δίδεται εἰς τοὺς Κρήτας ἐλπίς νὰ πιστεύωσιν, ὅτι αἱ Κυβερνήσεις δὲν ἤθελον παρίδει αὐτάς ὀλοσχερῶς.

Τὴν ἕκτην ἡμέραν ἐπισπεύσαμεν τὴν πορείαν μας, καθόσον ἠδημονοῦμεν νὰ μάθωμεν τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Καθ' ὁδὸν ἐμάθομεν, ὅτι ἀπεφασίσθη ἡ προσβολὴ τοῦ πύργου τῆς Μυλάζας καὶ ὅτι τὴν ἐπομένην ἔμελλε ν' ἀναχωρήσῃ τὸ ὑπὸ τὸν κ. Μανουσογιαννίδη πυροβολικὸν ἐκείσε.

Ἀλικιανὸς

12 Μαρτίου

Ἄμα τῇ ἀφίξει μας χθὲς εἶδομεν τὸν κ. Ἀρχηγὸν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἀρχανῶν καὶ τῷ ἀνεκρίνωσα προφορικῶς τὰ τοῦ ταξειδίου μας ἐγχειρίσας αὐτῷ καὶ τὰς ἐπιστολάς τῶν προκρίτων.

Μοὶ ἐγνωστοποίησε τὸ περιεχόμενον τῆς ἀναφορᾶς τῆς πολεμικῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἀρχανῶν, δι' ἧς ἐζήτην παρ' αὐτοῦ ν' ἀναθέσῃ εἰς ἐμὲ καὶ τὸν κ. Βαρθολαίην τὴν διεύθυνσιν τῆς ὑπερσπίσεως τῶν Ἀρχανῶν. Ἀπήντησεν εἰς αὐτούς, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶνε ἀδύνατον νὰ συγκατανεύσῃ εἰς τοῦτο ἐνεκα λόγων ὑπηρεσίας.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ταξειδίου μας καὶ πρὸ αὐτοῦ πολὺ λάκις μοι ἐγεννήθη ἡ ἀπορία, πῶς οἱ ἐν Ἀθήναις δὲν ἐπεχείρουν μετὰ τόλμης τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς νήσου, ἀφοῦ εἶνε γνωστὸν, ὅτι ὡς ἐκ τοῦ ἀποκλεισμοῦ εἰς τὰ πλεῖστα αὐτῆς μέρη ὑπάρχει παντελὴς ἔλλειψις ἄρτου.

Ἐν τῇ ἀπορία ταύτῃ εὐρισκόμην, ὅταν ἀφίχθεις ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἔμαθον, ὅτι τὴν θ' τρέχοντος συνελήφθη παρὰ τὴν Σούγιαν τοῦ Σελίνου ἢ «Ἡρα» πλήρης τροφῶν ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ ἀντιτορπιλλοβόλου «Sattelit». Τοῦ συλληφθέντος ἀτμοπλοίου ἐπέβαινον οἱ βουλευταὶ κ. κ. Ἀλέξανδρος Ρώμας καὶ Ἄθως Ρωμᾶνος, μέλη τῆς Κρητικῆς ἀντιπροσωπείας.

Ἡ τελμηρὰ ἐπιχειρήσις τῶν ἀξιοτίμων τούτων κυρίων, ἂν καὶ ἀποτυχοῦσα μὲ ἀνεκεύφισε. Γνωρίζω ἀμφοτέρους ἀρκετὰ καλὰ καὶ τοὺς κόπους καὶ τὰς θυσίας των ὑπὲρ ἐθνικῶν σκοπῶν, ὥστε δὲν ἐκπλήττομαι, ὅτι αὐτοπροσώπως ἀπεφάσισαν νὰ συνοδεύσωσι τὸ φορτίον των εἰς Κρήτην ἀψηφῶντες πάντα κίνδυνον. Μοὶ ἀρκεῖ ὅμως, ὅτι τὸ τόλμημά των θὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν διεξάγονται διὰ λόγων μόνον καὶ ἄνευ θυσιῶν*.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ εὔρον καὶ τὸν κ. Σεβαστιανὸν Μουρούζην πρὸ τοῦ στρατοῦ κατελθόντα εἰς Κρήτην. Εἶνε συγγενῆς τοῦ ὑπελάρχου καὶ διακίμενε συνήθως ἐν Ρουμουνίᾳ. Φέρει τὴν Κρητικὴν περιβολὴν, δύναμαι δὲ νὰ εἶπω, ὅτι εἶνε ὁ ὠραιότερος Κρής. Παρευρέθη εἰς τὰς περισσοτέρας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ἐν Κρήτῃ, ὧν ἄριστος πεζοπόρος καὶ συμ-

* Κατὰ πόσον αἱ κρίσεις μου ἐκείναι ἦσαν ἀσφαλῆς ἀπέδειξε καὶ ἡ κατὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ Ἑθνικοῦ μας διαγωγὴ τοῦ κ. Ῥώμα, ὅστις διοικητὴς ὢν τοῦ λόχου τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ σώματι τῶν Γαριβαλδινῶν ἐπολέμησεν ἐν Δομοκῷ γενναϊότατα προαχθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Γαριβάλδη εἰς ταγματάρχην.

Δυστυχῶς ὅμως τὸ παράδειγμα τοῦ κ. Ῥώμα ὀλίγοι ἐμιμήθησαν

διεκχόμενος μὲ τοὺς Κρήτας θαυμάσια. Ἦδη ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ταξείδιον τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ἐπιφυμῶν νὰ γνωρίσῃ ἐντελῶς τὴν νῆσον.

Ἐπίσης εὗρον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοὺς ἀνθυπιδάρχους κ. κ. Μεταξᾶν Στέφανον καὶ Καλλίνσκην, ἐπανελθόντας ἐξ Ἀθηνῶν δι' ἐμπορικοῦ ἀτμόπλοιου. Πρὶν ἢ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἐνῶ τὸ ἀτμόπλοιο εὕρισκετο εἰς τὸν λιμένα τῶν Χανίων, συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ ἐπιτεφθῶσι τὴν πόλιν μὲ πολιτικὴν ἐνδυμασίαν. Πράγματι ἐξετέλεσαν τὴν τομηρὰν ταύτην ἀπόφασιν καὶ μετὰ τοῦ Προξένου τῆς Αὐστρίας, τοῦ γνωστοῦ διὰ τὰ φιλελληνικὰ του αἰσθήματα κ. Πίντερ περιῆλθον τὰ Χανία.

Οὐδεμίᾳ πολεμικῇ ἐνέργειᾳ εἶχε γίνειν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας μας ἐν τῷ στρατοπέδῳ, οὔτε ἄλλο τι γεγονὸς ἄξιον λόγου. Σήμερον μόνον ἀνεχώρησε τὸ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην κ. Μανουσογιαννάκην πυροβολικόν, ἵνα προσβάλλῃ τὸν πύργον τῆς Μκλάζας.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐξηγήσω τὴν σημασίαν τῶν πύργων τῶν εὕρισκομένων περὶ τῶν Χανίων.

Ἡ κυρίως πόλις περιβάλλεται ὑπὸ παλαιοῦ ἐνετικῆς φρουρίου. Τὰ δὲ προάστεια, τὰ πλησίον αὐτῶν χωρία καὶ αἱ ὁδοὶ αἱ ἀγούσαι εἰς τὴν πόλιν ὑπερασπιζονται ὑπὸ πύργων καὶ ὀχυρωμάτων κτεσκευασμένων ἐφ' ὄλων τῶν φύσει ὀχυρῶν τοποθεσιῶν. Τοιοῦτοι πύργοι εἶναι οἱ τοῦ Ἀνίμπαλη, Κερατιδίου, καὶ Μαλάζας, καὶ τὰ μικρὰ φρούρια Καλάμι καὶ Ἰτζεδίν.

Ἀπέναντι ἡμῶν ἔχομεν τὸν πύργον Ἀνίμπαλη καὶ τὰ ὀχυρώματα Ποτιστήρια-Σαράτση καὶ Κόκκινα-Τουρλιά.

Τοποθεσίαι ὄχυραὶ προστατεύουσι τὴν δίοδον διὰ τῆς μικρᾶς κοιλάδος τῶν Λειβαδιῶν· ΝΔ, δὲ τῆς πόλεως ἐπὶ ὄχρου λόφου εἶνε ὁ πύργος Κερατίδι. Πρὸς Ν. ἄνωθεν τοῦ Τουρκικοῦ χωρίου Νεροκούρου καὶ πλησιέστατα τοῦ χριστιανικοῦ χωρίου Μαλάξα εὐρίσκεται ὁ ὁμώνυμος πύργος.

Τὸ Καλάμι καὶ Ἴτζεῖδιν ἀνατολικώτερα κείμενον ὑπερασπίζουσι τὴν πόλιν ἀπὸ ἐπιδρομῶν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἀποκωρῶνου (ὁδὸς Βάμου-Καλυβῶν-Χανίων), ὡς καὶ τὸν λιμένα τῆς Σούδας.

Ἀρχικῶς ἐπεκράτησεν, νομίζω, ἡ γνώμη ἐν τῷ Ἀρχηγείῳ, ὅτι προσβολὴ ὄλων αὐτῶν τῶν σημείων θὰ εἶχεν ἀξίαν, ἂν ἦτο δυνατὴ ἡ προσβολὴ συγχρόνως τοῦ τε φρουρίου καὶ τῆς πόλεως. Ἀλλὰ, ἀφ' ἧς τὰ ξένα ἀγήματα ἀνέλαβον τὴν ὑπράσπισιν τῶν πόλεων τῆς νήσου, οὐδεμίαν ἐννοίαν θὰ εἶχεν ἡ κατάληψις τῶν πέριξ θέσεων, αἵτινες μετὰ δυσκολίας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθῶσι.

Μεθ' ὅλα ταῦτα ἀπεφασίσθη ἡ προσβολὴ τοῦ πύργου τῆς Μαλάξας ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῆς ιδέας νὰ δοθῇ νέα ζωὴ εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ ἐπαναστάται μάλιστα πρὸ δύο ἡμερῶν τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἀξιολόγου τορπιλλιτοῦ (ὡς ὀνομάζεται παρ' ὄλων) κ. Κονδύλη, κατέστρεψαν διὰ δυναμίτιδος τὴν δεξαμενὴν, ἐξ ἧς ὑδρεύετο ἡ ἐν τῷ πύργῳ φρουρὰ, συγκειμένη ἐκ 50 στρατιωτῶν καὶ δύο ἀξιωματικῶν. Ὁ κ. Κονδύλης ἐκ τῶν θερμότερων πατριωτῶν, δις ἤδη ἔχει κατέλθει εἰς Κρήτην, παρέχων τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν ἀγῶνὰ τῆς διὰ τῶν τορπιλλῶν μετὰ ζήλου καὶ αὐταπαρνήσεως. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ φρουρὰ ἀνήγγειλε διὰ σημμάτων εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει Τούρκους τὸν κίνδυνον, εἰς ὃν

περιῆλθεν ἐκ τῆς στερήσεως τοῦ ὕδατος. Οἱ Τούρκοι κατήγειλαν τοῦτο εἰς τοὺς προστάτας των, οἱ ὅποιοι πολὺ προθύμως ἔσπευσαν ν' ἀπευθύνωσιν ἐπιστολήν, ὄχι πρὸς τὸν Ἀρχηγόν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, δι' ἧς συνίστων αὐτοῖς αὐστηρῶς ν' ἀφήνωσιν ἐλεύθερον τὸν ἐπισιτισμὸν καὶ τὴν ὕδρευσιν τῶν φρουρῶν τῶν περὶ τὰ Χανία πύργων, κρητισῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν ἀσφάλειάν των. Οἱ ἐπαναστάται, εἰς οὓς κατὰ πρῶτον περιῆλθεν ἡ ἐπιστολή, συνέλαβον τοὺς κομίσαντας αὐτὴν δύο Κρήτας καὶ τοὺς ὠδήγησαν κακῶς εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον.

Τί δύναται τις ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἐπιστολήν, δι' ἧς οἱ ναῦαρχοι ἀνωμολόγουν, ὅτι εἶχον ἀνάγκη τῶν Τούρκων πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῶν. Ἐλπίζω, ὅτι τὴν ἀπάντησιν θὰ λάθωσι τ' ἀγγήματα παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καθ' ὃν τρόπον οὗτοι γνωρίζουν καὶ ἀπαντῶσιν, ἐν ᾗ περιπτώσει ταῦτα ἤθελον βοηθήσει ἐνόπλιος τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν προσβολήν.

13 Μαρτίου

Ἡ πολιορκία τοῦ πύργου διευθύνεται ὑπὸ τοῦ Ταγματάρχου κ. Μανουστραγιαννάκη ἀξιωματικοὶ δὲ ἐπὶ τῶν πυροβόλων εἶνε οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ κ.κ. Κριάσης καὶ Μαρκουλάκης Κρήτες. Πάντες δὲ οἱ ἐπαναστάται συμποσύνται εἰς 1500 ὑπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς Καλογερῆν, Κακούρην, Παπαμαλέκον, Γογονῆν, Ζυμβρακάκην Ἐμμανουήλ, Ζυμβρακάκην Ἐπαμεινώδαν, Κουρκουλάκην (ἀξιωματικούς τοὺς τρεῖς τούτους) Κωνσταντῖνον Μάγον ἀρχηγὸν τοῦ ἱεροῦ λόχου, Βλάχον Δα-

σκαλογιάννην. Ἐκτὸς τούτου ἔλαβον μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν τὸ ὑπὸ τὸν Ἄντωνόπουλον σῶμα τῶν φοιτητῶν καὶ οἱ Ἴταλοὶ ἐθελονταί.

Οἱ τελευταῖοι οὗτοι μὴ παρευρεθέντες εἰς καμμίαν πολεμικὴν πράξιν, ἕως τότε ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ συμμετάσχωσι τῆς πολιορκίας ἔχοντες καὶ τὴν Ἰταλικὴν σημαίαν.

Πάντες οὗτοι κατέλαβον τὰς πέριξ θέσεις εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτηρῶσι πᾶσαν ἀπόπειραν ἐξόδου τῆς φρουρᾶς καὶ συγχρόνως ν' ἀποκρούσωσι πᾶσαν ἐκ τῆς πόλεως ἐπικουρίαν ἐξ οἰωνόηποτε ἤθελεν ἀποτελεῖσθαι αὕτη, εἴτε ἐκ Τουρκοκρητῶν, εἴτε ἐκ τακτικοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, εἴτε καὶ ἐξ Εὐρωπαϊῶν ἀκόμη στρατιωτῶν.

Ὁ κανονιοβολισμὸς τοῦ πύργου ἐκ μέρους τῶν πολιορκιτῶν ἤρχισε περὶ τὴν ἐβδόμην πρωινήν ὥραν καὶ ἐξηκολούθησε μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας μέχρι τῆς 2 μ. μ. Κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα πλλάκις ἐπεχείρησαν οἱ Τούρκοι νὰ ἔλθουν εἰς βόήθειαν τῶν πολιορκουμένων ἐκ τοῦ χωρίου Νεροκούρου. Πᾶσαι ὁμῶς αἱ προσπάθειαι τῶν ἀπεκρούσθησαν μετ' ἀπωλειῶν.

Περὶ τὰς 2 $\frac{1}{2}$ ὑψώθη ἐπὶ τοῦ πύργου λευκὴ σημαία· τὸ πῦρ τοῦ πυροβολικοῦ εἶχε φέροι τὸ ἀποτέλεσμα του. Οἱ ἐπαναστάται δὲν ἀνέμενον δεύτερον σημεῖον. Μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος περικυκλώσαν στενῶς τὸν πύργον καὶ ἐζήτησαν ν' ἀνοίξωσι τὰς θύρας. Οἱ Τούρκοι ὁμῶς δὲν ἦσαν ἀνόητοι. Δὲν ἤνοιξαν τὰς θύρας καὶ ἐδῆλωσαν, ὅτι θὰ παρεδίδοντο μόνον εἰς ἀξιωματικούς.

Ἐκτὸς τῶν Κρητῶν ἀξιωματικῶν, τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Ρίτση, ἐπιφορτισμένου τὴν τροφοδότησιν καὶ ἐπιτήρησιν τῶν προφυλακῶν, παρευρίσκετο καὶ ὁ ἀνθυπίλαρχος Γεώργιος

Μουρούζης, ὁ μόνος ἐκ τῶν λοιπῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅστις κατώρθωσε νὰ μεταβῆ, μὴ ἐπιτραπείσης τῆς μεταβάσεως εἰς ἄλλους, διότι ἐζήτουν πολλοί.

Οἱ κ.κ. Μουρούζης καὶ Ρίτσης λοιπὸν καὶ οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ ἦσαν οἱ πρῶτοι, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν εἰς τὴν κόλασιν αὐτὴν διότι ἦτο ἀπερίγραπτος ὁ θόρυβος, ἡ σύγχυσις αἰ ὠθήσεις τῶν Κρητῶν, προσπαθούντων νὰ εὑρεθῶσι πλησίον γιὰ τὸ διάγωμα (λαφυραγωγίαν).

Μετὰ πολλοῦ κόπου οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἀφοῦ οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἐζήτησαν τὸν λόγον τῶν Κρητῶν, ὅτι δὲν θὰ κακοποιήσωσι κανένα κατώρθωσαν νὰ κατευάσωσι κάπως αὐτούς. Οἱ Τούρκοι τότε ἤνοιξαν τὴν θύραν καὶ ἔδειξαν διαθέσεις παραδόσεως. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην φοβερὸς κανονιοβολισμὸς ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Σούδας ἠκούσθη. Οἱ ἐπαναστάται ἀνύποπτοι, μὴ φανταζόμενοι ποτε τοιοῦτόν τι, ἐπτοήθησαν ὀλίγον κατ' ἀρχὰς καὶ διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς εὐστροφίας, ἔσπευσαν νὰ προφυλαχθῶσιν, ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο κάλλιον καὶ σωθῶσι ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸν αὐτὸν τῶν ὀβιδῶν, τοῦ μεγαλειτέρου διαμετρήματος.

Μόνον οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ὑπηρεταὶ τῶν πυροβόλων δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰ πυροβόλα των καὶ προφυλαχθῶσιν. Ἐθαυμάσθη ἡ ψυχραιμία τοῦ ταγματάρχου καὶ τῶν λοιπῶν ἀξιωματικῶν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην.

Φοβερά περιγράφεται ἡ ἐντύπωσις τοῦ κανονιοβολισμοῦ αὐτοῦ. Ἐνόμιζέ τις, ὅτι σεισμὸς ἐδόνει τὴν γῆν. Ὁ κρότος, ὁ συριγγμὸς τῶν φοβερῶν ὄγκων διερχομένων ἀνωθεν τῶν κεφαλῶν των, αἱ πτώσεις καὶ ἐκρήξεις αὐτῶν πλησίον

τῶν ἀνθρώπων παρήγαγον φυσικῶς τὴν κατάπληξιν*. Οἱ Τούρκοι στρατιῶται ἦσαν πλέον ἐκτὸς τοῦ πύργου· περὶτρομοὶ ἠγνόουν, τί νὰ πράξωσιν. Ἐδίσταζον νὰ λάβωσι διεύθυνσιν πρὸς τὴν πόλιν, διότι ἐφοβοῦντο καὶ τὸ πυρ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὰς ὀβίδας τῶν προστατῶν αὐτῶν, αἵτινες ἔπιπτον πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος περισσότεραι. Νὰ διευθυνθῶσι πρὸς τὰς θέσεις, εἰς ἃς ἐκαλύφθησαν οἱ ἐπαναστάται, δὲν ἐτόλμων. Ἐμμενον λοιπὸν ὡς ἀπολιθωμένοι ἀγνοοῦντες, τί νὰ πράξωσιν.

Ἐν τούτοις οἱ ἐπαναστάται ἐπετήρουν αὐτοὺς καὶ τινὰς ζητήσαντας νὰ φύγουν ἐφόνευσαν. Παρελθούσης δὲ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως, οἱ ἐπαναστάται πάλιν ἐπλησίασαν. Ἐθεάθησαν τρεῖς Κρήτες εἰσπηδῶντες ἐντὸς τοῦ πύργου δι' ὀπῆς ἀνοιχθείσης κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν ὑπὸ ὀβίδος.

Τάχιστα συνεκέντρωσαν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἀφοῦ δὲν ἄφησαν καὶ τὸ ἐλάχιστον πρᾶγμα ἐντὸς τοῦ πύργου, ὠδήγησαν αὐτοὺς εἰς μέρος ἀσφαλές.

Τί νὰ εἴπωμεν ἡμεῖς οἱ ἐδῶ διὰ τὴν διαγωγὴν ταύτην τῶν ναυάρχων; Τίς ὁ λόγος τῆς καταναλώσεως τοσούτων ὀπανηρῶν ὀβίδων; Ἄν δὲν ἤθελον νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ, διὰ νὰ μὴ ἀναγνωρίσωσι τὸ ἐπίσημον τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, διατὶ δὲν κατελάμβανον αὐτοὶ προηγουμένως τὸν πύργον; Καὶ τί κατώρθωσαν διὰ τοῦ κανονιοβολισμοῦ τούτου; Ἐκανονιοβόλησαν τοὺς χριστιανούς, καθ' ἣν

* Ζωντανὴν περιγραφὴν τοῦ κανονιοβολισμοῦ τοῦ πύργου τῆς Μαλάξας ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν στόλων ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἀκροπόλει» ὁ ἀνταποκριτὴς αὐτῆς κ. Δάκιος παρευρεθεὶς κατ' αὐτόν.

στιγμὴν οὗτοι πεισθέντες ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἀξιωματικῶν εἰδὼν τὸν λόγον τῆς τιμῆς των, ὅτι δὲν θὰ κακοποιήσωσι τοὺς Τούρκους! Τὶ καλὴν ὑπηρεσίαν προσφέρει ἡ ἠνωμένη δύναμις τῶν στόλων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ!

Ἐνδεικτικὸν τῆς ἄκρας ἀγανακτήσεως πάντων τῶν Κρητῶν κατὰ τῆς διαγωγῆς τῶν Εὐρωπαίων εἶνε ἡ ἐπιστολὴ τοῦ ἐξ Ἀποκορώνου ἐνθουσιώδους Π. πα-Γαβριήλ πρὸς Ῥώσον ἀξιωματικὸν τοῦ ναυτικοῦ, ὅστις μεταβάς εἰς παρεκκλήσον τι, ἵνα προσευχηθῆ, ἀφῆκε διὰ βοήθειαν ἐν τάλληρον. Ὁ παπα-Γαβριήλ εὐρὼν αὐτὸ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἀξιωματικοῦ τὸ ἐπέστρεψε πρὸς αὐτὸν μετ' ἐπιστολῆς, ἧς τὸ περιεχόμενον εἶχε περίπου ὡς ἐξῆς·

« Ἐγὼ, λειτουργὸς τοῦ Θεοῦ ἐν ὀνόματι Αὐτοῦ δὲν δέχομαι προσφορά, παρ' ἐκείνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῶν ὀβιδῶν των φωνεύουν ὁμοθρήσκους των καὶ καταστρέφουσι τοὺς νεκρούς του».

19 Μαρτίου

Σήμερον εἶνε ἡ τεσσαρακοστὴ ἡμέρα ἀπὸ τῆς μάχης τῶν Λεβαδιῶν.

Ἐτελέσχαμεν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἐκκλησίας παρὰ τὸν τάφον τοῦ Σχράτσογλου μνημόσυον τῶν κατὰ τὴν μάχην πεσόντων ἀξιωματικῶν, ὀπλιτῶν καὶ Κρητῶν.

Ἀξιωματικοί, ὀπλιτῆ καὶ πάντες οἱ Κρήτες μετὰ κατανύξεως νύχθημεν ὑπὲρ ἀιπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν γενναίως θανόντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

22 Μαρτίου

Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὸ σύστημα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς νήσου ἐφαρμόζεται πληρέστερον.

Ἐχουσι ληφθῆ ἤδη ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν ἐπαρχιῶν τὰ ἔγγραφα τὰ πιστοποιοῦντα τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δήμων, τῶν μελλόντων ν' ἀπαρτίσωσι τὰς διοικητικὰς ἐπιτροπὰς. Ἐκτὸς τούτου τὸ Ἀρχηγεῖον εὐρίσκεται ἤδη εἰς ταχυδρομικὴν ἐπικεινωσίαν μεθ' ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ φείλω ὅμως νὰ ὁμολογήσω, ὅτι οἱ Κρήτες ἀξιωματικοί, ἐκτὸς τῆς μετὰ τοῦ στρατοῦ συμπράξεως αὐτῶν καὶ τῆς ἐν γένει πολεμικῆς τῶν δράσεως, παρέχουσιν ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς πατρίδος τῶν διὰ τῶν συγγενῶν αὐτῶν καὶ τῆς τοπικῆς ἐπιρροῆς τῶν ἀνὰ τὰς διαφόρους ἐπαρχίας. Οἱ Κρήτες ἀξιωματικοί εἶνε οἱ ἐξῆς:

α) Εἰς τὸ τμήμα τῶν Χανίων οἱ κ. κ. Μανουσogiαννάκης ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ, Ζυμβρακάκης λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, Τριτάκης λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ, Κουκουλάκης ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ, Ζυμβρακάκης ὑπομαίραρχος, Ζυμβρακάκης, Βαρδουλάκης καὶ Ῥικάκης ἀνθυπὶλαρχοί, Κριαρῆς, Μαρκουλακῆς καὶ Τσόντος ἀ. ὑπολοχαγοί τοῦ πυροβολικοῦ καὶ Μαυράκης ἀνθυπίατρος.

β) Εἰς τὸ τμήμα Ῥεθύμνης οἱ κ. κ. Γρηγοριάδης λοχαγὸς τοῦ ὑλικοῦ πυροβολικοῦ, Καλομενόπουλος ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ καὶ Μαρουλιανὸς ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ ὑλικοῦ πυροβολικοῦ.

γ) Εἰς τὸ τμήμα Ἡρακλείου οἱ κ. κ. Λιμπρίτης ἀντι-συνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ, Κόρακας λοχαγὸς τοῦ μηχανο-

νικου, Θειακάκης ὑπολοχαγὸς τῆς οἰκονομίας, Μπρσιμιτζά-
κης καὶ Κυπαρίσης ἐφεδρὸι ἀνθυπολοχαγοὶ τοῦ πυροβολικοῦ.

23 Μαρτίου

Πολλοὶ ἔλλειπεί: θὰ ἦσαν αἱ σημειώσεις μου αὐται, ἂν
παρέλιπον νὰ γράψω ὀλίγα τιὰ περὶ τῶν ἐν Ἀκρωτηρίῳ
ἐπαναστατῶν, ἐπισημαίνων ἀληθῆ ἠρωϊσμὸν μέχρι τοῦδε.

Τὸ Ἀκρωτήρι εἶνε βραχίων ΝΑ τῶν Χανίων ἐκτεινόμε-
νος ἐν εἴδει ἀκρωτηρίου, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὅρι-
ζεται πρὸς Ἀνατολὰς ὑπὸ τοῦ λιμένος τῆς Σούδας καὶ τοῦ
φρουρίου Ἰτζεδίν, πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ λιμένος τῶν Χανίων
καὶ πρὸς Νότον ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ τῶν προαστείων τῆς.

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ Ἀκρωτηρίου θέτει τοὺς χρι-
στιανοὺς κατοικοὺς ἐν περιπτώσει ἐπαναστάσεως ἐν ἀπο-
κλεισμῷ. Καὶ διὰ τοῦτο ἔχει σχηματισθῆ ἐπ' αὐτοῦ ἴδιον
στρατόπεδον, οὗτινος προΐστανται ἀξιόλογοι ἐντόπιοι πρό-
κριτοι καὶ καπετανεοὶ. Τοιοῦτοι εἶνε οἱ κκ. Βενιζέλος, εἷς ἐκ
τῶν ἀρίστων δικηγόρων τῶν Χανίων, οἱ ἀδελφοὶ Μυλωνο-
γιαννάκηδες, υἱοὶ τοῦ γνωστοῦ ὀπλαρχηγοῦ καπετᾶν Ματθιοῦ
ἐξ ὧν ὁ εἷς ἱατρός, ὁ Σήφακας, πρῶν βουλευτῆς καὶ ἄλ-
λοι, ὧν μοι διαφεύγουσι τὰ ὀνόματα.

Τὸ στρατόπεδον τοῦτο εἶνε στρατιωτικώτατα ὀργανωμέ-
νον. Πάντα τὰ τρόφιμα ἀποθηκεύονται καὶ διανέμονται
κατὰ μερίδα εἰς τοῦ. πολεμιστὰς καθ' ἡμέραν.

Ὅχυρωματικὰ ἔργα ἔχουσι συντελεσθῆ, πυροβόλον δ' ἔκ-
τινος τῶν πολεμικῶν μας πλοίων μέτακομισθὲν ἐκεῖ ἐτοπο-

Ἀπόστολος, καπετάνιος.

Οἱ πολεμισταὶ τοῦ Ἀκρωτηρίου ἐννοοῦσιν, ὅτι πᾶσα ἐγκατάλειψις θέσεως ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν καὶ τῶν αὐτοῦθι γυναικοπαίδων, ἀφοῦ δὲν τοῖς μένει ἄλλη ὑποχώρησις ἐκτὸς τῆς θαλάσσης.

Αἱ ἀπαντήσεις των πρὸς τοὺς ναυάρχους, προσπαθήσαντας πολλάκις νὰ τοὺς πείσωσι νὰ μεταβάλωσιν ἀπόφασιν ἢ νὰ ἐκδηλώσωσι τὸ φρόνημά των περὶ τοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἀποδέχονται, ὑπῆρξαν πάντοτε αἱ ὠραιότεραι ὄλων τῶν Κρητῶν. Κατορθάνουσι δὲ μεθ' ὅλας τὰς μεγάλας δυσκολίας νὰ εὐρίσκωνται εἰς τακτικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Ἀρχηγείου, παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνουσιν ὁδηγίας καὶ διαταγὰς.

Χθὲς ἔλαβε χώραν συμπλοκὴν, μεθ' ὅλας τὰς αὐστηράς διαταγὰς τῶν ναυάρχων, ἐξ ἀφορμῆς δοθείσης ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες δολιωτάτα φερόμενοι κατώρθωσαν νὰ πλησιάσωσι τὰς θέσεις τῶν χριστιανῶν κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Παρὰ τὴν γραπτὴν συνθήκην τῶν ναυάρχων μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Κανδάνου οἱ ἰκανδανιωταὶ Τούρκοι, οἵτινες σωθέντες ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀγχημάτων μετεφέρθησαν εἰς Χανία, ὠπλισθησαν ἐκ νέου καὶ ἐπεχείρησαν ἄτιμον προσβολὴν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου.

Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἄοπλοι ἐπλησίασαν τὰς θέσεις τῶν Χριστιανῶν καὶ εἰδοποίησαν αὐτοὺς διὰ σημείων, ὅτι ἐζήτουν νὰ συνεννοηθῶσιν μετ' αὐτῶν. Ὅπισθεν τούτων ἤρχοντο ἄλλοι, πλείονες τῶν πεντακοσίων, ἐνοπλοι, οἵτινες ἐπλησίαζον καλυπτόμενοι ὑπὸ τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἰδάφους.

Ἀνύποπτοι οἱ χριστιανοί, οἱ τεταγμένοι εἰς τῆς βάρδιας, δὲν εἰδοποίησαν τοὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀμέσως. Μετὰ τὰς

πρώτας ὅμως ἀνταλλαγείσας λέξεις οἱ Χριστιανοὶ ἀντελήφθησαν τὸν δόλον ἀρκετὰ ἐγκαίρως εὐτυχῶς, ὥστε νὰ μὴ κυκλωθῶσιν ὑπὸ τῶν ὀπισθεν τῶν πρώτων ἐπερχομένων. Ταχύτης καὶ εὐστροφία ἀνεπτύχθησαν ἐν ἀκαρεὶ καὶ συμπλοκῇ λαμβάνει χώρον ἐκ τοῦ συστάδην.

Μόνον δύο ἐκ τῶν φρουρῶν, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἦτο φοιτητής, ἐπρόφθασαν οἱ Τούρκοι καὶ κατεκρεοῦργησαν ἀποκόψαντες τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας καὶ τὰ ὦτα αὐτῶν.

Ἐπικουραὶ ἐκ τοῦ στρατοπέδου καταφθάνουσι καὶ ἀναγκάζουν τοὺς Τούρκους εἰς ἄτακτον ὑποχώρησιν ὑποστάντας, πολλὰς ἀπωλείας.

Οἱ ναύαρχοι ἀπὸ τῶν πλοίων των θεῶνται τὴν συμπλοκὴν. Εἶχον ἀντιληφθῆ τὴν ἀπιστίαν τῶν Τούρκων καὶ ὅμως τὰ πυροβόλα των ἀργεῦσιν. Εὐτυχῶς οἱ Χριστιανοὶ ἀπέδειξαν διὰ χιλιοστὴν ἴσως φορὰν, ὅτι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκη τῆς βοήθειας οὐδενός.

Ἡ εἰδήσις τῆς συμπλοκῆς τάχιστα ἔφθασεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ μας, πάντας δὲ κατέπληξεν ἡ δολία ἐπίθεσις τῶν Κανδανιωτῶν Τούρκων, δι' οὓς οἱ ναύαρχοι εἶχον ἐγγυηθῆ, ὅτι δὲν θὰ ὠπλίζοντο πλέον κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἐντονος διαμκρτύρησις τοῦ Ἀρχηγοῦ ἐστάλη ἀμέσως πρὸς τοὺς ναύαρχους, διότι ἐγεννήθη πλέον ἀμφιβολία, ἂν πρέπη νὰ δοθῆ εἰς τὸ μέλλον πίστις εἰς διαθεβαιώσεις καὶ συνθήκας ἄλλας.

Ἰταλὸς ἀξιωματικὸς ἐκόμισε τὴν ἀπάντησιν τῶν ναυάρχων. Οὗτοι ἰσχυρίζονται, ὅτι δὲν ἔλαβον μέρος οἱ Κανδανιωταὶ εἰς τὴν συμπλοκὴν. Αἱ πληροφοραὶ ὅμως τοῦ Ἀρχηγείου δὲν ἦσαν τυχαῖαι καὶ διὰ τοῦτο διὰ τοῦ ἰδίου ἀπε-

σταλμένου ἐπέμφθη ἀνταπάντησις, δι' ἧς κατεδηλοῦτο 1) παρὰ ποίων ὠπλίσθησαν οἱ Κανδανιωῖται, 2) εἰς ποίαν θέσιν καὶ 3) ὃ καὶ σπουδαιότερον, ποίει ἐκ τῶν Κανδανιωτῶν ἐφρονεύθησαν ὀνομασί,

Εἶχον ἐννοήσει ἐν ταύτοις οἱ ναύαρχοι, εἰς ποῖον σφάλμα εἶχον περιπέσει, διότι παρὰ τοῦ ἰδίου ἀξιωματικοῦ ἐμάθομεν, ὅτι διετέλουν ἐν τοιαύτῃ ἀγανακτῆσει, ὥστε διέταξαν τὸν ἀφοπλισμὸν ὄλων τῶν ἐν Χανίοις Τούρκων καὶ τὴν ἐνέργειαν κατ' οἶκον ἐρεύνης πρὸς ἀνακάλυψιν ὄπλων.

25 Μαρτίου

Σήμερον εἶνε ἡ ἐπέτειος τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

Δοξολογία ἐψάλη ἐν τῷ ναῶ, εἰς ἣν παρέστημεν πάντες.

Ὁ στρατὸς εἶχε παραταχθῆ ἐν τῷ περιβόλῳ. Μετὰ τὴν ἰδοξολογίαν, καθ' ἣν παρευρέθησαν καὶ πάντες οἱ Κρήτες μετὰς σημαίας των, ὃ Ἀρχηγὸς ἐδέχθη τὰ συγχαρητήρια τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πάντων τῶν καπετανέων, οἱ ὅποιοι προσήρχοντο μετὰ σεβασμοῦ

27 Μαρτίου

Μέχρι σήμερον οὐδὲν ἄλλο ἄξιον ἀναγραφῆς συνέβη. Τὴν πτωσιν τοῦ πύργου τῆς Μαλᾶξας ἐπηκολούθησεν ἀπραξία. Τὰ ξένα ἀγῆματα κατέλαβον τὸν πύργον Ἀνίμπαλη, τὸν δὲ τοῦ Κερατιδίου ἐγκατέλειψεν ἀμέσως ἡ φρουρὰ του, ἀφροῦ τὸν ἐπυρπόλησεν.

Ὁ ἀποκλεισμός κατέστη στενώτερος. Εἰς ὅλας τὰς χιτάς

συχνὰ συλλαμβάνονται πλοιάρια ἑλληνικὰ ἢ Κρητικὰ ἐκτελοῦντα τὴν συγκοινωνίαν τῆς νήσου μετὰ τῶν Ἀντικυθήρων καὶ μεταφέροντα κυρίως σῖτον καὶ ἄλευρον διὰ τοὺς κατοίκους.

Στερούμεθα εἰδήσεων ἐξ Ἑλλάδος. Κκὶ ἔχομεν μεγάλην αὐτῶν ἀνάγκην, ἀδημονοῦντες περὶ τῶν ἐκεῖ συμβαινόντων. Τί νὰ συμβαίνει εἰς τὰ σύνορα;

Ἐίχομεν τέλος σήμερον ταχυδρομεῖον. Αἱ ἐπιστολαὶ μας χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰς 17 Μαρτίου.

Τὸ ταχυδρομεῖον τοῦτο ἐκόμισε ἡμῖν τὸ ἀτμόπλοιο τὸ ἀποβίβασαν τρόφιμα εἰς τοὺς πολεμοῦντας εἰς τὸ Ἀκρωτήρι χριστιανούς. Κατὰ τὴν ἀποβίβασιν αὐτῶν (ἐν ὧρα νυκτός γενομένην), ξένον πολεμικὸν ἔρριψε τὸ ἠλεκτρικὸν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν. Τίς εἰξεύρει, διὰ ποῖον λόγον δὲν ἐξηκολούθησε τὸ χριστιανικὸν τοῦ ἔργου καὶ δὲν συνέλαθε καὶ αὐτὸ, ὡς τὰ ἄλλα.

Ἡ ἐπιστολή, ἣν ἔλαβον προήρχετο ἀπὸ τὸν μεγαλείτερον ἀδελφόν μου Ἀθανάσιον Ἰλαρχον καὶ βουλευτήν. Γράφει, ὅτι ἀναχωρεῖ καὶ αὐτός εἰς τὰ σύνορα ἀναλαμβάνων ὑπηρεσίαν καὶ ὅτι ἐπέσπευσε τὴν ἀναχώρησίν του, διότι πιστεύει, ὅτι κατὰ τὴν 25 Μαρτίου, ἐπέτειον τῆς Ἑθνικῆς παλιγγενεσίας θ' ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος εἰς τὰ σύνορα.

Ἡ ἐπιστολή του μᾶς ἔρριψεν εἰς μελαγχολίαν. Ἦρχισανὰ ἐπιθυμῶ τὰ σύνορα καὶ τὴν περιβολορχίαν μου. Ἡ ἐπιθυμία μου αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐνταῦθα ἀπραξίας μας καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης ἄλλης ἐργασίας, ἣτις εἰς παρομοίας περιστάσεις εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Φαντάζομαι ἤδη τὰ σύνορα πλήρη ζωῆς, τὴν δὲ δρᾶσιν, ἂν ἐλάμβανε γώραν, ζωηρὰν καὶ ἐνθουσιώδη. Ἐκτός οὖτως

τῆς ὁράσεως καὶ ἐκ τῆς κινητοποιήσεως τοῦ στρατοῦ πρὸς ἐπιστράτευσιν πολλὰ ἠθέλομεν διδῆσθαι.

28 Μαρτίου

Πῶς κατορθώνομεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι λαμβάνομεν εἰδήσεις καὶ ἰδίως, πῶς κατορθώνομεν νὰ πιστεύωμεν αὐτάς, ἐνῶ εὐρισκόμεθα ἐν αὐστηρῶ ἀποκλεισμῶ, ὃ δὲ ὀπτικὸς τηλεγράφος ἐν μονον τηλεγράφημα ὑπηρεσιακὸν μᾶς μετέδωκεν ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς του ἕνεκα τῆς κακοκαιρίας, εἶνε δι' ἐμὲ αἰνίγμα ἄλυτον. Ὡς μόνην ἐξήγησιν εὐρίσκω τὸν νευρικὸν ἐρεθισμὸν ὄλων μας, ὅστις ἔχει φθάσει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι καὶ ὁ ἀπὸ δυνάτοιοι νὰ μᾶς μεταδώσῃ εἰδήσεις.

Σήμερον μᾶς ἔφερον εἰδήσεις, αἵτινες μᾶς ἔθεσαν εἰς μεγίστην ταραχὴν. Ἐνῶ τὴν πρῶτην ἠκούσαμεν φοβεροὺς κανονιοβολισμοὺς ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Καστελίου τῆς Κισσάμου, τὸ ἀπόγευμα ἔρχονται ἐξ Ἀποκορώνου καὶ μᾶς λέγουν, ὅτι ξένοι ἀνταποκριταὶ ἐβεβαίωσαν, ὅτι ὁ ἀποκλεισμὸς ἤρθη ἢ αἴρεται καὶ ὅτι ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη ἀπὸ τῆς 26 φθίνοντος,

Καὶ ἂν χίλιοι λόγοι ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀναγκάσωσι νὰ μὴ πιστεύσωμεν τὴν εἰδήσιν ταύτην, εἰς ὃς μόνον καθιστᾷ αὐτὴν πιθανήν, ὃ εἰς αὐτὸς ἀρκεῖ νὰ μᾶς θέσῃ εἰς μεγίστην ταραχὴν καὶ συγκίνησιν. Τοιαύτη εἶνε ἡ κατάστασις μας! Εὐτυχῶς αὔριον μεταβαίνει εἰς Χανία ὁ κ. Ἀδαμόπουλος, προσκολληθεὶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ «Ἡμερησίου Τηλεγράφου» κ. Dylon ἀκραιφνοῦς φιλέλληνας, ὑπηρετοῦντος τὸν ἀγῶνα ἡμῶν διὰ πεφωτισμένης γλώσ-

σης καὶ δι' ὄλων τῶν δυνανῶν μέσων. Ἐλπίζομεν οὗτος νὰ μᾶς φέρῃ πληρεστέρας καὶ ἀκριβεστέρας εἰδήσεις.

Σήμερον μᾶς ἐνηγγελητὴ ἐκ Σελίνου τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ἐνὰ πλοῖα ἐπρομηθεύοντο τροφὰς ἀπὸ τὴν ἐπαργίαν ταύτην. Ὁ ὀπλαρχηγὸς Φούμης πληροφορηθεὶς τοῦτο ἐξέδωκεν εἶδος ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς κατοίκους, δι' ἧς εἰδοποιεῖ αὐτούς, ὅτι οἰοσδήποτε ἐφωρᾶτο πωλῶν τρόφιμα εἰς Εὐρωπαϊοὺς ναύτας, θὰ συνελαμβάνετο ἀμέσως καὶ θ' ἀπεστέλλετο εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς.

Ταῦτοχρόνως ἐγράψε πρὸς τὸν πλοίαρχον τὸν προμηθευμένον τροφὰς ἐκφράζων τὴν ἀπορίαν του, πῶς ζητεῖ νὰ λάβῃ τροφὰς ἀπὸ τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον κατεδίκεσαν διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ των εἰς τὸν διὰ τῆς πείνης θάνατον καὶ προειδοποιῶν αὐτόν, ὅτι, ἂν ἐξακολουθήσῃ ἀποστέλλων ἄγνημα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, οἱ ἐπαναστάται θὰ ἐπυροβόλουν αὐτό.

Ὁ ξένος πλοίαρχος ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο ἐπέστρεψε τὴν ἐπιστολὴν καὶ τῷ ἀνήγγειλεν, ὅτι, ἂν ἐπραγματοποιεῖ τὴν ἀπειλὴν αὐτοῦ θὰ ἐπληρώνετο πολὺ ἀκριβὰ.

Τὸ κωμικὸν ὅμως ἦτο, ὅτι ἡ λέμβος ἢ φέρουσα τὴν ἀπάντησιν δὲν ἐφθασε μέχρι τῆς ξηρᾶς, ἀλλ' ἔρριψε τὴν ἐπιστολὴν ἀπὸ μακρᾶν εἰς τὴν ἀκτὴν πρὸς ἀποφυγὴν ἀπευκταίους τινός. Εἶνε πολλὰ περιστατικά ἀποδεικνύοντα, ὅτι οἱ Κρήτες ἐνέπνευσαν φόβον εἰς τοὺς Εὐρωπαίους.

29 Μαρτίου

Τὴν σημερινὴν ἡμέραν διήλθομεν ἐν μεγίστῃ ἀνυπομονῇ-

σία ἄλλ' ἄνευ σοβαροῦ τινος γεγονότος. Ὁ κ. Ἀδαμόπουλος, δὲν ἤλθεν ἀκόμη ἐκ Χανίων καὶ ἐπομένως δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν τὰς χθεσινὰς εἰδήσεις. Δὲν εἶνε πολὺ εὐχάριστος ἡ θέσις αὐτοῦ καὶ τὰ ταξείδιόν του εἶνε ἱκανῶς ἐπικίδυνα, ἰδίως δὲ εἰς τὸ μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῶν προφυλακῶν τῶν Τούρκων ἢ μᾶλλον τῶν Εὐρωπαίων. Εἰς αὐτὴν τὴν ζώνην εὐρίσκεται ὁ συνοικισμὸς τῶν γνωστῶν Χαλικούτων, γνωστῶν δολοφόνων. Ἡ ὑπηρεσία τὴν ἠποίαν ἀνέλαβε νὰ προσφέρῃ, εἶνε πολὺ μεγάλη, οἷοτι αὐτὸς μόνος μᾶς κρατεῖ ἐν συγκοινωνίᾳ μετὰ τῆς πόλεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀφοῦ ὁ καιρὸς δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐργασθῇ ὁ ὀπτικὸς τηλεγράφος, εἰς ὃν εἶχομεν ὅλας ἡμῶν τὰς ἐλπίδας.

Διὰ τοὺς ἀκουσθέντας χθὲς κανονισμοὺς ἐμάθομεν, ὅτι Τουρκικὸν πλοῖον ἐπειράθη νὰ τροφοδοτήσῃ τοὺς εἰς Καστέλι, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κισσάμου, Τούρκους. Οἱ Χριστιανοὶ καταλαβόντες ἐπικαίρους θέσεις, ἐπυροβόλησαν τὰς μεταφερούσας τὰ τροφίμα λέμβους. Ἀλλὰ τὰ ξένα πλοῖα ἤθελον νὰ βεηθήσωσι τοὺς Τούρκους καὶ ἐκανονισβόλησαν τοὺς Χριστιανοὺς. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ ἐκτοπίσωσιν αὐτοὺς ἢ παρεμποδίσωσι τὸν διαρκῆ κατὰ τῶν λέμβων τυφεκισμὸν των.

20 Μαρτίου

Ὁ κ. Ἀδαμόπουλος ἦλθε σήμερον.

Ὅλοι αἱ εἰδήσεις τῆς προχθὲς ἦσαν ψευδεῖς κατὰ τὰς πληροφορίας, ἃς ἐκόμισεν ἡμῖν οὗτος. Ἀπὸ ἐπιβάτην ἐλθόντα ἐκ Πειραιῶς χθὲς ἔμαθον, ὅτι ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλ-

λάδος ἐματαιώθη καὶ ὅτι πρόκειται νὰ ζητηθῆ ἡ γνώμη τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ διὰ δημοψηφίσματος

Δὲν πιστεύω πλέον τίποτε. Μοὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ φαντασθῶ τοιαύτην ἀπλότητα ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων μετὰ τὰ διαθήματα, τὰ ὁποῖα ἔκαμον διὰ τῶν Ναυάρχων των καὶ τὰς ἀπαντήσεις, ἃς ἔλαβον, προφορικὰς καὶ ἐγγράφους, ὑπογεγραμμένας ὑπὸ χιλιάδων Κρητῶν, μεθ' ἃς οὐδεμία ἀπέμεινε πλέον ἀμφιβολία περὶ τοῦ φρονήματος πάντων τῶν Χριστιανῶν τῆς νήσου.

Σήμερον ἐπληροφορήθημεν, ὅτι οἱ Τούρκοι τοῦ πύργου τῆς Κουνοπίτσας πλησίον τοῦ Καστελίου τῆς Κισσάμου ἐπωφελήθητες τῆς κακοκαιρίας τῆς παρελθούσης νυκτός ἐγκατέλιπον αὐτὸν καὶ κατέφυγον εἰς Καστέλι.

31 Μαρτίου

Σήμερον ἐλάβομεν προσφικτοτέρας εἰδήσεις. Τὴν πρώταν ἀφίκοντο ἐδῶ τέσσαρες ξένοι, δύο Γάλλοι καὶ εἰς Δανὸς ἀνταποκριτὴς ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος ἦτο καὶ κομιστὴς ἐπιστολῆς τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Ἀρχηγόν· ὁ τέταρτος ἦτο ὁ κ. Τοπάλης βουλευτὴς Βόλου. Κατὰ σύμπτωσιν τοὺς ἐδέχθημεν πρῶτοι ὁ ἀνθυπὶλαρχος κ. Καλλίνσκης καὶ ἐγὼ εὐρεθέντες εἰς τὰς προφυλακὰς, καθ' ἣν στιγμὴν ἐξετελοῦντο αἱ συνήθειαι διατυπώσεις αἱ ἐπιβαλλόμεναι κατὰ τὴν εἴσοδον ξένου ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ ἐδάφους εἰς τὸ ἡμέτερον.

Ἐννοεῖ τις μεθ' ὁποίας εὐχαριστήσεως ἐδέχθημεν τούτους, ἡμεῖς οἱ ἐπὶ τόσας ἡμέρας στερούμενοι εἰδήσεων. Αἱ ἐρωτήσεις μας διεδέχοντο ἀλλήλας. Τὰ νέα των ἦσαν μὲν πρόσ-

φατα, ἀλλ' ὄχι σπουδαῖα. Οὐδεμίᾳ κίνησις εἰς τὰ σύνορα, οὐδὲν τὸ προαγγέλλον τὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος.

Φαίνεται, ὅτι ὁ κ. Τοπάλης εἶνε ἐπιφορτισμένος ἀπὸ ὁμάδα βουλευτῶν, ν' ἀντιληφθῇ τὸ φρόνημα τοῦ ἐνταῦθα στρατοῦ, ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει ὄρασιν τοῦ τόπου μας. Ὅποῖον ὁμως ἀκριβῶς νόημα ἔχει ἡ ἀποστολὴ του, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσω.

Πλὴν ὅποιαν γνώμην δύναται νὰ ἔχη ἡ μικρὰ ὁμάς τοῦ στρατοῦ τῆς Κρήτης ἀποκεκλεισμένη καὶ μὴ δυναμένη ὡς ἐκ τούτου νὰ ἔχη ἀκριβῆ γνώσιν τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ τε ἡμετέρου καὶ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπομένως νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ προεικάζῃ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μεταξὺ αὐτῶν πολέμου; Ἄν ἠρωτόμεθα περὶ τῆς διαθέσεώς μας (ἥτις ἀναμφιβόλως εἶνε καὶ ἡ διάθεσις ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, οὗ ἀποτελοῦμεν μικρότατον τμήμα), ἠθέλομεν παραπέμψαι τοὺς ἐρωτῶντας εἰς τὰς ἐνταῦθα ἐνεργείας μας. Ἡμεῖς παραμένομεν ἐν Κρήτῃ, ἐκτελεσται τῆς ἐντολῆς τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θέλομεν παρεκλίνειν τῆς ὁδοῦ τοῦ καθήκοντος. Ἄν ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη ποθεῖσα τὴν ἐκτόπισιν ἡμῶν ἐκ τῆς νήσου ἤθελε μετέλθει βίαν καθ' ἡμῶν, θέλομεν τηρήσει τὴν θέσιν μας καὶ θέλομεν ἀποδείξει εἰς τὸν κόσμον, ὅτι τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου δὲν κατιπχῦει πάντοτε ἄνευ μεγίστων ἀπωλειῶν ἐκείνων, οἵτινες ζητοῦσι νὰ τὸ ἐφαρμόσωσιν. Ἐν καὶ μόνον φρονῶμεν ἐδῶ, ὅτι, ἂν καὶ τὴν φορὰν ταύτην χάσωμεν τὴν Κρήτην καὶ δὲν δυναθῇ ὁ στρατὸς ν' ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ ἔθνους καὶ τὸ ἰδικόν του, τελεία ἀπογορήτευσίς τὸν ἀναμένει καὶ οὐδένᾳ πλέον ἔχει λόγον ὑπάρξεως.

Τὰ ἐκ Καστελίου εἶνε διαφέροντα. Ἀνηγγέλθη ἡμῖν ἐκεῖθεν σήμερον, ὅτι καὶ ἕτερος πύργος ὁ τῶν Μεσογειῶν, ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οἱ Εὐρωπαῖοι εἶνε πολὺ ἠρεθισμένοι διότι διαβλέπουσιν, ὅτι, πιπτόντων τῶν πύργων καθίσταται ἀμφίβολον, ἂν θὰ δυναθῶσι νὰ παραμείνωσιν οἱ Τούρκοι εἰς Καστέλι, τὸ ὑποῖον ἔχουν ὑπὸ τὴν προστασίαν των.

Πᾶλλὰ κωμικὰ ἐπεισόδια λαμβάνουσιν ἐκεῖ χώραν. Ἐπαναστάται κατασκευάζοντες λάκκους εἰς τὴν ἄμμον δυναμένους νὰ κρυψουν ἓνα ἄνδρα πυροβολοῦσι καὶ αὐτὰ τὰ ἀγήματα τῶν Εὐρωπαϊῶν, βοηθούντων τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν μεταφορὰν τροφίμων. Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ πεπειραμένου καὶ ἀνδρείου ἀρχηγοῦ τῆς Κισσαμου Σκαλίδου πρὸ δυο ἡμερῶν τρεῖς ἢ τέσσαρες χριστιανοὶ κατὰ τὸν ἐκτεθέντα τρόπον ἠνάγκασαν ὀλόκληρον ἄγημα Αὐστριακῶν νὰ κλεισθῆ ἔντός τοῦ τελωνείου καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν. Μόλις δὲ τὴν νύκτα κατάρθρωσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ πλοῖον χωρὶς νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν εἶχεν ἐξέλθει. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔρριψαν τὰ πλοῖα κατὰ τῶν τριῶν αὐτῶν ἐπαναστάτῶν πλέον τῶν 150 ὀβιδῶν μὲ τηλεβόλα μεγάλου διαμετρήματος. Ἐκκστον κανονισμὸν ὑπεδέχοντο οὗτοι διὰ γιουχαῖσμων. Διὰ νὰ ἐξερεθίζωσι δὲ περισσότερον αὐτοὺς ἀπεκρίνοντο διὰ τυφεκισμῶν.

Ἀποτέλεσμα τῆς κωμικῆς αὐτῆς σκηνῆς ἦτο, ὅτι οἱ μὲν τρεῖς ἐπαναστάται ἐξῆλθον τὴν νύκτα τῶν κρυπτῶν των, σῶοι καὶ ἀκέρατοι, οἱ δὲ Εὐρωπαῖοι ἐσημείωσαν τὴν κατάναλωσιν ἱκανῶν πυρομαχικῶν στοιχιζόντων δεκάδας τινὰς χιλιάδων φράγκων.

Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν σήμερον καὶ τὴν νύκτα εἶχομεν κάλλιστον καιρὸν καὶ ὁ ὀπτικὸς μας τηλεγράφος ἐπὶ τέλους εἰργάσθη. Ὁ Ἀρχηγὸς ἔλαβε μακρὰ κρυπτογραφικὰ τηλεγραφήματα, ὧν τὸ περιεχόμενον δὲν ἐγνώσθη

1 Ἀπριλίου

Ὁ κ. Δίλλων, ὁ πολυμαθὴς Ἀγγλὸς δημοσιογράφος, παραμένει μεθ' ὑπομονῆς πλησίον μας, καίτοι ἀσθενής, ὡς ἀνταποκριτὴς τοῦ «Ἡμερησίου Τηλεγράφου». Εἶναι ἀνὴρ σοβαρὸς καὶ ἀξιοπρεπὴς μὴ δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων ξένων ἀνταποκριτῶν, ὅσοι μας ἐπεσκέφθησαν μέχρι τοῦδε καὶ οἵτινες ἐνόμισαν, ὅτι μὲ διαμονὴν ὀλίγων ὥρων θὰ ἤσουντο ν' ἀντιληφθῶσι τὸ φρόνημα καὶ τὴν πολεμικὴν ἀξίαν τῶν Κρητῶν.

Κατὰ τὴν γνωστὴν συνέντευξιν τῶν Ναυάρχων μετὰ τῶν Κρητῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου ὁ κ. Δίλλων, διὰ νὰ λάβῃ ἀκριβῶς γνώσιν αὐτῆς μετημφιέσθη εἰς ἱερέα Κρήτα καὶ μετέβη μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν εἰς αὐτήν, λαβοῦσαν χώραν ἐν τινι τῶν πλοίων.

Μετὰ τὴν ἀλήθειαν μας βεβαιοῖ, ὅτι ἀγαπᾷ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ φιλελληνισμὸς του ἐκδηλοῦται διὰ τῶν ἀνταποκρίσεων, διὰ τῶν λόγων καὶ διὰ τῶν ἔργων του. Προσφέρει πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἀγῶνά μας, τόσας, ὅσας οὐδεὶς ἄλλος ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ ἤδη, ὅτε εὐρισκόμεθα ἀποκεκλεισμένοι καὶ ἀδυνατοῦμεν νὰ λαμβάνωμεν ἐγκαίρως γνώσιν ἀναγκασιότατων ὁδηγιῶν καὶ διαταγῶν τῆς Κυβερνήσεως.

Δίκαιον εἶνε ὁμιλῶν ἐδῶ περὶ ἀνταποκριτῶν. ν' ἀπο-

νείμω δίκαιον ἔπαινον καὶ πρὸς τὸν τῆς « Ἀκροπόλεως » συμπαθέστατον κ. Δάσιον, ὅστις μετὰ τοῦ στρατοῦ κατῆλθεν εἰς Κρήτην καὶ παραμένει ἔκτοτε ἐνταῦθα κρατῶν διὰ συνεχῶν ἀνταποκρίσεων ἐνήμερον τὴν ἐφημερίδα του ὄλων τῶν ἀξίων λόγου συμβαινόντων, συμμεριζόμενος δὲ μεθ' ἡμῶν τὰς κακουχίας καὶ τὰς στερήσεις τοῦ πολέμου καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὅπως καὶ πέρυσιν.

Πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ κατελθόντες τότε εἰς Κρήτην ἠγάπησαν αὐτὸν ὡς σύντροφον καὶ τὸν ἐξετίμησαν διὰ τ' ἀκραίφνη πρὸς τὴν πατρίδα αἰσθημάτων του.

Καθ' ὅσον ἠδυνήθημεν νὰ πληροφορηθῶμεν, τὰ πράγματα λαμβάνουσιν νέαν τροπὴν. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβερνησις φαίνεται ὅτι ὑποχωρεῖ, δεχομένη, ὡς λύσιν, τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης κατὰ τὸ σύστημα τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης. Λέγεται, ὅτι προετράπη εἰς τοῦτο ὑπὸ τινος Δυνάμεως.

Μόνον ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνταῦθα καθόδου μας ἐπιστεύσαμεν εἰς τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης. Μετὰ παρέλευτον ὅμως ὀλίγων ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μας ἡμερῶν ἰδόντες τὴν στάσιν τῶν Δυνάμεων καὶ τὰ μέτρα, τὰ ὅποια εἶχον λάβει ἐναντίον μας, ἀπεβάλλομεν κατ' ὀλίγον τὴν ἐλπίδα τῆς ἐνώσεως. Ἐπιβουλεύομεθα μάλιστα, ὅτι αἱ Δυνάμεις θὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὴν αὐτονομίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ἢ εἰς ἡγεμονίαν ὑπὸ Ἡγεμόνα Ἑλλήνα βασιλόπαιδα. Διὰ τοῦτο ἡ διὰ τοῦ πολιτεύματος τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης λύσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἣν μαυθάνομεν σήμερον, μᾶς φαίνεται καλλίστη λύσις.

2 Ἀπριλίου

Ἡ εἰδήσις τῆς χθὲς γενομένη γνωστὴ ἤδη εἰς ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς παρήγαγε καλὴν ἐντύπωσιν. Πάντες φρονούσιν, ὅτι ἡ λύσις εἶνε ἐκαστοποιητικὴ διὰ τε τὸ ἔθνος, τὴν Κρήτην καὶ τὸν στρατόν. Ἐπὶ πλέον σήμερον ἐξ ἰδιωτικῶν πληροφοριῶν ἐγνώσθη, ὅτι αἱ Δυνάμεις δεικνύουσιν προθέσεις εὐμενεῖς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι ἐντὸς ὀλίγου λύεται τὸ Κρητικὸν ζήτημα.

Ἄν τοιαύτη ἐκπληξίς μᾶς ἀναμένῃ, ὁμολογῶ, ὅτι εἰμεθα εὐτυχεῖς καὶ μάλιστα περισσότερον ἀφ' ὅ,τι δύναται νὰ ἐλπίζῃ τις ἐκ τῶν φαινομένων. Εἶνε ἀληθές, ὅτι δὲν ἐφοβήθημέν ποτε ὅτι θὰ ἐπεστρέφουεν προσβεβλημένοι καὶ ἐπιστεύσαμεν πολλάκις, ὅτι εἶνε δυνατόν ν' ἀφήσωμεν τὰ ὄστα μᾶς ἐνταῦθα. Πλὴν ὅμως μετὰ τὴν τελευταίαν διαγωγὴν τῶν Δυνάμεων, οὐδεὶς ἐλπίζει, ὅτι θὰ ἐπύρρατο λύσις ταχεῖα καὶ ὁπωσδήποτε εὐχάριστος. Ἄς περιμένωμεν ἐν τούτοις καὶ ἄς μὴ προτρέχωμεν τῶν γεγονότων, μήπως περιπέσωμεν εἰς ἰεὴν διάψευσιν τῶν σημερινῶν εὐχαρίστων εἰδήσεων.

3 Ἀπριλίου

Σήμερον τὴν πρῶιαν μετέβην κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ εἰς τὰς προφυλακὰς νὰ παραλάβω Ἀγγλον τινὰ λοχαγὸν τῆς Χωροφυλακῆς κομίζοντα ἔγγραφα ἐκ Χανίων. Ἐκ τῆς ὁμιλίας, ἣν καθ' ἑδὼν ἐκάμαμεν ἐνόησα, ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲν βλέπουν τὴν ὄραν, πότε νὰ τελειώσῃ τὸ ζήτημα. Σκοπὸς τῆς ἀφίξεώς του εἶνε νὰ παραλάβῃ τοὺς αἰχμαλώτους ἀξιωματικούς τῆς Μαλάξας, τοὺς μόνους ἐξ ὄλων τῶν αἰχ-

μαλώτων, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Χανία. Οἱ λοιποὶ εὐρίσκουν, ὅτι καλῶς διαιτῶνται εἰς Ἄλικιανόν· δὲν ἐννοοῦν νὰ τὸ κουνήσουν ἐντεῦθεν. Εἶνε εὐτραφεῖς καὶ ῥοδοκόκκινοι ἀπὸ τὴν καλοπέρασιν. Εἶνε πιθανόν, ὅτι εἰς παρομοίαν εὐτυχίαν δὲν θὰ εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἐδῶ στρατιωτικὴν ζωὴν τῶν ἀπὸ πολλοῦ. Καὶ πάλιν ἠρνήθησαν διαρρηθῆναι εἰς τὸν Ἄγγλον ἀξιωματικὸν καὶ εἰς τοὺς ξένους ἀνταποκριτάς, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐρωτήσει αὐτούς, ἂν ἤθελον νὰ μεταβῶσιν εἰς Χανία.

Μικρὰ δυσκολία ἀνεφύη διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἀξιωματικῶν, διότι οἱ Κρήτες δὲν συγκατετίθεντο νὰ τοῖς δώσωσι ζῆα. Μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐξευρέθησαν δύο ὄνοι, ἐφ' ὧν ἐπέβησαν. Οἱ Κρήτες βλέποντες Τούρκους ἀξιωματικούς συνοδευομένους ὑπὸ Ἑλλήνων ἔλεγον «ἐπραγματοποιήθη τὸ ὄνειρόν μας.»

4 Ἀπριλίου

Ὅλοι κατεχόμεθα ὑπὸ ἀνίας. Ὅλοι ἔχομεν σρέψει τὴν προσοχὴν μὰς πρὸς τὸν ὀπτικὸν τηλεγράφων, ὁ ὅποιος δὲν ἐργάζεται σήμερον ἔνεκα τοῦ καιροῦ.

Εἶνε ἤδη ἐπισήμως γνωστὸν εἰς τὸν Ἀρχηγόν, ὅτι ἐδήλωσεν εἰς τὰς Δυνάμεις ἢ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ὅτι στέργει εἰς ἄλλην λύσιν ἐκτὸς τῆς ἐνώσεως. Ἡ ἀπάντησις τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν τοιαύτην δήλωσιν θὰ εἶνε μεγίστης σπουδαιότητος, διότι θὰ μεταβάλῃ τὰ πράγματα τελείως. Ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελεν εἶνε ἀρνητικὴ, δὲν μένει διὰ τὴν Ἑλλάδα, εἰμὴ ὁ πόλεμος, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν εἰδῆσεων τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπίσης τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας ἀναμένουσι σοβαρὰ γεγονότα, διότι εἴ·ε ἐπόμενον νὰ ζητήσωσι νὰ τὸν ἐκτοπίσωσιν αἱ Δυνάμεις διὰ τῆς βίας, ἐκτόπισις δὲ προϋποθέτει ὁλόκληρον ἐκστρατείαν Εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ εἶνε καὶ ἀξιοπερίεργον.

Αἱ διαταγαὶ τῆς Κυβερνήσεώς μας, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἶνε ν' ἀποφύγωμεν, ὅσον τὸ δυνατόν, σύγκρουσιν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων.

Διὰ τοὺς γνωρίζοντας ὅμως τὸ ἔδαφος τῆς Κρήτης κυκλωτικαὶ κινήσεις καθ' ἡμῶν δὲν εἶνε εὐκολοί. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡμεῖς θὰ προσπαθήσωμεν νὰ εἴμεθα εὐπρεπέστεροι προκειμένου νὰ ὑποδεχθῶμεν Εὐρωπαίους.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ περιβολὴ μας φθαρῆσα πλέον εἶνε ἀκατάλληλος πρὸς τοῦτο. Οἱ σακκοὶ τοῦ ἀλεύρου γρησιμοποιοῦνται πρὸς κατασκευὴν πανταλονίων. Πολλοὶ ἐξ ἡμῶν φέρομεν ἤδη τοιαῦτα. Τὰ Κρητικὰ ὑποδήματα ἀντικατέστησαν τὰ φθαρῆντα ἰδικὰ μας. Μᾶς ἀπέμειναν μόνον αἱ μεγάλαι στολαὶ μας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν προωρισμέναι ἀρχῆθ·εν διὰ τὴν εἴσοδον μας εἰς Χανία. Οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ τὰς χρησιμοποιήσωμεν οὕτω· θὰ τοὺς ὑποδεχθῶμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου φοροῦντες αὐτὰς κατὰ τὴν ἔλευσιν τῶν.

Τὸ τάγμα τοῦ μηχανικοῦ εἶνε ἰδίως ἐπιφορτισμένον τὴν προπαρασκευαστικὴν ἐργασίαν τῆς τοιαύτης ὑποδοχῆς καὶ ἀναπτύσσει τόσῃν δραστηριότητα, ὥστε οἱ περὶ τὸν πύργον τῆς Ἁγυῖας λόφοι παρουσιάζουν ὄψιν μικρᾶς Πλεύνας.

Τοιαύτη ὠχυρωματικὴ ἐργασία ἐγένετο.

Ἐπίσης τὸ ὑπὸ τὸν κ. Κωνσταντινίδην τάγμα κατε-
σκεύασεν ἤδη πρόχειρα χρακώματα πρὸς ὑπερασπίσιν τῶν
διόδων τῶν διατεμνουσῶν τὴν κοιλάδα τῶν Λειβακιδῶν.

Τὸ ὑπὸ τὸν κ. Ἰσακδόροφσκη τέλος συνεπλήρωτε τὴν ὀ-
χυρωματικὴν ἐργασίαν εἰς Μονοκούμαρο.

5 Ἀπριλίου

Σήμερον μὰς ἀφύπνισεν ἡ εἰδήσις, ὅτι Γάλλοι ανταπο-
κριτὴς ἐλθὼν μέχρι τῶν προφυλακῶν ἐκ Χανίων, ἐζήτη-
νὰ ἴδῃ τὸν Ἀρχηγόν, ὅπως τῷ ἀναγγεῖλῃ ἐνδιαφερούσας εἰ-
δήσεις.

Ἐνδιαφέρουσαι εἰδήσεις εἰς δύο τινὰ ἠδύναντο ν' ἀφορῶ-
σιν, ἢ εἰς τὴν ἐναρξίν τῶν ἐχθροπραξιῶν εἰς τὰ σύνορα ἢ
εἰς τὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος.

Κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀρχηγοῦ εἰς τῶν ἀξιωματικῶν
τοῦ Ἐπιτελείου συνοδεύει συνήθως τοὺς ἐρχομένους ἐκ Χα-
νίων ἀπὸ τὰς προφυλακὰς εἰς τὸ στρατόπεδον. Πρῶτος ἐ-
σπευσά νὰ ἱππεύσω καὶ νὰ θράμω, ἵνα παρλάθω αὐτόν.

Ποῖα νομίζετε ἦσαν τὰ νέα του; Παρὰ τρίτου ἔμαθεν,
ὅτι προχθὲς τὰ Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα ἐκανονιοβόλησαν τὸ φρού-
ριον Ἴτζεδίν. Τὴν εἰδήσιν ἔμαθε σήμερον τὴν πρωΐαν! Ἦ
Τὸν παρετήρησα καλῶς ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ὑγείας του,
διότι καὶ ἡ περιβολὴ του μοὶ εἶδιεν ὑποψίας. Ἐκτὸς τῆς
μεγάλης λευκῆς σημαίας, ἣν ἐκράτει, εἶχε περιτυλιχθῆ διὰ
σινδόνης ἐπίσης λευκῆς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ δύναται ν'
ἀπατηθῇ τις περὶ τῆς ιδιότητός του, ὡς κήρυκος ἢ... πα-
ράφρονος.

Μᾶς ἀνήγγειλεν ὁμῶς καὶ ἄλλο τι κάπως σπουδαιότερον.

Ὁ Γάλλος πρόξενος προσφέρει φάρμακα διὰ τοὺς πληγωμένους. Περίργοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι! Μᾶς κανονιστοὶ οὔσι πρῶτον διὰ τῶν τηλεβόλων των καὶ ἔπειτα μᾶς ἐρωτῶσιν, ἂν ἔχωμεν ἀνάγκην φαρμάκων. Τοῦτο δὲ ὀνομάζουσι φιλαθροπίαν! Φυσικὰ ἠρνήθη τὴν προσφορὰν ὁ Ἄρχηγός. Φαίνεται, ὅτι ἐκινήσαμεν τὴν περιεργίαν τῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἀγνημάτων, τὰ ὅποια ἀφίχθησαν ἐσχάτως. Καὶ κατὰ τὰς πληροφορίες, ἃς ἔχομεν, ἐπιθυμοῦσι νὰ μᾶς ἐπισκεφθῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐγενόμεθα, βλέπετε, καὶ ἀξιοπεριεργὰ ὄντα. Εἰς Γάλλος ὑπολοχαγὸς μᾶς ἐπισκέφθη. Εἶνε κάλλιστος ἀξιωματικὸς, φίλος τοῦ ὑπιδάρχου κ. Μουρούζη, ὅστις εἶχε συμμετάσχει μετ' αὐτοῦ τῆς εἰς Τουμβουκτοῦ Γαλλικῆς ἐκστρατείας. Δὲν δύναται νὰ χωνεύσῃ νὰ ἔχῃ πλησίον του τοὺς Γερμανοὺς ἐναντίον μας. Ἐρωτηθεὶς παρὰ τινος, ἂν εἶνε εὐχαριστημένος ἐκτελῶν χρεῖα ἀστυνομικὰ ἐν Χανίοις, μᾶς ἀπήντησεν, ὅτι προτιμᾷ τοῦτο τῆς ἐκτελέσεως ἄλλων δυσχερέστων διαταγῶν.

6 Ἀπριλίου

Τὴν ἡμέραν σήμερον διήλθομεν ἡσυχοί. Εἶνε ἡ πρώτη φορὰ, καθ' ἣν διεσκεδάσαμεν ὀλίγον καὶ διήλθομεν ὄρας τινὰς εὐχαρίστους.

7 Ἀπριλίου

Ἀπὸ προχθὲς οὐδεμίαν εἶδησιν ἐλάβομεν οὔτε ἐκ Χανίων

οὔτε διὰ τοῦ ὀπτικοῦ τηλεγράφου ἕνεκα τῆς κκοκαίριας. Καὶ σήμερον ὁ οὐρανὸς κρύπτεται ὑπὸ πυκνῶν νεφῶν, μὴ δεικνυόντων οὐδεμίαν διάθεσιν πρὸς διάλυσιν καὶ μεταδιόντων εἰς ἡμᾶς τὴν κατῆφειαν.

Αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἀνυμνόμεν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, θὰ εἶνε μεγίστου ἐνδοιχφέροντος

Αἴφνης περὶ τὴν 3 μ. μ. Βορρὰς ἤρχισε πνέων καὶ ἐνῶ τὰ νέφη σωρεύονται ὅλον ἐπισθεν ἡμῶν, πρὸς τὰ χιονοσκεπῆ Λευκὰ ὄρη, τούναντίον πρὸς τὸ Μονοδένδρι, τὴν Ροδὸσπὸν καὶ τ' Ἀντικύθηρα, τοὺς σταθμοὺς τοῦ ὀπτικοῦ μας τηλεγράφου, δηλ. πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὁ ὀρίζων αἰθριάζει καὶ τέλος οὐδὲ τὸ παραμικρὸν νέφος ἀπομένει.

Τὸ Μονοδένδρι, ὁ πλησιέστερος σταθμὸς, εἶδε σημεῖον, ὅτι ἔχει νὰ μεταδώσῃ τηλεγράφημα. Μετ' ὀλίγα λεπτά μᾶς διαβιβάζει τὴν ἀκόλουθον κεραυνοβόλον εἶδησιν.

«Διεκόπησαν αἱ σχέσεις Τουρκίας καὶ ἡμῶν. Πόλεμος εἰς τὰ σύνορα. Περιφανὴς νίκη πενταχοῦ.

Μαυρογένης

Διευθυντὴς τηλεγραφείου Ἀθηνῶν

Ἐνὸμιζέ τις, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ φύσις συναισθηνομένη τὴν ἀγωνίαν μας ἐζήτησε νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὸν ἄδικον ἀποκλεισμόν τῆς ἀτυχοῦς νήσου, ἀγωνιζομένης ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της καὶ κατὰ τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης, ἐκπροσωπούσης ὁπῶν τὸν πολιτισμόν. Μᾶς ἐβοήθησε καὶ αὐτὴ νὰ λάβωμεν ταχέως καὶ ἀπ' εὐθείας ἐξ Ἑλλάδος τὴν σημαντικωτάτην ταύτην εἶδησιν.

Ὅ,τι καὶ ἂν εἴπω, εἶνε μὴδὲν παραβαλλόμενον πρὸς τ' ἀληθῆ συναισθήματά μας. «Πόλεμος εἰς τὰ σύνορα, νίκη

περιφανής.» Ἴδού αἱ λέξεις, αἵτινες ἐπαναλαμβάνονται ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἀξιωματικῶν, ὀπλιτῶν καὶ πάντων τῶν Κρητῶν. Χαρὰ, ἀπελπισία, ἀγωνία, ἰδού τὰ συνκισθήματα, ὑφ' ὧν κατελήφθημεν, ἀντίθετα μὲν πρὸς ἄλληλα, πλὴν ἐκδηλοῦντα κατὰ προσέγγισιν τὴν ψυχικὴν κατάστασίν μας.

Χαίρουμεν διὰ τὴν νίκην τοῦ στρατοῦ μας καὶ πέμπομεν ἐγκαρδίους χαιρετισμούς πρὸς τοὺς μαχομένους, πέραν ἐκεῖ ἀγαπητοὺς συναδέλφους. Δακρύομεν ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ, ὅτι ἀναδεικνύεται ἄξιος τῶν ποσοδοκίῶν τοῦ ἔθνους ὁ στρατός μας, καίτοι ἡμελήθη καὶ ἠδικήθη ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε κυβερνητικῶν καὶ τῆς κοινωνίας αὐτῆς. Ἀπελπιζόμεθα ἐπὶ τῇ σκέψει, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι μας ἔδωσαν τὰς χεῖρας καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ προσβάλωμεν τὰς πόλεις, ὡς καὶ διότι δὲν εἴμεθα καὶ ἡμεῖς πλησίον τοῦ μαχομένου στρατοῦ μας. Ἀνησυχούμεν καὶ ἀγωνιῶμεν τέλος, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πληρεστέρας εἰδήσεις περὶ τῆς προόδου τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν ἀπωλειῶν μας, αἵτινες βεβαίως θὰ εἴνε μεγάλοι. Ἡ ἀγωνία μας αὐξάνει ἐπὶ μᾶλλον, διότι ὁ Ἀρχηγὸς δὲν ἔλαβεν ἐπίσημον εἶδησιν περὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου.

Ὅλοι πέμπομεν θερμὰς εὐχὰς ἐκ τῶν μυχαιτάτων τῆς ψυχῆς μας πρὸς τὸν Ὑψίστον, ἵνα βοηθήσῃ τὸ δίκαιον ἔργον μας.

Εἷς ἐκ τῶν ἡμετέρων τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἔλθων ἐκ Χανίων μας ἐκόμισε τὰς ἰδίας εἰδήσεις προσθέσας, ὅτι κανοβιοβολεῖται ἡ Πρέβεζα. Καὶ ὁ στόλος μας λοιπὸν ἤρχισε τὴν ὄρασίν του μετὰ πολλοῦ ζήλου, ὡς δὲν ἀμφισβᾶλλομεν, ἀποζημιούμενος διὰ τὴν ἀδράνειάν του ἐν Κρήτῃ.

Ἡ αὐτὴ ἀγωνία καὶ σήμερον ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Διψῶ-
 μεν εἰδήσεων καὶ ἔλοι στρέφμεν τὰ βλέμματα πρὸς τοὺς
 σταθμούς τοῦ ὀπτικοῦ τηλεγράφου, ἵνα διακρίνωμεν, ἂν ἡ
 ἀτμόσφαιρα εἶνε καθυρᾶ. Δυστυχῶ, οὐδεμίαν νεωτέραν εἰ-
 δησιν ἠδυνήθη νὰ μᾶς μεταδώσῃ.

Εἶχομεν ὅμως δύο ἐπισκέψεις ἐκ Χαλίων. Τὴν μίαν ἐκ
 μέρους τοῦ Ἴταλοῦ προξένου ἐλθόντος διὰ τινὰ Ἴταλὸν ἰθε-
 λοντὴν καὶ μὲ πρόθεσιν νὰ πείσῃ πάντας τοὺς Ἴταλοὺς ν'
 ἀπέλθωσιν ἐκ Κρήτης. Ὁ κ. οὗτος ἐβεβαίωσε τὰς χθεσινὰς
 εἰδήσεις ἀναγγείλας συγχρόνως ὅτι κατελήφθη ἡ Πρέβεζα,
 καὶ ὅτι ἡ Ἄρτα κατεστράφη ἐκ τοῦ κανονισμοῦ. Ὁ
 ἕτερος ἐπισκέπτης ἦτο Ἴταλὸς ἀξιωματικὸς τῆς χωροφυλα-
 κῆς ἐλθὼν τὴν νύκτα, ὅπως εἰδοποιήσῃ, ὅτι ἐτέθη πλοῖον
 εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ πρὸς μεταφορὰν τῶν
 ὑπηρετούντων ἐν αὐτῷ καὶ ὅτι οἱ Ἴταλοὶ ἰθελονταὶ δύναν-
 ται ν' ἀναχωρησωσιν ἄνευ ὀπλων, ἐὰν θέλωσιν. Οἱ Ἴτα-
 λοι ἠρνήθησαν πάντες.

Περίερῃοι ἐνεργεῖαι! Ἀποστέλλεται ἀξιωματικὸς τὴν
 νύκτα, ὅπως διασγίσῃ τὴν ζώνην καὶ φθάσῃ μέχρι τῶν προ-
 φυλακῶν. Τσιαῦται ἀφροσύνη δὲν ἐπιτρέπονται καὶ ὅταν
 ἀκόμη ὁ πόλεμος διεξάγῃται μεταξύ τακτικῶν στρατῶν.
 Διότι τὴν νύκτα εἶνε ἀδύνατον κήρυξ νὰ ἐπιτελέσῃ τὰς κα-
 νονικὰς διχτυπώσεις καὶ νὰ φθάσῃ ἀσφαλῆς μέχρι τοῦ ἐχθρι-
 κοῦ στρατοπέδου. Δὲν ἀντελήφθησαν, φαίνεται, ὅτι εὐρι-
 σκονται εἰς ἐπαναστατημένον μέρος καὶ ὅτι οἱ Κρήτες ἐπα-
 ναστάται δὲν δίδουν οὐδὲ λεπτόν διὰ τὸ πεσοῖ κινενοῦ καὶ
 μάλιστα αὐτῶν, οὗς ἤδη θεωροῦν ἐχθροῦς τῶν.

10 Ἀπριλίου

Πραγματικὴ ἑβδομάς τῶν παθῶν δι' ἡμᾶς. Φρονῶ, ὅτι δὲν ὑπάρχει κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας εἰς ἕλιν τὸν κόσμον ἄνθρωπος εὐρισκόμενος εἰς χειροτέραν θέσιν ἀπὸ ἡμᾶς, καὶ ὑφιστάμενος ἀδιακόπως τοιαύτας συγκινήσεις. Πρὸ μεσημβρίας εἶχομεν εἰς τὰς προφυλακὰς μας τὸν Ἰταλὸν Πρόξενον, διότι εἰς τὸ στρατόπεδον δὲν τὸν ἰδέχεται πλέον ὁ Ἀρχηγός, ὅπως πάλιν προσπαθῆσῃ νὰ πείσῃ τοὺς Ἰταλοὺς ἐθελοντὰς νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Κρήτην. Ὡς καλὸς διπλωμάτης εἶπεν, ὅτι θὰ ἤρχετο καὶ ἡ κυρία του. Ἴσως διὰ νὰ τοὺς δελεάσῃ. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀνεκοινώσατε τὴν ἐκ Τουρκικῆς πηγῆς εἰδῶσιν, ὅτι οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὰς διόδους ἐν Θεσσαλίᾳ. Τὰ σοβαρὰ διπλωματικὰ ἐπιχειρήματά του δὲν ἔφερον τὸ σκοπούμενον ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῶν Ἰταλῶν, ἡμᾶς ὅμως ἐτάραξαν. καὶ εἰδήσεις του εἰς τοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ διέλθωμεν μερτυρικὰς ὥρας.

Εὐτυχῶς μετὰ μεσημβρίαν ἐλήφθη τὸ ἀκόλουθον εὐχάριστον τηλεγράφημα διὰ τοῦ ὀπτικοῦ τηλεγράφου· ἀθρίαμβος καθ' ἑλιν τὴν γερμανίαν, ὁ στρατὸς μάχεται ἐπὶ ἔχθρικοῦ ἐδάφους λυσσωδῶς, τοῦ σφεδίου τοῦ Ἐτέμ. περὶ εἰσβολῆς ἀνατραπέντος ἄρδην. Ἐπιτυχίαί πυροβολικοῦ θρυμμάσια.

Νεα χρεᾶ, νέα συγκινήσις, νέος ἐνθουσιασμός. Ἰδιχζόντως ἰχάρημεν εἰ ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ.

Ἄλλ' ἐκκολουθεῖ ἡ ἔλλειψις ἐπιτήμου εἰδήσεως περὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. Ἐν τούτοις ἡ διπλωματία τῶν Χανίων διευθυνομένη παρὰ τῶ κ. κ. Ναυάρχων, ἀπέστειλε διὰ τοῦ Ἰταλοῦ προξένου πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τὴν

ἀκόλουθον διακοίνωσιν. Ἀρξαμένων τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν τοῖς συνόροις, ἡ θέσις ὑμῶν καὶ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἡμῶν καὶ τῶν Τούρκων οὐδόπως μεταβάλλεται.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀρχηγοῦ βεβαίως δὲν πιστεύω νὰ ἦτο ἡ προσδοκωμένη παρ' αὐτῶν. Ἐστάλη αὕτη διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρχηγοῦ ἀνθυπελάρχου καὶ ἐδόθη εἰς τὰς ἐχθρικές προφυλακὰς. Ἦτο δὲ ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἡμεῖς ἐπέλλομεν ἀξιωματικὸν κήρυκα εἰς τὸν ἐχθρόν. Ἴδοι ἡ ἀπάντησις.

Ἐπισήμως μόνον παρ' ὑμῶν μνηθάνομεν τὴν ἐναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ καὶ τοῦ Τουρκικοῦ. Μετὰ τὴν δηλωσίν σας ταύτην σὰς καθιστῶμεν γνωστόν, ὅτι εὐρισκόμενοι ἐπὶ ἐχθρικοῦ ἐδάφους θὰ προσβάλωμεν πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένας θέσεις. Δὲν ἐννοοῦμεν ὅμως μετὰ τὴν νέαν τροπὴν τῶν πραγμάτων, ὅποια εἶνε ἡ θέσις ὑμῶν ἐνταῦθα. Κατὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα ἡ πρέπει νὰ πύσσητε ἔχοντες ὑπὸ τὴν προστασίαν σας τὰς πόλεις, ἃς κατέχετε ἢ νὰ κηρυχθῆτε σύμμαχοι τῆς Τουρκίας καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς τὸ δηλώσητε. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐτηλεγραφήθη ἤδη ὑπὸ τοῦ κ. Δίλωνος εἰς Λονδῖνον.

Ἄν οἱ κύριοι ναύαρχοι δὲν θέλωσι νὰ κηρυθῶσιν ἐπισήμως σύμμαχοι τῆς Τουρκίας καὶ ἀπλῶς κατέχωσι τὰς πόλεις, δὲν ἔχει εὐδυνα λόγον ὑπάρξεως ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ἐν Κρήτῃ καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ ἐκτοπισθῆ ἀμέσως. Ἡ θέσις των ὑπὸ διεθνῆ ἔποψιν εἶνε ἄτοπος κρηθμός καὶ ἀδίκαιολόγητος. Ἐλπίζομεν νὰ κριθῆ δικαία ἡ

ἀπάντησις τοῦ Ἀρχηγοῦ ὑπὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς δημοσιογραφίας.

11 Ἀπριλίου

Καὶ ἡ σήμερον διήλθεν ἄνευ πληρεστέρων πληροφοριῶν. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ οἱ ξένοι ανταποκριταὶ οἱ εὐρισκόμενοι ἐν Χανίοις, δὲν ἔχουσιν ἐπαρκεῖς εἰδήσεις, ἂν κρίνη τις ἐκ τῆς ἀφίξεως Γάλλου ανταποκριτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ λάβῃ τοιαύτας πρὸς ἡμῶν, διαβιβασθείσας τυχὸν διὰ τοῦ ὀπτικοῦ τηλεγράφου. Κατ' αὐτὸν οἱ Τούρκοι τῶν Χανίων ἐφαίνοντο εὐχαριστημένοι μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῶν περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν τοῖς συνόροις, ἀλλ' ἀποχθές κατέστησαν ἄθυμοι. Ὁμίλησεν ἐπίσης περὶ πτώσεως τοῦ Μενεξέ, θέσεως δεσποζουσίας τῆς Ἐλκασῶνος. Αἱ συγκεχυμένοι αὐταὶ εἰδήσεις, ἀυξάνουσι τὴν ἀδημονίαν μας.

Περὶ τῶν ἐν Ἡπείρῳ οὐδὲν ἐγνώσθη.

Ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Καστελίου τῆς Κισσάμου ἠκούσθησαν σήμερον φοβεροὶ κανονισμοί. Φαίνεται, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι ἐξκολλουθοῦσι τὸ φιλόανθρωπον ἔργον τῶν.

Σήμερον εἶνε Μεγάλη Παρασκευή. Ὁλος ὁ στρατὸς ἐτέλεσε τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα εἰς τὴν μοιαδικὴν ἐνταῦθα ἐκκλησίαν μετ' ἐξαιρετικῆς κατανύξεως. Τὸν ἐπιτάφιον διετάχθημεν παρὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ νὰ κρατῶμεν κατὰ τὴν περιφορὰν του ἀνὰ τὸ χωρίον τέσσαρες ἀξιωματικοί. Πάντες οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου πάσης ἡλικίας καὶ φύλου, ὡς καὶ οἱ ἐξ ἄλλων μερῶν εὐρισκόμενοι ἐνταῦθα Κρήτες, παρηκολούθουν. Τὸ θεῖμα ἦτο γραφικὸν καὶ κατανοητικώτατον.

Εἶχομεν φθάσει εἰς τὸ μέσον τοῦ χωρίου, ὅταν ὁ ἱερεὺς ἰσχυράτησε τὴν λειτανίαν καὶ ἀπήγγειλε διὰ φωνῆς διαυγούς καὶ ἠχηρᾶς τὴν ἀκόλουθον εὐχὴν.

« Ὑπὲρ εὐδότητος τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατὰ τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, ὑπὲρ τῆς κατατροπώσεως τοῦ ἐχθροῦ κλπ. » Τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ εἰς τοὺς ἀπιστοτέρους ἀκόμη εἶχεν ἐνταθῆ εἰς ὑπατον βαθμὸν καὶ ὅλοι ἠσθάνομεθα τὴν ἀνάγκην προσευχῆς θερμῆς πρὸς τὸν Ὑψιστον ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν Ἑλληνικῶν ὄπλων.

Κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς εὐχῆς ὁ διοικῶν τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τὸ συναδεῦον τὸν ἐπιτάφιον ὑπομείραρχος κ. Τρουπάκης φωνάζει ἐν εἰδῇ παραγγέλματος· γονατίσατε! Καὶ ὅλοι ἐγονατίσαμεν. Ἐπὶ τινα λεπ. ἂ δὲν ἤκούετο ἡ ἐλάχιστη πνοή. Θερμοτέρα εὐχὴ οὐδέποτε ἀνεπέμφθη πρὸς τὸν Ὑψιστον.*

12 Ἀπριλίου

Σήμερον εἶχομεν τὸ ἐξῆς ἐπίσημον τηλεγράφημα τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν.

Συμπλοκαὶ ἤρχισαν ἐν τοῖς συνόροις ἀπὸ τῆς παρελθούσης Κυριακῆς. Τουρκικὸς στρατὸς ἐπεχείρησε εἰσβολὴν διὰ Ρεθηνίου καὶ ἀπεκρούσθη μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν, τῶν ἡμετέρων προχωρούντων. Ἐν Ἠπείρῳ οἱ ἡμέτεροι ἤρχισαν τὴν

* Τίς ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ, ὅτι κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, ὃ ἐν τοῖς συνόροις στρατὸς μας διαταχθεὶς ὑπεχώρει, ἔφευγε; Δύναται νὰ ὑπάρξῃ τραγικώτερα εἰρωνεῖα τῆς τύχης;

ἐπιθεσιν, διέβησαν τὸν ποταμὸν Ἄραχθον καὶ κατελάβον ἐπτὰ χωρία. Ἡ Πρέβεζα βομβαρδίζεται.

Δύναται πᾶς τις νὰ φαντασθῇ, πῶς ὑπεδέχθημεν τὸ τηλεγράφημα τοῦτο. Πλὴν καὶ τοῦτο δὲν ἤρκεσε νὰ ικανοποιήσῃ τὴν ἀπληστίαν μας, διότι, καθὼ ἀναφέρων ἐξακλούθησιν τοῦ βομβαρδισμοῦ τῆς Πρέβεζης ὑποπτευόμεθα, ὅτι δὲν εἶνε νέον.

Εἴμεθα οὐστυχεῖς, ἀξιολύπητοι. Ἀπρακτοῦμεν, ὅν ὕναμεθα νὰ εἴμεθα πλησίον τῶν ἄλλων καὶ δὲν λαμβάνομεν τοῦλάχιστον πλήρεις εἰδήσεις, τόρα, ὅτε πρόκειται περὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἔθνους μας.

Τὸ ἐπ' ἐμοὶ δὲν ὕναμαι νὰ φαντασθῶ μεγαλειτέραν ἀτυχίαν.

Πολλοὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου ζητοῦμεν νὰ φύγωμεν φρονούντες, ὅτι πλεονῶμεν εἰδῶ καὶ ὅτι εἴμεθα τόρα χρησιμώτεροι εἰς τὰ σώματά μας. Πᾶσα χεὶρ, ὅσον ἀσθενῆς καὶ ἂν εἶνε, βοηθοῦσα εἰς τὰ σύνορα εἶνε χρήσιμος, ἀφοῦ ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει ἐλπίς νὰ μᾶς ἀφήσωσιν ἐλευθέρους πρὸς ὄρασιν.

Πλὴν ὁ Ἀρχηγὸς δὲν εἶνε σύμφωνος μεθ' ἡμῶν καὶ φρονεῖ, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ οὐχ ἐπὶ 1200 ὀπλιτῶν, οὐδ' ἔχομεν μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐπὶ μυρία μαχητῶν, οἱ ὁποῖοι ἤθελον λάβει μέρος ἐν περιπτώσει προσβολῆς τῶν Χανίων.

Τὸ ζήτημα ὅμως εἶνε, ἂν θὰ φθάσῃ ἡ εὐτυχῆς αὕτη ὥρα, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῆς στάσεως τῶν Δυνάμεων μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Εἰρηνικὴν δὲ εἴσοδον εἰς Χανία δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν παρὰ μόνον μετὰ αἰσίαν ἐχθρασιν τοῦ

Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου. Ἐκεῖ, εἰς τὰ σύνορα ὅλον τὸ ἔθνος μας τείνει τὴν προσοχὴν του. Ἐκεῖ δυστυχῶς ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ μεταβῶμεν.

13 Ἀπριλίου

Ὁ καιρὸς εἶε ἄθλιος σήμερον καὶ ἔνεκα τούτου κατέστη ἀδύνατος ἡ λήψις ἐιδήσεων διὰ τοῦ ὀπτικοῦ τηλεγράφου.

Μετὰ μεσημβρίαν Ἰταλὸς ἀξιωματικὸς, κομιστὴς ἐπιστολῆς ἀσημάντου ἐκ μέρους τῶν πλοιαρχῶν μᾶς ἐβεβαίωσεν, ὅτι τὸ ἠθικὸν τῶν Τούρκων τῶν Χανίων ἔχει καταπέσει καὶ ὅτι αἱ μέχρι τοῦδε ἀπώλειαι τοῦ ἐχθροῦ ἐν ταῖς συνόροις συμποσοῦνται εἰς 3000. Πόσαι ἄρα γε νὰ εἶνε αἱ ἡμέτεραι; εἶνε φρικτὸν νὰ εὐρισκώμεθα εἰς τοιοῦτον σκότος. Ἀδελφοί, συγγενεῖς, στενοὶ φίλοι, τί νὰ γίνωνται; Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐρωτήσεις μᾶς ἔρχονται εἰς τὸ στόμα, πλὴν δὲν τολμῶμεν νὰ τὰς ἐκστομίσωμεν.

Σήμερον ἔχομεν Πάσχα. Διασκεδάζομεν οἱ ἀξιωματικοὶ μετὰ τῶν ὀπλιτῶν κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν στρατιωτικὸν ἔθιμον ἐορτάζοντες συγχρόνως καὶ ἐπὶ ταῖς νίκαις τοῦ στρατοῦ μας εἰς τὰ σύνορα. Πλὴν ἡ ὑπ' αὐτοῦς τοὺς ὄρους διασκεδάσις εἶνε πάντοτε εἰρωνεῖα.

Οἰουδῆποτε ξένου ἢ ἀφίξις μᾶς ταρασσει, διότι μᾶς παρέχει τὴν προσδοκίαν, ὅτι καὶ τι νέον θ' ἀναγγελθῆ.

Περιμένομεν καὶ ταχυδρομεῖον μετὰ μεγίστης ἀνυπομονησίας. Θέλομεν νὰ ἴδωμεν καὶ τὰς κρίσεις τῶν Εὐρωπαίων διὰ τὰς ἐπιτυχίας μας, οἷοτι ἐλπίζομεν νὰ ἐννοήσωσιν ἐπὶ τέλους, ὅτι, ὅταν τὰ ἔθνη, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶνε, ἐξεγεί-

ρηνται διὰ τοιοῦτον σκοπόν πιεζόμενα ὑπὸ τῶν ἰσχυροτέρων, ἡ ἰσχύς των εἶνε μεγάλη, ὅσον καὶ ἂν εἶνε ὑπὸ στρατιωτικὴν ἐποψιν ἀτελῶς ὀργανωμένα καὶ παρεσκευασμένα.

Δὲν θὰ ἠττηθῶμεν εὐκολα, τὸ αἰσθανόμεθα. Πολεμοῦμεν ἐμποροῦμενοι αἰσθημάτων πολὺ διαφόρων ἐκείνων τῶν ἀντιπάλων μας. Ἡ δ' ἐπιμονὴ τῶν ἰσχυρῶν, παραγωνιζόντων ἀπκρήγραπτα δικαιώματά μας, μεταβάλλει τὸν ζῆλον ἡμῶν εἰς μανίον καὶ λύσσαν.

14 Ἀπριλίου

Ἄν γινώμεθα ἔρμια ἀποτόμων ψυχολογικῶν μεταπτώσεων ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καὶ ἀπὸ ὄρας εἰς ὄραν, ἂν τὴν μεγάλην χαρὰν μας διαδέχεται πλήρης ἀπελπισία, ἡμεῖς γνωρίζομεν τὴν οἰκτρὰν τεύτην κατάστασιν μας καὶ ἡμεῖς μόνοι δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν τὸ μέγεθος τῆς ἀτυχίας μας.

Τὸ ἔθνος διεξάγει μέγαν πόλεμον πρὸς μεγάλην Αὐτοκρατορίαν δυσκόλως κατάβληθηθεῖσαν ὑπὸ καὶ αὐτῆς τῆς μεγάλης Ρωσσίας, αἱ δὲ πολεμικαὶ πράξεις παρακολουθοῦνται ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς ὑψηλίου μετὰ μεγίστου ἐνδιαφέροντος. Δὲν θὰ ὑπάρχη μέρος τοῦ κόσμου ἔχον τὸν τηλεγράφων ἐν χρήσει, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι νὰ μὴ γνωρίζωσι ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος τὰς πολεμικὰς πράξεις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν. Ἡμεῖς μόνον κατεδικάσθημεν ὑπὸ τῆς Μοίρας νὰ ἐξαρτῶμεθα ἀπὸ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τὴν καλωσύνην τῶν ἐν Ἀθήναις. Ὅσακις ὁ οὐρανὸς ἐπιτρέπη ἐργασίαν εἰς τὸν ὀπτικὸν τηλεγράφων καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις ἐνθυμοῦνται, ὅτι ζῶμεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα, λαμβάνομεν ὀλίγας λέξεις, αἵτινες εἰς μεγαλειτέραν ἀγωνίαν μας ἐμβάλλουσιν.

Ἐλήφθη σήμερον μετὰ μεσημβρίαν ἡμιτελές τηλεγράφημα, ὅπερ λέγει, ὅτι ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἐκ Κρήτης ἀποστολή 5000 ἐντοπιῶν πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ καιρὸς δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐξακολουθησὶν τῆς τηλεγραφικῆς σενεννοήσεως καὶ ἔνεκα τούτου δὲν γνωρίζομεν, οὔτε ἀπὸ πῶθεν προήρχετο τὸ τηλεγράφημα τοῦτο.

Παρατηροῦμεν ἑκτακτον κίνησιν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Ἀρχηγοῦ. Ἀπόλυτος μυστικότης τηρεῖται. Μετὰ τὸ δεῖπνον ἐκλήθη ὁ ἀδελφός μου Περικλῆς παρὰ τοῦ ἐπιτελάρχου καὶ διετάχθη ν' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως μεθ' ἑνὸς ὁδηγοῦ. Διὰ πῶς τὸ αἰφνίδιον τοῦτο ἐν ὄρα νυκτὸς ταξείδιον; Καὶ διατί τόση περὶ αὐτοῦ μυστικότης; Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων, προσησθάνθημεν ὅλοι, ὅτι ἐνεῖχε μεγάλην σπουδαιότητα ἡ ἀποστολή του.

Μόλις τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐγνώσθη, ὅτι ἀναχωρεῖ δι' Ἀκτὴν, παραλίαν τῆς Κισσάμου, περὶ τὰς 10 ὥρας ἀπέχουσαν, μετ' ἐνσφραγίστων διαταγῶν, ὅπως ἐκείθεν διὰ πλοιαρίου διαπεραιωθῆ εἰς Κύθηρα. Ἐκεῖ θὰ ἐκάλει τὸν πρωθυπουργὸν εἰς τὸ τηλεγραφεῖον καὶ θὰ συνενοεῖτο μετ' αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐγγράφους ὁδηγίας του.

Ὅποῖον τὸ ἀντικείμενον τῆς συνεννοήσεως ταύτης δὲν ἠδυνήθημεν νὰ μάθωμεν. Κακὰ προαισθάνομαι ὅμως. Εἴθε νὰ διαψευσθῶ ὅπωςδῆποτε ὁ θεὸς ἄς βοηθήσῃ τὴν ἀποστολήν του. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, καθ' ἣν ἠγγέλθη ἡ ἔναρξις τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἀμέσως κατεδηλώθη ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποστολῆς εἰς Ἑλλάδα Κρητῶν, οἵτινες, ἐμπειροπόλεμοι ὄντες, ἀπαράμιλλοι σκοπευταὶ καὶ θαυμαστοὶ τὴν ἀντοχήν εἰς τὰς στερήσεις καὶ τὰς κακουχίας, θὰ ἦσαν πολύτιμοι εἰς τὸν ἀγῶνα.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ Ἄρχηγὸς καλῶς προνοῶν, εἶχε θέσει ἥδη εἰς ἔργον τὸ σχέδιον τοῦτο φρονῶν, ὅτι ἡ ἀποστολὴ Κρητῶν εἰς τὸν πόλεμον θὰ ἐνεῖχεν ἐκτὸς τῆς πολεμικῆς καὶ μεγίστην πολιτικὴν σημασίαν, διότι θὰ κατεδείκνυσεν εἰς τὸν κόσμον τὸν ἀρρηκτὸν ἔθνικόν συνῶδεσμον τῆς μεγαλονήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις βοηθήσασα πολλάκις ἐκείνην ἐπαναστατήσασαν, ἐμελλε νὰ βοηθηθῇ ἥδη ὑπ' αὐτῆς πολεμοῦσα, καίτοι διατελούσης ἐν τῷ αὐτῷ ἀκόμῃ κινδύνῳ. Τὸ τηλεγράφημα δι' οὗ ἐζητοῦντο αἱ 5000 Κρήται ἐστάλη κατόπιν ἐρωτήσεως τοῦ Ἄρχηγοῦ.

Ἐν τούτοις οὐδὲν ἀπεφασίσθη ἀκόμῃ περὶ τῆς ἀποστολῆς ταύτης καὶ καταβάλλονται ἐνέργειαι, ὅπως ἐξακριβωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν πολεμιστῶν, ὅσοι δύνανται νὰ στρατολογηθῶσι, χωρὶς ἡ ἔλλειψις αὐτῶν νὰ καταστῇ ἐπαισθητὴ εἰς τὰς πολεμικὰς ἀνάγκας τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης.

Τὸ ἐπ' ἐμοὶ θὰ ἤμην εὐτυχῆς, ἂν ἀνεχώρουν μετὰ τῶν Κρητῶν τούτων, διότι μοι εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑποφέρω τὴν ἐδῶ κατάστασιν, προέβημεν μάλιστα εἰς πολλὰ διαβήματα μετὰ τοῦ κ. Μομφεράτου, ὅπως ἐπιτύχωμεν τοῦτο. Ἴδωμεν.

15 Ἀπριλίου

Τὴν πρωίαν μὰς ἀνηγγέθη ἀπὸ τὰς προφυλακὰς, ὅτι οἱ Τούρκοι (ἴσως καὶ οἱ Εὐρωπαιῶι, διότι τὰς αὐτὰς θέσεις κατέχουσι) περιέτρεχον τὴν νύκτα ὅλην τὴν γραμμὴν τῶν προφυλακῶν τῶν κρατοῦντες πυρσούς. Ἴσως ἤθελον νὰ δεῖξωσι τὴν χαρὰν αὐτῶν διὰ νίκην, ἣν κατήγαγον οἱ ὁμογενεῖς τῶν εἰς τὰ σύνορα. Πράγματι τοιαύτην σημασίαν θὰ ἐνεῖχον αἱ

ἐπιδείξεις τῶν αὐτῶν, διότι οἱ ἠμόθησκοί μας Ῥῶσοι ἐξελθόντες ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς Κρήτας, ὅτι ὑπέστημεν πανωλεθρίαν καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἰσέβαλον πανταχόθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Οὐδεμίαν ἐπίσημον εἶδησιν ἔχομεν βεβαιούσαν τὰς εἰδήσεις τῶν Ῥώσων. Δὲν θέλομεν νὰ πιστεύσωμεν εἰς πανωλεθρίαν. Ἴσως νὰ εἰσῆλασεν ὁ ἐχθρὸς ἀπὸ τινος σημείου τῆς Θεσσαλίας καὶ νὰ ὑπέστημεν καταστροφὴν τινα. Ἐλπίζω ὅμως ταχέως νὰ μάθωμεν, ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιστρέψῃ οὐδεὶς ἐκ τῶν εἰσβαλόντων. Ἐλπίζω τοῦτο, καθόσον φαντάζομαι κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς καταστροφῆς μας, οἰαδὴπότε καὶ ἂν εἶνε αὕτη, ἐξεγειρόμενον σύσσωμον τὸ ἔθνος μας καὶ πάντας τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὄπλα ἄνευ προσκλήσεως, ἄνευ συντάξεως βαδίζοντας πρὸς τὰ σύνορα. Μὴ δυνάμενος νὰ δεχθῶ, ὅτι ἐξεφυλίσθημεν τελείως, ἔχω πεποίθησιν, ὅτι πόλεμος ἐξοντώσεως θὰ διεξαχθῆ μεταξύ ἡμῶν καὶ τῆς Τουρκίας· θὰ ὑποστῶμεν καταστροφάς, θὰ εἶνε ἴσως ὁ πόλεμος μεγάλης διαρκείας, ἀλλὰ τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ θὰ ἐξέλθωμεν αὐτοῦ νικηταί. Νομίζω, ὅτι δὲν εἶνε ἀνάγκη, νὰ εἶνέ τις ἢ μέγας σοφὸς ἢ μέγας στρατηγός, διὰ νὰ εἴπῃ, ὅτι εἰς ἔδαφος, οἷον τὸ τῆς Ἑλληνικῆς χώρας ἢ προέλασις τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἢ συντήρησις, καὶ ἡ διαμονὴ αὐτοῦ θὰ εἶνε πράγματα πολὺ δύσκολα, ἂν ὄχι ἀδύνατα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἴμεθα κύριοι τῆς θαλάσσης. Ἀπαιτοῦνται ὅμως δύο τινά· θάρρος καὶ κεφαλὴ· τὸ θάρρος, ἀφοῦ ἀπαξ εἰσῆλθομεν εἰς τοιοῦτον χορὸν, ἐλπίζω, ὅτι δὲν θὰ μᾶς λείψῃ. Τὸν ἄνθρωπον, ἐφ' οὗ θὰ δυνηθῶμεν νὰ βασιθεῶμεν, ὁ πόλεμος αὐτὸς θὰ τὸν ἀναδείξῃ. Ἄν ἔχωμεν τὰ δύο ταῦτα,

πολύ κακὸ παίγνιδι ἐποίησεν ὁ Ἐτέμ. καὶ ἐλπίζω ὁ τόπος
νὰ τὸν δεχθῆ τόσον καλά, ὥστε νὰ μὴν ἐπιστρέψῃ ὀπίσω.

Ἄν συνέβη καταστροφή τις δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω,
πῶς δὲν διετάχθημεν οἱ περισσότεροι ἐξ ἡμῶν ν' ἀπέλθωμεν.
Ἐπὶ ἔτι εἰς τὴν ἐνταῦθα—1210 ἄνδρες καὶ ἔχομεν στελέχη διὰ
5000 ἐν ἀνάγκῃ. Δὲν δύναμεθα λοιπὸν ἀφίροντες ἐδῶ ὀλι-
γίστους, ν' ἀπέλθωμεν οἱ λοιποὶ μετὰ 5000 Κρητῶν πρώτης
τάξεως πολεμιστῶν, ὅπου εἶναι ἀνάγκη; Οἱ Κρηῖτες μετὰ
τῶν ὀπλαρχηγῶν των, τὰ στελέχη μας μετὰ 5000 ἐφέ-
δρων, οὓς ἐξ Ἀθηνῶν θὰ παρελαμβάνομεν, ἀποτελοῦσι
σῶμα 10000 ἀνδρῶν. Εἶνε δύναμις τόσον εὐκαταφρόνητος;
Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἐν τῇ καταστροφῇ θέλω νὰ συμμεθέξω τῆς τύ-
χης τῶν συναδέλφων μου. Ἐν τῇ νίκῃ των κακίζω τὴν τύ-
χην μου, χωρὶς νὰ δυσανασχέτῶ, ὅπερ θὰ συνέβη καὶ εἰς
ἐκείνους, ὡς δὲν ἀμφισβῆλω, κατὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀνα-
χώρησίν μας καὶ τὴν μικρὰν ἐπιτυχῆ ὄρασίν μας ἐν Κρήτῃ.
Τότε οὐδεὶς θὰ ἐπίστευεν, ὅτι τὸ ἔθνος μας θὰ περιεπλέετο
εἰς πόλεμον.

16 Ἀπριλίου

Δὲν δύναμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν ἀκόμη τὴν ἀλήθειαν τῶν
συμβαίνόντων εἰς τὰ μεθόρια τῆς πατρίδος μας.

Ἐν τοῖτοις ἐλήφθη τὸ ἀπόγευμα τηλεγράφημα τοῦ ὑ-
πουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν με σημερινὴν ἡμερομηνίαν δια-
τάσσειν τὴν ἐπάνοδον δύο ἀξιωματικῶν τοῦ Οἰκονομικοῦ καὶ
μὴ ἀναφέρον οὐδὲ λέξιν περὶ τοῦ πολέμου. Τί νὰ ἐξαγάγω-
μεν ἐκ τῆς σιωπῆς ταύτης;

Παρὰ τοῦ ὁδηγοῦ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐπιστρέψαντος ἐπλη-
ροφορήθην τ' ἀκόλουθα.

Ἐνῶ εἶχον διέλθει κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἀναχωρήσεώς των τὸ χωρίον Δροπανιά μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ἀκτὴν, τὸ δὲ σκότος ἦτο βαθύ, ἐρρίθησαν κατ' αὐτῶν ἐκ βραχυτάτης ἀποστάσεως δύο πυροβολισμοί, καθ' ἣν στιγμὴν κατήργοντο χαράδρας τινός. Εὐτυχῶς καὶ αἱ δύο βολαὶ τῶν ἀγνώστων κακούργων ἀπέτυχον. Ἀμέσως ἀφίππευσαν καὶ ἠτοιμάσθησαν πρὸς ἄμυναν ἀμφοτέρω. Ἐνεκα τοῦ βαθέος σκότους δὲν ἠδυνήθησαν νὰ οἰακρίνωσι τίποτε. Μόνον τὴν θέσιν τῶν ἀγνώστων ἐνόησαν ἐκ τῆς λάμψεως τῶν πυροβολισμῶν.

Ὁ Κρῆς ἐπρότεινε νὰ ἐπιστρέψωσι, πλὴν ὁ ἀδελφός μου ἠρήθη φρονῶν, ὅτι τὸν αὐτὸν κίνδυνον θὰ διέτρεχον ἐπιστρέφοντες ἢ βαδίζοντες ἐμπρός. Ἄλλως τε ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἐπειγουσῶν διαταγῶν του δὲν ἐπεδέχετο οὐδεμίαν ἀναβολὴν. Ἐπειλήσαν μόνον τοὺς πυροβολήσαντας διὰ φωνῶν καὶ ἐπροχώρησαν πεζῇ ἔχοντες προκαλύμματα τοῖς ἡμίοις των. Οὕτω πως ἐσχημάτισαν κινήτὸν μιτιρίζι. Ἴσως διὰ νὰ μὴ λείψῃ ποτὲ τοῦτο ἐν Κρήτῃ, ἔστω καὶ ἂν ὁδοιπορῇ τις ἀκόμη.

Εὐτυχῶς δὲν ἐπανελήφθη τὸ πείραμα ἐκ μέρους τῶν ἀγνώστων καὶ οὕτως ἐφθασαν μέχρι τῆς Ἀκτῆς ἀσφαλῶς. Ὁ ἀδελφός μου γράφει ἐκείθεν πρὸς τὸν Ἀρχηγόν, ὅτι ἐξ ἐπιβάτου ἐλθόντος ἐκεῖ ἐκ Κυθήρων, ἔμαθεν, ὅτι τὰ πράγματα ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ βαίνουνσι καλῶς, ὅτι κατελήφθη ἡ Πρέβεζα καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Πολυ φρεσκα ἦσαν τὰ νέα τοῦ ἐπιβάτου.

17 Ἀπριλίου

Ἐνῶ εὐρισκόμην εἰς τὴν ψυχολογικὴν ταύτην κατάστα-

σιν μὴ ἀνετίθησαν νέου εἴδους καθήκοντα, τὰ καθήκοντα τοῦ φρουράρχου Φουρνέ. Ὡφείλον μετὰ τῶν ἀνθυπολοχαγῶν κκ. Κολοκούδαρου, Τριανταφύλλου καὶ Μπονάτσου καὶ ἀναλόγου δυνάμεως ἀνδρῶν νὰ φροντίζω διὰ τὴν ἀσφαλῆ παραλαβὴν τῶν ἀλεύρων, τὰ ὅποια ἐκομίζοντο ἐκ Σφακίων. Τοὺς τρεῖς ἀγαπητοὺς συναδέλφους εὖρον ἐκεῖ ὑφιστάμενους τὰ πάνδευνα.

Δὲν εἶνε ἄσκοπον νὰ εἶπω τινὰ ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἀλευροπόλεμου, ὃν διεξηγάγομεν ἐνταῦθα. Ἡ περισσοτέρα δύναμις τοῦ στρατοῦ εἶχε διατεθῆ ἐσχάτως διὰ τὴν φύλαξιν καὶ μεταφορὰν τῶν ἀλεύρων. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν κατοίκων τῆς νήσου ἐπέινα ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἄρτου καὶ διὰ τοῦτο πλείσται ὄσαι ἀπαιτήσεις καὶ παρακλήσεις ὑπεβάλλοντο εἰς τὸ Ἄρχηγεῖον καθόσον ἦτο δυνατόν ἐθεραπεύοντο αὐταὶ ἀλλ' ἦτο καὶ ὀδύνατον νὰ μὴ ληφθῶσι πάντα τὰ μέτρα, ὅπως φυλαχθῆ ἡ ἀναγκαιούσα ποσότης ἀλεύρου πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ. Τοιαύτη δὲ ἀνάγκη ἐπιτηρήσεως ὑπῆργεν, ὥστε ἀνετίθη εἰς τὸν συνταγματάρχην κ. Σταίικον, ἀναχωρήσαντα εἰς Σφακία, ὅπου εἶνε ἡ γενικὴ ἀποθήκη τοῦ στρατοῦ, ἡ ἐπιτήρησις ἐν γένει τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν τροφίμων, διότι εἰ Σφακίανοὶ δὲν ἤθελον ν' ἀφήσωσι νὰ μεταφερθῶσι τὰ ἄλευρα εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν, μὴ ἐπιθυμοῦντες ἐν περιπτώσει ἀναχωρήσεως τοῦ στρατοῦ νὰ τὰ φάγουν αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι.

Κώμικοτραγικὰ ἐπεισόδια ἐλάμβανον χώραν κατὰ τὰς μεταφοράς. Ἀγωγεῖς ἔγανον μαζὺ μὲ τὸ ἄλευρον τοὺς ἡμιόνους των. Γυναῖκες κατὰ τὴν οὐάχασιν ἐπιπίπτουσαι ἐξέ-

σχιζον τοὺς φορτωμένους σάκκους διὰ μαχαίρων καὶ ἤρπαζον ὅσον ἄλευρον ἐπρόφθανον.

Μικραὶ πολιορκίαι τῆς συνοδείας τῶν ἀλεύρων ἄνευ αἵματοχυσίας εὐτυχῶς, ἐλάμβανον χώραν καὶ τὰ παρόμοια.

Εἰς τὰ τοιαῦτα καθήκοντα τοῦ ἀλευροπολέμου καὶ μάλιστα ἐν τοιαύταις στιγμαῖς ὁμολογῶ, ὅτι ἤμην ἐντελῶς ἀνίκανος. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔβλεπον τὴν στιγμὴν ν' ἀπαλλαγθῶ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης.

Τὴν ἐσπέραν ἐπληρορορήθην, ὅτι ἀπερσίσθη ἡ ἀναχώρησις τινων ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπι. ελίου, ἧτοι τῶν κκ. Μουρούζη, Βάσσου, Μεταξά, Καλίνσκη, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου, τοῦ τελευταίου τούτου εὐρισκομένου εἰς Ἀντικύθηρα καὶ εἰδοποιηθέντος διὰ τοῦ ὀπτικοῦ τηλεγράφου νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ.

18 Ἀπριλίου

Μοὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ παραμείνω πλέον. Διὰ τοῦτο ἔσπευσα νὰ ἴδω τὸν Ἀρχηγὸν καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου κατῴρθωσα νὰ συμπεριληφθῶ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναχωρούντων. Περὶ τὴν 3ην μ. μ. κατελίπομεν τὸν Ἀλικιανὸν πάντες οἱ ἄνω καὶ σὺν τούτοις καὶ ὁ ἀχώριστος πλέον φίλος Ὑψηλάντης.

Περὶ τὴν 8ην τῆς ἐσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Δροσπανιά, χωρίον τῆς ἐπορχίας Κισσάμου καὶ ἐκεῖ ἀπεφασίσαμεν νὰ διανυκτερεύσωμεν, ὅπως τὴν πρωτὴν ἐξακολουθήσωμεν τὴν πρὸς τὴν Ἀκτὴν πορείαν μας, ὅπου θὰ ἐπιβιβαζόμεθα πλοιαρίων δι' Ἀντικύθηρα ἢ Κύθηρα καὶ ἐκεῖθεν διὰ Πειραιᾶ.

Ἐνῶ ἔδειπνοῦμεν, ταχυδρόμος καταφθὰς ἐσπευσμένως ἐκόμιστε διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ, δι' ἧς διατασσόμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν ἀμέσως.

19 Ἀπριλίου

Φρικτὴν ἡμέραν διερχόμεθα σήμερον ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἣν οὐδέποτε θὰ λησμονήσω εἰς τὴν ζωὴν μου.

Ἐπανερχόμενοι ἐπληροφορήθημεν καθ' ὁδόν, ὅτι ἐν τῷ Ἀρχηγείῳ εἰλήφθησαν πολὺ κακὰ εἰδήσεις. Ἐταχύναμεν τὸ βῆμα καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφθάσαμεν εἰς Ἀλικιανόν.

Δὲν ἐφαιναντοζόμεθά ποτε τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀνέμενεν. Ἐπισήμως ἐγνώσθη διὰ τηλεγραφήματος, ὅτι ἡ Λάρισσα ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἄνευ ἀντιστάσεως, ὅτι φυγάδες ἀπὸ τῆς 11ης τῆς νυκτὸς ἐφθάνον εἰς Λάρισσαν, ὅτι διετάχθη ὑποχώρησις εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γραμμῆς πρὸς τὰ Φάρσαλα, ὅτι πυροβόλα τοπομαχικὰ, ὕλικόν, ὅπλα, τροφαὶ κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ταύτοχρονως μετὰ τὰς ἐπισήμους εἰδήσεις Ρῶσσοι ἀξιωματικοὶ ἐξελθόντες εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἀκρωτηρίου παρίστανον τὴν ἐγκατάλειψιν ταύτην διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων εἰς τοὺς Κρητικὰς ζητοῦντες δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ ἐνσπείρωσι τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν.

Ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἐντύπωσις μας ἐπὶ τῇ ἀνσκιονώσει τῶν ἀπαισίων αὐτῶν εἰδήσεων δὲν ὄναμιξι νὰ περιγραφῶ. Περιηρχόμεθα τὸ στρατόπεδον, ὡς ἀλλόφρονες.

Πῶς ἐπῆλθεν ἡ καταστροφή αὕτη; ἐσκεπτόμεθα. Πῶς εἶνε δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις, ὅτι στρατός, ὅστις ὑπέστη λυσσώδεις ἐπιθέσεις, χωρὶς νὰ ὑποχωρήσῃ οὔτε βῆμα, διεσλορπίσθη καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν κριωτέραν πόλιν τῆς Θεσσαλίας, ἔχουσαν ὀλόκληρον ποταμὸν πρὸ αὐτῆς;

Βεβαίως οὐδείς στρατιωτικὸς ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ Πηνηϊὸς δὲν εἶνε σόβαρὰ γραμμὴ ἀμύνης. Ὄταν ὅμως εἰς ἀπλοῦ φράκτης πολλάκις χρησιμεύη εἰς ἀντίστασιν, δὲν ἠδύνατο ἄρα γε ποταμὸς, ὡς ὁ Πηνηϊὸς, νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοῦτο καὶ νὰ δοθῇ ὁ καιρὸς, ἂν ὄχι νὰ σωθῶσιν, ὅσα τόσον εὐκόλως ἐγκατελείφθησαν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον νὰ καταστραφῶσι καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ πόλις ἐν ἀνάγκῃ; Ἡ μήπως διανοήθημεν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ εἶνε τόσον ἀπλοῖ, ὥστε νὰ τὴν ἀφήσωσιν ἄθικτον, ἂν ποτε ἠναγκάζοντο νὰ τὴν ἐγκαταλείψωσιν;

Φρίκη μὰς κατελάμβανεν ἀναλογιζομένους, ὅτι τόσων χιλιάδων κατοίκων πόλεων καὶ χωρίων αἱ τροφαί, ὡς καὶ αἱ ἀποθήκαι τοῦ στρατοῦ πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν παρεδόθησαν ἀνέπαφοι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὸν Ἐτέμ τὸρα ἐπιτρέπεται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἔλυσε τὸ πολὺπλοκὸν ζήτημα τῆς ἐπιμελητείας, τὸ ὁποῖον ἀπησχόλησε τοὺς σπουδαιοτέρους στρατιωτικούς τοῦ κόσμου, ἀφοῦ δύναται νὰ εὕρισκῃ εἰς τὰς καταλαμβανομένας πόλεις ἀκόπως καὶ ἀνεξόδως, ὅσα δὲν εὕρισκεν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τόπον του.

Τοιαύτας σκέψεις μὰς ἐνέπνευσε τὸ τηλεγράφημα, πρὶν ἢ μάθωμεν ἀκριβῶς τὰ συμβάντα καὶ εἰς στιγμάς, καθ' ἃς εὕρισκόμεθα ἐν λίαν ἠνωμάλῳ ψυχολογικῇ καταστάσει, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως εἰδησεων καὶ τῆς προκισθήσεως τῆς καταστροφῆς, δὲν ἠδυνάμεθα δὲ νὰ ἐννοήσωμεν ἀκόμη κατὰ βάθος τοὺς λόγους, ὧν ἕνεκεν διετάχθη ἡ ὑποχώρησις.

Καὶ ὅμως ὅλοι ἐφαναταζόμεθα, ἐν περιπτώσει εἰσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ, πόλεμον πολὺ διάφορον. Ἐκολακευόμεθα νὰ ἐλπίζωμεν εἰς τολμηρὰς ἀποβάσεις ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, σκοπούσας τὴν ἀποκοπὴν τῶν συγχοινωνιῶν του, εἰς κα-

ταστροφήν ὄλων τῶν ἐγκαταλειπομένων ὑπὸ τῶν ἡμετέρων μερῶν, ὅπως καταστῆ πολὺ δύσκολος, ἂν ὄχι ἀδύνατος, ἡ πρόοδος καὶ διαμονή του εἰς τὴν χώραν μας.

Θὰ θεωρήσωσιν ἴσως τολμηρὰς τὰς σκέψεις μου, καθὼ ἐκφευγούσας τοῦ κύκλου τοῦ βαθμοῦ καὶ τῶν γνώσεών μου.

Πλὴν εἰς τὰς φοβερὰς αὐτὰς στιγμὰς, καθ' ἃς ἡ καταστροφή θεωρεῖται τετελεσμένη καὶ ἡ πικρία ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου μέχρι τοῦ κατωτέρου ἐκδηλοῦται εἰς τὰς ὄψεις πάντων διὰ τὴν τοιαύτην ἀπροσδόκητον ἔκβασιν τοῦ πολέμου, νομίζω, ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς πάντας ἡμᾶς νὰ ἐκφράσωμεν τὴν γνώμην μας. Ἐλπίζω δι' αὐτοῦ, νὰ κατανοηθῆ ἐπὶ τέλους, ὅτι οὐδέποτε δυστυχῶ ἐγένετο σοβαρὰ ἐργασία πρὸς βελτίωσιν τοῦ στρατεύματος καὶ πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς παρ' ἡμῖν κειμένων. Ἀπειρα παραδείγματα δύναται τις νὰ παραθέσῃ ἀποδεικνύοντα ἀδιαφορίαν γενικὴν διὰ τὸν ἀτυχῆ αὐτὸν στρατόν, καθ' οὗ προσάπτεται ἡδὴ ὄνειδος, ὅπερ εἶνε ζήτημα, ἂν ἡ παρούσα γενεὰ θὰ δυνηθῆ νὰ ἐκπλήνῃ.

Ἐνθυμείσθε τὸν Σεΐφουλάχ τὸν ἀκόλουθον τῆς ἐν Ἀθήναις Τουρκικῆς πρεσβείας. ὅστις ἔκυπτε εἰς τὴν κεφαλὴν βαδίων καὶ ἔθεωρεῖτο ὡς ἡλίθιος παρὰ τῶν περισσοτέρων. Αὐτὸς εἶχε κατορθώσει νὰ γνωρίσῃ τὰ τοῦ στρατοῦ μας ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ καὶ εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ νὰ προμηθευθῆ ἀκόμη καὶ τὰς φωτογραφίας τῶν ἀξιωματικῶν. Καὶ εἰς τὸ ἔργον του αὐτὸ τὸ καταχθόνιον ἡμεῖς οὐδὲν τῶ παρενεβάλλομεν πρόσκομμα, τὸναντίον μάλιστα τὸν ἐβοηθοῦμεν. Καὶ ὁμως εἰς οἰονόηποτε ἄλλο ἔθνος αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἤθελε συλληφθῆ ἀμέσως, ὡς κατάσκοπος. Ὅταν αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ κακόσχημος, ὡς πολλοὶ ἠρέσκοντο νὰ τὸν ὀνομαζοῦν, ὅτε μὲν

ὡς περιηγητής, ὅτε δὲ ὡς πρόξενος ἐν Λαρίσση ἐξετέλει ἐκδρομὰς «πρὸς ἀναψυχὴν» εἰς ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἡμεῖς ἐλέγομεν· «ὁ καυμένος! Αὐτὸ πρέπει ἀκόμη νὰ τοῦ ἐμποδίσωμεν καὶ τὸ κυνήγι, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπεται εἰς ὅλον τὸν κόσμον».

Δὲν ἐνθυμοῦμαι, ποῖος πρό τινων ἡμερῶν ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἔλεγεν ἐν θαυμασμῷ, ὅτι ἴλη ἀναχωροῦσα ἐξ Ἀθηνῶν ἀνίππος εἰς Λάρισσαν, παρέλαβεν εἰς Πειοιαῖα 30 ἵππους ἐξ εἰσφορᾶς τῶν κατοίκων, εἰς Χαλκίδα δὲν γνωρίζω πόσους καὶ εἰς Βόλον συνεπλήρωσε τὴν δύναμίν της. Τὸν ἀνθρώπων αὐτὸν τὸν ἄκτερα καὶ πολὺ περισσότερον τὸν ἀτυχῆ ἐκεῖνον ἱλαρχον, ὅστις ἐμελλε νὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἴλην ἐκεῖνην μετὰ τοιούτων ἵππέων καὶ ἵππων, εἰς τὸν πόλεμον.

Κατόπιν δὲ τῆς τελείας παραμελήσεως τοῦ στρατοῦ εἶνε τῇ ἀληθείᾳ θαῦμα τὸ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ καὶ ἐπιμελεῖς ἀξιωματικοὶ καὶ σχετικῶς ἱκανοί· τοῦτο ὀφείλεται εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους. Ἐντρεπόμεθα καὶ αὐτὴν τὴν στολὴν μας νὰ φέρωμεν, διότι ἡ καλὴ μας κοινωνία ἐφρόνει, ὅτι εἴμεθα ἄχρηστα ὄντα, ἀσκόπως καταναλίσκοντα τὸν δημόσιον πλοῦτον. Καὶ ὅμως οὐδεὶς ἄγνοεῖ, ὅτι καὶ ὁ τελευταῖος ὑπηρέτης καφενεῖου ἀπολαμβάνει περισσότερα ἀπὸ τοὺς ἑοὺς ἀξιωματικούς, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον οἱ τυχὸν ἔχοντες πρῶτον ἀτομικὴν περιουσίαν, ἠδυνήθησαν νὰ τηρήσωσι σχετικὴν ἀξιοπρέπειαν.

Μεγάλῃ ὑπῆρξεν ἡ συμφορὰ μας· πλὴν ἐλπίζω ὅτι καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς μάθημα θὰ εἶνε ἐξ ἴσου μέγα.

Ἐλπίζω, ὅτι πάντες θ' ἀντιληφθῶμεν, ὅτι παρ' ἡμῖν

τίποτε δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν του καὶ ὅτι δὲν νέαι βάσεις νὰ τεθῶσι πανταχοῦ, καὶ πρὸ παντων εἰς τὴν ἀνατροφὴν μας, ἥτις ὑπῆρξεν ὅ,τι μωρὸν δύναται νὰ φαντασθῆ κανεῖς. Εἴμεθα ὄλοι μεγάλα πνεύματα, διότι ἔτυχε νὰ γεννηθῶμεν ὑπὸ τὸν οὐρανόν . . . τῆς Ἑλλάδος, εἴμεθα πρῶτης τάξεως ἐπιστήμονες, διότι ἐπήραμεν ἓνα δίπλωμα, πρῶτης τάξεως στρατιωτικοί, διότι ἐξήλθομεν ἐνὸς σχολείου, γενναῖοι, διότι εἴμεθα . . . Ἕλληνες, πεπολιτισμένοι, διότι γνωρίζομεν ὀλίγα γαλλικά, ἐνδούμεθα κομφῶς (ἀμφισβητήσιμον) καὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἢ συμπεριφορὰ μας εἶνε καλή.

Σήμερον ἀκόμη μετὰ φίλου συμπολεμιστοῦ ἀνατέμνοντες τὸν ἐθνικὸν μας ἐλεύθερον βίον παρετηροῦμεν, πότον ὀλέθρια ἀποτελέσματα ἐπήνεγκεν ἡ ξενολατρεία ἐν τῷ τόπῳ μας καὶ ὅποιαν περιφρόνησιν ἐδείξαμεν πάντοτε πρὸς τὴν φιλολογίαν, τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν μας, τοὺς κυρίους ὄηλ. παράγοντας τῆς προόδου καὶ εὐημερίας παν ὅς ἐθνους. Δὲν θὰ λησμονήσω δὲ καὶ τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα, τὸ ὅποιον ἐν τῇ ρύμῃ, τῆς ὀμιλίας μοι ἀνεφερε, ὃν δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς καταστάσεώς μας. Ὄμιλοι κάποτε πρὸς κυρίαν λιάν ἐπαινετικῶς ὑπὲρ τινος ἄλλου, ὅτε ἐκείνη τὸν διακόπτει καὶ τὸν ἐρωτᾷ, ἂν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀμιλεῖ τὴν γαλλικὴν. Ἐννοεῖτε; Δὲν τὸν ἠρώτησεν οὔτε περὶ τοῦ πνεύματός του, οὔτε περὶ τῆς μορφώσεώς του, οὔτε περὶ τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτηῖρός του ἢ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς του, ἀλλ' ἂν ἐγνώριζε τὴν γαλλικὴν. Καὶ τοῦτο, διότι κατ' αὐτὴν καὶ κατὰ τοὺς πλείστους δυστυχῶς τῶν παρ' ἡμῖν, ὡς πρότυπον Ἕλληνος πεπολιτισμένου θεωρεῖται ὁ φιττακίζων ὀλίγα γαλλικά καὶ εἶνε ἀδιάφορον, ἂν εἶνε ἀνορθό-

γραφος μέχρις ἀηδίας εἰς τὴν γλῶσσάν του. Ὀνομαζόμεθα hommes du monde, chic, ἀριστοκράται, διότι ἔτυχε νὰ ταξειδεύσωμεν πολὺ καὶ νὰ ἴδωμεν παντοῦ τοιαύτας διακρίσεις· ἐζηλεύσαμεν τοὺς Ἕλληνας καὶ Αὐστριακοὺς· αὐτοὶ εἶνε, εἶπομεν, πρότυπα ἀριστοκρατῶν· τοιοῦτοι πρέπει νὰ γίνωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν τόπον μας. Ἐν τῇ σπουδῇ μας ὁμῶς ἠπλοποιήσαμεν ἢ μᾶλλον ἀνετρέψαμεν τοὺς ὅρους. Ἐκεῖνοι ὀμιλοῦσι τὴν γλῶσσάν των μόνον καὶ ὑπερηφανεύονται διὰ τοῦτο, ἡμεῖς καταφρονοῦμεν τὴν ἡμετέραν καὶ θεωροῦμεν ἀπαραίτητον προσὸν καλῆς ἀγωγῆς τὴν ξενίζουσαν προφορὰν:

Ἐκεῖνοι ἐγεννήθησαν καὶ ἀνεγνωρίσθησαν ὑφ' ὀλοκλήρων ἔθνων ἕνεκα τῶν μεγάλων θυσιῶν αἵματος καὶ χρήματος τῶν οἰκογενειῶν των πρὸς τὰς πατρίδας των, ἡμεῖς θέλοντες νὰ τοὺς μιμηθῶμεν εὐρίσχομεν τὰ τοιαῦτα μίαν μεγάλην ἀνεσιάν καὶ τὰ παραβλέπομεν.

Ἐκεῖνοι τιμῶσι καὶ λατρεύουσι πᾶν τὸ ἔθνικόν καὶ πατροπαράδοτον. Ἡμεῖς περιφρονοῦμεν πᾶν τὸ Ἑλληνικόν καὶ τὸ θεωροῦμεν ἀνάξιον λόγου.

Ἐκεῖνοι ἀληθεῖς εὐγενεῖς, θαυμάσιοι ἐν τῇ λεπτῇ ἀνατροφῇ των προσφέρονται εἰς τοὺς κινδύνους τῆς πατρίδος των προῶτοι, ἐγκαταλείποντες τὰ πάντα καὶ τὴν ἀβρὰν διαίτην καὶ τὴν ἀνεσιν τῆς συνήθους ζωῆς των πόλεων καὶ ἀναδεικνυόμενοι ἐξόχως καρτερικοὶ εἰς τὰς κακουχίας καὶ τὰς στερήσεις.

Ἡμεῖς σαρκάζομεν ἐκείνους τῶν Ἑλλήνων, ὅτινες ἐγκαταλείψαντες τὰς οἰκογενείας των ἀνευ οὐδενὸς ἀνδρός ἔσπευσαν εἰς τὸν πόλεμον, τοὺς δὲ σαρκασμοὺς μας συνοδεύομεν,

δι' ενός γνωστού σχήματος, τὸ ὁποῖον συνηθίζουν οἱ ξένοι, μεθ' ὧν συγχρωτίζομεθα (un pied de nez).

Συγχωρήσατέ με! Θὰ εἶπω ἀκόμη μίαν γνώμην μου, ἂν καὶ διχτρέχω τὸν μέγιστον κίνδυνον ἐκστομίζων αὐτήν, νὰ μὴ συγκαταλεχθῶ εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀνωτέρω. Πλὴν θὰ ὑποστῶ καὶ αὐτὸ τὸ δυστύχημα. Σημειωτέον ὅε, ὅτι ἡ γνώμη μου αὕτη ἀντίκειται πρὸς ἐκείνην πολλῶν συναδέλφων μου, πρὸς οὓς ἄλλως τε τρέφω ἀμέριστον ἐκτίμησιν*.

Ἦγάπησα καὶ ἐθαύμασα τὸν Κρητικὸν λαὸν παρ' ὅλα τὰ μεγάλα ἐλαττώματά του καὶ θὰ ἐπεθύμουν εἰλικρινῶς νὰ ἔβλεπον ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ὁμοῖον του, ἐφ' ὅσον ἔχομεν ἀδελφοὺς ὑποδοῦλους καὶ βλέψεις ἀποιτέρας. Ὁ Κρῆς, ἀφ' ἧς ἡλικίας ἐννοήσει τὸν κόσμον, θαυμάζει καὶ ζηλεύει τοὺς μεγαλειτέρους του, τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα. Εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν φέρει ὄπλον, τὸ ὁποῖον ἢ τοῦ ἔδωκαν οἱ γονεῖς του ἢ τὸ ἐκλεψε. Σὰς βεβαιῶν δὲ διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου τρόπου, ὅτι ἀπὸ τῆς ἡλικίας ταύτης τὸ ὄπλον του τὸ γνωρίζει, ὡς ὀλίγοι ἐξ' ἡμῶν, τὸ χειρίζεται ὡς οὐδεὶς ἐξ' ἡμῶν.

Ὁ Κρῆς, ὅταν εἰς τὸ χωρίον του σημάνῃ ὁ κώδων τῆς ἐκκλησίας, δι' οὗ διαλαλεῖται ὁ ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ ἐχθροῦ κίνδυνος, ἀφίνει καὶ οἰκογένειαν καὶ ἀγαθὰ καὶ σπεύδει νὰ ριφθῇ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πυρός. Ἄν δὲ μείνη τις, αὐτὸς θὰ εἶνε ἀνίκανος πρὸς πόλεμον, εἴτε λόγῳ ἡλικίας, εἴτε λόγῳ ἀναπηρίας. Ὑπάρχουσιν ἐν Κρήτῃ παραδείγματα θαυμασία φιλο-

* Μεθ' ὅσα εἶδον οὗτοι ἐνταῦθα ἐπανελθόντες ἐκ Κρήτης, δὲν ἔχουσι πλέον εὐτυχῶς ἀντίθετον γνώμην.

πατρίδας, ἔχουσι φονευθῆ ἑκεῖ πολεμοῦντες κατὰ τοῦ προκλιω-
νίου ἐχθροῦ γέροντες ὀγδοήκοντα ἐτῶν.

Τοιοῦτοι λαοὶ δὲν ταπεινοῦνται ποτε καὶ εἶνε ἄξιοι μιμή-
σεως· οἷοτι, ὅπως εἶνε προτιμώτεροι οἱ ἀγράμματοι τῶν ἡ-
μιμαθῶν, οὕτως εἶνε ἐπίσης προτιμώτεροι καὶ οἱ ἀπολίτι-
στοι τῶν ἡμιπολιτισμένων. Ἄς μὴ κρυπτόμεθα ὀπίσθεν τοῦ
δακτύλου μας· εἴμεθα ὄντως ἡμιπολιτισμένοι. Τὸ προσω-
πεῖόν μας ἔπεσε ἢ μᾶλλον μᾶς τὸ κατέρριψαν διὰ τοῦ οἰ-
κτροτέρου τρόπου. Καὶ παρουσιάσθημεν ἐν ὄλῃ τῇ γυμνότητι
μας, γελοῖοι, ἂν μοὶ ἐπιτρέπτητε τὴν ἔκφρασιν, πίθηκοι, οἱ
ὅποιοι οὐδὲν καλόν, οὐδὲν γενναῖον ἠδυνήθημεν νὰ προσλά-
βωμεν ἀπὸ τοὺς ξένους, οὓς μετὰ τόσης ἐλαφρότητος ἐζητή-
σαμεν νὰ μιμηθῶμεν.

Ἐν τούτοις, ἂν εἴχομεν ὀλίγην καλὴν διάθεσιν, ἂν ἠσθα-
νόμεθα τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς μας, ἥτις ἀπογοητεύει καὶ
τοὺς μᾶλλον φιλοπάτριδας, θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀποβλῶμεν
πολλὰς κακὰς ἐξεις μας, τὴν ἀδιαφορίαν ἰδίως, καὶ ἠθέλο-
μεν κατανοήσει, ὅτι οὐδὲν εὐγενέστερον καὶ οὐδὲν γενναϊότε-
ρον τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα. Μόνον οὕτω πως θὰ ἠδύ-
νάμεθα νὰ σώσωμεν τὸν ἀτυχῆ αὐτὸν τόπον καὶ εἶμαι τῆς
γνώμης, ὅτι πάντες ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως μετέχομεν
τῆς εὐθύνης τῆς σημερινῆς καταστάσεως καὶ διὰ τοῦτο ἡ
μετάνοια καὶ ἡ αὐταπάρνησις πάντων πρέπει νὰ εἶνε πλή-
ρεις καὶ εἰλικρινεῖς. Ἄς εἴμεθα δὲ βέβαιοι· ὅτι πολὺ ἀνώτεροι
θὰ παρουσιασθῶμεν εἰς τὰ ὄμματα πάντων καὶ αὐτῶν τῶν
ξένων ἀκόμη, ὅστινες πιστεύσατ' ἐμὲ, μᾶς εἰρωνεύονται καὶ
μᾶς οἰκτεῖρουν,

20 Ἀπριλίου

Ἀμφιβάλλω, ἂν ποτε διὰ μεγάλην οἰκογενειακὴν συμφορὰν ἢ ἀπώλειαν προσφίλουσ ὄντος ἐχύθησαν δάκρυα πικρότερα ἐκείνων, τὰ ὅποια χύνονται ἀπὸ χθὲς παρ' ἀξιωματικῶν, ὁπλιτῶν καὶ πάντων τῶν Κρητῶν.

Ἄν παρατηρήσῃ δε τις, ὅτι δάκρυα δὲν ἐπιτρέπονται εἰς ἄνδρα καὶ πολὺ περισσότερον εἰς στρατιώτην, ἅς μοι ἐπιτραπῇ ν' ἀπαντήσω, ὅτι ὑπάρχουσι στιγμαί, καθ' ἃς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς εἶνε τοσοῦτον, ὥστε καὶ χαλυβδίνους χρακτῆρας δύναται νὰ συντρίψῃ.

Δι' ἡμᾶς, μικρὰν ταῦ τόπου τῆς συμφορᾶς εὐρισκόμενους, ἐν τῷ μέσῳ ὑποδούλων ἀδελφῶν, πρὸς οὓς ἤλθομεν νὰ προσφέρωμεν τὴν βοήθειάν μας, τὸ πλῆγμα ὑπῆρξε βαρύτερον.

Δὲν τολμῶμεν νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ περιβόλου τοῦ μετοχίου, διότι ἐντροπέμεθα καὶ αὐτοὺς τοὺς Κρητας. Φοβούμεθα, μήπως πικρία καὶ ἀγανάκτησις κατέλαβον αὐτοὺς ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοιαύτης ἥττης.

Πόσον ὁμῶς ἠπατώμεθα ! Οἱ Κρητες κλαίουσι μεθ' ἡμῶν καὶ ἴσως μάλιστα περισσότερον, διότι ἐννοοῦσι, ὅτι τὸ πᾶν ἀπώλετο δι' αὐτοὺς. Ζητοῦσι νὰ φύγῃσι μεθ' ἡμῶν. Θέλουσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς οἰκογενείας καὶ τὸν τόπον των, ὅπως σπεύσωσι καὶ οὗτοι εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. Πολυάριθμοι τοιαῦται αἰτήσεις ἐγένοντο πρὸς τὸν Ἀρχηγόν. Οἱ Ῥῶσοι ἀξιωματικοὶ ἀνήγγειλαν τὴν καταστροφὴν μας εἰς τοὺς ἐν Ἀκρωτηρίῳ ἐπαναστάτας μεμφόμενοι αὐτοὺς, ὅτι διὰ τῆς ἐπιμονῆς των ἐγένοντο αἴτιοι ταύτης καὶ δηλοῦντες αὐτοῖς, ὅτι ἀπὸ τοῦδε δύνανται, ἂν θέλωσι

νά ἔλθωσιν εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν πόλεων καὶ προμηθεύονται ἐξ αὐτῶν τροφάς. Οὗτοι τοῖς ἀπήντησαν ἀγερώχως, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ζητοῦσιν ἢ νὰ τοὺς ἀφήσωσι ν' ἀπέλθωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἀδελφῶν των κινδυνευόντων χάριν αὐτῶν.

Ἐλήφθη σήμερον τηλεγράφημα, ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον ἐπεσε καὶ ὅτι ἐσχηματίσθη νέον ὑπὸ τῶν κ.κ. Ῥάλλη, Θεοτόκη, Σκουλούδη, Τσαμαδοῦ καὶ Σιμοπούλου.

Πλείστας ὑποθέσεις ἐκάμαμεν ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ Ὑπουργείου. Τῶν περισσοτέρων ἢ πεποιθήσαις εἶνε, ὅτι τοῦτο δὲν θὰ ζητήσῃ νὰ συνθηκολογήσῃ. Πάντες ἐλπίζομεν ὅτι ἀπεμακρύνθησαν ἤδη τοῦ στρατεύματος οἱ ἀνίκανοι ἀξιωματικοί, ὅπως τοῦλάχιστον ἐκανοποιηθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ στρατοῦ.

21 Ἀπριλίου

Καὶ σήμερον ὁ ὀπτικὸς τηλεγράφος νέαν διεδίδασεν ἀπελπιστικὴν εἰδήσιν. Ὁ στρατὸς τῆς Ἡπείρου ὑπεχώρησεν εἰς Ἄρταν ἐγκαταλιπὼν τὰ πέντε Πηγάδια. Κατὰ τὸ ἴδιον τηλεγράφημα τὸ ἡλικὸν τοῦ στρατοῦ κατέπεσε κατόπιν τῆς εἰδήσεως τῆς ὑποχώρησεως τοῦ στρατοῦ τῆς Θεσσαλίας.

Τὴν νύκτα εὐτυχῶς ἐλάβομεν καὶ ἐν παρήγορον τηλεγράφημα. Ἡ ταξιαρχία Σμελένσκη ἀπέκρουσεν ἐν Βιλεστίνῳ ποοδράν ἐπίθεσιν τῶν τριῶν ἕπλων, διαρκέσασαν ἀπὸ τῆς μιᾶς μετὰ τὸ μεσονύκτιον μέχρι τῆς μιᾶς μετὰ μεσημβρίαν, ἧτοι 12 ὥρας.

Εὖγε του ! Ἰδοὺ ἀνώτερος ἀξιωματικὸς, ἐφ' ὃν ἡμεῖς

τοῦλάχιστον οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ εἶχομεν πεποι-
θησιν πάντοτε.

Σφηνάρι

22—23 Ἀπριλίου

Ἀναχωροῦμεν ἐπὶ τέλους! Ἦτο καιρός. Εἰς οὐδένα εὐχο-
χομαι νὰ διέλθῃ ποτὲ ὄρας, ὅσας ἡμεῖς διήλθομεν.

Ἐρχόμενοι ἐδῶ ἐπισταύσαμεν, ὅτι οὐδαμῖα δύνανται ἤθελε
κατορθῶσαι ποτὲ νὰ μας ἐκτοπίσῃ ἐκ Κρήτης ζῶντας,
πρὶν ἢ πραγματοποιηθῇ ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς μας. Καὶ
ὅμως (ὅποια ἀλλοιώσεις ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων!) μετὰ τὰ
λυπηρὰ ἐξ Ἀθηνῶν ἀγγέλματα ὅλοι δὲν βλέπομεν τὴν
στιγμὴν, πότε νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ἀτυχῆ ταύτην νῆ-
σον, μεθ' ἧς τόσοι δεσμοὶ ἀγάπης καὶ αἵματος μας συνέ-
δσαν!

Τρεῖς μῆνες σχεδὸν παρῆλθον, ἀφ' ἧς ἤλθομεν ἐνταῦθα.
Ἦγάπησαν οἱ Κρήτες τὸν στρατὸν καὶ ὁ στρατὸς αὐτούς.
Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἡ γενικὴ κατῆφεια πάντων τῶν περὶ
ἡμᾶς ἐπὶ τῇ διαδόσει, ὅτι ἀνεκλήθη ὁ Ἀρχηγὸς μετὰ τοῦ
Ταγματάρχου κ. Κωνσταντινίδου. Κατὰ τὰς πρῶτας μάλιστα
στιγμὰς μετὰ τῆς λύπης ἐγεννήθη καὶ ἡ ἀγανάκτησις καὶ
εὐρέθησαν οἱ εἰπόντες: «δὲν τοὺς ἀφίνομεν!» Πλὴν ὅταν
παρῆλθεν ἡ πρώτη ἐξαψις καὶ συνησθάνθησαν, ὅτι τὸ Ἔθνος
χάριν τῆς Κρήτης ἀπεδύθη εἰς μέγαν ἀγῶνα πρὸς τὴν
Τουρκίαν, βοηθημένην καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς Εὐρώπης καὶ ὅτι
πρέπει νὰ συμμετάσχωσιν αὐτοῦ πάντες, διότι ἐξ αὐτοῦ θὰ

κριθῆ τὸ μέλλον τῆς πατρίδος των καὶ τῆς Ἑλλάδος ὀλοκλήρου, ἐσιώπησαν.

Διὰ τοῦ τηλεγραφήματος τῆς ἀνακλήσεως ἀνηγγέλλετο, ὅτι ἀτμόπλοιοι εὕρισκετο εἰς Ἀντικύθηρα, ἀναμένον περ' ἡμῶν διαταγὰς καὶ φέρον χρήματα διὰ τὸν στρατόν.

Ὁ Ἀρχηγὸς ἀμέσως ἐτηλεγράφησεν εἰς Ἀντικύθηρα, ἵνα τὸ ἀτμόπλοιο καταπλεύσῃ κατὰ τὴν 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν εἰς τὸν ὀρμίσκον Σφηνάρι πλησίον τῆς Ἀκτῆς. Διέταξε δὲ ἀμέσως νὰ ἐτοιμασθῶσιν οἱ ἀξιωματικοί, ὧν εἶχε προαποφασισθῆ ἡ ἀναχώρησις, καὶ ἐκτὸς τῶν δύο ἀξιωματικῶν τῆς οἰκονομίας παρελήφθησαν ὁ τε ἀνθυπολοχαγὸς Κολοκωτρώνης καὶ ὁ ἀνθυπίλαρχος Βαρδουλάκης. Μόλις ἀπέμεινεν ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος, ἵνα διὰ διαρκούς πορείας φθάσωμεν εἰς τὰς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸν ῥηθέντα ὀρμίσκον τῆς Κισσάμου.

Ἐξεκινήσαμεν ἐξ Ἀλικιανοῦ. Φοβεραὶ στιγμαὶ ! Καίτοι οἱ Κρήτες δὲν ἐγνώριζον τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεώς μας, εἶχον συγκεντρωθῆ ἤδη. Οἱ περισσότεροι εἶχον τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Αἱ γυναῖκες ἔλεγον· «καὶ μᾶς ποῦ μᾶς ἀφίνετε ; Κληραμένη λοιπόν εἶνε ἡ Κρήτη ;».

Ἐπισπεύσαμεν τὸ βῆμα. Πρὸ τοιούτου θαύματος μᾶς κατέλαβε συγκίνησις. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην κατηράσθημεν τὴν ὑπαρξίν μας καὶ ὅλον τὸν λεγόμενον πολιτισμένον κόσμον. Ὅνειρον ἦτο ἡ κατοχὴ τῆς Κρήτης, ὄνειρον ταχέως παρελθόν. Ἦτο πεπρωμένον νὰ μᾶς χωρήσῃ ἀπ' αὐτῆς ἡ σκληρὰ τοῦ ἔθνους συμφορὰ καὶ τόρα ἀπερχόμεθα ὑπὸ τὸ κράτος θλιβερῶν αἰσθημάτων.

Καθ' ὅλην τὴν πορείαν μας καὶ τὰς διαβάσεις τῶν χω-

ρίων ὄμιλοι πυκνοὶ συνεκεντροῦντο καὶ πρὸ τοῦ Ἀρχηγῶ πάντες ἀπεκαλύπτοντο μετὰ σεβασμοῦ. Τινὲς τῶ ἔλεγον· «πήγαινε, Ἀρχηγέ, σὸ καλὸ ! Πήγαινε νὰ διορθώσης τὰ πράγματα, ἐκεῖ.» Ἐπίστευον οἱ ἀτυχεῖς, ὅτι εἰς ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν καταστροφὴν, ἣν ὑπέστημεν.

Εἰς Δρεπανιά ἐδειπνήσαμεν ἐπὶ ποδῶς καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν μετὰ πολλοῦ κόπου, διότι εἶχε νυκτώσει πλέον καὶ αἱ ἀτραποὶ ἦσαν δύσβατοι.

Περὶ τὴν 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἀφικόμεθα εἰς Σφηνάρι. Τὸ ἀτμόπλοιον δὲν εἶχε φθάσει. Ὑποπτεύομεθα τοῦτο, διότι ὁ καιρὸς δὲν ἦτο εὐνοϊκὸς πρὸς διαβίβασιν τοῦ τηλεγραφήματος.

Δήλομεν τὸ ἐπίλοιπον τῆς νυκτὸς ἐντὸς μικροῦ μαγαζίου, μοναδικοῦ εἰς τὸ χωριδίον αὐτό, ἀπέχον ὀλίγα βήματα τῆς παραλίας.

Διμείναμεν ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκεῖ. Κατὰ τὸ ἀπόγευμα ἔφθασε καὶ ὁ κ. Διμπρίτης ὡς καὶ πλῆθος ἐθελοντῶν, μεταξὺ τῶν ὁπείων καὶ οἱ ἐναπομείναντες ἐν Κρήτῃ φοιτηταί, εἰς αὐτὸ ὀφείλεται δίκαιος ἔπαινος, διὰ τὴν φιλοπατρίδα καὶ πειθαρχικὴν αὐτῶν διαγωγὴν, ἣν ἐπεδείξαντο κατὰ τὸ ζῆλοσθημα τῆς ἐν Κρήτῃ διαμνηστῶν. Προέπει νὰ γνωρίζῃ τις, τί ὑφίστανται οἱ ἐθελονταὶ ἐν Κρήτῃ, διὰ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν κατερίαν μεθ' ἧς οὗτοι ὑπέστησαν τὰς στερήσεις καὶ τὰς κακουχίας, προθύμως πάντοτε μετέχοντες τῶν παρουσιαζόμενων κινδύνων. Κατ' ἀρχὰς ἦσαν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀξιολόγου ὑπολοχαγοῦ τοῦ Πεζικοῦ Κουρकुλάκη, ὅστις ὠδήγησεν αὐτοὺς στρατιωτικώτατα ὀργανωμένους εἰς Κάνδανον, κατόπιν δὲ ὑπὸ τὸν Γεώργιον Ἀντωνόπουλον καλῶς ἐπίσης ὁ-

δηγήσαντα αὐτοὺς εἰς Μαλάξαν. Πλὴν τούτων συμμετέσχον καὶ τῆς μάχης τῶν Βουκολιῶν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Ζυμβρακάκη, μεθ' οὗ καὶ κατήλθον εἰς Κρήτην.

24—25 Ἀπριλίου

Εἶχομεν τοποθετήσει σκοπούς εἰς τὴν παραλίαν, ὅπως μᾶς ἀναγγεῖλωσι τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀτμοπλοίου.

Πράγματι μετὰ τὸ μεσονύκτιον εἰδοποιήθημεν παρ' αὐτῶν, ὅτι τὸ ἀτμόπλοιον ἔφθασε. Κατήλθομεν πάντες εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἀμέσως ἀντελήφθημεν, ὅτι ἀδύνατος ἦτο ἡ ἐπιβίβασις ἕνεκα τῆς τρικυμίας. Λέμβοι τοῦ ἀτμοπλοίου ἐπεχείρησαν νὰ πλησιάζωσιν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσαν.

Εἶχομεν συνειθίσει εἰς τὰς ἀτυχίας. Ὑπέστημεν καὶ ταύτην μεθ' ὑπομονῆς. Οἱ περισσότεροι διήλθομεν τὴν νύκτα ἐντὸς σπηλαίου — ἀρὰ τὴν παραλίαν.

Ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ

26 Ἀπριλίου

ἠρᾶ 3η μετὰ τὸ μεσονύκτιον

Τὴν ἡμέραν μας διήλθομεν ἐπὶ τῶν βράχων. Ἐκεῖ ἀνεμένομεν τὴν νύκτα, διὰ νὰ ἐπιβιθασθῶμεν. Ὁ καιρὸς ὁμοῦς ἐξηκολούθει ὁ ἴδιος καὶ ἐγεννῶντο ἀμφιβολαί, ἀν θὰ κωταρθῶναμεν νὰ ἐπιβιθασθῶμεν.

Εὐτυχῶς παρατηρήσαμεν, ὅτι εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος τοῦ ὀρμίσκου ἐπεκράτει νηνεμία. Μετέβημεν ἐκεῖ. Ἐπειδὴ δὲ

ἐφοβήθημεν, μήπως οἱ ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ δὲν ἀντιληφῶσι τὴν μετακίνησιν μας, ἠνάψαμεν πυράς, διὰ νὰ τοὺς εἰδοποιήσωμεν.

Περὶ τὴν Ἰην μετὰ τὸ μεσονύκτιον κατωρθώθη νὰ ἐπιβιβασθῶμεν πάντες. Καὶ πάλιν δυστυχῶς ἀναχωροῦμεν, ὡς ἤλθομεν, μετὰ τῶν αὐτῶν δηλονότι προφυλάξεων, πλὴν μετὴν οὐσιώδη διαφορᾶν. ὅτι τώρα ἔχομεν ἐν ἡμῖν ἄντι τῆς χαρᾶς, τῆς ἐλπίδος καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν.

Καὶ τὸρξ πλέομεν εἰς Ἑλλάδα μετὰ τρίμηνον ἐν Κρήτῃ διαμονήν. Τὸ αἷμα τὸ χυθὲν, αἱ κακουχίαι καὶ οἱ κόποι, οὓς ὑπέστημεν ἐκεῖ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, αἱ ἐλπίδες καὶ τὰ ὄνειρα, ὑφ' ὧν ἐβαυκαλίσθημεν, ὅλα ἀπέβησαν εἰς μάτην. Δύναται κανεὶς νὰ φαντασθῇ σκληροτέραν καταδρομὴν τῆς τύχης διὰ τὸν στρατιώτην ;

ΝΟΣΙΝΑ ΧΑΝΙΩΝ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΕΓΕΩΝ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ
ΧΑΝΙΩΝ

Μετά ὀκταήμερον διαμονήν ἐν Ἀθήναις ἀναχωρῶ καί
πάλιν μετὰ τῶν ἰδίων Ἀρχηγῶν, οὓς εἶχον ἐν Κρήτῃ,
τοῦ κ. Βάσσου ὡς Ἀρχηγῶ καὶ τοῦ κ. Λιμπρίτου ὡς ἐπι-
τελάρχου.

Ἀναχωροῦμεν μεθ' ὄλου τοῦ στρατοῦ τοῦ εὐρισκομένου
ἐν Ἀθήναις καὶ μετὰ τὴν εἶδησιν τῆς ἥττης μας ἐν Δομοκῶ.

Ἡ καταστροφή συντελεῖται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Δὲν
ἔχω πλέον τὰς αὐτὰς ιδέας, οὔτε τὰς αὐτὰς ἐλπίδας. Εἶνε
τὸ φρικωδέστερον πάντων ἡ ἀπογοήτευσις εἰς τὸν στρατιώ-
την καὶ εἰς τριαύτας μάλιστα στιγμάς. Ἐχων ἀπόλυτον
πεποίθησιν ἐπὶ τοὺς ἀρχηγούς, δὲν ἔχω οὐδεμίαν περὶ τοῦ
ἀποτελέσματος, τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ φέρωμεν.

Θέλωμεν νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ σώσωμεν
τὴν προσωπικὴν μας φιλοτιμίαν. Ἡ δὲ ἔκφρασις ἐνός τῶν
Ἀρχηγῶν μας, ὅτι πρόκειται μὲ τὰ κορμιά μας νὰ γεμί-
σωμεν χαντάκια δι' ὑποχώρησιν καὶ ὄχι διὰ νίκην, εἶνε
ἀλγύθεια ἀναμφισβήτητος.

Τί νὰ εἶπῃ τις πλέον, ἐφ' ὅσων βλέπομεν ἐν Ἀθήναις ;
Ἄν δὲν ἐπισκεπτόμεν τὰ νοσοκομεῖα, θὰ εἶχον ἀμφιβολίας,
ἂν αἱ Ἀθηναὶ ἀποτελοῦσι μέρος τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία
πολεμᾷ, νικᾶται, ὑφίσταται συμφοράς.

Ἐπιστεύσαμεν εἰς σύσσωμον ἐξέγερσιν τοῦ γένους, τοῦ
μόνου τρόπου, δι' οὗ ἠδυνάμεθα νὰ διεξαγάγωμεν πόλεμον

κατὰ τῆς Τουρκίας. Μεγάλη ἦτο ἡ ἀπλότης μου καὶ οἰκτρὰ ἡ ἀπάτη ὄλων μας.

Δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἐξέλθωμεν τῶν ἔξεων τοῦ συνήθους βίου μας. Ταλαιπωροῦνται, πεινώσι, πολεμοῦσιν ἐκεῖνοι ἐκεῖ, διασκεδάζομεν ἡμεῖς ἐδῶ. Ἐνθουσιαζόμεθα, χειροκροτοῦμεν τοὺς ἀναχωροῦντας Γαριβαλδινούς. Τὸ πολὺ πολὺ ἀποφασίζομεν νὰ καταταχθῶμεν εἰς τὸν ἐρυθρὸν Σταυρὸν, νομίζοντες, ὅτι δυνάμεθα νὰ πράξωμεν, ὅ,τι πράττουσιν οἱ ξένοι ἐρχόμενοι πρὸς τοῦτο καὶ ἄνδρες ἄλκιμοι καὶ ἄρτιοι τὸ σῶμα, δυνάμενοι νὰ φέρωσι τρία ὅπλα ἀντὶ ἑνὸς παραμένουσιν εἰς τὰ νοσοκομεῖα μετὰ τῶν κυριῶν, αἵτινες μετ' ἀληθοῦς ὄντως αὐταπαρνήσεως εἶνε ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν περιθάλψιν των τραυματιῶν καὶ τῶν προσφύγων.

Ἄν τὸ νευρικόν μου σύστημα ἐταράχθη κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς μου, ἅς μὲ συγχωρήσῃ ὁ κόσμος αὐτὸς καὶ ἅς εἶνε πολὺ βέβαιος, ὅτι τὴν μονότονον ζωὴν του καὶ τὰς διασκεδάσεις τῆς 1ης Μαΐου πολὺ γρήγορα θὰ ποικίλῃ ἡ ταχεῖα ἄριξις τοῦ Ἐτέμ εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Εὐβοϊκὸς κόλπος, ὃν διασχίζομεν, παρουσιάζει ἕκτακτον κίνησιν ἀτμοπλοίων, τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν πλέουσι πλήρη στρατιωτῶν πολεμεροδίων καὶ τροφῶν εἰς Στυλίδα, ἄλλα δ' ἐπιστρέφουσιν ἐκεῖθεν πλήρη τραυματιῶν καὶ προσφύγων. Μόνον ὁ ἐξερχόμενος τῶν Ἀθηνῶν διακρίνει, ὅτι εὐρισκόμεθα ἐν πολέμῳ, τὸ δὲ θέαμα τῶν χιλιάδων προσφύγων εἰς ὄλους τοὺς λιμένας τοῦ κόλπου ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει εὐρισκομένων, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ τὸ ἴδῃτε, ἤθελε μεταβάλλει τὰς ἰδέας σας.

Ἐρθίσασμεν εἰς Ἀγίαν Μαρτίαν, χωρίδιον παρὰ τὴν ΝΔ

παραλίαν τοῦ κόλπου τῆς Στυλίδος κείμενον. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσι νοσοκομεῖα καὶ ἀποθῆκαι πολεμεφοδίων καὶ τροφῶν.

Κατὰ τὴν ἀφίξιν μας ἐν τῇ παραλίᾳ κινήσις ἔκτακτος καὶ σύγχυσις ἐπεκράτει. Οἱ Τούρκοι ἔρχονται! Ἦτο ἡ συνήθης φράσις. Εἶχον ἤδη ἐπιβιάσει εἰς τὰ πλοῖα τοὺς περισσοτέρους τραυματίας καὶ ἐζήτουν νὰ καύσωσι τὰς ἀποθήκας. Τῇ ἀληθείᾳ παρεφρονήσαμεν ὄλοι! Ἐζήτουν νὰ καύσωσι τὰς ἀποθήκας εὐρισκομένας ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐνῶ ὁ στόλος μας ἦτο ἐντὸς τοῦ κόλπου καὶ ἐνῶ ἠλπίζομεν ἀκόμη νὰ ἐμποδίσωμεν δι' αὐτοῦ τὴν διάβασιν τῶν Τούρκων διὰ τῶν Θερμοπυλῶν!! Τῇ ἀληθείᾳ ἐπεθύμουν ν' ἀνακοινώσω εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ καύσωσι τὰς ἀποθήκας, τὴν ἀπάντησιν κυρίας, φερούσης ἐξ' ἴσου ἐνδοξον ὄνομα ἐκ συζύγου καὶ ἐκ πατρός, εἰς παρατήρησιν ἰδικῆν μου, ὅτι φρόνιμον εἶνε νὰ μείνη ἐντὸς τῆς λέμβου· λησμονεῖτε, ὅτι ἔχω ἐξω τὸν ἀδελφόν μου πληγωμένον; μοὶ εἶπε καὶ ἐξῆλθε μετ' ἐμοῦ.

Ἐξελθόντες ἐλάβομεν διαταγὴν τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς Θεσσαλίας, δι' ἧς διατασσόμεθα νὰ καταλάβωμεν ἀμέσως τῆς Θερμοπύλας, τοῦ στρατοῦ ἡττηθέντος ἐν Δομοκῷ καὶ ὑποχωροῦντος ἐν αἰσχυρᾷ καταστάσει.

Μακρόθεν διεκρίνομεν, καθ' ὅλον τὸ περὶ τὰς Θερμοπύλας πεδινὸν μέρος (εἰς τὰς ἡδούς Λαμίας-Μῶλου καὶ Λαμίας-Ἰπάτης) νέφη κονιορτοῦ σκεπάζοντα τὸν ὀρίζοντα.

Ἦσαν πρόσφυγες καὶ στρατὸς ὑποχωρῶν.

Χωρὶς νὰ χάσωμεν καιρὸν ἀπεβιάσθημεν μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐνεκεν ἐλλείψεως ἀρκετῶν λέμβων εἰς Μῶλον τὴν νύκτα. Τὸν πρῶτον, ὃν συνήντησα ἐκεῖ, ἦτο ὁ ἀδελφός μου

Ἄθανάτιος ἐπὶ κεφαλῆς ἱλῆς διαταχθεὶς νὰ ἐπαγαφέρῃ τοὺς φεύγοντας στρατιώτας. Παρ' αὐτοῦ ἔμαθον, ὅτι μὲ ἐζήτησαν ἐν τῷ Ἀρχηγείῳ, ὅπως ἀναλάβω τὴν Διοίκησιν τοῦ Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων, τοῦ διοικητοῦ του Περικλέους Βαρατάση γενναίως πεσόντος ἐν Δομοκῷ.

Τὴν ἐπομένην μεταβὰς εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον ἔλαβον τὴν ἐγγράφον διαταγὴν τοῦ διορισμοῦ μου καὶ ἀπελθὼν εἰς Κομποτάδες ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τοῦ Λεγεῶνος.

Ἡ συγκέντρωσις πολλῶν ξένων ἐν Ἀθήναις ἐπιθυμούντων νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἔδωκεν ἀφορμὴν πρὸς Ἰδρυσιν τοῦ φιλλελληνικοῦ λεγεῶνος. Ἐπειδὴ ἦτο ἀδύνατος κατὰ νόμον ἢ κατὰ τάξιν αὐτῶν εἰς τὸν στρατὸν, ἐψηφίσθη εἰδικὸς τοιοῦτος περὶ συστάσεως τοῦ σώματος.

Δυνάμει τοῦ νόμου τούτου ἤρχισεν ἀπὸ 23 Μαρτίου ε.ε. ἡ κατάταξις τῶν ξένων ἐθελοντῶν. Διορίσθη δ' ἐπὶ τῆς κατατάξεως ὁ λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ κ. Π. Βαρατάσης καθηγητὴς τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων. Οὗτος βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τῆς οἰκονομίας κ. Σ. Σπυροπούλου, ἐπελήφθη τῶν καθηκόντων του μετὰ ζήλου, ἔχων δ' ἐκ τοῦ νόμου σχετικὴν τινα ἀνεξαρτησίαν ἐπὶ τινῶν ζητημάτων, καὶ ἰδίᾳ προκειμένου περὶ ἀπονομῆς βαθμῶν ὑπαξιωματικῶν κατώρθωσεν ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι νὰ κατατάξῃ τοὺς διαφόρους ἐθελοντὰς διαρέσας αὐτοὺς εἰς κλάσεις κατ' ἐθνικότητα. Ἐκάστης κλάσεως προέστησεν ἀνὰ ἓνα ἀξιωματικὸν ἢ ὑπαξιωματικὸν τῆς αὐτῆς με τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτὴν ἐθνικότητας.

Οὕτως ἐσχηματίσθησαν αἱ ἐξῆς κλάσεις.

α') Ἡ Ἀγγλική ὑπὸ τὸν Ἀγγλον ὑπολοχαγὸν Birch Cullum.

β') Ἡ Δανικὴ ὑπὸ τὸν Δανὸν ἀνθυπολοχαγὸν Lange Arthur.

γ') Ἡ Γερμανικὴ ὑπὸ τὸν Γερμανὸν ἀνθυπολοχαγὸν Zarnke Erich, ὃν βραδύτερον διεδέχθη ὁ Αὐστριακὸς ὑπολοχαγὸς Kauluy Trang.

δ') Ἡ Ἰταλικὴ ὑπὸ τὸν Ἰταλὸν ὑπολοχαγὸν Magara Giuseppe.

ε') Ἡ Σλαυικὴ ὑπὸ τὸν Βούλγαρον ὑπολοχαγὸν Γουελιδὸν Ἰβάν.

ς') Ἡ Γαλλικὴ ὑπὸ τὸν Ἀλσατὸν ἐπιλοχίαν Lemoine Luis καὶ εἶτα ὑπὸ τὸν Γάλλον ὑπολοχαγὸν Bouteloup d'Appremont, τέλος δὲ ὑπὸ τὸν Γάλλον λοχαγὸν Cavasso.

ζ') Ἡ Ἑλληνικὴ ὑπὸ τὸν ἐπιλοχίαν Σιγάλαν καὶ ἑτέρα συσταθεῖσα ἐξ ἀνδρῶν καταγομένων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐξ Ἀλεξανδρείας, ὑπὸ τὸν ἐπιλοχίαν Μωραίτην Ἰωάννην, ἥτις διελύθη ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκ Λαρίσσης ὑποχώρησιν.

Ἐκάστη κλάσις ἤσκειτο καθ' ἐκάστην παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς, εὐθὺς δ' ἐξ ἀρχῆς διεκρίθησαν εἰς τὰς ἀσκήσεις ἡ Δανικὴ, ἡ Ἀγγλικὴ καὶ ἡ Γερμανικὴ.

Τὴν 6 Ἀπριλίου ὁ λεγεὼν συγκείμενος ἐξ 150 περίπου ἀνδρῶν διετάχθη ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Λάρισσαν, ἀνατεθεισῆς τῆς διοικήσεώς του εἰς τὸν διοργανωτὴν αὐτοῦ λοχαγὸν Βαρατάτην. Πάντες οἱ τότε εὐρισκόμενοι ἐν Ἀθήναις ἐνθουμοῦνται, πόσον ἐνθέρμως προέπεμψεν ὁ λαὸς τὸν εἰς τὸν πό-

λεμον ἀπερχόμενον λεγεῶνα ἐκδηλῶν τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τοὺς εὐγενεῖς Φιλέλληνας.

Ἄλλὰ καὶ εἰς Λάρισσαν, ὅπου ὁ Λεγεῶν ἀφίκετο τὴν 8 Ἀπριλίου, ἔτυχε θερμῆς ὑποδοχῆς, ὃ δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Δημητριάδος ἠλόγησεν ἐν τῷ σιδηροδρομικῷ σταθμῷ τὰ φιλελληνικά ὄπλα.

Τὴν ἐπομένην διατάχθη νὰ μεταβῇ εἰς Μάτι. Δυστυχῶς δὲν ἐδόθη αὐτόθι εὐκαιρία εἰς τοὺς Φιλέλληνας ν' ἀγωνισθῶσι, διότι ὁ ἀγὼν διεξήγετο μόνον μεταξὺ τοῦ ἡμετέρου καὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἔφθασεν ἡ διαταγὴ τῆς ὑποχώρησης εἰς Τύρναβον, ὅπου ὁ λεγεῶν ἠκολούθησε τὸν στρατὸν μας.

Ἐκ Τυρνάβου ἐγένετο ἡ ἄλλη ὑποχώρησις εἰς Λάρισσαν, κατὰ τὸ διάστημα δὲ τὸ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων παρέστησαν οἱ ἄνδρες τοῦ Λεγεῶνος εἰς τὸ φοβερὸν θέαμα τῆς ὑποχώρησης συμπααρασυρόμενοι ἐν τῇ γενικῇ σιγῇ καὶ ἀταξίᾳ καὶ ὅτε μὲν διασκορπιζόμενοι, ὅτε δὲ συνενούμενοι ἐκ νέου. Κατὰ τὴν ἡμολογίαν πάντων εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Διοικητὴς τοῦ Λεγεῶνος ἔδειξε μεγάλην ψυχραιμίαν καὶ καρτερίαν μένων πάντοτε ὀπισθεν πάντων τῶν ἀνδρῶν του καὶ φροντίζων ἀπαύστως περὶ αὐτῶν. Εἰς Λάρισσαν παρέμεινεν ὁ Λεγεῶν ἀπελθὼν τὴν ἐπομένην μὲ τοὺς τελευταίους, ἐβλήθη δ' ἐν τῷ αὐτόθι σταθμῷ τὰ γυναικίονα νὰ ἐπιβῶσι τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ.

Τὴν 18 Ἀπριλίου διαταχθεὶς μετεστάθμευσεν εἰς τὸ χωρίον Ἰδρίσκοι κείμενον εἰς τὰς ὑπὲρ τῆς λοφοσειρᾶς τῆς χωρίζουσης τὴν πεδιάδα τῆς Λαρίσσης ἀπὸ τῆς τῶν Φαρσάλων εἰς ἀπόστασιν 12 χιλιομέτρων μακρὰν αὐτῶν. Ἐκεῖ

μετὰ τοῦ 9ου καὶ 11ου εὐζωνικοῦ τάγματος καὶ δύο πυροβολαρχιῶν ἀπετέλεσε τὰς προφυλακὰς τοῦ στρατοῦ.

Τὴν 21 Ἀπριλίου ὁ Διοικητὴς τοῦ Λεγεῶνος εἰδοποιηθεὶς παρὰ τοῦ λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ κ. Κλεομένους εὐρισκομένου μετὰ τοῦ λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ κ. Χατζοπούλου καὶ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ κ. Καλλιτοῦζῆ προχώρησε μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ μικροῦ ἀποσπάσματος τοῦ Λεγεῶνος εἰς ἀπόστασιν 10 χιλιομέτρων πρὸς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Κατάρθωσαν δὲ μετὰ μεγίστου κόπου νὰ σώσωσιν ἐν τοπομαχικὸν πυροβόλον. Τὸ πυροβόλον τοῦτο εἶχεν ἐγκαταληφθῆ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων κατὰ τὴν ἀπὸ Λαρίσσης εἰς Φάρσαλα ὑποχώρησιν καὶ ἂν ἀφίνετο ἐπὶ πλέον ἐγκαταλειμμένον, θὰ τὸ κατελάμβανεν ἀφεύκτως ὁ ἐχθρὸς μετ' ὀλίγον.

Τὴν πρωΐαν τῆς 23 ἀγγελιοφόρος ὁρομαίως καταφθὰς ἀνήγγειλεν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς προχωρεῖ. Μετ' ὀλίγον πράγματι ἀνεφάνη τὸ ἐχθρικὸν ἰππικὸν εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς χιλιομέτρου ἀπὸ τοῦ χωρίου Ἰορίσκοι.

Ὁ Λεγεὼν καὶ τὸ 11ον εὐζωνικὸν τάγμα καταλαμβάνουσιν ἀμέσως τοὺς ὑπερκειμένους λόφους. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ πῦρ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ διηυθύνετο πυκνὸν κατ' αὐτῶν, διετάχθησαν μετὰ ἡμίσειαν ὄραν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐν τάξει πρὸς τὸ Τατάρ, ὅπου ἀπὸ πρώτας ἐμάχετο τὸ 9ον εὐζωνικόν· δεξιᾷ τούτου ἐτοποθετήθη ὁ Λεγεὼν.

Ὁ ἐχθρὸς ἐξακολουθεῖ προχωρῶν. Ἡ δύναμις του εἶνε τριακονταπλασία τῶν προφυλακῶν μς, συγκειμένων ἐκ 1600 ἀνδρῶν. Τοποθετεῖ ὄχι μακρὰν τῆς θέσεως Καρατζόλι μίαν πυροβολαρχίαν καὶ ἄρχεται πυκνοτάτου πυρός. Ὁ Λε-

γεῶν εὐρισκόμενος εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ θου εὐζωνικοῦ ὑποστηρίζει τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ, διαταχθέντος νὰ ἐκτελέσῃ ταύτην πρὸς τὰ Φάρσαλα.

Ἡ ἔχθρος εἶχε πλησιάσει τὸ χωρίον Τατάρ καὶ καταλαβὼν τὸ παρὰ τῶν ἡμετέρων ἐγκαταλειφθὲν Ἰδρίσκοι ἐτοποθέτησε παρ' αὐτῷ τὸ πυροβολικὸν του. Ἐξακολουθεῖ πάντοτε προχωρῶν καὶ καταλαμβάνει τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου τοῦ Τεκέ-Τατάρ. Ὁ Λεγεὼν εἶχε σχεδὸν ὑποχωρήσει περὶ τὰ 300 μ. Τότε ὁ Διοικητὴς ἀπευθύνει ἐνθουσιώδεις τινὰς λόγους πρὸς τοὺς ἀνδρας του, εἰς οὓς οὗτοι ἀποκρίνονται κραυγάζοντες «Ζήτω ὁ πόλεμος! Ζήτω ὁ Βαρατάσης!» καὶ ὁραμόντες ἐπανεκτήσαν τὰς θέσεις των.

Ἄλλ' ὁ ἔχθρος ἀναφαίνεται πρὸς τὰ δεξιά καὶ ἀπειλεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ θ εὐζωνικοῦ.

Μία διμοιρία τούτου παραμένει μετὰ τοῦ Λεγεῶνος, ἡ δὲ λοιπὴ δύναμις αὐτοῦ ὑποχωρεῖ πρὸς τὴν πεδιάδα.

Οἱ ἄνδρες τοῦ Λεγεῶνος μετὰ τῶν παραμειναντων εὐζωνων ἀνέρχονται εἰς 250, ἐνῶ ἡ ἀπέναντι αὐτῶν δύναμις τοῦ ἔχθρου συμποσοῦται εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἀνδρῶν μετὰ ἕξ πυροβολαρχιῶν, ἐνῶ ὁ Λεγεὼν δὲν ὑποστηρίζεται οὐδὲ ὑφ' ἐνὸς τηλεβόλου. Τοῦτο δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔφοδον, ὅπου, ματαιώσῃ κυκλωτικὴν τοῦ ἔχθρου κίνησιν, ὅπερ καὶ κατώρθωσεν ἀναγκάσας εἰς ὑποχώρησιν μέρος τῆς πρωτοπορείας τοῦ ἔχθρου.

Κατὰ τὴν ἔφοδον ταύτην ἐφρονεῖ ἡ ἵππος τοῦ Διοικητοῦ.

Ἡ ὑποχώρησις τῶν ἡμετέρων ἐξακολουθεῖ. Ὁ Λεγεὼν φθάνει εἰς τὸ χωρίον, ὅπου ἡ Γαλλικὴ κλάσις τοποθετεῖται ὀπισθεν φράκτου καὶ ἐξακολουθεῖ μαχομένη. Ἐκεῖ τρυμα-

τίζεται ὁ ἀνδρείος ἀρχηγός τῆς κλάσεως ταύτης ἐπιλοχίας Lemoine, ὅστις ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ πολεμῶν μέχρις οὗ καὶ δευτέρα πληγὴ τὸν ἔθηκεν ἐκτός μάχης. Ἡ Ἰταλικὴ κλάσις λαμβάνει θέσιν δεξιᾶ τῆς Γαλλικῆς.

Δυστυχῶς ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἐχθροῦ ἦτο τασούτος, ὥστε θὰ ἦτο παραφροσύνη ἢ περαιτέρω ἐπὶ τῶν θέσεων ἐκείνων παραμονὴ τοῦ Λεγεῶνος. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Φαρσάλα, ἀφοῦ ἠγωνίσθη τόσον ἀνδρείω, χωρὶς νὰ λάβῃ τὴν παραμικρὰν ἐπίσχυσιν ἀπὸ τῆς ἐνάροξως τῆς μάχης μέχρι τέλους αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δικαίως δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ μάχη τῶν Φαρσάλων διεξήχθη μόνον ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ, τοῦ θοῦ εὐζωνικοῦ τάγματος καὶ τοῦ Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων. Ὅλος ὁ λοιπὸς ἡμέτερος στρατός εἶχε παραταχθῆ παρα τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν τῶν Φαρσάλων.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἡ δύναμις τοῦ Λεγεῶνος ἀνῆρχετο εἰς 170 ἄνδρας, ἐξ ὧν ἐτραυματίσθησαν δεκαπέντε, οἱ ἐξῆς.

Ὁ ὑπολοχαγὸς Birch Cullum ἀρχηγός τῆς Ἀγγλικῆς κλάσεως.

Ὁ Ἰταλὸς ὑπολοχαγὸς Alexandrini Giovanni.

Ὁ Ἰταλὸς ἐπιλοχίας Balducci Goulielmo.

Ὁ Ἰταλὸς στρατιώτης Anastassiadis Alexandre.

Ὁ Ἰταλὸς στρατιώτης Concciniello Edoardo.

Ὁ Ἰταλὸς στρατιώτης Fatta Salvatore.

Ὁ ἐπιλοχίας Lemoine Luis ἀρχηγός τῆς Γαλλικῆς

κλάσεως.

Ὁ Γάλλος στρατιώτης Jourdain Vincant.

Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶται Hoeltger Edouard, Tam-
masch Saslou, Beiler Anton.

Τέσσαρις Ἄγγλοι στρατιῶται.

Καὶ ὁ Ἕλλην Κωνσταντῖνος Ροδοκανάκης εἰς τὸν ἀγκῶνα
τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς.

Εἰς Φάρσαλα κατέφθασεν ὁ Λεγεῶν εἰς τὰς 7 μ. μ. Ὁ
στρατὸς εἶχεν ὑποχωρήσει ἤδη πρὸς τὸν Δομοκόν. Αἱ ἐχθρι-
καὶ ὀβίδες ἐξερρήγνυντο ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς κωμοπόλεως,
πλὴν οἱ Φιλέλληνες ἐγλευάζον αὐτὰς καὶ ἔψαλον τοὺς ἐθνι-
κούς των ὕμνους καὶ πρωτίστως τὸν Ἑλληνικόν.

Τὴν πρωΐαν (24ην Ἀπριλίου) ἀφυπνισθέντες οἱ ἄνδρες
τοῦ Λεγεῶνος ἀντελήφθησαν, ὅτι ὁ στρατὸς εἶχεν ὑποχω-
ρήσει καὶ τελευταῖοι αὐτοὶ ἀπῆλθον εἰς Δομοκόν. Ἐκεῖ
συνητητήθησαν μετ' τὴν νέαν Γαλλικὴν κλάσιν ὑπὸ τὸν λοχα-
γὸν Savasso.

Τὴν 1 Μαΐου ὁ Λεγεῶν εὐρίσκετο εἰς Ἀμαρλάρ ὑπὸ τὰς
διαταγὰς τοῦ Διοικητοῦ τῶν ἐκεῖ σωμάτων ταγματάρχου
κ. Τερτίπη. Ἐκεῖ διεδόθη μετ' ἐπιτάσεως, ὅτι ὁ πόλεμος
εἶχε πλέον τελειώσει. Ἐνεκα τούτου πολλοὶ ἐθελονταὶ ἐζή-
τησαν ν' ἀπέλθωσιν ὁ δὲ Διοικητὴς τοῦ Λεγεῶνος τοῖς ἐδι-
δαν εὐκόλως τ' ἀπολυτήριά των.

Ἀπέναντι τοῦ Ἀμαρλάρ ἰφαίνοντο αἱ πολυπληθεῖς σκη-
ναὶ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Τὴν νύκτα τῆς 4ης πρὸς τὴν
5ην Μαΐου μεγάλαι πυραὶ εἰδείκνυσαν τὰς θέσεις του. Ὀλί-
γον δὲ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἥλιου ἀραιοὶ πυροβολισμοὶ
ἤκούσθησαν πρὸς τὸ μέρος τοῦ Δομοκοῦ, μεθ' ὃ ὁ ἐχθρὸς
ἤρχισε νὰ κάμνη διαφόρους κινήσεις καὶ ἀφοῦ κατ' ἀρχὰς
ἐβάδιζε πρὸς τὸν Δομοκόν, ἤρχισε νὰ προχωρῇ καὶ ἐναντίον

τῶν θέσεων τῶν κατεχομένων ὑπὸ τοῦ σώματος τοῦ κ. Τερτίπη.

Τὰ τμήματα ἔλαβον τὰς θέσεις των πρὸς μάχην. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ διηυθύνετο πολὺ πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς θέσεως, ἣν εἶχε καταλάβει ὁ Λεγεῶν, ὁ Διοικητὴς του τῇ συγκαταναύσει τοῦ κ. Τερτίπη παραλαβὼν τοὺς ἀνδρας του κατέλαβε τὰς ὑπερβαίνας λόφου τινός, κειμένου ὀλίγον ἔμπροσθεν καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ χωρίου Χατζημυῆρι.

Μόλις ἔφθασεν ἐκεῖ τὸ ἐχθρικὸν πῦρ ἤρχισε σφοδρότατον. Πάντες οἱ ἀνδρες τοῦ Λεγεῶνος εὐρέθησαν ἐκτεθειμένοι ἦσαν ἐπὶ ἐδάφους κατωφεροῦς ἄνευ οὐδενὸς καλύμματος.

Ὁ Λεγεῶν εἶνε παρατεταγμένος κατὰ κλάσεις εἰς μίαν σειράν. Ὁ Διοικητὴς ὀλίγα βήματα ὀπισθεν τῶν ἀνδρῶν του ἔριππος μεταβαίνει ἀπὸ κλάσεως εἰς κλάσιν καὶ ἐπιτηρεῖ καὶ ἐνθαρρύνει αὐτούς. Πάντες εἶνε ψυχραίμοι, ἔτοιμοι νὰ ὑπερασπίσῃσι τὴν ἐπίκαιρον ταύτην θέσιν μέχρις ἐσχάτων.

Πρῶτος πληγώνεται εἰς στρατιώτης τῆς Σλαυϊκῆς κλάσεως. Ὁ Διοικητὴς τὸν πλησιάζει καὶ ἐπειδὴ τὸ κλινωσκέπασμα του, περὶ τὸ στήθος αὐτοῦ κανονικῶς διπλωμένον, τὸν στενοχωρεῖ, ὁ Διοικητὴς ἀφαιρεῖ αὐτὸ καὶ τὸ φορεῖ ὁ ἴδιος. Μετ' ὀλίγον σφαῖρα πλήττει τὸν Διοικητήν, διαπερᾶ τὸ κλινωσκέπασμα καὶ σταματᾶ ἐπὶ τῆς στολῆς του.

Ὁ ἐχθρὸς διαθέτει πολυαριθμούς δυνάμεις. Τόσον ὁμως ἀποτελεσματικὸν ἦτο τὸ πῦρ τῶν ἡμετέρων, ὥστε ταχέως οἱ μὲν ἀνδρες εἶχον μείνει ἄνευ φυσιγγίων, ὁ δ' ἐχθρὸς ἤρξατο ὑποχωρῶν.

Οἱ Γαριβαλδῖνοὶ πρῶτοι κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν νὰ γίνωσιν ἐπιθετικοί. Περὶ τὰ 12 τάγματα

Τουρκικοῦ πεζικοῦ ἐκτός τοῦ ἵππικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ, ὑπελογίσθη, ὅτι ἐβάδιζον κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος, ὑπερασπιζομένου ὑπὸ τῶν τμημάτων Τερτίπη, Γαριβαλδινῶν καὶ Λεγιῶνος.

Οἱ Γαριβαλδῖνοι ἐβάδισαν περὶ τὰ 4 χιλιόμετρα ἔμπροσθεν, ἐνῶ οἱ Τούρκοι προεχώρουν ἀντιθέτως. Μικρὸς λόφος τοὺς ἐχώριζεν. Ἐν τῇ γιγμῇ ταύτῃ ὁ Γαριβάλδης εἶπε· ἂν προλάβωσιν οἱ Τούρκοι καὶ καταλάβωσι τὸν λόφον, εὐδὲ εἰς ἕξ ἡμῶν θά μείνη ἔμπροσθεν!

Τὰ τμήματα ἀναπτυχθέντα μὲ λόγχην ἐφ' ὅπλου προεχώρησαν ταχέως πρὸς τὸν λόφον. Οἱ ἀξιωματικοί, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γαριβάλδου, ἀφίπευσαν καὶ ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τμημάτων τῶν. Δύο μόνον δὲν ἀφίπευσαν, ὁ εἷς εἶνε ὁ Ἰταλὸς ἀντισυνταγματάρχης Σκότης, θαυμάσιος διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν ψυχραιμίαν του, ὁ δ' ἕτερος εἶνε Ἕλληνας ἀξιωμακὸς, ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ κ. Τερτίπη, ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Περικλῆς Γραβάνης, ὅστις εὐρισκόμενος ἐκεῖ πρὸς ἐκτελέσειν διαταγῆς τινος ἠκολούθησε τοὺς Γαριβαλδινούς· οὕτως· "Εἰς ζήλευτήν, γενναϊότητα".

Πρῶτοι ἔφθασαν ἐπὶ τοῦ λόφου οἱ Γαριβαλδῖνοι. Ἐκεῖ πίπτουσι πλείστοι ἐξ αὐτῶν, διότι οἱ Τούρκοι εὐρίσκονται εἰς ἐλαχίστων βημάτων ἀπόστασιν. Ἡ μάχη διεξάγεται διὰ τῆς λόγχης λυσσῶδως. Ἐκεῖ διακρίνεται καὶ ὁ κ. Ἀλέ-

* Εἰς τὸν στρατηγὸν Γαριβάλδην τοιαύτην ἐντύπωσιν ἐνεποίησιν ἡ εὐτολμία τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Γραβάνη, ὅσπερ ἐζήτησε νὰ τὸν γνωρίσῃ ἀμέσως καὶ ὑπέβαλεν ἔκθεσιν πρὸς τὴν Α. Β. Υ. τὸν Διάδοχον, δι' ἧς τὸν ὀνομάζει ἀξιωματικὸν μέλλοντος.

Ξανδρος Ρώμας ὦν ἐπὶ κερκλῆς λόγου Ἑλλήνων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Γαριβάλδη καὶ σώζει μὲ τὸ περιστροφὸν εἰς τὴν χεῖρα τοὺς παρεθόντας Τούρκους ἐκ τῆς μανίας τῶν ἡμετέρων.

Οἱ Τούρκοι μὴ δυνθόντες ν' ἀντιστῶσιν εἰς τοιαύτην ἐπίθεσιν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν.

Ἄλλ' ἀφῆς ἀναφαίνεται ἰππικόν. Μικρὰ συγχυσις ἐπακολουθεῖ. Πρὶν ὁ Γαριβάλδης λαμβάνει 100 ἄνδρας, οἱ ὅποιοι τοποθετηθέντες καταλλήλως ἀπέκρουσαν καὶ τὴν ἐπίθεσιν αὐτὴν τοῦ ἰππικοῦ.

Τῇ φροντίδι τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ κ. Σπυροπούλου ἐκομίσθησαν ὀλίγα κιβώτια φυσιγγίων, δι' ὧν ἐρωδιάσθη μέρος τι τῶν ἀνδρῶν τοῦ Λεγεῶνος. Τὸ μικρὸν αὐτὸ ἀπόσπασμα τῆ διαταγῆ τοῦ Διοικητοῦ κατῆλθεν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ καταδίωξε τὸν ἐχθρὸν μαχόμενον παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Γαριβαλδινῶν. Ἐκεῖ τραυματίζεται καιρίως εἰς τὴν κοιλιακὴν χώραν ὁ Διοικητὴς Βραταίτης, εὐρισκομένου πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου. Οὗτος τῇ βοηθείᾳ τοῦ λοχίου τῶν Εὐζώνων Μπλάνου καὶ Γαριβαλδινῶν τινῶν μετέφερε τὸν τραυματιὰν ἐκτὸς τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Τῆς νυκτὸς ἐπελούθη πλεον, κατέκλυσε ἡ μάχη καθ' ἣν ὁ ἐχθρὸς ἐτράπη εἰς ἄτακτον φυγὴν.

Ὁ ἀτυχὴς Βραταίτης μετεφέρθη εἰς τὸ χωρίον Χατζημῆρι, ὅπου τῷ παρεσχέθησαν αἱ πρῶται βοήθειαι. Δυστυχῶς τὸ τραῦμα του ἦτο καιρίον καὶ περὶ τὰ χράγματα ἐξέπνευσε εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ἐκ τοῦ Λεγεῶνος ἐτραυματίσθησαν εἰ ἐξῆς:

Ὁ Αὐστριακὸς ἀξιωματικὸς Kantny Trang διοικητὴς

τῆς Γερμανικῆς κλάσεως, ὁ Γάλλος ὑπολοχαγὸς Boute-
loup, ὁ Πελωνὸς λοχίας de Jobanski Stanisla. ὁ Ἴτα-
λὸς λοχίας Gianì Pierre, ὁ Ἴταλὸς λοχίας de Angalis
d'Angalo Salvatore, ὁ Ἴταλὸς στρατιώτης Boncordo
Giuseppe, ὁ Ἴταλὸς στρατιώτης Anastassiadis Ale-
xandre (ὁ καὶ εἰς τὴν μάχην τοῦ Τικί-Τατάρ πληγωθεὶς),
ὁ Ἴταλὸς στρατιώτης Colaoussi Nicolas, εἰς τὴν Γαλ-
λικὴν κλάσιν ὁ δεκανεὺς Pilichody Albert καὶ οἱ στρα-
τιῶται Metsingnès Constantin, Cafanis George. Ro-
gan François, Herand Ernest, Andréam Paul, ὁ
Δανὸς στρατιώτης Michaelsen Marinus, ὁ Σουηδὸς
Ahemberg, οἱ Μαυροβούνιοι στρατιῶται Popovits
Giouro καὶ Blagoyef Stoyan, εἰς τὴν Ἀγγλικὴν κλά-
σιν ὁ δεκανεὺς Ahrens καὶ οἱ στρατιῶται Herbert, Cla-
ridye, Jullivan, Louegroue, de Pultow, Evans.

Ἐφρονεύθησαν δὲ ὁ Διοικητὴς λοχαγὸς Βαρατάσης, καὶ
ὁ Ῥώσος στρατιώτης Tomasatof.

Τὴν αὐτὴν νύκτα μεταβαίνοντες εἰς Δομοκὸν ὁ Σουηδὸς
ὑπολοχαγὸς Sinclair καὶ ὁ Ἴταλὸς ὑπολοχαγὸς Guada-
gninini, ὅπως ἀναγγείλωσιν εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τὸν θάνατον
τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Λεγεῶνος, περιέπεσαν εἰς τὰς ἐχθρικὰς
προφυλακὰς. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐφρονεύθη, μὴ εὐρεθέντος οὐδέ
τοῦ πτώματος αὐτοῦ κατόπιν, ὁ δ' ἕτερος ἐπληρώθη τετρά-
κις καὶ ἐν πλήρει ἐξαντλήσει ἔφθασεν εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον.

Εἰς τὴν μάχην ταύτην ἔλαβον μέρος ἐκτὸς τῶν 800
Γαριβαλδινῶν καὶ τοῦ Λεγεῶνος, εἰς λόχος πεζικοῦ ὑπὸ τὸν
λοχαγὸν Στυμφαλιάδην καὶ ἡ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Μαυρογι-
νὴν πυροβολορχία.

Τὴν ἐπομένην λιβαν πρῶτ' (6 Μαΐου) ἐλήφθη ἡ διαταγὴ τῆς ὑποχωρήσεως. Ὁ Λεγεῶν ὑπεχώρησεν εἰς Δράνιτσαν, ὅπου ἐτάφη ὁ νεκρὸς τοῦ ἀειμνήστου Βαρατάση. Ἡ κηδεῖα τοῦ ἦτο ἐπιβλητικωτάτη. Μετ' αὐτὴν ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Σπυρόπουλος ᾠδήγησε τὸν Λεγεῶνα εἰς Κομποτάδες.

Ἀφικόμενος εἰς Κομποτάδες τὴν 11 Μαΐου ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τοῦ Λεγεῶνος.

Ἐκτοτε διεμείναμεν ἐναλλάξ εἰς τὰ χωρία Κομποτάδες Ἀλεπόσπιτα καὶ Μοσχοχώρι διατελοῦντες κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγείου ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ταγματάρχου κ. Τερτίπη, διοικητοῦ ἀνεξαρτήτων τμημάτων προωρισμένων νὰ ὑποστηροῦσι τὰς διόδους τῶν Δύο Βουνῶν.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ δύναμις τοῦ Λεγεῶνος ἀνῆλθεν εἰς 360 ἄνδρας, ἀφικθέντων τριῶν νέων τμημάτων, τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀξιωματικοῦ Gaetan Franceschi, Jules Etienne Pons καὶ τὸν Ἑλβετὸν Edouard Junod, κάλλιστα ὀργανωμένου, τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑπὸ τὸν κάλλιστα μορφωμένον Γάλλον ὑπολοχαγὸν Conte Jacques de Castries, ἀπόφοιτον τῆς σχολῆς τοῦ Saint-Cyre, γόνον μεγάλης ἀριστοκρατικῆς Γαλλικῆς οἰκογενείας καὶ ἀνεψιὸν τοῦ στρατάρχου Μακ-Μχόν, καὶ τέλος τοῦ τρίτου ἀποτελουμένου ἐξ Ἑλλήνων, Ἀρμενίων, Γάλλων κλπ. ὑπὸ Γάλλον τινὰ Antoine ὀνόματι, ὅστις ἐξ ἰδίων εἶχεν ἐνδύσει τοὺς ὑπ' αὐτὸν δι' ἰδιαίτερας στολῆς. Σὺν τούτοις ἦλθε καὶ ὁ Γάλλος ὑπολοχαγὸς Balay ἀπόφοιτος τῆς σχολῆς τοῦ Saint-Cyre. Δυστυχῶς τοὺς ἄνδρας τοῦ τελευ-

ταίου τούτου τμήματος περιπεσόντες εἰς σοβαρὰ ἀντιπειθαρχικὰ παραπτώματα ἠναγκάσθη ν' ἀπολύσω ζητήσας πρὸς τοῦτο τὴν ἔγκρισιν τοῦ Ἀρχηγείου.

Ἐπί τινας μόνον ἡμέρας ἐπιτεύσαμεν, ὅτι θὰ εἴχομεν ἐπανάληψιν ἐχθροπραξιῶν κρίνοντες ἐκ τῶν διαταγῶν τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ ταγματάρχου κ. Τερτίπη. Ἦσαν τότε αἱ ἡμέραι τῆς συνομολογήσεως τῆς τελευταίας ἀνακωχῆς, καθ' ἣς ὅλος ὁ στρατὸς εἶχε καταλάβει τὰς θέσεις του ὀχυρωθεῖς, ἡμεῖς δὲ τὴν δεξιὰ τῶν Δύο Βουνῶν δίοδον, ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ χωρίου Βαρδάταις, ὅπου τῇ βοήθειᾳ τοῦ λοχαγοῦ κ. Ἰωάννου κατεσκευάσαμεν πρόχειρα χαρακώματα.

Δὲν ἠδυνήθην δυστυχῶς νὰ πολεμήσω μετὰ τῶν γενναίων Φιλελλήνων, πλὴν ἔσχον τὸν καιρὸν μεθ' ὅλας τὰς μεγάλας δυσκολίας, ἃς, ὡς γνωστὸν παρουσιάζει ἡ διοίκησις ξένων λεγεῶνων, νὰ ἐκτιμήσω τοὺς ἄνδρας αὐτοὺς, οἵτινες τόσα δείγματα ἀνδρείας καὶ καλῆς διαγωγῆς ἔδωκαν.

Ἄν δὲ τὰ θλιβερὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου μας δὲν ἐπιτρέπουσιν εἰς ἡμᾶς νὰ διατηρήσωμεν καλὰς ἀναμνήσεις τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, ἐν τούτοις ἐν τῇ θλίψει μου διὰ τὴν ἔθνικὴν συμφορὰν θέλω διατηρήσει τὰς ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ Λεγεῶνος, ὡς τὰς καλλιτέρας τῆς στρατιωτικῆς μου ζωῆς.

Τοιοῦτων αἰσθημάτων ἐνεφερούμην, ὅταν ἐκείνοποίησα τὴν ἀκόλουθον διαταγὴν πρὸς τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν Λεγεῶνα ἀξιωματικοὺς καὶ ὀπλίτας.

Moscochoris 25 Mai 6 Juin 1897

Ordre du jour

Du jour où j' ai accepté le commandement de la Legion

Philhellénique, je me suis immédiatement rendu compte de l'énorme responsabilité qui allait m'incomber en prenant la tête d'officiers distingués et de nobles volontaires étrangers accourus au cri du danger que devait traverser notre petite nation.

Chaque fois que vous vous êtes battus vous avez fait preuve d'une incontestable bravoure toute digne du passé glorieux des nations auxquelles vous appartenez.

Ma tâche se trouvait d'autant plus difficile que j'avais eu comme prédécesseur le très regretté capitaine Varatassi justement estimé et aimé de tous et de la Grèce entière.

C'est pour moi, un grand honneur que d'avoir été choisi pour conduire de tels hommes au combat, au cas où les hostilités recommenceraient.

Je considère, comme mon devoir le plus sacré de conserver à la Légion le patrimoine de gloire, que vous avez acquis à force de privations, de bravoure et de pertes, hélas! trop nombreuses.

C'est pour préserver la réputation honorable que vous avez conquise sur vos compagnons de l'armée grecque que je me suis montré d'une inflexible fermeté envers ceux qui se conduisaient irrégulièrement.

Je continuerai dans l'avenir à suivre la même ligne de conduite pour que jusqu'à la fin, et comme par le passé, vous restiez l'exemple parfait de l'ordre et de la discipline, de même que vous avez été l'exemple de la bravoure.

C'est grâce à cette discipline que je compte maintenir,

qu' il me sera permis, malgré les quelques plaintes portées contre vous, de réclamer les justes récompenses de vos sacrifices.

Quelques mauvaises actions ont été commises dans les villages, où vous avez séjourné; en vue de votre propre intérêt, afin de maintenir intact votre renom, je me vois amené à faire appel à votre amour-propre pour m' aider à trouver et à réprimer les malfaiteurs, qui sont indignes de l' honneur que leur fait et leur fera encore plus tard la nation grecque entière.

Vos officiers ont bien voulu prendre l' initiative d' un comité ayant pour objet de recueillir des sous-cripteurs pour élever un monument au capitaine Varatassi et aux morts de la Legion tombés au champ d' honneur.

Il est du devoir de notre corps d' être l' unique propagateur d' une telle oeuvre et je crois répondre à vos sentiments les plus intimes en faisant appel à votre confiance et à votre générosité.

Je compte dès aujourd'hui m' occuper de composer un comité pour Athènes afin de faciliter l' accomplissement de notre projet; je m' adresserai également à tous les officiers du corps de l' Artillerie, auquel j' appartiens et dont faisait parti notre très regretté défunt capitaine.

Le Commandant de la Legion

KIRIAKOULIS PIERRAKOS MAUROMICHALIS

Lieutenant de l' artillerie

Τὴν ἐπομένην τῆς κοινοποιήσεως τῆς ἀνωτέρω διαταγῆς ἔλαβον διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγείου ν' ἀφοπλίσω τοὺς ἀνδρας τοῦ Λεγεῶνος, νὰ τοῖς χορηγήσω ἀπολυτήρια καὶ νὰ τοὺς ἐπιβιβάσω ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου ἵνα ἐπέλθωσιν, ὅπου βούλονται.

Μετὰ τὴν κοινοποίησιν τῆς ἰδικῆς μου διαταγῆς καὶ τὴν λῆψιν τῆς τοῦ Ἀρχηγείου ἡθέσις μου, ὡς διοικητοῦ ἦτο δύσκολος. Μοὶ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐκτέλεσις τῆς δευτέρας. Πεισθῶς δὲ, ὅτι ἐκ παραδρομῆς μοι ἐστάλη αὕτη δὲν τὴν ἐκοινοποίησα καὶ παραλαβὼν ἀμέσως τινὰ τῶν ξένων ἀξιωματικῶν μετέβην εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον. Εὐτυχῶς ἡ Α. Β. Υ. ὁ Διάδοχος ἦτο διατεθειμένος εὐμενέστατα πρὸς τοὺς φιλελλήνας καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ τῆς ρηθείσης διαταγῆς με διέταξε δι' ἐτέρας (ὑπ' ἀριθ. 9657 καὶ ἀπὸ 26 Μαΐου) νὰ συναδεύσω ἔνοπλον τὸν Λεγεῶνα εἰς Ἀθήνας. Πρὸς τούτοις ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς διαταγὴν πρὸς τὸν Λεγεῶνα.

Ἀριθ. 9656

Ὁ Ἀντιστράτηγος

Η Α. Β. Υ. Ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ

Πρὸς

Τὸν Λεγεῶνα τῶν Φιλελλήνων

Πρὸς τὸν λεγεῶνα τῶν φιλελλήνων ἀπερχομένον ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου τῶν Θερμοπυλῶν ἐκφράζω τὴν ἀκραν μου εὐαρέσκειαν διὰ τὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν, ἣν ἐπε-

δείξατο κατὰ τὸ διάστημα τῆς μετὰ τοῦ Ἑλλ. στρατοῦ συμπράξεώς του καὶ διὰ τὴν αὐταπάρνησιν καὶ ἀνδρείαν μὲθ' ἧς ἠγωνίσθη εἰς τὰς μάχας, εἰς αἷς συμμετέσχε. Ἔστωσαν βέβαιοι οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλίται τοῦ λεγεῶνος, ἀπερχόμενοι τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ὁ Ἑλλ. στρατός θὰ διατηρῇ ἀμείωτον τὴν ἀνάμνησιν τῶν εὐγενῶν τέκνων, ἅπερ ἐκ φιλελληνικῶν αἰσθημάτων προσέτρεξαν, ὅπως ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος μαχομένης, καὶ δὲν θὰ λησμονήσῃ ποτέ ὁ Ἑλλ. στρατός τὸ χυθὲν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς αἷμα τῶν φιλελλήνων συναναμιχθὲν μετὰ τοῦ αἵματος τοῦ πεσόντος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης διοικητοῦ τοῦ Λεγεῶνος λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Βαρατάση.

Ἡ παρούσα ἀναγνωσθήτω εἰς τὴν ἡμερησίαν διαταγὴν ἀπάντων τῶν σωμάτων.

Ἐν Ἀγίᾳ Μαρίνῃ 26 Μαΐου 1897

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Δὲν μὰς ἔμενε δυστυχῶς καιρὸς ν' ἀποχαιρετήσωμεν τὸν Ἀρχηγόν μας κ. Τερτίπην καὶ διὰ τοῦτο ἀναχωρῶν ἔγραψα αὐτῷ εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν ἐν ὀνόματι τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν τοῦ Λεγεῶνος. Εἰς ταύτην μοι ἀπήντησεν εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς του.

Κύριε Πιερράκο!

Ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν σας, δι' ἧς μοι διερμηνεύετε τὰ ὑπὲρ ἐμοῦ αἰσθήματα τῶν ἀπελθόντων κ. κ. ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν τοῦ Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων.

Δι' αὐτῆς, κ. Πιερράκο, μοι ὑπερνήσατε στιγμὴν συγχι-
νήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης, ἣν ὀφείλω πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ξέ-
νους, ἐλθόντας καὶ πολεμήσαντας ὑπὲρ τῆς πατρίδος μας
καὶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου.

Τὰ ἀτυχῆ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου πολὺ ἐβάρυναν
τὴν καρδίαν μου καὶ δύσκολον μὲ κατέστησαν νὰ ἐκφράξω
συγχαρητήρια· ἀλλὰ τὸ ἀλησιμόνητον θάρρος τῶν γενναίων
πολεμιστῶν τοῦ Λεγεῶνος, ἀξιωματικῶν, ὑπεξιωματικῶν
καὶ ὀπλιτῶν, κατὰ τὴν μάχην τῆς 5ης Μαΐου ἐν Ἰσλα
νάρι τοῦ Δομοκοῦ καὶ τὸ χυθὲν ὑπὲρ τῆς πατρίδος μας
αἷμα τῶν εὐγενῶν, ἐπαναλαμβάνω, ξένων καὶ τοῦ διοικοῦ-
τος τὸν Λεγεῶνα λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Περ. Βιρα-
τάση, γενναίως πεσόντος ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, μοι ἐπιβάλ-
λουσι τὴν ὀλοφυχον ὑπὲρ αὐτῶν ἐκφρασίαν συγχαρητηρίων
καὶ εὐγνωμοσύνης μου, ἐφ' ᾧ καὶ παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ γέ-
νητε διερμηνεῖς τῶν ὑπὲρ αὐτῶν ἀκραιφνῶν αἰσθημάτων
μου.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ συγχαίρω καὶ ὑμᾶς ἐγκρη-
δίως διὰ τὴν μετέπειτα καλὴν διοίκησιν τοῦ Λεγεῶνος.
Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐγκραδίου ἀγά-
πης μου.

Σὸς

Δ. Τερτίτης

Ὄνομαστικὸς κατάλογος τῶν ὑπηρετησάντων
εἰς τὸν Λεγεῶνα

α) Γαλλικὴ κλάσις ὑπὸ τὸν Γάλλον ἀνθυπολοχαγὸν
Franceschi.

Junod καὶ Pons ἀξιωματικοί, ὀπλῆται δὲ οἱ Dumonteil, Renucci, Sibillin, Giraud Audine, Lanavagia, Donalisio, Gi-
ovanolli, Escullier, Bideau, Sergent, Ollivier, Sehlatte,
Mossé, Doutres, Ritter, Gardet, Calvino, Garago, Gron,
Dumas, Rivière, Midonnet, Gueniffet, Herban, Roux, Ruf-
fat, Grillot, Lebon, Rion, Thomas. Remoit, Lambray, Da-
gregoris, Johamés, François, Ponge, Reding, Girardot, Ter-
rer, Gleze, Pallis. Pelithomme, Pyrchus, Pellet. Morillon,
Massot.

β) Ἡ ὑπὸ τὸν Γάλλον ὑπολοχαγὸν comte de Castries
κλάσις.

Ferandi de Piti, Malagoli Edonardo, Ferreti Alcibiadi
ἀξιωματικοί, ὀπλῆται δὲ οἱ Μοσχονᾶς, Scataredjia Joseph,
Σακελλαρόπουλος, Ῥήγας, Σοφιανός, Μακαρονίδης, Βλα-
χάκης, Ἀγγιολάτος, Θωμᾶς, Ἀναστασίου, Νικολάου,
Καρακιόζης, Κατσικας, Πέτροβιτς, Σωτηρίου, Παναγιώ-
του, Μιχαήλ, Ἰωσήφ, Χατζημιγαλῆς, Δημητρίου, Καλα-
φάτης, Pirovagi, Βασιλείου, Στεφάνου, Τσολάκης, Παλμι-
στης, Δεκαβάλας Δημήτριος, Δεκαβάλας Ἀντώνιος, Βά-
σλς, Κουλούρας, Κώστας, Ἰωάννου, Γεωργίου, Δημη-
τρίη Νικολάου, Κωνσταντάκης, Βαπαδάς, Πλεσμίλας, Σι-
γάλας, Ἀσημακόπουλος, Νικολέσκος, Ἰωάννου, Δελιγιώρ-

γεβιτε, Παπαδώφ, Κατσάκης, Ἐθαγγελιέφ, Γεωργιέφ, Δημήτροβιτε, Σούκας, Καντώφ, Τσόλιτε, Δημητριέφ, Μανουσακης, Μάνος, Μαρκόπουλος, Πέτρος, Coleggo Jean, Γεωργιάδης, Κοτσόπουλος, Ζαμαριώφ, Νουίφ, Σταμβούλτσώφ, Γεωργιέφ.

γ') Ἡ ἑτέρα Γαλλικὴ κλάσις ὑπὸ τὸν ἀξιωματικὸν Apitoine Emile.

Ἀξιωματικοὶ οἱ Periotte, Escoffiev, Hibon καὶ Routier
 ae Lintot. Ὀπλιταὶ οἱ Hebert, Molin, Chrénieu Raoul, Michel, Giovan Vaginay, Ἀργυρόπουλος, joannès Derohamès Πανόπουλος, Παπαβασιλείου, Soumas, Marchidès, Francele, Mac-Kenna, Παπαχορήστου, Michaelis, Blanchard, Fouquet, Insand, Japhirios, Koumoff, Deuisouilich, Παναγιώτης, Pisoni, Ferrier, Artine Mourad. Artine Karabetian Artine Mouradian, Mileon Hero, Hector Petros, Sakise Kavantretiam, Πέτρος Μακκᾶι, Ἄρτινός, Boros Vartan, Gaspar, Joannes Assot, Setras Chagyan, Χρῆστος Σούλιος, Θεοδώρουπεσιος, Γηρεβετσιώτης, Μινᾶς, Κομηνός, Ἄγγελετόπουλος, Πετριδής, Ζαχχαριάδης, Πελλιδής, Brauner, Κοτρωνάκης, Λινάρδος, Σγουρός Κατζουράκης, Ὀρφανός, Ψαρόπουλος, Παπαδάκης, Πολύσπουλος, Μινολάκης, Ἀντωνάκης, Δαρούτρας, Καλικάκης, Φανουράκης, Βούσσάκης, Καροπιδάκης, Βάλσης, Ἄρετάκης, Δημηκάκης καὶ Μαυρομμάτης.

δ') Κλάσις ἑλληνικὴ ὑπὸ τὸν ἐπιλοχίαν Σιγάλαν.

Μπέμπελης De Luqi, Καφετζόπουλος, Ραφτόπουλος, Χρηστοφῆς, Νικολαΐδης, Sassy, Μουσσούρος, Παπᾶς, Κοσσώνης, Βάνβας, Τσόλης, Εὐθυμίου, Μάγγας, Πάσχος, Mac-

hsout, Μιλᾶνος, Τρου, Ρογές, Κωνσταντινίδης, Κουντουξής, Βενετᾶτος, Λαγκουμτζής, Ταπινούδης, Δημητρίου, Τσουκάτος, Κανταρτζίδης, Γεωργιάδης, Ἀθανασιάδης Τσακαβελίδης, Κρασαβάς, Αὐλωνίτης, Τόσκοβιτς, Ξανθόπουλος, Σκεντερίδης καὶ Βιλάσογλου.

ε) Κλάσις Γερμανιᾷ ὑπὸ τοῦ Kautny ὑπολοχαγόν καὶ Zarnke ἀνθυπολοχαγόν.

Ὅπλιται Weitnöv, Schmaschman, Diossogy, Schalen, Mediery, Kaisich, Bosenqraq, Scheillev, Benovew, Jaestys, Haussmann καὶ Honneqper.

ς') Κλάσις Δανικῇ ὑπὸ τὸν Lange.

Ἀξιωματικοί· Robært Sinclair, Christophersen, Zachrisson καὶ Sunembach. Ὅπλιται· Nielsen, Nylandev, Jensen, Nielsen, Nienselo, Van Denis, Pontoppidam, Larsen καὶ Andreasen.

ζ) Κλάσις Ἀγγλικῇ ὑπὸ τὸν λοχαγόν Birch.

Ἀξιωματικός Ramshay. Ὅπλιται· Higham, Ahræns, Rice, Bivkett J. Bivkett W. Ward, Bramon, Donegan, O' Sullivan, O' Kolly, Cyill, Haslam, Mhidariam, Beck, Berry, Briscall, Corbett, Evans, James, James, Viniqn, Richard, Loveqronv, Wandort, Luthev, Vishev, Loverdo, Zlatano, Ροδοκανάκης Π. Ροδοκανάκης Γ. Brailstord, Νοστράκης, Calcott, Θωμάς, Jones, Parker, Barker, Burrous καὶ Quilliman.

η) Ἄλλη Γαλλικῇ κλάσις ὑπὸ τὸν λοχαγόν Cavasso.

Ἀξιωματικός Balay. Ὅπλιται· Raus, Guillebert, Giani Pierre, Burdeau, Camps, Διαμαντῆς, Στασινόπουλος, Ke-

μαντόπουλος, Pillichonty, Durand, Σταῦρος Ἀντώνιος, Καίναλης, Καραλής, Παπαδόπουλος, Momgonliès, Σταυρόπουλος, Σερόνης, Πολυκράτης, Περαντωνάκης, Πολυκράτης Ἀλέξανδρος, Πετρίδης, Παρασκευᾶς Παντελής, Παπαγιώργης, Μελαγχρινίδης, Πασχάλης, Courtand, Πολίτης, Κορσεράκης, Τριαντόφυλλος, Μαθιᾶδης, Rigant, Gandargiola καὶ Roestof.

θ') Ἰταλικὴ κλάσις ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Mazzara.

Ἀξιωματικοί· Santelli, Guadagnini. Battoli, Zambardino Ferari, Flesca, Alessandrini Paqani. Ὀπλίται· Balducci, Cafiero, Alessandrini, Angelis, Rella, Ali Pasquale, Guerreri, Boncordo, Rufi, Cannarozzo, De Nicolo, De vito-Piscicello, D' Agostino, Anastasiadis, De Noga, Vianello, Gotroneo, Ἐλευθερίου, Colaussi, De Villarosa, Cuciniello, Bonaldi, De Grigorio, Castelvetri, Bivona, La Bella Infanté καὶ Azzupardi.

ι') Σλαυικὴ κλάσις ὑπὸ τὸν Βούλγαρον ὑπολοχαγὸν Jean Counelidis.

Ὀπλίται· Schevarnadnatz, Tscholitz, Atanasoph, Knajeviski, Kosmenko, Paiovitsch, Alexinski Pietvo, Alexinski Alexis, Mantjavina, Krassotsim. Sitlidye, Cristes, Scagui-
nof, Scharnitz, Angelopoulo, Antonof, Balraian, Alibekof, Bilbilian, Pavlovitch, Jafschtisch, Vassilief, Christoí Yorgief, Dimitrif, Tsofchef, Petrevitsco, Stenaphof, Georgief, Deligworgief, Bojatjief, Constantinon, Papadopoulo, Kadschaki, Dimitriadis, Samaloph, Athanasioph.

Ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Λεγεῶνος ὁ λοχαγὸς Butler παρέμεινεν ἐν Ἀθήναις, ὁ ἀνθυπὶλαρχος Negrepointis εἶχεν

ἀποσπασθῆ εἰς τὸν ἐν Ἠλεΐρῳ στρατὸν καὶ ὁ ἀνθυπίλαρχος Κωνσταντῖνος Ἀλμείδας ἀπεσπασμένος εἰς τὸν στρατὸν τῆς Θεσσαλίας ἀπεβίωσεν ἰσχύτως ἐν Ἀθήναις ἐκ κοιλιακοῦ πυρετοῦ. Οὗτος μόλις δεκαενναετής, συμπαθέστατος εἰς πάντας τοὺς συναδέλφους του εἶχε σπουδάσει ἐν τινι τῶν στρατιωτικῶν σχολῶν τῆς Γερμανίας. Ἐσπευσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς Ἑλλάδα παραμείνας μέχρι τέλους ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καίτοι πάσχων ἰσχύτως. Ἐπεδείξατο δὲ σπάνια προσόντα στρατιώτου.

Παροράματα

Διορθοῦμεν τὰ οὐσιωδέστερα τυπογραφικὰ παροράματα
τὰ ἀλλοιοῦντα ὁπωσοῦν τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου.

Σελίς 31 ἀνάγνωθι «Μαλάμος λοχαγός»
» » «Δημητρακόπουλος ὑπολοχαγός»
» 53 στιχ. 26 ἀ.τὶ «ἀνήρηστο» ἀνάγνωθι
«ἀνηρχόμην».

Προσθήκη

Σ.λίς 155 ἀνάγνωθι πρὸ τῆς πρώτης παραγράφου μετὰ
τὸν 5ον στίχον :

«Καὶ ὁμως διὰ τῶν ἐκόρομῶν του αὐτῶν τῶν πρὸς ἀνα-
ψυχὴν γενομένων ἐγνώρισε τὸ ἔδαφός μας σπιθαμὴν πρὸς
σπιθαμὴν.»

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

